

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України

Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Харків, 30 березня 2018 р.)

Харків 2018

УДК [159.9:378:351.74](477)

ББК 67.9(4УКР)301.163р3

П86

Оргкомітет конференції

Сокурєнко В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);

Швець Д. В. – перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);

Харченко С. В. – професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (секретар);

Мірошинченко О. С. – начальник відділу організації наукової роботи;

Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;

Копаниця О. В. – начальник відділу матеріального забезпечення;

Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю;

Процких Т. О. – директор загальної бібліотеки;

Тарасенко В. М. – заступник начальника відділу організації служби;

Федоренко О. І. – завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС від 02.02.2018 № 17*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 30 березня 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 280 с.

У збірнику більше 100 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України, особливу увагу приділили проблемам соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Дано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в правоохоронних органах.

УДК [159.9:378:351.74](477)

ББК 67.9(4УКР)301.163р3

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018

ЗМІСТ

Валерій Васильович СОКУРЕНКО, 18

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та
патріотичного виховання персоналу системи МВС України
18

Секція 1 НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР 21

Олена Олександрівна ЄВДОКИМОВА, 21

Патріотичне виховання правоохоронців: психологічний
аспект 21

Анатолій Миколайович КЛОЧКО, 23

Національно-патріотичне виховання молоді в Харківському
національному університеті внутрішніх справ 23

Володимир Степанович МЕДВЕДЄВ, 26

Патріотизм як характеристика особистості сучасного
правоохоронця 26

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО, 29

Аліса Андріївна ЛЕВИЦЬКА, 29

Практичні дії із започаткування нових традицій
формування патріотизму майбутніх офіцерів-
прикордонників 29

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО, 32

Сутність і напрями національно-патріотичного виховання
курсантів і студентів у ВНЗ МВС України 32

Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО, 35

Роль освітнього середовища вищого військового
навчального закладу у громадянському вихованні
майбутніх офіцерів 35

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ, 38

Місце та значення курсу політології в національно-
патріотичному вихованні курсантів і слухачів вищих
навчальних закладів МВС України 38

Ольга Вадимівна ХАУСТОВА, 40

Роль соціально-гуманітарних дисциплін у національно-
патріотичному вихованні персоналу правоохоронних
структур 40

Секція 2 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ 43

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО, 43

Яна Сергіївна ПОСОХОВА, 43

Професійна підготовка міліції початку 1920-х років –
поліції 2015–2018 років: порівняльний аналіз 43

Зоряна Романівна КІСІЛЬ, 47

Марина Андріївна КІСІЛЬ, 47

До питання вдосконалення професіоналізації персоналу
системи МВС України 47

Ілона Іванівна КОСТИКОВА, 52

Інтерактивність майбутнього фахівця як якість навчання та
риса особистості 52

Микола Миколайович САППА, 54

Паблік рілейшнз у навчальному процесі, або театр одного
актора 54

Олена Петрівна ХОХЛІНА, 58

Формування професійно значущих якостей у майбутніх
правоохоронців у контексті особистісного підходу 58

Олена Миколаївна ЦІЛЬМАК, 62

Зміст складових здоров'язбережувальної компетентності
курсантів 62

Тетяна Львівна БІЛОУС, 65

Професійна спрямованість як принцип професійної
підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ
до роботи в екстремальних ситуаціях 65

Наталія Валеріївна БОБРО, 68

Використання інтерактивних методів навчання в
навчальному процесі підготовки майбутніх поліцейських
(на прикладі ХНУВС) 68

Ольга Миколаївна БОРИСЮК, 71

Організаційно-методичні та практичні рекомендації
розвитку управлінської компетентності майбутніх офіцерів
поліції на етапі професійного навчання 71

Костянтин Леонідович БУГАЙЧУК, 74

Деякі аспекти підвищення кваліфікації працівників
Національної поліції за дистанційною формою навчання 74

Руслан Гельманович ВАЛЄЄВ, 77

Використання віртуальних діалогових тренажерів у
професійній підготовці поліцейських 77

Валентина Анатоліївна ВАСИЛЕНКО, 80

Компоненти лінгвопрофесійної культури юриста 80

Катерина Миколаївна ГАВРИЛЕНКО, 83

Умови ефективного дистанційного навчання 83

Сергій Петрович ГІРЕНКО, 86

До питання мінімізації конфліктологічних ризиків у
діяльності працівників поліції на етапі професійної
підготовки 86

Володимир Миколайович КЛАЧКО, 89

Підготовки управлінських кадрів у вищих навчальних
закладах МВС України 89

Ігор Володимирович КЛИМЕНКО, 93

Антикорупційна спрямованість правоохоронців та її
формування в системі вищих навчальних закладів МВС
України 93

Тетяна Петрівна КОЛІСНИК, 97

Формування цифрової компетентності в майбутніх
поліцейських 97

Дар'я Миколаївна СУПРУН, 100

Самоздійснення в контексті професійної підготовки
психологів 100

Віта Іванівна ФИЛИПСЬКА, 103

Заохочення студентів до іншомовної мовленнєвої
комунікації 103

Станіслав Олегович ЧЕБОНЕНКО, 105

Основні напрями вдосконалення соціально-психологічної
роботи з майбутніми пенітенціарними працівниками в
умовах закладу вищої освіти 105

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ, 108

Професійна надійність працівника поліції у проблематиці
сучасної фахової освіти 108

Ганна Олександрівна ГОНЧАРОВА, 111

Особливості системи ставлень дівчат – курсантів ВНЗ
МВС в адаптаційному періоді фахової підготовки 111

Маргарита Вікторівна ЗАДОРЖНА, 114

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти
майбутніх дільничних офіцерів поліції 114

Катерина Ігорівна МАРАВСЬКА, 116

До проблеми ненормативної поведінки курсантів вищих
навчальних закладів МВС України зі специфічними
умовами навчання 116

Наталя Анатоліївна НОВІКОВА, 121

Формування групової згуртованості колективу курсантів
121

Костянтин Анатолійович РАДЧЕНКО, 123

Професійно-психологічна спрямованість підготовки
майбутніх військових юристів 123

Олена Русланівна ГОЛОВЧЕНКО, 126

Психолого-педагогічні питання професійної освіти
персоналу МВС 126

Марина Олександрівна МАЛЬКОВА, 129

Методи розвитку стресостійкості в курсантів ВНЗ зі
специфічними умовами навчання 129

Секція 3 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 132

Олександр Маркович БАНДУРКА, 132

Психологія службової поведінки працівника поліції 132

Вадим Іванович БАРКО, 135

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ, 135

Вадим Вадимович БАРКО, 135

Критерії оцінювання психологічної готовності
поліцейського менеджера до управлінської діяльності 135

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА, 138

Організаційна культура підрозділу поліції: зміст і питання
управління 138

Олексій Станіславович ПРОНЕВИЧ, 141

Інститут поліцейського негодіатора як елемент механізму
забезпечення публічної безпеки: аналіз польського досвіду
141

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО, 146

Соціально-професійна компетентність як складова
професійної діяльності юриста 146

Марія Василівна БУРАК, 149

Незадовільний рівень соціального захисту
військовослужбовців як загроза національній безпеці
України 149

Ігор Олександрович ВІДЕНЄСВ, 152

Правосвідомість як фактор професійного розвитку
співробітника правоохоронних органів 152

Ольга Вікторівна ГОРБАЧОВА, 155

Психологічні аспекти підвищення професійної надійності
працівників поліції 155

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО, 157

Роль ціннісно-сислової сфери в регуляції процесу
самореалізації особистості працівника служби
пенітенціарної пробації 157

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО, 161

Основні кримінологічні типи осіб, які вчиняють теракти в
Україні (за мотивом вчинення злочину) 161

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ, 164

Проблемні питання поліцейського піклування 164

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО, 166

Значення рольової поведінки у професійній діяльності
працівників поліції 166

Ірина В'ячеславівна ЖДАНОВА, 170

Ірина Олександрівна БАКУМЕНКО, 170

Емоційна компетентність як професійно важлива якість
юриста 170

Юлія Олександрівна ЗАГУМЕННА, 173

Психологія забезпечення публічної безпеки 173

Ірина Володимирівна ЛАМАШ, 176

До проблеми вивчення психологічного змісту професійної
відповідальності працівників поліції 176

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ, 179

Павло Валентинович МАКАРЕНКО, 179

Діагностика агресивної поведінки особистості засобами
психологічного тренінгу 179

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА, 182

Операціональні характеристики професіогенезу
правоохоронця 182

Сергій Павлович ПОНОМАРЬОВ, 186

Забезпечення громадського порядку як основа національної
безпеки України 186

Наталія Миколаївна ТЕСЛИК, 190

Гендерні відмінності характерологічних властивостей
слухачів первинної підготовки патрульної поліції 190

Сергій Олександрович ШЕВЦОВ, 193

Характеристика психологічних ознак злочинця 193

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО, 196

Врахування чинника соціального інтелекту в діловому
спілкуванні працівниками поліції 196

Наталія Вікторівна ЮР'ЄВА, 199

Проблемні питання військовослужбовців-жінок при
проходженні військової служби в Національній гвардії
України 199

Наталія Володимирівна АЛЕКСЄЄНКО, 202

До проблеми вивчення саморегуляції особистості в
контексті інноваційної діяльності 202

Максим Степанович БАЙДА, 205

Визначення ефективності виконання службово-бойових
завдань військовослужбовцями Національної гвардії
України 205

Марія Володимирівна ДІДКОВСЬКА-БІДЮК, 207

Актуальність запровадження профайлінгу як
психологічного напрямку в діяльність Національної поліції
207

Кіра Валеріївна КУДАР, 210

Правоохоронна діяльність як предмет дослідження в
юридичній психології 210

Дмитро Григорович ОВЕРЧЕНКО, 212

Основні правила поведінки поліцейських групи
превентивної комунікації під час стихійних масових
зворушень 212

Наталя Євгеніївна ТВЕРДОХЛЄБОВА, 214

Професійна самореалізація особистості та її дослідження в сучасній науці 214

Артур Олегович КОЛДАШОВ, 217

Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості: соціально-психологічний аспект 217

**Секція 4 НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ
КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ, ЯКИЙ БРАВ УЧАСТЬ В АТО 220**

Любов Матвіївна БАЛАБАНОВА, 220

Особливості соціально-психологічної реадaptaції правоохоронців після повернення із зони локального збройного конфлікту 220

Ірина Олександрівна ДУБОВА, 223

Людмила Андріївна КИРІЄНКО, 223

Психологічна реабілітація правоохоронців – учасників антитерористичної операції 223

Михайло Степанович ІЛЬНИЦЬКИЙ, 226

До питання систематизації норм, які регулюють юридичну відповідальність за адміністративні проступки 226

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО, 229

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА, 229

Моніторинг психологічного стану військовослужбовців – учасників бойових дій Національної гвардії України 229

Андрій Станіславович КУФЛІЄВСЬКИЙ, 232

Юлія Ігорівна СЕРЕДА, 232

Попередження та подолання негативних психічних станів і реакцій, що виникають у рятувальників під впливом надзвичайної ситуації 232

Оксана Володимирівна ПЛАТКОВСЬКА, 234

Індивідуально-психологічні особливості особистості працівників Національної поліції як фактор впливу на розвинення психосоматичних захворювань 234

Дмитро Русланович КРАВЦОВ, 238

Теоретичне дослідження терміна «стійкість» 238

Євген Юрійович СЕМЕНКО, 240

Психологічна діагностика суїцидальної поведінки військовослужбовців Національної гвардії України 240

Секція 5 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ 243

Сергій Олексійович ГАРЬКАВЕЦЬ, 243

Про системні принципи формування особистості правоохоронця 243

Ярина Степанівна АНДРУШКО, 245

Теоретичні основи дослідження процесу професіоналізації правоохоронців 245

Олена Вікторівна ВАСИЛЕНКО, 248

Проблема розвитку професійної культури працівників
правоохоронних органів 248

Наталія Володимирівна ГРЕСА, 251

Алла Андріївна ШИЛІНА, 251

Специфіка адаптивних здібностей поліцейських на різних
етапах професійного становлення 251

Олександра Олександрівна КОГУТ, 254

Розвиток особистості правоохоронця в культуротворчому
аспекті 254

Олена Павлівна МАКАРОВА, 258

Феномен ідентичності в міждисциплінарному вимірі 258

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО, 261

До проблеми самовиховання у процесі формування
особистості майбутнього правоохоронця 261

Неллі Іванівна БІЛЕЦЬКА, 263

Роль саморегуляції у формуванні особистості
правоохоронця 263

Ольга Анатоліївна ГЕРАСИМЕНКО, 265

Психологічний зміст поняття «правова ідентичність» 265

Іветта Сергіївна ЄПІШКО, 268

Кримінально-правовий захист честі та гідності працівників
поліції 268

Ганна Ігорівна КУДРЯВЦЕВА, 271

Джерела походження і види відповідальності особистості
271

Олександр Юрійович ШЛОМІН, 273

Зміст професійної компетентності працівників поліції 273

**Секція 6 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ТА НАСИЛЬСТВА У СІМ'ЯХ 276**

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ, 276

Особливості Я-концепцій жінок і чоловіків зрілого віку 276

Олена Павлівна МАКАРОВА, 279

Лариса Олександрівна РАДІОНОВА, 279

Особливості допиту неповнолітніх 279

Павло Дмитрович ЧЕРВОНІЙ, 281

Виховання колективізму в школі за системою А. С.
Макаренка 281

Наталія Юріївна ЯРЕМА, 284

Ігор Іванович ПАМПУРА, 284

Психологічні аспекти превентивної діяльності поліції з
попередження злочинності в молодіжному середовищі 284

Катерина Вікторівна БЕЛУГІНА, 287

Олена Василівна ДАШУТІНА, 287

Новий підхід у підготовці офіцерів патрульної поліції, які
реалізують проект «шкільний офіцер поліції» 287

Юлія Валентинівна КОБИКОВА, 289

Консультативна платформа «трикутник перемоги» як
інструмент формування життєстійкості в підлітків 289

Ірина Ігорівна ШЕВЦОВА, 292

Особливості сприйняття ставлення батьків дівчатами з
девіантними формами поведінки 292

УДК [159.9:378:351.74](477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Необхідність проведення конференції обумовлена надзвичайною актуальністю проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців правоохоронної галузі, здатних після здобуття освіти включитися у виконання професійної діяльності, вирішувати на високому рівні складні завдання і відповідати за їх виконання. Забезпечити такий рівень підготовки покликані вищі навчальні заклади МВС України.

Сучасний світ, який швидко змінюється, змушує працівників поліції постійно перебувати в ситуації вибору і швидко адаптуватися до нестабільних економічних, соціальних та ризиконебезпечних умов професії. Одночасно розвиваються інформаційні технології, що вимагають постійного професійного й особистісного розвитку фахівця.

Конференція задумана як захід, на якому науковці спільно з працівниками практичних підрозділів Національної поліції:

- обговорять сучасні проблеми психологічної та професійно-педагогічної підготовки майбутніх офіцерів поліції до професійної діяльності;

- обміняються досвідом з питань організації підготовки майбутніх офіцерів поліції;

- спільними зусиллями спробують знайти шляхи підвищення якості такої підготовки;

- визначать коло питань, які є перспективними і які належить вирішити у майбутньому;

- ознайомляться з напрямками наукових досліджень та розробок колег-науковців із різних навчальних закладів МВС України;

- обміняються думками з питань пошуку нових підходів до профілактики правопорушень дітей та у молодіжному середовищі в цілому.

Наше завдання – напрацювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на підвищення якості підготовки курсантів до професійної діяльності.

Наш вищий навчальний заклад здійснює підготовку фахівців-психологів з 1998 року, а з 2013 року – психологів для відділень

ювенальної превенції. Необхідність підготовки фахівців такого профілю обумовлена зниженням виховної ролі сім'ї та навчальних закладів, стрімким зростанням кількості злочинів, що скоюють діти, підвищенням тяжкості цих діянь, а отже, потребою попередження виникнення злочинності у молодіжному середовищі, профілактики насильства в сім'ї, посилення ролі правоохоронних органів у вирішенні соціальних проблем.

Ситуація в державі ускладнилася, в умовах проведення АТО має місце висока екстремальність професійної діяльності працівників поліції, що пов'язано зі значною кількістю зброї у населення, впливом чинників соціального стресу, наявністю серед населення значної кількості осіб, які мають негативні емоційні стани (агресивність, роздратованість, ворожість тощо), зниженням соціальних стандартів життя та підвищенням безробіття населення, підвищенням загальної кількості правопорушень і посиленням жорстокості злочинців. Виконання професійного обов'язку в таких умовах потребує спеціальної психологічної підготовки майбутніх працівників Національної поліції.

Стало зрозуміло, що питання профілактики та корекції негативних психічних станів правоохоронців украй важливе. Значна частина колишніх працівників міліції, які брали участь у бойових діях, стала поліцейськими. Прогнозувати надійність їх службової діяльності вкрай важко, тому вони повинні бути охоплені заходами реадптації та реабілітації.

Враховуючи зміни, які відбулися в державі, потреби психологічного забезпечення діяльності органів Національної поліції, напрямками використання практичних психологів можуть бути:

- розробка заходів покращення іміджу поліції;
- участь у приймальних і атестаційних комісіях, розробка принципів і методів їх роботи, створення асесмент-центрів, здійснення заходів добору працівників на посади;
- оптимізація психологічного клімату в колективах, попередження деструктивних явищ, прогнозування працездатності працівників;
- екстрена психологічна допомога та психологічна реабілітація працівників;
- забезпечення оперативної поліцейської діяльності психологічними знаннями і тактиками;
- участь в судово-психологічних експертизах;
- створення психологічних портретів розшукуваних злочинців;
- участь у розшукових діях (розробка тактик допиту, очної ставки, огляду місця події тощо).

Психологічна служба має також забезпечувати освіту, підвищення кваліфікації та професійно-психологічну підготовку працівників поліції

з метою забезпечення достатнього рівня їх психологічної готовності до діяльності та компетентності в галузі юридичної психології у сфері взаємодії з населенням; розробку і здійснення психологічних тренінгів різної спрямованості з працівниками (вперше прийнятими на службу, кандидатами на керівні посади та керівниками, окремими категоріями працівників, які найбільше спілкуються з населенням).

Наразі в університеті триває процес підвищення кваліфікації поліцейських різних підрозділів (слідчих, дільничних офіцерів поліції, надалі – офіцерів кримінальної поліції). Психологічна складова їх підготовки в цілому складає лише 16 академічних годин, тобто менше 5 % від загальної кількості навчального часу. Постає питання: чи достатньо цього часу, щоб підготувати їх психологічно? За цей незначний навчальний час необхідно: навчити їх прийомів контролювання емоційних станів та зняття стресу, сформувати і розвинути вміння спілкуватися з особами різного віку та соціального статусу; бути готовими до роботи з людьми, які потрапили у складні (або кризові) життєві обставини.

Наведене обумовлює нагальну потребу в:

- організації національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції під час їх навчання у вищому навчальному закладі МВС України;
- посиленні психологічної складової у підготовці курсантів до професійної діяльності;
- налагодженні взаємодії правоохоронних органів із сім'єю, навчальними закладами, молодіжними та громадськими організаціями;
- розробці методичних рекомендацій для поліцейських щодо їх психологічної підготовки до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах;
- проведенні наукових дисертаційних досліджень в галузі вікової, педагогічної та юридичної психології щодо вивчення механізмів попередження злочинності в молодіжному середовищі для підвищення ефективності підготовки фахівців-психологів до професійної діяльності.

Саме на пошук шляхів вирішення цих завдань і буде спрямована робота конференції.

Отримано 12.03.2018

Секція 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

завідувач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто психологічний ракурс такої проблеми, як формування патріотичного світогляду правоохоронців. Визначено патріотизм як підсвідоме відчуття відданості своїй країні, тобто великій групі людей, що пов'язані між собою кордонами, мовою, світоглядом, однією владою тощо. Зазначено, що таке відчуття надає людині розуміння себе як частини суспільства, яке є для неї рідним, зможе захистити її та допоможе подолати всі життєві труднощі.

Американський публіцист Лоуренс Рід у виданні «Ideas and Consequences» (01.07.2016) у роботі «Справжнє значення патріотизму» писав: «Патріотизм у наші дні – це як Різдво: багато людей захопилися атмосферою свята, сповненою вогнями і блискітками...., але кожен з нас витрачає більше часу і думок на вечірки, подарунки й іншу атрибутику секуляризованого свята, ніж ми поглиблюємо нашу відданість його справжньому значенню» [4] (перекл. автора).

Феномен патріотизму в усі часи викликав значний інтерес у вчених [1–4]. З одного боку, патріотизм має надзвичайну притягальну силу для особистості, надихає і згуртовує маси у найважчі хвилини, генерує прагнення людей до активних дій щодо соціально-економічного розвитку своєї Батьківщини, забезпечення її безпеки у мирні і воєнні часи, є гарантом збереження держави і народу. З іншого боку, людина, яка віддано служить країні та народу, й сама прагне бути захищеною цією країною і народом.

Як і будь-який інший соціальний феномен, патріотизм може бути розглянутий у різних контекстах – політичному, психологічному тощо.

Грецька і, особливо, римська античність забезпечує коріння політичного патріотизму, який передбачає вірність патриції як вірність політичній концепції республіки. Це пов'язано з любов'ю до закону та

спільної свободи, з пошуком спільного блага й обов'язком поводитися справедливо у своїй країні [1].

Вчені з Техаського університету дослідили психологічні ракурси патріотизму. Під час досліджень фахівці дійшли висновку, що патріотизм служить для згуртування групи людей, викликає суспільну ненависть до ворога й інших груп людей, а також породжує відчуття навислої загрози.

Вивчаючи історичні витоки почуття патріотизму, вчені з'ясували, що дане почуття зародилося ще в стародавні часи. Це твердження не є новим, оскільки і раніше було відомо про те, що патріотизм – це природний стан людини, який належить до питань виживання. Патріотизм – це прагнення людини влитися у велику групу людей, щоби максимально забезпечити себе від загроз навколишнього світу.

Подібних відчуттів у людини безліч. Наприклад, до подібних почуттів службовців у процесі виживання в групі людей належить також сором, коли людина відчуває некомфортні відчуття, якщо зробила щось таке, що суперечить нормам тієї чи іншої групи людей, тим наражаючи себе на небезпеку бути вигнаною.

Патріотизм має точно таку ж первинну основу, коли людина починає підсвідомо відчувати відданість своїй країні, тобто великій групі людей, які пов'язані між собою кордонами, мовою, світоглядом, однією владою тощо. Таке відчуття дарує людині розуміння себе як частини суспільства, яке є для неї рідним, яке зможе захистити її, допоможе подолати всі життєві труднощі. З точки зору суспільства, патріотизм є правильним, вірним і спонукальним відчуттям, адже дозволяє певній групі людей розвиватися успішно і максимально продуктивно. Однак, як з'ясували дослідники, почуття патріотизму має якісь моменти, які можна назвати навіть негативними.

Фахівці з Університету Техасу встановили, що патріот певною мірою стирає межі своєї власної особистості і передає ці межі групі, таким чином поєднуючи свою особистість із суспільством, але при цьому об'єднавчим чинником виступає не єднання і почуття спорідненості одного з одним, а відчуття ненависті до ворога. Як говориться у приказі: «Проти кого дружити будемо?». Виявляється, патріотизм спочатку зародився у людини на тлі загрози і є проявом захисту. Таким патріотизм був у ті часи, коли печерні люди відчували патріотичні почуття з метою дати відсіч ненависному їм племені або диким тваринам, таким патріотизм залишився і сьогодні [1].

Таким чином, почуття загальної радості й любові до всього навколишнього світу не породжує почуття патріотизму, а робить людину або повністю самостійною, або людиною, яка однаково ставиться до всіх груп людей у світі, оскільки відчувати до них ненависть немає причини. Коли ж виникає загроза – справжня або штучно створена, – людина

починає відчувати якесь почуття, що вимагає від неї долучитися до групи людей (країн) і виступати за її інтереси, намагаючись тим захиститися або від відчуття навислої загрози, або від реального ворога.

Учені з'ясували, що, оскільки патріотизм є почуттям, пов'язаним із проблемою виживання індивіда, він справляє надзвичайно сильний вплив практично на всі сторони життя людини, починаючи від поведінки і закінчуючи світоглядом. Також дослідники стверджують, що людина, яка повністю є орієнтованою лише на одну групу і йде зі своєю групою нога в ногу, намагаючись у всьому їй відповідати, виявляється менш відкритою для чогось нового.

Бурхливі зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства, активна ціннісна переорієнтація громадян, а також практична відсутність цілісної державної ідеології актуалізують питання всебічного вивчення, розвитку й застосування потенціалу патріотизму в інтересах виховання сучасної молоді, зокрема – майбутніх правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Druckman D. Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty. *A Social Psychological Perspective*. *Mershon International Studies Review*. Apr. 1994. Vol. 38, No. 1. Pp. 43–68.
2. Feshbach S. Psychology, Human Violence and the Search for Peace. *Issues in Science and Social Values*. *Journal of Social Issues*. 1990. Vol. 46. Pp. 183–198.
3. Feshbach S. Individual Aggression, National Attachment, and the Search for Peace. *Psychological Perspectives*. 1987. Vol. 13. Pp. 315–325.
4. Reed L. W. The True Meaning of Patriotism // FEE: Foundation for Economic Education : сайт. July 01, 2016. This article was originally published in June 2003. URL: <https://fee.org/articles/the-true-meaning-of-patriotism/> (дата звернення: 20.01.2018).

Отримано 01.03.2018

УДК 371.132:371.125

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6898-964X>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Визначена мета та принципи національно-патріотичного виховання. Зазначені результати, які очікуються при запровадженні заходів із національно-патріотичного виховання курсантів, слухачів та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ.

Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, її духовну культуру й визначають основні напрями виховної роботи з молоддю.

Національно-патріотичне виховання курсантів, слухачів та студентів університету є комплексною і цілеспрямованою діяльністю усіх підрозділів університету, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у правоохоронців, та молодого покоління в цілому, високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Метою національно-патріотичного виховання є формування і розвиток патріотизму як важливої духовно-моральної і соціальної цінності, виховання людини з почуттями національної гордості, громадянської гідності, соціальної активності, любові до Батьківщини, здатної проявити їх як у захисті держави та її інтересів, так і в розбудові громадянського суспільства.

Національно-патріотичне виховання необхідно здійснювати на основі дотримання принципів:

- національної спрямованості навчання і виховання у вищому закладі освіти;
- самоактивності й саморегуляції особистості;
- полікультурності;
- соціальної відповідності сучасним потребам суспільства;
- історичної і соціальної пам'яті;
- культурного наслідування та дотриманні історичних, релігійних та культурних традицій українського народу.

При вихованні у курсантів, студентів та слухачів національного патріотизму в освітньому процесі вищого закладу освіти із специфічними умовами навчання необхідно звернути увагу на такі напрями діяльності, як:

- духовно-моральний напрям, який пов'язаний з формуванням морально стійкої особистості, яка має такі моральні якості, як чесність, сумлінність, відповідальність, повага до старших, мужність, любов до Батьківщини і свого народу;

– культурно-історичний напрям, який передбачає виховання потреби в оволодінні і збереженні національної культури, традицій і звичаїв народів, які живуть на території України та Харківської області зокрема;

– громадсько-правовий напрям, який пов'язаний із вивченням основ державності України, знання її Конституції, Гімну, державної символіки, прав і обов'язків громадянина України; із формуванням глибокого розуміння громадянського обов'язку, ціннісного ставлення до національних інтересів України, її суверенітету і цілісності;

– військово-патріотичний напрям, відображає збереження військових традицій та традицій, які існують в правоохоронних органах; забезпечення зв'язку між поколіннями, формування позитивного іміджу працівника поліції, готовності до сумлінного виконання професійного обов'язку.

Важливо підкреслити, що в Харківському національному університеті реалізуються відповідні напрямки національно-патріотичного виховання курсантів і студентів. З цією метою було розроблено і запроваджено в освітній процес Концепцію національно-патріотичного виховання студентської молоді на 2017–2020 рр. Науково-педагогічний склад, працівники відділу соціально-гуманітарної роботи, курсові офіцери в рамках реалізації зазначеної Концепції проводять з курсантами і студентами освітні та виховні заходи національно-патріотичного спрямування.

У результаті запровадження заходів із національно-патріотичного виховання курсантів, слухачів та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ очікується:

– забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті;

– готовність до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави;

– збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки.

Отримано 13.03.2018

УДК 159.9.075

Володимир Степанович МЕДВЕДЄВ,

професор кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор

ПАТРІОТИЗМ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Патріотизм як юридико-психологічна проблема, тісно пов'язаний з однією із базових категорій юридичної психології, а саме особистістю. Він як стійка загальна риса особистості інтегрує в собі окремі характеристики спрямованості, характеру, емоційно-почуттєвої сфери.

Патріотизм разом з правосвідомістю, професійною компетентністю, психосоціальною та професійною ідентичністю, психологічною стійкістю, морально-вольовою надійністю, правомірною агресивністю утворює професійно-психологічний каркас особистості сучасного правоохоронця. Провідним психологічним видом формування патріотизму є виховання.

Патріотизм як фундаментальна теоретична та практично-прикладна проблема може активно досліджуватись низкою психологічних галузей. До неї входять соціальна, педагогічна, генетична, юридична психологія, психологія спорту, психологія діяльності в особливих умовах та деякі інші. За часів СРСР патріотизм розглядався у вигляді базової та однієї з визначальних характеристик радянської людини як представника нової історичної спільності, всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Сутність патріотизму розкривалася переважно через емоційно-почуттєву сферу особистості – любов до вітчизни, вірність їй, готовність відстоювати та захищати її інтереси, навіть у несприятливих умовах. На стадії розвинутого соціалізму патріотизм був поєднаний з інтернаціоналізмом, поважним ставленням до громадян країн соціалістичної співдружності. Антиподом патріотизму вважалися буржуазний націоналізм, шовінізм, космополітизм та дисиденство.

Теорія і практика патріотичного виховання була одним з найбільш важливих здобутків радянської педагогіки і психології. Вона активно розроблялася в рамках жорсткої, навіть ортодоксальної, партійно-ідеологічної парадигми. Ось чому радянська система болісно реагувала, замовчувала і засуджувала численні випадки офіційної та неофіційної еміграції представників науки, культури, спортсменів, акторів театру і балету, позбавляла їх громадянства, почесних звань, державних нагород.

Патріотизм як юридико-психологічна проблема, тісно пов'язаний з однією із базових категорій юридичної психології, а саме особистістю. Вона відноситься до категорій так званого другого ряду, оскільки виникла пізніше філософсько-психологічних категорій „людина”,

„душа”, „психіка”, „свідомість”. Це пов’язано з тим, що філософія, теологія, медицина, а пізніше і психологія накопичили певний обсяг знань щодо внутрішнього світу та буття людини.

Категорія „особистість” не має аналогів у сучасній психології за розмаїттям напрямків, підходів та конкретних теорій.

Особистість як категорія сучасної вітчизняної юридичної психології безпосередньо розробляється та використовується у трьох стратегічних напрямках: 1) як складова особистісно-гуманістичного принципу, 2) як суб’єкт правопорушення (особистість правопорушника), 3) як суб’єкт правоохоронної діяльності (особистість правоохоронця).

Безпосереднім теоретичним підґрунтям розробки категорії особистість у контексті правоохоронної діяльності виступає організаційно-діяльнісна концепція особистості правоохоронця О.М. Столяренка. Вихідні положення цієї концепції полягають у такому.

Психологія особистості правоохоронця цілісна та системна. Особистість являє собою біосоціальну систему, що функціонує як єдине ціле. Вона формується, розвивається і проявляється завжди цілісно, а не по ізольованим частинам. В психіці немає процесів чи функцій, які здійснювалися б самі по собі, самотійно, незалежно від інших. Вони завжди – елементи свідомо діючої особистості, включені в загальну психічну діяльність, яка регулюється поставленою метою та системоутворюючими властивостями особистості. Відповідальність, добросовісність, людяність, уважність, дисциплінованість, законотриманість та інші якості особистості – не ізольовані, а розташовані однопорядково та ієрархічно.

Психологія особистості правоохоронця структурована та ієрархічна. Будь-яка система – не хаотичний набір елементів, а внутрішньо організовані та структуровані їх угруповання, які знаходяться у певному підпорядкуванні. У внутрішньому світі особистості правоохоронця можна виділити три основні сфери: спрямованості, операціональності та модуляційності.

Сфера спрямованості включає в себе всі спонукальні інтенції особистості – її погляди, переконання, ідеали, потреби, цілі, життєві плани, мотиви та ін. Цій сфері належить системоутворююча, пріоритетна роль в психології особистості.

Операціональна сфера включає в себе психологічні елементи, які виступають способами та засобами досягнення цілей, визначених сферою спрямованості. Особистість – не тільки те, *що* вона робить, але і *як* робить. У цій сфері є дві групи своєрідних компонентів: морально-ділові та професійно-ділові.

Модуляційна сфера не визначає ні цілей, ні мотивів, ні способів дій, але спричиняє динамічний вплив на інші сфери особистості та їх прояви.

Це виражається в різній силі, швидкості, узгодженості, емоційній окрасці прояву інших психологічних властивостей, в т.ч. тих, що відносяться до сфер спрямованості і операціональності. В ієрархії сфер модуляційна – нижча, яка обслуговує інші.

Психологія особистості правоохоронця в будь-якому віці при всій її стабільності безперервно міняється. У світі немає нічого незмінного, і психологія людини не є виключенням. З віком сформовані попереднім життям психологічні особливості особистості міняються повільніше, трудніше, але все ж таки міняються. Особливо низькі показники багатьох професійно значущих якостей особистості в процесі ефективної і ціленаправленої в психологічному плані роботи з нею можуть відносно швидко виводитись на середній і навіть високий рівень розвитку. Реальні зміни у працівників правоохоронних органів будуть проходити самостійно, якщо відмовитися від ціленаправлених та розрахованих на урегулювання психологічного розвитку особистості дій, але далеко не завжди вони будуть носити позитивний характер.

Розвивати особистість правоохоронця потрібно перш за все соціально. Від цього у вирішальній мірі залежатиме його успіх у житті і правоохоронній діяльності.

Організаційно-діяльнісна концепція особистості правоохоронця О. М. Столяренка суттєво розвинена і вдосконалена вітчизняними фахівцями з юридичної психології. Тільки в останнє десятиріччя проведено низку фундаментальних досліджень професійного становлення і розвитку особистості правоохоронця, його адаптивності та надійності, компетентності, стресостійкості (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. О. Криволапчук, О. І. Кудерміна, Т. М. Малкова, О. В. Тімченко, О. М. Цільмак та ін.).

Ми визначаємо патріотизм як стійку загальну рису особистості сучасного правоохоронця, яка інтегрує в собі окремі характеристики спрямованості (інтереси, ціннісні орієнтації, переконання), характеру (рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, організованість) та емоційно-почуттєвої сфери (радість, гордість, прив'язаність). У спонукальному аспекті патріотизм поєднує в собі повністю усвідомлений, стійкий, інтенсивний за енергетикою мотив, психологічну готовність та намагання, що зовні проявляється у відповідних професійних діях і поведінкових актах.

Патріотизм разом з правосвідомістю, професійною компетентністю, психосоціальною та професійною ідентичністю, психологічною стійкістю, морально-вольовою надійністю, правомірною агресивністю утворює професійно-психологічний каркас особистості сучасного правоохоронця. Провідним психологічним видом формування патріотизму є виховання. Воно повинно поєднувати і підпорядковувати

елементи інших психологічних видів формування, а саме: тренування, вправління, навчання.

Патріотизм як соціально-громадянська та професійна характеристика правоохоронця актуалізується переважно у психологічно напружених і екстремальних ситуаціях, а також за наявності внутрішньоособистісного конфлікту інтересів. У поєднанні з психологічною підготовленістю він набуває вирішального значення у такій специфічній екстремальній ситуації як перебування у заручниках та полоні під час військових дій чи антитерористичної операції.

Отримано 11.02.2018

УДК 37.035.6:94(477)

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО,

*начальник кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького (м. Київ),
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3931-0888>;*

Аліса Андріївна ЛЕВИЦЬКА,

*офіцер сектору Чернівецького прикордонного загону
Державної прикордонної служби України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0376-077X>*

ПРАКТИЧНІ ДІЇ ІЗ ЗАПОЧАТКУВАННЯ НОВИХ ТРАДИЦІЙ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Надана характеристика практичних дій із започаткування нових традицій формування патріотизму майбутніх офіцерів-прикордонників. Автори звертають увагу, що під час навчання в НАДПСУ військові та прикордонні традиції стають елементом світогляду майбутніх офіцерів-прикордонників.

Підготовку офіцера, громадянина-патріота, відданого Військовій присязі та українському народові, визначено як один із основних шляхів реалізації Стратегії розвитку Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) [1, с. 10]. Тому серед основних завдань роботи з персоналом в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) виділяємо такі:

– морально-психологічне забезпечення приведення в готовність до виконання завдань за призначенням та у бойову готовність;

- психологічне забезпечення оперативно-службової та повсякденної діяльності персоналу факультету охорони та захисту державного кордону;
- формування і підтримання професійно спрямованої мотивації персоналу до виконання завдань охорони державного кордону;
- організацію роботи всіх органів управління та посадових осіб щодо забезпечення високого престижу служби на державному кордоні, високого авторитету Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

Під час проведення окремих навчальних занять та у позанавчальний час проводяться інформаційно-роз'яснювальні заходи щодо постійної готовності вибути та сумлінно виконати службово-бойові завдання в зоні АТО та на будь-якій іншій ділянці державного кордону, а також щодо персональної відповідальності, недопущення елементів протиправної діяльності.

Окремо приділяється увага індивідуальній та груповій роботі з курсантами та офіцерам, які приймали участь в зоні проведення АТО, з персоналом, чії батьки проживають або проживали в зоні АТО на території Луганської та Донецької областей та Автономної республіки Крим, з метою підтримання морально-психологічного стану цих курсантів на належному рівні, недопущення порушень порядку виїзду за кордон та на тимчасово окуповані території України. Сформовано список військовослужбовців, які потребують психологічної допомоги.

Враховуючи велику кількість персоналу факультету, який приймав участь у проведенні антитерористичної операції, на сході нашої країни, є можливість проводити години мужності, бесіди, круглі столи, з перемінним складом, та впроваджувати передовий досвід учасників АТО у діяльність підрозділів.

Також культурно-просвітницькі заходи, із залучення творчих колективів музичної школи, аматорського творчого колективу «Висота», артистів Хмельниччини. Також відвідування курсантами художнього фільму «Кіборги», «Межа», містять патріотичний зміст. Участь майбутніх офіцерів-прикордонників у «Зустрічі поколінь – ветеранів війни», у якій вони виступали як ветерани, засвідчила чисельні приклади мужності, виявлені учасниками заходу під час виконання службово-бойових завдань.

З метою впровадження позитивних традицій серед персоналу випускного курсу було проведено заходи «Сто кроків до зірок» та відвідування дитячих будинків в м. Хмельницький.

Започатковано проведення на окремих факультетах “розводу” щопонеділка, який включає в себе низку заходів, а саме:

- підняття державного прапора та прапора ДПСУ;
- проведення інформування начальником факультету інформування персоналу, щодо ситуації в світі, країні та ДПСУ;

- відзначення кращих військовослужбовців факультету щотижневими перехідними відзнаками;
- привітання військовослужбовців, що святкували день народження протягом тижня, начальником факультету та вручення вітальної адреси кожному імениннику;
- визначення завдань на тиждень;
- проходження урочистим маршем біля стели факультету.

В органах та підрозділах Держприкордонслужби встановлюються пам'ятні знаки, меморіальні дошки та стенди загиблим охоронцям кордону [2, с. 198]. Ця ініціатива підтримується в НАДПСУ. З метою вшанування випускника академії, який мужньо загинув виконуючи обов'язок з охорони та оборони державного кордону підполковника Леоніда Шіrpала створюється меморіальний комплекс в розташуванні факультету, де навчався герой. На відкриття комплексу запрошені рідні загиблого прикордонника (мати, дружина та донька).

З метою популяризації Державної прикордонної служби України, підвищення рівня профорієнтаційної роботи серед школярів Хмельниччини створено Клуб Юних друзів прикордонників в стінах загальноосвітньої школи № 1, де навчався загиблий у липні 2014 року прапорщик Павло Дияк.

Отже, практичний досвід переконує в необхідності пошуків нових методів формування патріотизму на героїчних традиціях українського народу та прикордонників зокрема. “Відомче згуртування” та формування патріотизму курсантів відбувається на основі ознайомлення зі сторінками сучасної історії прикордонного відомства. Під час навчання в НАДПСУ військові та прикордонні традиції стають елементом світогляду майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія розвитку Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького на період до 2021 року. Хмельницький : НАДПСУ, 2016. 29 с.

2. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. 376 с.

Отримано 04.03.2018

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

*завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
(підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4948-9524>*

СУТНІСТЬ І НАПРЯМИ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто питання, пов'язані з національно-патріотичним вихованням курсантів і студентів ВНЗ МВС України. Показано можливості індивідуальної виховної роботи при здійсненні патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції. Розкрито мету, сутність і напрямки національно-патріотичного виховання у ВНЗ МВС України.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, пробудження громадянської та громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні та реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді.

В основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді – формування громадянина-українця, котрий діє на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;

- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;

- рівність усіх перед законом;

- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Отож актуальність національно-патріотичного виховання молоді, особливо нового покоління правоохоронців, зумовлюється процесами консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною, зокрема процесами реформування Національної поліції, і вимагають подальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання. Національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідомо, високоосвічена, життєво компетентна особистість, здатна до саморозвитку та самовдосконалення.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина – патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій.

Зміст національно-патріотичного виховання включає в себе:

- забезпечення курсантів, студентів та слухачів національно зорієнтованими інформаційними джерелами (пресою, агітматеріалами, літературою, фільмами, лекціями та ін.);

- організацію та проведення національних календарно-тематичних, релігійних і державних свят;

- проведення зустрічей з видатними діячами українського державотворення;
- виховання любові до Батьківщини, до рідного краю;
- формування мовної культури, поваги до Конституції та законів України;
- ознайомлення з героїчними сторінками історії українського народу, його бойовими традиціями;
- виховання розуміння громадянського обов'язку;
- вивчення історичного, культурного, політичного, соціального та патріотичного досвіду наших предків.

Напрями роботи вищого навчального закладу з патріотичного виховання, формування патріотизму, відповідальності за долю нації, держави:

- виховання розуміння високої цінності українського громадянства, внутрішньої потреби бути громадянином України;
- формування поваги до Конституції України, державної символіки: Герба, Прапора, Гімну України;
- збереження і продовження українських культурно-історичних традицій;
- виховання шанобливого ставлення до рідних святинь, української мови, історії;
- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, народу;
- формування соціальної активності;
- виховання правової культури особистості;
- формування й розвиток духовно-моральних і загальнолюдських цінностей;
- формування в учнів потреби до праці як першої життєвої необхідності, високої цінності й головного способу досягнення життєвого успіху;
- сприяння розвитку фізичного, психічного й духовного здоров'я, задоволення естетичних і культурних потреб особистості;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадській діяльності.

Отримано 04.03.2018

УДК 378.147:358.4

Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО,
*доцент кафедри вищої математики
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат педагогічних наук, доцент*

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Уточнено зміст громадянського виховання майбутніх офіцерів, вивчено структурний склад освітнього середовища вищого військового навчального закладу, обґрунтовано його роль у громадянському вихованні майбутніх офіцерів.

Реалізація завдань безпеки та оборони держави, суспільства, особистості передбачає формування та розвиток в майбутнього офіцера якостей громадянина-патріота, здатного до діяльності з укріплення та вдосконалення основ громадянського суспільства. За тлумачним словником [1, с. 485], громадянин – це той, хто підпорядковує особисті інтереси громадським, служить Батьківщині. Психолого-педагогічні засади, принципи, методи, шляхи й засоби громадянського виховання особистості розроблені в дослідженнях учених І. Беха, В. Кременя. У військовій педагогіці питань громадянського виховання торкається В. Ягупов, який зазначає необхідність формування унікальної особистості військовослужбовця, а не «якоїсь узагальненої особистості без імені, без життєвих цінностей, без Батьківщини, без менталітету народу України» [2, с. 347]. Тож громадянське виховання передбачає формування патріотизму, національної свідомості, наслідування етнічних традицій, звичаїв, політичної та правової свідомості, активності, гуманістичної моральності, культури міжетнічних стосунків, мовленнєвої культури, креативного стилю мислення, побутової культури, етикету, ціннісного ставлення до життя, людини, людства, природи, діяльності та її наслідків.

Передумовою громадянського виховання майбутніх офіцерів є належним чином організоване освітнє середовище: світове, європейське, національне, регіональне, локальне, особистісне. Так, освітнє середовище вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) є поліпредметним і полісуб'єктним педагогічним феноменом, що передбачає просторово-функціональне об'єднання суб'єктів освітнього

процесу. В освітньому середовищі ВВНЗ нами виокремлено складові: *змістовно-технологічну* (концепції, освітньо-професійні, навчальні, робочі програми, форми, методи організації освітньої діяльності), *соціально-контактну* (військовий колектив, освітня, військово-професійна, службова діяльність, поведінка, взаємовідносини, особистий приклад оточуючих), *просторово-предметну* (матеріально-технічні умови перебігу освітнього процесу, архітектура та дизайн житлових приміщень).

На наш погляд, у громадянському вихованні майбутніх офіцерів особлива роль належить змістовно-технологічній і соціально-контактній складовим освітнього середовища ВВНЗ. Так, значний виховний потенціал має цілісний освітньо-професійний процес, зокрема зміст, методи, форми, технології навчання дисциплін суспільно-політичного та гуманітарних циклів (філософії, соціології, конфліктології, політології, психології, військового навчання та виховання). У процесі вивчення зазначених навчальних дисциплін курсанти набувають знань щодо біологічної та соціальної суті людини, життя та діяльність якої суттєво залежить від природного оточення та специфіки соціальної спільноти, об'єктивних законів розвитку особистості та суспільства, пріоритету прав та свобод людини та громадянина у вирішенні гуманітарних проблем сучасності; вмінь та навичок глибокого вивчення та прогнозування соціальних явищ і процесів. Використання інтерактивних педагогічних технологій забезпечує набуття майбутніми офіцерами вмінь самостійно аналізувати політичну інформацію, надавати об'єктивну оцінку подіям, фактам, виступати з переконливим монологом, вести аргументовану дискусію, політичний діалог, відстоювати свої переконання, протистояти маніпулюванню, жити в умовах демократії [3, с. 28]. Зауважимо, що зміст навчальних планів і програм має бути оптимально ув'язаний з індивідуально-психологічними особливостями майбутніх офіцерів, характером їхньої мірної та воєнної діяльності.

Соціально-контактна складова освітнього середовища через вивчення військових статутів, статуту ВВНЗ, засвоєння морально-етичних норм ставлення до людей дозволяє курсантові реалізувати свої громадянські права свободи, обов'язки у військовому колективі. Актуальними формами суспільно-громадянської діяльності є участь в роботі органів курсантського активу, самоврядування, громадських організаціях курсу, факультету, гуртковій роботі, науково-практичних конференціях, вікторинах, диспутах, дебатах, мітингах, громадянських акціях, ініціативах, зустрічах з цікавими людьми, щоденних політичних інформуваннях. Участь у громадянській діяльності сприяє формуванню

в майбутніх офіцерів патріотизму, інтернаціоналізму, української національної ідентичності та свідомості, порядності у взаєминах з людьми, свідомої дисципліни, відповідальності, самокритичності, здатності виправляти свої помилки, елементів організаторського мистецтва, здатності щодо чіткого та ясного викладу своїх думок в усному та писемному мовленні [4].

Щодо просторово-предметної складової освітнього середовища ВВНЗ, то її роль у громадянському вихованні майбутніх офіцерів ми вбачаємо в естетизації та емоційному збагаченні всіх сторін життя курсантів (освітньої діяльності, служби, дозвілля, побуту). Так, доцільно залучати курсантів до позааудиторної діяльності та дозвілля в таких структурах ВВНЗ, як музей військової частини, художня бібліотека, народознавча світлиця у казармі та гуртожитку, де курсанти можуть почитати газети та журнали, переглянути телепередачі, послухати радіо, обговорити отриману інформацію. Таки заходи сприяють вихованню в майбутніх офіцерах патріотичних почуттів, громадянської свідомості та відповідальності.

Тож у визначенні ролі освітнього середовища ВВНЗ у громадянському вихованні майбутніх офіцерів ми вбачаємо освітньо-професійну, соціально-виховну, розвивальну складові. Так, в освітньо-професійному аспекті майбутні офіцери набувають знань і вмінь вивчення, аналізу та прогнозування соціальних явищ і процесів у військових колективах, у соціально-виховному аспекті йдеться про громадянську активність, яка розвиває в майбутнього офіцера почуття патріотизму, порядність, комунікаційні навички.

Список бібліографічних посилань

1. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. Т. 1: А–К / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2008. 928 с.
2. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2000. 400 с.
3. Калагін Ю. А. Удосконалення навчального матеріалу дисципліни «Соціологія» з урахуванням досвіду АТО. *Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми*. 2015. № 2 (136). С. 28–31.
4. Райнін І. Л. Національно-патріотичне виховання як складова професійної освіти // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 13–19.

Отримано 04.03.2018

УДК 32.019.51

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат філософських наук, доцент

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ КУРСУ ПОЛІТОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Аналізовано значення політичної грамотності у формуванні національно-патріотичної свідомості курсантів і слухачів вищих навчальних закладів МВС України. Розглянуто роль навчального курсу політології у підвищенні рівня їх політичної свідомості.

Тривала практика викладання курсу політології у Харківському національному університеті внутрішніх справ дає можливість говорити про велике значення даного курсу для формування державно-патріотичної політичної свідомості майбутніх правоохоронців.

Якщо подивитися на навчальні плани, за якими навчаються курсанти та слухачі, то ми не знайдемо там жодної дисципліни, крім політології, яка б висвітлювала і роз'яснювала сутність сучасних соціально-політичних процесів в Україні, навколо неї, та в світі в цілому.

Спілкування з курсантами денної та слухачами заочної форм навчання свідчить про їх, переважно, слабку обізнаність в соціально-політичних реаліях сучасної України і світу. Багато хто з них демонструють політичну неосвіченість, відсутність власної аргументованої, патріотичної громадянської позиції. Дехто користуються хибними, запозиченими у недружніх до України країн, ідеологічними конструкціями та політичними міфологемами.

Складний, часом болочий і суперечливий, процес соціально-політичних змін в нашій державі потребує додаткового роз'яснення серед курсантів та слухачів. Процес реформування Національної поліції має відбуватися не лише в площині змін структури, функцій і завдань, а й торкатися духовних засад функціонування поліцейських. В умовах інформаційної війни відсутність ідейного впливу з боку власної держави «компенсується» цілеспрямованою, з використанням новітніх інформаційних технологій, обробкою свідомості наших громадян з боку ворожих суб'єктів ідеологічного впливу.

Таким чином, можна стверджувати, що відсутність продуманої системи політичної освіти, спрямованої на формування демократичної політичної свідомості у діючих та майбутніх правоохоронців призводить до їх певної обмеженості (внаслідок різного роду суб'єктивних та об'єктивних причин і обставин) розібратися в реаліях

сучасного політичного життя, що в свою чергу спричиняє зневіру у державно-політичних інститутах, розмиває та деформує почуття патріотизму, підриває моральні засади їх професійної діяльності.

За таких умов багатократно зростає роль і значення практичних заходів і дій, спрямованих на формування національно-патріотичної політичної свідомості працівників правоохоронних органів, в цілому, та курсантів та слухачів навчальних закладів МВС України, зокрема. Підвищуючи рівень матеріального-технічного забезпечення діяльності правоохоронних органів, нашій державі вкрай необхідно належну увагу приділити ідейному озброєнню своїх правоохоронців.

Розуміння особливостей і тенденцій політичного розвитку власної країни, політичних процесів, що відбуваються на міжнародній арені, без сумніву, сприятиме значному посиленню потенціалу патріотизму і, відповідно, слугуватиме запобіжником проявам сепаратизму, службової недбалості, правового нігілізму.

Соціологічними дослідженнями встановлено факт прямої залежності рівня довіри до окремих державних інститутів і держави, в цілому, від рівня політичної грамотності громадян.

Патріотизм, відданість своєму народові неможливі без достатніх політичних знань і сформованих на їх базі стійких переконань. Політична грамотність є фундаментом патріотизму.

Навчальний курс політології, який викладається у ХНУВС, саме й спрямований на підвищення такого рівня політичної грамотності курсантів і слухачів. На лекційних заняттях даються установчі знання з різних аспектів соціально-політичного життя України та зарубіжжя. На семінарських заняттях, часто у жвавих, емоційних дискусіях, обговорюються актуальні проблеми розбудови незалежної української держави, соціально-політичних та економічних реформ. Саме на цих заняттях обговорюються і розбираються найбільш злободенні проблеми внутрішнього українського політичного життя, взаємовідносин України з Росією, України з Європою та США, зовнішньополітичної стратегії, в цілому.

Враховуючи сказане, абсолютно незрозумілою є практика по скороченню в навчальних планах аудиторних годин відведених на вивчення такої важливої для формування національно-патріотичної свідомості курсантів і слухачів дисципліни, якою є політологія. Простежується тенденція до пониження її навчального статусу. На деяких спеціальностях політологію взагалі прибрали з навчальних планів і припинили викладати. На нашу думку подібна ситуація є неприпустимою і потребує реагування.

Отримано 27.02.2018

УДК 371.132:371.125

Ольга Вадимівна ХАУСТОВА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України,
кандидат історичних наук*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

Розкрито теоретичний та практичний аспекти дослідження, визначена роль і місце соціально-гуманітарних дисциплін у національно-патріотичному вихованні персоналу правоохоронних структур.

Сьогодні Україна переживає надскладний період, потерпає від зовнішньої збройної та інформаційної агресії і в той же час відбувається велике національне відродження. Можна констатувати, що такого сплеску патріотизму ніколи не було за всі роки незалежності України. Причому патріотизму не місцевого, а національного-громадянського спрямування, який проявляється в любові до Батьківщини, українського народу.

Актуальність патріотичного виховання зумовлюється водночас процесом становлення України як єдиної політичної нації. В умовах поліетнічної держави, воно покликане сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й вдосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які, в свою чергу, мають лежати в основі патріотичного виховання.

Аналіз поглядів науковців та практиків на проблему патріотизму дозволяють розкрити теоретичний і практичний аспекти дослідження. Теоретичні умови патріотичного виховання громадян закладені в працях В. О. Сухомлинського, який підкреслював діяльний аналіз патріотизму, необхідність вчити молодь шукати своє місце в житті країни; включати їх у боротьбу з недоліками в житті суспільства. Зміст і принципи виховання української молоді висвітлювалися Г. Вашенком. Особливої уваги заслуговує досвід патріотичного виховання молоді в умовах становлення правової держави педагога-академіка О. А. Захаренка.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розробили І. Бех, К. Чорна, О. В. Абрамчук, Ю. Завалевський, О. П. Жаровська, П. Ігнатенко, О. В. Сухомлинська, В. Л. Ортинський та інші [1–3].

Патріотизм – одне з найбільш глибоких людських почуттів. Як правило, це поняття розуміють як відданість і любов до Батьківщини, до

свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту. Це почуття є одним із найважливіших духовних надбань особистості. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Батьківщини. Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Невід'ємною складовою патріотизму є національна свідомість – це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів. Основними складовими національної свідомості виступають: сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього; усвідомлення національно-етнічної належності; ставлення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти; ставлення до представників інших націй і національностей; патріотичні почуття та патріотична самосвідомість; усвідомлення національно-державної спільноти.

Величезний потенціал формування національно-патріотичної свідомості курсантів і студентів закладений у вивченні історії України. Історія України є скарбницею національно-патріотичного досвіду українського народу, має велике значення для розбудови Української держави. Вивчення історії України дає можливість зрозуміти основні явища та процеси суспільного життя українського народу та народів, які населяли Україну.

Відомі історичні події, героїчна боротьба українського народу за своє соціальне і національне визволення прищеплюють почуття національної гордості за героїчне минуле. Багато зразків високого героїзму дала історія України, і всі вони є підтвердженням того, що в його основі був патріотизм, велика любов до народу і Батьківщини. Великий вплив на патріотичне виховання мала козацька педагогіка. Українці єдина у світі козацька нація. Козацтво є дисциплінованою організацією самого українського народу, споконвічною формою його самоорганізації і самозахисту в лихоліття.

Значний потенціал у формуванні національної самосвідомості, гідності та патріотизму закладено в змісті етики та естетики. У своїх етичних творах видатний український філософ Г. Сковорода, замислюючись над етичними проблемами морального самовдосконалення людини, робив висновок, що істинним патріотом є той, хто своєю невтомною працею і моральними вчинками шанує і любить свій народ, робить все можливе щодо самовдосконалення та служіння Богові.

Вивчення логіки сприяє формуванню логічної культури. А це, своєю чергою, уможливорює аналіз процесів і явищ суспільного життя, вивчення його суперечностей, аргументування і обґрунтування проблеми

формування наукового світогляду та розумово-інтелектуальних якостей майбутнього правоохоронця. Формування логічної культури майбутніх правоохоронців сприятиме поглибленню аналізу процесів, які відбуваються в соціально-політичній, економічній, правовій, культурологічній та інших сферах суспільного життя. Спираючись на закони, принципи і методи логіки, майбутні правоохоронці можуть уникнути серйозних помилок в аналізі кримінально-процесуальних проблем, прийняти обґрунтовані рішення, спрямовані на активну боротьбу зі злочинністю, проявляти високі патріотичні почуття відповідальності в захисті правопорядку безпеки прав і свобод громадян України.

У курсі «Політологія» важливо формувати почуття національної ідеї, що визначає шлях самоствердження української нації, оцінку вартості, значущості, самоцінності, а також місце в політичному просторі світу.

Формування патріотизму пов'язане загальнолюдськими нормами моральності та релігії. Під час вивчення курсу «Релігієзнавство» у студентів та курсантів формуються високі ідеали духовності та моральності. Патріотизм об'єктивно тісно пов'язаний з цими категоріями. Історія, християнська релігія і патріотизм завжди були для українців одним цілим.

Отже, соціально-гуманітарні дисципліни виконують важливу ідеологічну і моральну функцію в суспільстві: сприяють професійному становленню особистості; визначають життєздатність людини, молодого громадянина, який буде формувати та розвивати своє майбутнє та майбутнє своєї держави. До європейської спільноти потрібно привести покоління розумних, освічених, професійно й духовно розвинених особистостей. Лише у процесі реформування освіти можливе забезпечення формування духовної єдності поколінь, почуття патріотизму, національної свідомості

Список бібліографічних посилань

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина – патріота України: програмно-виховний контекст. Київ : Нац. акад. пед. наук України, 2014. 48 с.
2. Сухомлинська О. В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 10–14.
3. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних закладів : монографія. Вінниця : Універсум, 2008. 137 с.
4. Ортинський В. Л., Ряшко В. І. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України : навч.-метод. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 272 с.

Отримано 23.02.2018

Секція 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 159.9:351.74(477)''1921/2018''

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>;

Яна Сергіївна ПОСОХОВА,

старший викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3374-3930>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МІЛІЦІЇ ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ – ПОЛІЦІЇ 2015–2018 РОКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Аналізуються основні аспекти професійної підготовки працівника міліції в Українській СРР на початку 1920-х рр. порівняно з сучасною підготовкою поліцейських в Україні, відзначається їх спрямованість, зміст, аналогії у цьому процесі та відмінності.

Спроби професійної підготовки кадрів для міліції почалися зразу ж після закінчення Української революції. Вважалося за необхідне, щоб «усі міліціонери були ґрунтовно ознайомлені з партійною програмою, радянським будівництвом і своїми обов'язками, для чого визнати бажаним проведення занять із чинами міліції з питань політичних, радянського будівництва, теоретичного викладання обов'язків міліції, практичної роботи (укладання протоколів, усіяких актів, дізнань і т. ін.), військового та постового навчання» [1, с. 193].

Система підготовки кадрів міліції розвивалася стихійно. Місцева влада, залучаючи у свої лави нових співробітників, які навіть не знали службових функцій, проявляла ініціативу, створювала різні «командно-технічні курси міліції», «курси червоних міліціонерів», «міліцейські курси», «школи міліціонерів». Діапазон термінів підготовки був широким – від 2 до 8 місяців, з кількістю тих, хто навчався від 30 до 200

осіб (мабуть, це було пов'язано з бюджетними можливостями місцевих рад). Губернські управління міліції самі розробляли програми навчання, але при цьому спостерігався так званий «перегин у бік статутів військових і стройових» [2, с. 80].

Водночас перші створювані міліцейські курси не ставили перед собою завдання професійної підготовки кадрів міліції й мали ознайомчий характер, фактично здійснюючи первинне професійне навчання. Проте вони і не могли претендувати на більш високий рівень професійної підготовки хоча б через те, що значна частина тих, що навчалися, була неписьменною та малограмотною. Крім того, за такий короткий термін (від 2 тижнів до 2 місяців) вони не могли повноцінно реалізувати інші завдання. До того ж і у самих організаторів шкіл і курсів не було належних знань і досвіду у справі професійної підготовки кадрів міліції, найчастіше вони орієнтувалися на власну інтуїцію, проявляючи величезне бажання, сміливо бралися за незнайомий напрям роботи. Тому перший етап формування системи професійного навчання співробітників міліції відбувався стихійно й безсистемно. Під час інспекторських перевірок, проведених у лютому-березні 1921 р., було виявлено, що переважна більшість міліціонерів, навіть комскладу, мають лише загальне уявлення про свої службові обов'язки та не дотримуються службової дисципліни. Курсантам курсів міліції пропонувалося опанувати дисципліни загальноосвітнього характеру, такі як суспільствознавство, українська мова й література, математика, фізика, біологія та ознайомитися з основами права. Згодом програма підготовки складалася з чотирьох циклів. Під час проходження першого курсанти вивчали загальні дисципліни та загальноправові питання, знайомилися із судочинством та основами організації правоохоронної системи. У рамках другого циклу було об'єднано дисципліни ідейно-політичного спрямування (історія компартії, робітничого руху, Громадянської війни та ін.). Третій цикл було присвячено практиці міліцейської служби, взаємодії міліції з органами влади та іншими правоохоронними органами. Четвертий цикл цілковито відводився на вивчення різноманітних статутів з питань міліцейської служби. Пріоритет надавався розвитку практичних навичок курсантів, які виконували різноманітні завдання з порядку проведення дізнання, укладання та оформлення протоколів на місці злочину, а також вправ, що сприяють розвитку спритності й умінню швидко орієнтуватися в різноманітних ситуаціях. Рядовому складові у вільний від несення служби у районних відділеннях час читалися лекції та проводились бесіди відповідно до 36-годинної програми, затвердженої Головміліцією України [3, арк. 93]. Цикл лекцій передбачав вивчення широкого кола

питань – обов'язків працівників міліції на роботі й поза нею, особливостей постової служби, боротьби з хуліганством, спостереження за порядком на вулицях, площах, базарах, у міських садах та інших місцях масового перебування жителів міста.

До обов'язків міліціонерів входило і знання порядку стягнення штрафів за порушення обов'язкових постанов виконкомів, нагляд за виконанням правил торгівлі й промислів, спостереження за дотриманням жителями правил санітарії та гігієни в місті, боротьба з незаконним виготовленням і збутом продуктів таємного винокуріння (самогоноваріння) та сприяння органам безпеки (ДПУ) в боротьбі з контрреволюцією. Для міліцейського складу стали обов'язковими стройова підготовка (12 годин на місяць), вивчення стрілецької зброї та практичні заняття (16 годин) [3, арк.94–96]. Отже, професійна підготовка міліціонерів на початку 1920-х рр. мала недостатньо організований, несистемний надмірно політизований характер. Проте все-таки вона надавала змогу правоохоронцям оволодіти деякими основами знань та навиків.

2015 рік для України відзначився багатьма соціально-політичними перетвореннями в суспільстві, але помітний «слід» в історії залишив період реформування правоохоронної системи. 2 липня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 580-VIII «Про Національну поліцію» [4]. Згідно ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію» конкурс в поліцію обов'язково проводиться серед осіб, які вперше приймаються на службу з призначенням на посади молодшого складу. В результаті проведених реформ, проголошеною метою яких є повне «перезавантаження» дискредитованої системи міліції, правоохоронна система України поповнилася численними свіжими кадрами – поліцейськими.

Даний законодавчий документ став початком нового етапу розвитку правоохоронної системи України. У зв'язку з цим, постала проблема якісної професійної освіти нових поліцейських, рівень підготовки яких відповідав би європейським стандартам. На базі навчальних закладів зі специфічними умовами навчання в системі МВС України були створені так звані курси первинної професійної підготовки, а майбутнім поліцейським, які проходили навчання було присвоєно статус – слухачі. Першими курси первинної професійної підготовки пройшли працівники Департаменту патрульної служби Національної поліції України, термін навчання яких на початку коливався від 2 місяців до 4,5 місяців. Вже потім навчання розпочали працівники інших поліцейських підрозділів: слідчі, дільничні, поліцейські особливого призначення, поліцейські ювенальної превенції

та інші. Строки підготовки, яких визначалися відповідними навчальними програмами (планами) в залежності від підрозділу. Програма підготовки поліцейських складалася з нормативної (близько 25 дисциплін) і варіативної (близько 16 дисциплін) частини. Тематичний план нормативної частини та час відведений на її вивчення складається з загально-професійної підготовки (86 годин) та професійно-теоретичної (340 годин), в яку входить також вогнева та тактична підготовка. Щодо варіативної частини можна сказати, що кількість навчальних годин та специфіка предметів, залежить від поліцейського підрозділу. В даній частині вивчаються основи діяльності, службова документація, службовий вишкіл, надання домедичної допомоги та ін. Навчальні програми розробляються кадровим підрозділом апарату Національної поліції, а освітній процес забезпечується висококваліфікованими кадрами з залученням міжнародних фахівців.

Отже, порівнюючи правоохоронні кадри України з різницею майже в 100 років, можемо сказати, що відсутність якісної освіти в 1920-х рр. та брак кваліфікованої підготовки, не забезпечували належні умови для здійснення професійного навчання тогочасних міліціонерів, не приділялася значна увага блоку юридичних дисциплін та не було зорієнтовано навчання на всебічний розвиток особистості правоохоронця. Щодо професійної підготовки поліцейських 2015–2018-х рр. варто зазначити, що термін навчання у них майже однаковий з 1920-м роком, але наявність якісних навчальних програм, кваліфікованих фахівців та використання міжнародних стандартів професійної підготовки, сприяли високому рівню поліцейських, навіть за доволі короткий проміжок часу, що забезпечило достатньо високий рівень їх професіоналізму і компетентності під час виконання професійних обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Сокурєнко В. В., Бандурка О. М., Грєченко В. А. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917–2017 рр.) : До 100-річчя подій Української революції : монографія. Харків : Золота миля, 2017. 496 с.
2. Кожевина М. А. Милицейское образование в Советской России: организация и правовое регулирование (1918–1991 гг.) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. М., 2005. С. 80.
3. Державний архів Харківської області. Ф. 563. Оп. 1. Спр. 305-а. Арк. 93–96.
4. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.

Отримано 11.02.2018

УДК 342.98:35.082.3:342.98

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,

декан факультету № 7

Львівського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

Марина Андріївна КІСІЛЬ,

магістр факультету № 5

Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Досліджені особливостей підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Наголошено на тому, що сьогодні не досить чітко визначено специфіку підготовки поліцейських кадрів у таких закладах. Акцентовано увагу на існуванні різних підходів щодо перспектив збереження наявної мережі відповідних закладів. Узагальнено проблемні питання концептуальних засад покращення діяльності правоохоронних органів та якості підготовки поліцейських нової генерації. Зазначено те, що цей процес може бути успішним лише тоді, коли уся наукова спільнота долучиться до осмислення усіх проблем, які існують в системі МВС України та напроцяють рекомендації їх діяльності.

Проблема вдосконалення професійно-психологічної підготовки кадрів Національної поліції України є винятково актуальною, враховуючи як суспільно-значиму спрямованість на забезпечення законності й правопорядку, а також ризиконебезпечний і екстремальний характер їх діяльності, так і постійно зростаючий рівень складності умов і чинників, що супроводжують соціальні зміни. Високі вимоги, що пред'являються до рівня професіоналізму зазначених фахівців, потребують цілеспрямованого розвитку особистісних і професійних якостей, майстерного володіння системою теоретичних і прикладних знань, уміння застосовувати їх на практиці за будь-яких умов незалежно від специфіки їхньої діяльності.

Потреба у професійно-посадовому розвитку персоналу правоохоронних органів має не абстрактний, а суто конкретний характер і обумовлена реальними факторами. По-перше, професійно-посадовий розвиток особового складу детермінований ускладненням змісту праці і служби в правоохоронних органах. Вочевидь, професіоналізація державної служби в органах, структурах та підрозділах поліції як соціально-організаційне явище обумовлена якісними і кількісними змінами у змісті та характері праці і характеризується виникненням нових професій та спеціальностей, професійної літератури, професійних

спільностей, технологій включення людини в професійну діяльність, становлення й розвитку її як професіонала правоохоронної справи. У понятті «професіоналізація» відбиваються якісні зміни, які зазнають об'єктивовані форми праці (посади, робочі місця, вимоги до людини, її здібності). «Воно розкриває міру зрілості різновидів суспільної практики як професійних видів праці, тобто таких, для виконання яких потрібні спеціально сформовані у людини якості – професійні здібності. У змісті поняття «професіоналізація» віддзеркалюються і зміни, що відбуваються у людини в процесі підготовки її до професійної діяльності, а також під час виконання нею спеціальних операцій (приймів, дій, рухів), обов'язків, особливостей її поведінки в певних умовах праці» [1].

По-друге, професійно-посадовий розвиток персоналу обумовлений структурою мотивації правоохоронців. Наприклад, одні правоохоронці прагнуть реалізувати себе у правоохоронній діяльності держави. Інші бачать у цій службі найбільш вдалий спосіб посісти достойне місце у суспільстві. Треті вбачають можливість вирішити свої матеріальні проблеми, встановити зв'язки з корисними для життя людьми. Означені мотиви виступають рушійними силами і у професійно-посадовому розвитку правоохоронців, їх не слід скидати з рахунків.

По-третє, професійно-посадовий розвиток персоналу правоохоронних органів обумовлений тимчасовими обмеженнями циклу активного професійного життя людини і постійною потребою органів, структур та підрозділів забезпечувати свій розвиток. Адже інтенсивність, ритмічність, темпи розвитку будь-якої організації і суспільства у цілому залежать не лише від постійного притоку людей, здатних заміщати посади в організаційній структурі, але й від можливості зробити роботу краще, ніж виконували її попередники, збільшити особистий професійний досвід, а, відтак і досвід організації. Темпи приросту професійного досвіду персоналу органів, структур та підрозділів правоохоронних органів – це найважливіший фактор її стабільного та динамічного розвитку. Ігнорування цих обставин негативно відбивається на результатах правоохоронної і правозабезпечувальної діяльності, правосвідомості громадян та й загалом якості суспільного розвитку.

З прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» розпочато якісно новий етап реформування МВС України. Результат запланованих реформ багато в чому залежить від якості професійного навчання поліцейських, готовності їх до несення служби в практичних підрозділах. Саме тому реформування системи Міністерства внутрішніх справ передбачає відповідні зміни в діяльності відомчих вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання. На сучасному етапі розвитку Української держави постала об'єктивна необхідність перегляду значної кількості існуючих уявлень про завдання, форми і методи національної

освіти взагалі і системи професійного навчання поліцейських, зокрема. У попередні періоди історії порівняно повільна еволюція становлення людини, суспільства, виробництва зумовили відносну постійність структури і змісту освіти. Домінувала концепція освіти, згідно якої набути людиною знання і вміння зберігали свою вартісну цінність упродовж всього її життя – «освіта на все життя». У наш час неперервна освіта є відповіддю на виклик, який кидає нам світ, де зміни відбуваються надто швидко, що спонукають необхідність змінити формулювання «освіта на все життя» на нове «освіта через усе життя».

Сучасна складність завдань, що вирішується Національною поліцією України (ст.2 Закону України «Про Національну поліцію»), насамперед у протидії злочинності, котра дедалі стає все поширенішою і небезпечнішою, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, винятково важкі умови, в яких ведеться ця робота, вимагають постійного зростання професіоналізму кадрів поліцейських, високого рівня наукового забезпечення процесів їх підготовки та практичної діяльності.

Реалії сьогодення дають підстави стверджувати про те, що нині вкрай актуальним є питання вирішення питання пошуку шляхів покращення діяльності правоохоронних органів та якості підготовки поліцейських нової генерації. Очевидним є те, цей процес може бути успішним лише тоді, коли уся наукова спільнота долучиться до осмислення усіх проблем, які існують в системі МВС України та напрацюють рекомендації їх діяльності.

Реформа галузевої освіти у ВНЗ МВС України та функціонування національних поліцейських систем повинна, на нашу думку, відбуватися із врахуванням передового зарубіжного досвіду, позаяк, не зважаючи на відмінність у політичних, правових, культурних традиціях, менталітету, діяльність поліції в європейських країнах та США розв'язують ідентичні проблеми щодо надання поліцейських послуг у забезпеченні публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; сучасним викликам і загрозам, злочинам терористичного й транснаціонального характеру, нерідко об'єднуючи зусилля на міждержавному рівні

Слід наголосити увагу і на тому, що у провідних європейських країнах реформи поліцейської діяльності, зазвичай, здійснювалися в контексті реалізації адміністративної реформи державного управління. Тому, дослідження, запозичення зарубіжного досвіду, застосування

єдиних уніфікованих стандартів поліцейської підготовки є вкрай необхідним для імплементації його у вітчизняний досвід.

Враховуючи різні мікро- і макросоціальні детермінанти в Європі сформувалися різні моделі підготовки поліцейської освіти, а саме:

- німецька, яка передбачає обов'язкове проходження практики й підвищення кваліфікації перед призначенням вищу посаду. Навчання поліцейського за німецькою моделлю підготовки на всіх трьох рівнях в загальному триває – 7,5 років;

- французька, яка у своїй концепції використовує централізований принцип управління освітою. Тривалість навчання – 4,5 років;

- британська, яка у своїй концепції використовує децентралізований принцип управління освітою. Цій системі притаманно надання поліцейському лишень вузької спеціалізації.

Слід зазначити, що для всіх моделей освітніх систем підготовки поліцейських притаманно: по-перше, високий професійний рівень викладачів, інструкторів; по-друге, якісне методичне забезпечення прикладного спрямування; по-третє, раціональний підхід до вивчення дисциплін практичного спрямування, що унеможливує викладання курсантам предметів, які в нашій системі освітнього процесу відносять до нормативного блоку; по-четверте, створюються усі необхідні умови для засвоєння курсантами у стислі терміни знань та умінь (accomplishments and skills); по-п'яте, застосування широкого спектру практичних (позааудиторних) форм (experiential learning); по-шосте, жорсткий контроль за рівнем засвоєння курсантами матеріалу; по-сьоме, підвищені вимоги до науково-педагогічних працівників, які обираються лише на конкурсній основі, з обов'язковим урахуванням наявності досвіду практичної діяльності, та його освітньо-кваліфікованого рівня.

Отже, відомча система підготовки працівників правоохоронних органів має свою цільову спрямованість, зміст та характерні риси. Вона виступає як єдина система освітньої діяльності з єдиними вимогами щодо формування змісту навчання, з мережею навчальних закладів, визначених у встановленому порядку та з власною системою управління. Сьогодні становлення цієї системи одночасно проходить у двох напрямках. По-перше, становлення системи професійної підготовки Міністерства внутрішніх справ йде шляхом впровадження системності в професійно-освітній процес на базі реалізації єдиної державної політики у сфері правоохоронної державної служби через визначення структури та змісту професійної діяльності правоохоронців, професійно-кваліфікаційних характеристик посад органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, цілей, пріоритетів і принципів відповідного професійного навчання, введення єдиних державних

стандартів професійного розвитку та критеріїв оцінки їх досягнення з урахуванням різноманітності термінів, форм і методів навчання.

Саме це має надати системі відомчого професійного навчання визначеності, цілісності, забезпечить безперервність і послідовність освітньо-виховного процесу. По-друге, становлення системи професійної підготовки Міністерства внутрішніх справ України йде також по лінії зміцнення керованості діяльності системи, інтеграції, взаємозв'язку та координованості дій всіх навчальних закладів, що здійснюють освітню діяльність у сфері професійного розвитку особового складу органів, структур та підрозділів правоохоронних органів.

Отже, аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки поліцейських дає нам можливість запропонувати актуальні напрями діяльності, спрямовані на реформування освітньої діяльності МВС України, а саме:

1) науково обґрунтувати концепцію і стратегію модернізації системи професійного навчання поліцейських, а саме: первинної професійної підготовки; підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, післядипломної освіти, службової підготовки та законодавчо визначити суб'єктів цього реформування, внести зміни до чинного законодавства;

2) з метою формування, підготовки висококваліфікованих поліцейських, формування правоохоронної еліти на часі прийняття Закону України «Про реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки поліцейських»;

3) розробити і затвердити Концепцію формування та розвитку цілісної системи неперервної освіти поліцейських;

4) прийняття Закону України «Про відомчу систему професійного навчання поліцейських у ВНЗ МВС України» сприятиме застосуванню компетентнісного підходу в освітньому процесі у ВНЗ МВС України та удосконаленню системи управління освітньою та науковою діяльністю на галузевому й вузівському рівнях системи навчальних закладів МВС України;

5) сприяти розвитку ВНЗ МВС України щодо надання освітніх послуг із підготовки (базова освіта), перепідготовки (післядипломна освіта) та підвищення кваліфікації поліцейських;

6) розширити мережу інноваційно-технологічних центрів на базі науково-дослідних інститутів МВС України, які б безпосередньо займалися розробкою новітніх технологій підготовки поліцейських;

7) визначити загальнонаціональні стандарти якості освітнього та кадрового забезпечення системи професійної підготовки поліцейських, що мають встановити чіткий порядок ліцензування, атестації,

акредитації усіх установ і закладів, які займаються професійним навчанням поліцейських;

8) МВС України здійснити низку наукових досліджень щодо розробки і впровадження «портретів якості» поліцейських в залежності від виду діяльності, структурного підрозділу, кола службових обов'язків з метою вдосконалення кваліфікаційних вимог до посад поліцейських;

9) активізувати процеси сертифікації Національної поліції України щодо надання освітянських послуг відповідно до вимог системи ISQ 9000;

10) сприяти розвитку наукових шкіл у відомчих навчальних закладах системи МВС України;

11) не допускати скорочення державного фінансування навчальних закладів різних рівнів навіть в умовах кризи, зокрема, наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи вдосконалення. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 473 с.

2. Кісіль З. Р., Серeda В. В. Юридіко-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 848 с.

Отримано 11.02.2018

УДК 378.004

Глона Іванівна КОСТИКОВА,

завідувач кафедри теорії і практики англійської мови

*Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
доктор педагогічних наук, професор*

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК ЯКІСТЬ НАВЧАННЯ ТА РИСА ОСОБИСТОСТІ

Викладено теоретичні питання інтерактивності як якості навчання і риси особистості в контексті інтерактивного навчання майбутніх фахівців. В роботі визначено засади інтерактивного навчання, схарактеризовано основні методичні прийоми інтерактивного навчання. В роботі підкреслюється, що ефективність впровадження методичних прийомів інтерактивного навчання ґрунтується на інтерактивній взаємодії майбутнього фахівця і викладача.

Як відомо, інтерактивність (від англ. interaction – «взаємодія») – поняття, яке розкриває характер і ступінь взаємодії між об'єктами чи суб'єктами. Іншими словами, це здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або з ким-небудь (людиною) [2]. Прийнято вважати, що інтерактивність – це

сформована під час навчання якість, проте, як свідчить наш багатолітній досвід, згодом ця якість стає рисою особистості. Безперечно, інтерактивність має формуватися і розвиватися під час навчання.

Не викликає сумніву, що інтерактивне навчання є ефективним з декількох причин: по-перше, для викладачів вирішується питання удосконалення методик для підвищення пізнавального інтересу майбутніх фахівців до навчання, зміцнення мотивації в навчальному процесі. По-друге, інтерактивне навчання стає ефективним засобом інтенсифікації майбутніх фахівців на занятті. По-третє, інтерактивні технології дозволяють спланувати і побудувати навчання таким чином, щоб усі майбутні фахівці (незалежно від їх кількості і рівня опанування навчальним матеріалом у групі) могли активно брати участь в освітньому процесі.

Дійсно, інтерактивне навчання – це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу; це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і майбутній фахівець, і викладач є рівноправними суб'єктами навчального процесу. Таке навчання потребує напруженої розумової роботи майбутнього фахівця, його власної активної участі в навчальному процесі. Сутність інтерактивного навчання полягає в активному залученні всіх учасників до навчального процесу.

Викладач виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання реальних життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє створенню атмосфери взаємодії, співпраці, формуванню цінностей, навичок і здатностей, що дає змогу педагогу стати справжнім лідером колективу.

Дійсно, інтерактивність майбутніх фахівців стає ефективною, максимально результативною і в той же час вивільняє час викладача для корегуючих дій. При інтерактивному навчанні всі працюють у парах, і по черзі один з одним, тобто пари мають не постійний, а змінний склад, де співбесідника не можна уникнути – навчання ведеться у формі інтерактивного діалогу. Майбутній фахівець засвоює швидко і якісно те, що відразу використовується на занятті або передається іншим з поясненням. В такий спосіб оволодіння новими знаннями, вміннями й навичками відбувається постійно під час колективної навчальної взаємної інтерактивної діяльності. Інтерактивність майбутніх фахівців поступово піднімається на якісно новий рівень, джерелом її служать власні пізнавальні мотиви. Наш власний викладацький досвід дозволяє порадити кілька методичних прийомів інтерактивного навчання на прикладі вивчення англійської мови [1].

Наприклад, методичний прийом «Незакінчені речення», який часто поєднується з прийомом «Мікрофон» і дає можливість ґрунтовніше

працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за таким прийомом дає майбутнім фахівцям змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих комунікативних тем, відпрацьовувати вміння і навички говорити коротко, але по суті й переконливо. Варто працювати з відкритими реченнями, наприклад: "During our lesson the most important discovery for me was..." або "This information allows us to make the conclusion...", або "This decision was reached because..." тощо.

Також доцільним є методичний прийом «Прес». З цього прийому варто почати роботу майбутніх фахівців над навчанням дискутувати. Він використовується при обговоренні дискусійних питань та при проведенні вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється. Варто працювати з такими кліше, наприклад: "I think that, to my mind, according to my experience, to my opinion; the fact, the point is that; for example, for instance; as a result, in the upshot, in the end, finally, in the long run, in the final analysis" тощо.

Отже, в результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що інтерактивність як якість навчання стає згодом рисою особистості, ефективним під час навчання є впровадження методичних прийомів інтерактивного навчання («Незакінчені речення», «Мікрофон», «Прес»).

Список бібліографічних посилань

1. Костікова І. І. Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій : монографія. Харків : Колегіум, 2008. 355 с.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-те вид., допов. і перероб. Київ, 2007. С. 638.

Отримано 11.02.2018

УДК 159.9

Микола Миколайович САППА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор соціологічних наук, кандидат фізико-математичних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2242-1004>

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, АБО ТЕАТР ОДНОГО АКТОРА

Розглянута проблема перетворення лекційної інформації у знання студента. Вказано на можливості технологій «паблік рілейшнз» у підвищенні ефективності цього процесу.

Широко відоме висловлювання про обов'язок вчителя щодо учня, яке приписують чи то Сократу, чи то Плутарху: «Учень не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який потрібно запалити». Однак це висловлення має суттєву ваду – воно край нетехнологічне, тобто складне до застосування. Якщо під «запаленням» «учня-факела» мається на увазі прищеплення йому інтересу до навчання, захопленості конкретним предметом, то було би корисним спочатку надати йому хоча б мінімальні базові відомості з цього предмету. Тобто наповнити такими відомостями «учня-посудину», бо не можна прищепити учневі інтерес до предмету, якщо він нічого про цей предмет ще не знає. Але і наповнювати учня інформацією при відсутності з його боку необхідного до неї інтересу теж малоефективна діяльність.

Таким чином, якщо розглядати цю діяльність технологічно, то ці обидва процеси – надання учневі учбової інформації та прищеплення йому інтересу до знань з предмету, мусять здійснюватися одночасно. Те, що при технологічному розгляді обов'язково диференціюються поняття «інформація» та «знання», вказує на наявність між двома вказаними процесами прихованого навчального етапу: сприяння перетворенню учнем інформації в особисті знання. Зазначимо, що інформація у навчанні це певна знакова система, що існує об'єктивно, поза суб'єктом навчання – наприклад: лекція (мова) викладача, текст підручника, учбовий фільм. При цьому той чи інший знак як носій інформації певним чином замінює при навчанні реальні предмети або явища, що полегшує «учню-посудині» сприймати і швидко та економно накопичувати інформацію з предмету.

Передбачається, що в результаті навчання як суто індивідуалізованого процесу присвоєння інформації учнем, вона набуває статусу знання. Але це не так. Орієнтація навчання лише на запам'ятовування вже кимсь здобутих знань (викладачем або автором підручника) веде до відсутності у багатьох учнів (студентів) особистісного сенсу засвоєння інформації як певної знакової системи, створює формальний, недієвий характер навчання, яке постає у значному числі випадків лише у вигляді абстрактної перспективи застосування одержаної інформації після закінчення навчального закладу.

На відміну від інформації знання є формою духовного засвоєння особистістю результатів пізнання, такого процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням нею її істинності [1]. З цього погляду знання є підструктурою особистості, що включає в себе не тільки суб'єктивне відображення у її свідомості об'єктів дійсності, а й дієве ставлення до них, особистісний сенс засвоєного. При навчанні інформація отримує статус знання, тобто осмисленого відображення дійсності, лише тоді, коли кожне нове поняття або положення, що

вводиться вчителем (викладачем) у дискурс, засвоюється (осмислюється, інтерналізується) учнем в контексті вже набутих знань та минулого досвіду особистості, і перебудовує їх.

Перший поштовх і головний акцент до перетворення учбової інформації у знання студента мусить здійснюватися саме під час лекції. Вважається, що у вишах подальше осмислення лекційної інформації здійснюється під час семінарських занять, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, та лабораторних занять, на яких студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліді з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни [2].

Якщо розглядати навчальний процес у вишах з позицій «паблік рілейшнз» (PR) – діяльності по зв'язках з громадськістю, то ефективно проведення лекцій здійснюється частіше за все за третьої (за часом виникнення) моделі комунікацій з громадськістю – двосторонньої асиметричної моделі. Основна мета цієї моделі полягає в переконанні аудиторії шляхом такого надання інформації, який спирається на особливості цільової аудиторії та на вивченні її ставлення до інформації. Цю модель ще називають «прагматичною» тому, що ефект від заходів зі зв'язків з громадськістю тут односторонній – він зміщений у бік інтересів комунікатора (в нашому випадку ним є лектор). Лекторові для підвищення ефективності роботи бажано знати якомога більше про характер і особливості студентської аудиторії, з якої він співпрацює, не уникати розмов зі студентами під час перерв. Семінарські заняття і заліки є також формами зворотного зв'язку в навчальному процесі.

Особливого значення у механізмі подальшого перетворення інформації у знання студентів мають такі технології PR як «перекодування інформації» та «обгортка або упакування інформації».

Під перекодуванням інформації як певної знакової системи, що існують у свідомості лектора, мається на увазі перетворення цієї інформації у вигляд, що є максимально доступний для сприйняття студентською аудиторією. Якщо у поодиноких випадках для цього є корисними фрази із молодіжного сленгу, то не слід уникати і цього. Для подальшого перетворення інформації у знання учня необхідно всіляко сприяти її інтерналізації слухачами – звертатися до їх особистого повсякденного, наукового і технологічного досвіду, до раніш одержаної ними інформації та наявних знань з предмету, що обговорюється [3, с. 101–103]. Важливо також насичувати лекцію численними прикладами, що пояснюють часто формалізовану предметну інформацію.

«Обгортка або упакування» інформації має в «паблік рілейшнз» край важливе значення для процесу ефективного інформування громадськості. Крім належного вибору корисної і цікавої рецепієнтам інформації та зазначеного вище її «перекодування», що теж є «упакуванням» інформації, приділяють також значну увагу тому «ким?» вона подається. При проведенні циклу лекцій в навчальному процесі сам викладач мусить прикласти необхідні зусилля для створення і підтримання свого особистого іміджу – образу викладача. Найкраще, на нашу думку, якщо лекція буде проведена як моноспектакль (Театр одного актора), тобто спектакль-монолог з єдиним актором-виконавцем – самим викладачем. Сценарій виступу мусить спиратися на лекційний матеріал, але важливим є послідовність його викладання. На жаль, у вишах перестали робити перерву (антракт) між двома академічними часами «пари», і через те студенти помітно втомлюються, а їх увага до лекції знижується. На нашу думку, корисним буде поділяти лекційний матеріал на 2-3 або 4 учбові блоки, складність викладання кожного поступово наростатиме з часом до максимальної, а потім робити маленьку перерву в напруженні, шляхом коротенької цікавої або жартівливої історії, з подальшим переходом до наступного блоку. Таке хвилеподібне коливання напруженості дозволяє тримати увагу аудиторію в тонусі до самого кінця виступу. Зрозуміло, що текст сценарію треба вимовляти виразно, чітко і достатньо голосно.

Крім того, лектору, як і акторові, необхідно подбати про свій імідж, бо він суттєво впливає на сприйняття студентами лекційного матеріалу – людину, яку поважають і люблять, люди слухають більш уважніше. Тут найбільш важливим є вміння лектора цікаво викладати навчальний матеріал. Не зайвою буде демонстрація ним доброзичливого ставлення до студентів як до колег, увага до їх питань і пропозицій. Для формування позитивного іміджу мають значення і невербальні меседжі лектора до аудиторії такі, як його одяг, зачіска, манера рухатися, посмішка, жестикуляція і т. п.

На закінчення зазначимо, що технологія PR *«театр одного актора»*, яка наведена вище, є лише одним з етапів здійснення парадигми вищої освіти *«від викладання до навчання»* [4, с. 15–16]. Подальша взаємодія «викладач-студент» здійснюється на семінарських, лабораторних і практичних заняттях вже у суб'єкт-суб'єктному режимі. Хоча й там використання PR-методів помітно підвищує ефективність навчання студентів.

Список бібліографічних посилань

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

2. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 02.06.1993 № 161 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93> (дата звернення: 01.03.2018). Втратив чинність.

3. Сорока Ю. Г. Активизация повседневного знания в аудитории в процессе преподавания социологии: теоретико-методологические приёмы // Социология в аудитории: искусство преподавания. Харьков : Изд. центр ХНУ им. В. Н. Каразина, 2003. С. 95–113.

4. Бар Р., Таг Д. От преподавания к учению: новая парадигма высшего образования // Социология в аудитории: искусство преподавания. Харьков : Изд. центр ХНУ им. В. Н. Каразина, 2003. С. 14–39.

Отримано 02.03.2018

УДК 159.9

Олена Петрівна ХОХЛІНА,

професор кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

доктор психологічних наук, професор

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ

Наводяться теоретичні засади формування професійно значущих якостей у майбутніх правоохоронців у контексті особистісного підходу у психології та педагогіці. Можливості становлення професіонала розглядаються на основі визначення концептуального уявлення про особистість.

Правоохоронна діяльність – це соціальна діяльність, яка здійснюється у сфері права. Її специфіка – щонайперше у вимогах соціальності, законності, моральності. Підготовка майбутніх правоохоронців здійснюється відповідно до системи професійних якостей, необхідних для ефективного виконання такої діяльності. Продуктивним для розв’язання такого завдання є використання не лише діяльнісного, а й особистісного методологічного підходу, відповідно до якого, формування кожної психічної властивості має здійснюватися у контексті особистості в цілому. У розвитку людини потрібно виходити з того, що вона є особистістю, яка характеризується цілісністю, унікальністю, неповторністю.

Зазначається, що особистісний підхід як методологічний інструментарій складається з: концептуального уявлення про

особистість, комплексної психодіагностики якостей особистості, концептуальної інтерпретації отримуваних при цьому даних, комплексу методів цілісного, всебічного розвитку якостей особистості, умов цілісної реалізації цих якостей у відповідних видах спільної діяльності та соціальної поведінки. Відповідно, особистісний підхід передбачає: виявлення та розкриття можливостей людини; становлення у неї свідомості та самосвідомості, допомогу в усвідомленні себе як особистості, своїх можливостей; розвиток її особистості та психофізичних можливостей; сприяння особистісно значущим її самовизначенню, самореалізації та самоствердженню [1; 4]. Використання особистісного підходу у навчально-виховному процесі, спрямованого на підготовку майбутніх правоохоронців, потребує щонайперше визначення концептуального уявлення про особистість. Саме розуміння того, що є особистість, яка її структура, чим детерміновано її становлення, покладено в основу розуміння певних можливостей становлення професіонала.

Особистість – це саморегульоване системне утворення, яке складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності [3–6]. Відповідно до того, що особистісні властивості – це: спрямованість, характер, здібності, темперамент (за А. Г. Ковальовим); підструктури спрямованості, досвіду, форм відображення, біологічно зумовлена підструктура (динамічна функціональна структура особистості) та здібності й характер як інтегративні властивості особистості (за К. К. Платоновим), які по-різному залежать від соціального та біологічного чинників [5], знаходимо професійно значущим якостям правоохоронця місце у структурі особистості, а це дає змогу визначити особливості їх формування у майбутніх фахівців [6].

Зокрема, найважливіші для правоохоронця якості пов'язані з його спрямованістю, яка найбільшою мірою піддається соціальним, і, насамперед, навчально-виховним впливам. Саме тут формуються цінності людини (у тому числі й професійні), які виявляються як в усвідомлених, так і неусвідомлених спонуках активності. Мотиваційна сфера, яка визначає спрямованість особистості, формується передусім завдяки усвідомленню особою потреб, включаючи й професійні, суспільно значущі. Провідним у становленні спрямованості особистості (її потреб, цінностей, життєвих цілей та планів, ідеалів, інтересів, світогляду, переконань та ін.) є найближче оточення, референтна для особи соціальна група. У зв'язку з цим особливі можливості щодо

формування суспільно значущої мотивації діяльності, моральності, правосвідомості у курсантів містить навчально-виховний процес, соціально-психологічні умови їх функціонування.

Значною мірою від педагогічних впливів залежить і формування характеру (як оціненої відповідно до моральних норм особистості) та його рис, пов'язаних з моральністю та розвитком усіх сфер психіки – пізнавальної, емоційної, вольової; пов'язаних зі ставленням до навколишнього світу – до себе, людей, діяльності, природи, речей, із виконанням діяльності – мотиваційні та інструментальні, які надають діяльності стильових особливостей. Піддаються педагогічному впливові і якості, які визначають комунікативну компетентність, та організаторські здібності, оскільки їх формування можливе як у процесі навчання та виховання курсантів, так і під час спеціально організованої тренінгової роботи, спрямованої на опанування важливими для цього навичками. Закріплення та подальше використання таких навичок у практичній діяльності та спілкуванні є передумовою становлення похідних від них професійних якостей.

Менш залежними від педагогічних впливів, але які підлягають вправленню, є особливості окремих психічних процесів – як пізнавальних, так і емоційно-вольових. Найменше піддаються змінам біологічно зумовлені темпераментальні властивості, які визначаються особливостями нервової системи. Такі особливості є сталими, змінюються лише їх вияви у результаті тренування. Урахування цього факту є обов'язковим для визначення професійного шляху майбутнього правоохоронця. Якщо висуваються жорсткі професійні вимоги до особливостей нервової системи людини, то здійснюється професійний добір. Відсутність таких жорстких вимог уможливорює використання індивідуального підходу – індивідуалізації вимог до суб'єкта й способів його роботи (бо не можна однаково вимагати швидкого прийняття рішення чи виконання завдання від осіб з рухливою та інертною нервовою системою). Важливим напрямом збалансування діяльності та темпераментальних особливостей є становлення в особи індивідуального стилю діяльності (ІСД) – індивідуально-своєрідної системи способів діяльності, до якої людина постійно вдається (свідомо чи стихійно) для найліпшого зрівноважування своєї типологічно зумовленої індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності. Найважливішими умовами формування ІСД є: поетапність формування; контроль за виконанням діяльності різними способами з метою відсіювання нерациональних (псевдостилів); формування позитивного ставлення до діяльності за умов. Коли ж говорять про

корекцію ІСД, йдеться про усунення крайнощів, що негативно позначаються на діяльності, про формування способів виконання дій в оптимальних межах (відповідно до кривої Гауса), які забезпечують ефективну діяльність: в одних випадках особливості виконання діяльності обмежуються, в інших – “підтягуються” до певного рівня. Таким чином, урахування в організації людської діяльності індивідуального стилю містить певні резерви підвищення ефективності її виконання [2].

Розглядаючи значення концептуального уявлення про особистість для формування у майбутніх правоохоронців професійно значущих якостей, слід зазначити про важливість й інших етапів розгортання особистісного підходу, передусім необхідності виявлення наявних у курсантів професійно значущих якостей. Зазначимо, що вивчення професійних здібностей курсантів може здійснюватися і в природних для них умовах – на навчальних заняттях та у громадській роботі. Причём враховується не лише те, як вони навчаються, а й за рахунок яких якостей досягають позитивних результатів (завдяки інтелекту, професійному досвіду, наполегливості, самоорганізації та ін.). Важливим є сприяння усвідомленню ними своїх властивостей, формуванню у них самосвідомості та здатності до саморозвитку, орієнтуючись на повноту характеристик професійної діяльності та вимоги до її суб’єкта.

Список бібліографічних посилань

1. Рибалка В. В. *Методологічні питання наукової психології*. Київ : Ніка-Центр, 2003. 204 с.
2. Хохліна О. П. Становлення індивідуального стилю цілеспрямованої активності як умова успішного функціонування суб’єкта в екстремальних ситуаціях. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14, ч. II. С. 391–399.
3. Хохліна О. П. До проблеми змісту базових категорій психології. *Юридична психологія*. 2017. № 1. С. 21–34.
4. Хохліна О. П. *Методологічні й теоретичні основи психології* : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
5. Хохліна О. П. Проблема структури особистості у психології. *Юридична психологія*. 2016. № 2. С. 20–31.
6. Хохліна О. П. Психологічні засади формування професійно-значущих якостей у майбутніх правоохоронців. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 3–21.

Отримано 18.02.2018

УДК 37.011.3-053.4:613.8

Олена Миколаївна ЦІЛЬМАК,

професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Одеського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2099-5968>

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ

Зазначенні знання та уміння, які детермінують здоров'язберігаючу компетентність курсантів. Визначені професійно важливі якості, які детермінують здоров'язберігаючу компетентність.

На сучасному етапі реформування української системи вищої освіти відбувається переорієнтування усіх вищих навчальних закладів (надалі – ВНЗ) на компетентніснозорієнтований підхід. Нині в українській освіті акцентовано необхідність формувати і розвивати здоров'язбережувальну компетентність кожного студента, курсанта, що забезпечує якісно вищий рівень готовності молодого людини до самостійного життя, адже вона, набувши комплексу знань, умінь і навичок, ціннісного ставлення до життя і здоров'я, компетентна зарадити собі у вирішенні різноманітних проблем, пов'язаних зі здоров'ям [1].

Основні положення здоров'язберігаючої компетентності у своїх працях розглядали: О. Антонова, І. Анохіна, Д. Воронін, В. Горащук, В. Лозинський, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Редькіна, Г. Серіков, М. Стригін, А. Сердюк, Н. Фомін, В. Царевський, Н. Тамарська та ін. Розглянемо зміст складових здоров'язберігаючої компетентності курсантів.

Здоров'язберігаюча компетентність – це здатність особи до дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

Слід зазначити, що **складовими, які детермінують педагогічну компетентність викладача ВНЗ**, є взаємозалежні та взаємообумовлені між собою **професійно важливі** [2]: *знання, уміння, навички, звички, якості, здібності, мотивація, світогляд, професійно-психологічна готовність та досвід*. Розглянемо їх зміст.

Отже: **знання**, які детермінують здоров'язберігаючу компетентність. Курсант повинен **знати**:

- концептуальні основи здоров'я сучасної людини;
- основи культури духовного і фізичного здоров'я;
- норми здорового способу життя; здоров'язберігаючі технології;
- закони збалансованого харчування;

- поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя» та «безпечна поведінка»;
- основні правила здорового способу життя;
- закони фізичного розвитку;
- правила особистої гігієни;
- основи функціонування організму людини і кожної з його систем;
- фізіологічні функції організму в різних умовах: спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини;
- рівні фізичного розвитку органів і систем організму;
- індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини;
- основні небезпеки від куріння, алкоголізму, наркоманії;
- основи збереження і зміцнення здоров'я;
- основні принципи і методи профілактики найбільш поширених захворювань;
- корисність фізичної культури;
- функціональні та психофізіологічні параметри здоров'я;
- основні способи ВІЛ-інфікування;
- взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;
- основи удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я;
- основи дбайливого ставлення до свого здоров'я (здорове харчування, розпорядок дня, гігієнічний догляд за тілом, загартовування тощо).

Уміння, що детермінують здоров'язберігаючу компетентність. Курсант повинен **уміти**:

- зміцнювати власне фізичне та психічне здоров'я;
- вести здоровий спосіб життя;
- дбати про власне здоров'я;
- вивчати, аналізувати та оцінювати стан власного здоров'я;
- прогнозувати можливі зміни стану власного здоров'я залежно від певних умов;
- відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема, пов'язаних із курінням, вживанням алкоголю, наркотичних речовин тощо;
- уникати небезпечних ситуацій;
- фактори, що впливають на здоров'я людей (перевантаження, стреси, дискомфорт, гіподинамія, санітарно-фізіологічні, втому та ін.) та їх головні причини;
- передбачати, попереджати або компенсувати втрату здоров'я як засобу задоволення базових потреб людини;

- систематично пропагувати принципи здорового способу життя;
- культивувати здоров'ятворчу, здоров'язбережувальну, життєвоактивну поведінку;
- використовувати у процесі життєдіяльності методи і засоби надання першої допомоги;
- здійснювати профілактику травматизму;
- самостійно вирішувати завдання, що пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого так і оточуючих та ін.

Здоров'язберігаючу компетентність детермінують **навички** самозбереження, безпечної поведінки, особистої гігієни. А дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності виявляється у **звичці** курсантів.

Здоров'язберігаючу компетентність детермінують такі групи **професійно важливих якостей**, як: **інтелектуальні** (прогностичність, допитливість, розсудливість, обміркованість та ін.); **емоційно-вольові** (самоконтроль, самовладання, врівноваженість, організованість та ін.); **моральні** (дисциплінованість, відповідальність, чесність, надійність та ін.).

Мотивація визначається у: а) *потребі* особи дотримуватися засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності; б) *бажанні* зберігати власне життя та здоров'я; в) *мотиві* бути здоровим.

Ціннісно-сенсові переконання особи стосовно здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності. Вияв ціннісного ставлення до навколишнього середовища, до людей, до самої себе визначає **світогляд**.

Психологічна готовність – це настрій курсанта на: а) збереження власного здоров'я; б) здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах; в) різноманітні види здоров'язберігаючої діяльності. Практично апробовані особою стратегії та форми здорового способу життя формують здоров'язбережувальний **досвід**.

Таким чином, здоров'язберігаюча компетентність є дуже важливою для життя та здоров'я курсантів. Їй тому, розкритий у підрозділі зміст складових здоров'язберігаючої компетентності є одним із напрямів виховання, розвитку, вдосконалення та корекції курсантів.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко Т. Є. Визначення структури здоров'язберігаючої компетентності майбутніх вчителів біології. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 1 (19). С. 214–223.
2. Цільмак О. М. Компетентнісний професіогенез. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2009. № 2 (22). С. 223–231.

Отримано 18.02.2018

УДК 378.017:351.74

Тетяна Львівна БІЛОУС,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1977-8758>

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО РОБОТИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Наполягається, що професійна спрямованість є одним з чинників успішності професійної діяльності працівників ОВС, яка характеризує ступінь прояву прагнення до оволодіння професією, але можлива лише за умов функціонування спеціалізованих відомчих навчальних закладів МВС України.

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ (ОВС) – надзвичайно складна, напружена та небезпечна. Вона вимагає як спеціального професійного відбору майбутніх працівників ОВС, так і професійної підготовки їх до роботи в різних умовах, у тому числі в екстремальних, наслідком чого є формування їх готовності до дій в екстремальних ситуаціях [1, с. 13].

Необхідність вдосконалення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах визначає актуальність і важливість глибокого та всебічного наукового дослідження широкого кола питань, пов'язаних з діяльністю різних підрозділів ОВС, які забезпечують охорону громадського порядку та боротьбу зі злочинністю. Підвищення рівня підготовки персоналу ОВС, забезпечення його життєдіяльності в екстремальних умовах дозволить успішно вирішувати поставлені перед ними завдання [7].

Одним з чинників успішності професійної діяльності працівників ОВС України є їх професійна спрямованість, що характеризує ступінь прояву прагнення до оволодіння професією та бажанням працювати за нею. Структура професійної спрямованості працівників органів внутрішніх справ включає спрямованість на професію, на спеціальність, на вибір засобів правоохоронної діяльності та спрямованість на самовдосконалення.

Синонімом і складовою професійної спрямованості підготовки є професіоналізація цієї підготовки [6]. Ці терміни розглядаються як принцип професійної підготовки [4], як бік соціалізації, процес становлення професіонала, вибір професії, засвоєння правил і норм професії, формування й усвідомлення себе як професіонала, розвиток

свої особистості засобами професії тощо [8], наслідком якої є готовність до праці, а також задоволеність працею, її якість, надійність, своєчасність, продуктивність [8].

Професіоналізація підготовки (її мета, зміст, форми, методи) сприятиме формуванню професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників ОВС, якщо підготовку наповнити в змісті правилами і нормами роботи майбутніх працівників ОВС в таких ситуаціях, здійснювати навчання через приклади таких ситуацій, методи навчання, зв'язок з практикою подолання екстремальних умов, через їх моделювання і навчання розв'язувати, активізацію підготовки працівників ОВС для прояву їх потенційної активності та формування її в процесі навчання щодо подолання таких ситуацій.

Як відзначають О. В. Євтіхов, А. Ф. Караваєв, професіоналізація підготовки майбутніх працівників ОВС у ВНЗ МВС України здійснюється як через практику, так і через безпосереднє включення їх в професійну діяльність як діючих працівників ОВС вже у стінах вищих навчальних закладах. Це сприяє підвищенню мотивації до самостійної професійної діяльності, формуванню професійних навичок, адаптації до професійної діяльності майбутніх молодих спеціалістів [3, с. 129]. Професіоналізація досягається через єдність навчальної і службової діяльності курсантів (несення нарядів, охорона громадської безпеки, а також участь в субординації, дотриманні Уставу, виконанні традицій, ритуалів тощо) [3, с. 130]. Таким чином, екстремальні ситуації можуть статися з курсантами ще у стінах ВНЗ МВС України, наприклад, при охороні громадської безпеки – це загроза теракту, проведення спецоперації тощо. До таких ситуацій курсанти повинні бути готові, проінструктовані й знаходитися під командуванням офіцерів як командирів і наставників. Отже, професіоналізація практики здійснюється як через планове набуття професійних умінь при проходженні практики за завданням, так і через незаплановане залучення курсантів зі своїми командирами і викладачами до роботи в екстремальних умовах (охорона державних установ при штурмі, повідомленнях про вибух тощо) нарівні з ними.

Під професійною спрямованістю підготовки ми розуміємо насичення всього навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС України в змісті, формах, методах засобами професії, наслідком чого є сформована готовність до професійної діяльності, задоволеність працею, її якістю, продуктивністю, засвоєння правил і норм професії, формування особистості майбутніх працівників ОВС і усвідомлення ними себе як професіонала [1, с. 103].

Якщо розглядати професіоналізацію підготовки як становлення професіонала, то треба говорити про професійну продуктивність (яка виражається в ефективності), професійну зрілість, професійну ідентичність (в основі якої – професійна спрямованість) [9], що наголошує на мотивації, знаннях і вміннях, етиці, творчості й активності працівника ОВС, що складає і зміст професійної готовності до роботи в екстремальних умовах.

Професійну спрямованість як принцип підготовки майбутніх офіцерів-правоохоронців називає і В. Дідківський [2, с. 112], згідно з яким курсант стає активним суб'єктом процесу пізнання, а навчальні дисципліни, які він вивчає, є професійно орієнтованими [2, с. 113]. Активність суб'єкта може з'явитися тільки якщо у процесі підготовки застосовувати активні методи і форми навчання. До них належать ті, які переводять потенційну активність людини в реалізовану. Шляхами до цього є мотивування і стимулювання майбутніх працівників до навчання діяти в екстремальних умовах, формування знань і вмінь з проблеми.

Згідно зі стандартом підготовки у ВНЗ МВС України фахівці, які пройшли повний курс підготовки, повинні забезпечити: реалізацію Конституції та законів України у випадку посягань на права і свободи, честь і гідність громадян, права держави, права юридичних осіб, об'єднань громадян, фізичних осіб тощо. «Професійна підготовка є готовність до виконання професійних завдань. Тому вона не вичерпується лише знаннями і уміннями в сфері охорони правопорядку, але й залежить від готовності працівників застосувати їх на благо суспільства, зберігаючи при цьому своє життя та здоров'я, а також життя і здоров'я своїх товаришів. Розглядаючи професійну підготовку як необхідний рівень знань, умінь та навичок працівників, їх здатність виконати покладені завдання і функції, необхідно мати на увазі, що поняття професійної підготовки обіймає також процес навчання, його види (початкову підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації, службову підготовку тощо)» [5, с. 16–17]. Отже, високоефективна професійна підготовка працівників органів внутрішніх справ можлива лише за умов функціонування спеціалізованих відомчих навчальних закладів.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що весь процес професійної підготовки до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників ОВС повинен бути професійно спрямованим – як у меті, завданнях, змісті, так і в формах і методах підготовки, враховувати вікові та індивідуальні особливості майбутніх працівників ОВС. Важливість теми дослідження підвищується ще й тим, що будь-яка діяльність у тому або іншому вигляді небезпечна, але особливо небезпечною сьогодні вважається професійна діяльність працівників ОВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Білоус Т. Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2015. 179 с.
2. Дідковський В. А. Сучасні підходи до професійно орієнтованої фізичної підготовки майбутніх офіцерів міліції. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 2 (10). С. 121–125.
3. Евтихов О. В., Караваев А. Ф. Формирование основ профессионализма и профессиональной компетентности курсантов в вузе правоохранительных органов как педагогическая проблема. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2014. № 1 (56). С. 128–132.
4. Кикоть В. Я., Столяренко А. М. Юридическая педагогика : учебник. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 895 с.
5. Латкова И. А., Колонтаевская И. Ф. Профессиональная педагогика в работе с персоналом органов внутренних дел. М. : Акад. МВД РФ, 1995. 152 с.
6. Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 22 с.
7. Криворучко Л. С. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 20 с. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/6/352/3237.html> (дата звернення: 21.02.2018).
8. Профессионализация. *Национальная юридическая энциклопедия*. URL: <https://vocabulary.ru/termin/professionalizacija.html> (дата звернення: 20.02.2018).
9. Сущенко О. Г. Развитие творческой активности будущего учителя в учебной деятельности (на материале дисциплин педагогического цикла) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Волгоград, 1993. 18 с.

Отримано 28.02.2018

УДК 316:628

Наталія Валеріївна БОБРО,

*доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін
факультету № 2 (кримінальної поліції)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8350-3695>

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (НА ПРИКЛАДІ ХНУВС)

*Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів
навчання при викладанні курсу «Партнерство правоохоронних органів та*

суспільство». Авторка зосередила увагу на деяких методах навчання, що активізують навчально-творчу діяльність.

**«Освіта – це індустрія,
спрямована в майбутнє»
С. П. Каница**

Основна ідея модернізації системи вищої освіти полягає в тому, що ефективність навчання у вищій школі може бути поліпшена завдяки проектуванню і впровадженню новітніх освітніх систем і технологій, які активізують освітній процес, відкриваючи широкі перспективи і нові можливості. Інтерактивні ділові ігри, рольові ігри, тренінги, кейс-метод, дистанційні форми навчання, дають змогу отримати величезну кількість інформації; використати отримані знання, застосувати їх для досягнення мети в навчальному процесі, практичній діяльності, доповнивши їх особистісно-ціннісним сенсом. Отже, інтерактивне навчання це спеціальна форма організації навчально-пізнавальної діяльності, що має на меті забезпечити комфортні умови навчання, за яких кожен учасник навчального процесу відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [1].

Сьогодні в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних курсів впроваджуються інтерактивні методи навчання. Це є дуже важливим, оскільки, вони спрямовані на забезпечення процесу пізнання, отримання необхідних знань через діалог один з одним, з викладачем, а також через пряму взаємодію з навчальним матеріалом (або з його приводу), що забезпечує формування цінностей, пов'язаних з обраною професією; підвищення ступеню мотивації на самостійне навчання за межами аудиторії; розвиток навичок до співробітництва, розв'язання конкретного завдання у певній ситуації.

Як засоби розвитку пізнавальної активності слухачів курсів первинної професійної підготовки ХНУВС при викладанні навчального курсу «Партнерство правоохоронних органів та суспільства» нами використовувались наступні інтерактивні методи навчання: «Дискусія», «Робота в малих групах», «Рольове розігрування правової ситуації» [2; 3].

Дискусія. Викладачем формуються питання за обраною темою та надається час для їх обговорення. Матеріал слухачам надається в образній формі (в малюнках, схемах), що є наочною опорою при викладанні нового матеріалу та допомагає сконцентрувати увагу учасників навчального процесу на ключових моментах теми.

Метод асоціації (робота в малих групах): розгляд проблемних питань взаємодії органів Національної поліції та населення, аналіз негативних соціальних стереотипів та упереджень щодо практики поліцейської діяльності.

Метод рольової гри «Рольове розігрування правової ситуації», мета якого – розв’язання конкретних життєвих ситуацій, які можуть виникати під час професійної діяльності. Даний метод допомагає учасникам набутти професійного досвіду. Так, слухачам були запропоновані типи ситуацій, які потребують негайного розв’язання: (1) стандартна – типова ситуація, що повторюється при подібних обставинах, але в правоохоронній діяльності завжди пов’язана з тим чи іншим ступенем ризику; (2) критична – нетипова ситуація, що пов’язана з підвищеним ризиком і вимагає негайного прийняття рішення, в деяких випадках креативного відповідального рішення. Учасники обирають собі ролі та дотримуються загальних правил щодо програвання: уважно слухають своїх партнерів по грі; не коментують та не критикують дії інших; намагаються поставитись до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, в яку потрапили; після завершення гри вийти з ролі, яку програвав; взяти участь в обговоренні розіграної ситуації; висловити думку щодо перебування в ролі.

Під час використання інтерактивних методів ми виділили позитивні та негативні моменти.

До позитивних ознак ми відносимо. По-перше, інтерактивні методи навчання створюють вільну атмосферу спілкування в аудиторії між учасниками навчального процесу, що перетворює навчання на цікавий, живий процес та пробуджує інтерес слухачів до навчальної дисципліни. По-друге, інтерактивне навчання активізує творчий процес мислення слухачів, а також пошук нових рішень при розв’язанні нетипових завдань, які можуть стати у пригоді поза межами аудиторії, в умовах реальної професійної діяльності. По-третє, покращує соціально-психологічний клімат в навчальній групі та посилює дух колективізму.

Поряд з перевагами існують також загальні труднощі. По-перше, це велика кількість ресурсів, які витрачає викладач в процесі підготовки до таких занять. Інтерактивні методи навчання потребують великої кількості часу на передбачення всіх аспектів майбутнього заняття з урахуванням рівня підготовки аудиторії, інших її особливостей, а також певної кількості роздаткового та додаткового матеріалу. По-друге, об’єктивна проблемність застосування багатьох методик у великих аудиторіях. Нерідко викладання курсів проходить у присутності великої кількості слухачів, це не зовсім зручно при застосуванні ділових ігор та залучення більшості слухачів до активної роботи. По-третє, на сьогоднішній день існує проблема, яка пов’язана з відсутністю відповідних навчальних посібників, навчальних та додаткових матеріалів, а також відсутністю уніфікованих критеріїв оцінювання.

Все вищезазначене дає можливість зробити висновок, що застосування інтерактивних методів навчання в сучасній системі

професійної підготовки дає можливість активізувати весь спектр особистісних якостей особистості. Майбутні наші дослідження в цьому напрямку будуть спрямовані на комплексний опис інтерактивних методів з урахуванням різновікових аудиторій, що дасть нам змогу розв'язати багато питань щодо професійної підготовки фахівця нової доби.

Список бібліографічних посилань

1. Применение стратегии активного обучения в учебном курсе. Сборник материалов по вопросам дидактики высшей школы в помощь преподавателям – участникам проекта «Гражданское образование» / сост. Л. Кирилук. Киев, 2002. 117 с.
2. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ : ЕКМО, 2011. 324 с.
3. Права людини у діяльності міліції : посіб. з актив. методів навчання / В. О. Соколов, Д. О. Кобзін, А. М. Черноусов та ін. Вид. 2-ге, допов. Харків : Харків. ін-т соц. дослідж., 2008. 141 с.

Отримано 11.02.2018

УДК 159.9: 378.351

Ольга Миколаївна БОРИСЮК,

*старший викладач кафедри психології управління факультету № 7
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Розроблено організаційно-методичні та практичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо розвитку управлінської компетентності майбутніх офіцерів поліції на етапі професійного навчання. Визначено цілі психологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції України.

При розробці нормативної документації щодо організації психологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції на ґрунті методологічних основ суб'єктно-діяльнісного навчання, визначенні цілей формування їх управлінської компетентності та обґрунтуванні змісту і послідовності реалізації відповідних психологічних розвивальних програм необхідно враховувати структуру організації їх професійної підготовки. Це вимагає передбачення на:

- *цільовому етапі*: постановки навчальної, виховної та розвивальної мети даного етапу; розкриття перспектив подальшої навчальної діяльності курсантів і можливостей застосування засвоєних знань і сформованих навичок і вмінь вироблених умінь і навичок у сфері управління; формування позитивної установки та мотивування навчальної діяльності курсантів; визначення та усвідомлення управлінської компетентності як основного інтегрального результату професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції; визначення індивідуальних і середньогрупових рівнів та особливостей розвитку психологічних компонентів управлінської компетентності курсантів; подання навчального матеріалу у вигляді аналізу конкретних управлінських ситуацій з практики;

- *змістовному етапі*: формування програми розвитку психологічних компонентів управлінської компетентності; підбір, відповідно до визначених особливостей, розвивальних психотехнічних вправ і квазіуправлінських завдань різного рівня складностей; актуалізації управлінських ЗНУ курсантів; ознайомлення їх з навчальним матеріалом (загальні уявлення); постановки індивідуальних творчих завдань та організації діяльності з розв'язання проблемних управлінських ситуацій (визначення напрямку пошуку; висування гіпотез; визначення оптимальної гіпотези; складання алгоритму її доведення; доведення; перевірки правильності її доведення; формулювання висновків; розкриття сутності конкретних елементів навчального матеріалу; ознайомлення з типовими завданнями та способами їх розв'язання);

- *процесуальному етапі*: реалізації програми розвитку психологічних компонентів управлінської компетентності; проведення тренінгових занять із формування та розвитку навичок, умінь і культури ефективної поведінки в ситуаціях управлінської взаємодії; організації самостійної роботи курсантів (виконання квазіуправлінських завдань); взаємо- і самоконтролю та перевірки результатів діяльності; психологічне консультування, надання індивідуальної психологічної допомоги курсантам, повторення основних способів виконання квазіуправлінських завдань; самостійного і групового виконання квазіуправлінських завдань (репродуктивний та адаптивний рівні); застосування знань, навичок і вмінь у нових (нетипових) умовах: виконання ускладнених, нестандартних завдань, завдань альтернативної форми тощо (локально та системно-моделюючий, творчий рівень); вирішення майбутніми офіцерами поліції квазіуправлінських завдань з метою створення індивідуальної технології управлінської діяльності та її презентації;

- контролюючому етапі: проведення підсумкового діагностичного дослідження рівнів розвиненості психологічних компонентів управлінської компетентності після проведення відповідної тренінгової програми; перевірки та оцінювання результатів підсумкового контролю за рівнем відповідності між очікуваним і наявним, за рівнями засвоєних знань, норм і цінностей; визначення та корекції напрямків подальшого психологічного впливу [1; 2].

Щодо визначення цілей психологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції України нам уявляється за необхідне наступне:

- на етапі професійного добору, крім вивчення психофізіологічних особливостей, за основну мету мати визначення мотиваційної спрямованості, емоційно-вольових, інтелектуальних, операційно-діяльнісних, особистісних та рефлексивних здатностей кандидатів на навчання; формування груп за спеціальностями та спеціалізаціями, визначення загальногрупових тенденцій та особливостей їх психологічного розвитку тощо;

- при реалізації цільового компонента навчання основну увагу зосередити на таких аспектах: здійсненні професіографічного та психографічного опису службової діяльності офіцера поліції; визначенні змісту взаємопов'язаних блоків: управлінська компетенція – управлінська компетентність у професійній діяльності офіцера поліції; проведенні психодіагностичного зрізу рівнів розвиненості психологічних компонентів управлінської компетентності майбутніх працівників поліції, вивченні їх психологічних особливостей, які впливають на засвоєння та реалізацію функцій керівника; наданні теоретико-методологічних основ управління, визначенні критеріїв управлінської компетентності полісменів;

- метою змістовного компонента є формування бази квазіуправлінських завдань відповідно до спеціальностей, відбір психотехнічних вправ з розвитку окремих навичок, умінь і загальної культури та формування професійно важливих якостей майбутніх офіцерів Національної поліції України; розробка тренінгової програми розвитку психологічних компонентів управлінської компетентності у напрямках оптимального їх корегування;

- змістом процесуального компонента є безпосереднє формування та розвиток психологічних компонентів управлінської компетентності майбутніх офіцерів поліції, вироблення у них навичок, умінь та культури ефективної управлінської взаємодії, аналізу, прогнозування та прийняття рішення у складних управлінських ситуаціях в умовах обмеженого часу та відсутності оптимального об'єму інформації; накопичення майбутнім офіцером НПУ власного практичного досвіду

щодо вирішення проблемних управлінських ситуацій і створення індивідуальної технології управлінської діяльності;

- завдання контролюючого компонента навчального процесу необхідно вирішувати послідовно, у процесі всього навчання з метою своєчасного визначення проблем у практичній реалізації програми розвитку управлінської компетентності та особливостей засвоєння курсантами її положень для корегування напрямків, методів та форм психологічного впливу при проведенні тренінгових занять.

Таке цілепокладання психологічного забезпечення навчальної діяльності, на нашу думку, дозволить курсантам оптимально підходити до кожного навчального компонента професійно-орієнтованих дисциплін, інтегрувати різноманітні дисципліни його професійної підготовки з особистісним розвитком як фахівця, а найголовніше – курсант при такій організації психологічного забезпечення професійної підготовки проявляє себе як активний суб'єкт власного професійного досвіду, що дозволяє йому отримувати такі знання, формувати такі навички та вміння, які мають особистісний смисл.

Список бібліографічних посилань

1. Борисюк О. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх офіцерів Національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2018. 314 с.
2. Мацевко Т. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Київ, 2007. 225 с.

Отримано 01.03.2018

УДК 378.147

Костянтин Леонідович БУГАЙЧУК,

*завідувач науково-дослідною лабораторією з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2429-5010>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Розглянуто організаційні та педагогічні аспекти підвищення кваліфікації працівників Національної поліції за дистанційною формою навчання в Харківському Національному університеті внутрішніх справ. Запропоновано шляхи удосконалення навчання за дистанційною формою в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції.

Влітку 2017 року у Харківському національному університеті внутрішніх справ проводився експеримент із впровадження підвищення кваліфікації працівників слідчих підрозділів за дистанційною формою навчання. Підвищення кваліфікації за зазначеною формою пройшло 62 особи зі складу працівників слідчих підрозділів Головного управління Національної поліції в Донецькій області. З метою оптимального забезпечення навчального процесу на порталі дистанційного навчання ХНУВС <http://d-learn.in.ua> був створений окремий дистанційний курс відповідно до тематичного плану програми підвищення кваліфікації.

Навчальний курс був поділений на 2 частини – онлайн теми (всього 5) та теми для самостійного опрацювання (всього 19). До кожної теми були надані текст лекції та мультимедійна презентація. Крім того, теми, що були винесені в онлайн частину містили плани проведення практичних занять та тести для самоконтролю, які слухачі могли скласти необмежену кількість разів.

За темами онлайн частини були проведені лекції та практичні заняття у вигляді вебінарів за допомогою платформи «Myownconference». Записи зазначених заходів були збережені та доступні для перегляду усім слухачам курсу, отже ті хто не зміг бути присутнім на занятті, мав нагоду подивитися його у записі. Підсумковий контроль проводився у вигляді тесту, що містив 50 питань та мав бути складений за 1 годину. Всього слухачам було надано 2 спроби з яких зараховувалася найкраща. Тест складався із питань до усіх тем програми, які генерувалися випадковим порядком. Такий механізм допоміг уникнути повного дублювання питань для слухачів курсу, можливості списати (винайти) вірну відповідь, а також певним чином забезпечити об'єктивність контрольних заходів.

Наприкінці курсу слухачі курсу заповнили підсумкову анкету в якій вони дали оцінку навчальному процесу, а також запропонували власні шляхи оптимізації навчального плану та процесу навчання.

Основними організаційними та педагогічними проблемами, що потребують вирішення слухачі курсу назвали наступні:

- обмеження часу на опрацювання матеріалу курсу, складно поєднувати роботу та навчання;
- відсутність онлайн-лекційзі всіх тем курсу;
- необхідність збільшення практичних прикладів вирішення кримінальних справ;
- наявність тем, що не корелюються з діяльністю працівників слідчих підрозділів;
- обмеження часу на складання підсумкового тесту;
- неможливість проведення очних заходів із відпрацювання окремих навичок працівника слідчого підрозділу.

На підставі аналізу процесу навчання, статистичних даних роботи слухачів в курсі та даних підсумкової анкети, можна сформулювати наступні пропозиції щодо удосконалення підвищення кваліфікації працівників Національної поліції за дистанційною формою навчання.

1) Затвердити окремим наказом МВС України норми обліку часу методичної та навчальної роботи науково-педагогічних працівників при організації навчального процесу за технологіями дистанційного навчання; включити цей час у навчальне навантаження цих працівників.

2) Включити до структури кожної теми дистанційного курсу наступні обов'язкові елементи: лекції (теоретичний матеріал); додаткові навчальні матеріали (відео, фото, документи професійного спрямування); практичні завдання; тестові завдання для самоконтролю; онлайн лекції та практичні заняття.

3) Онлайн лекції та практичні заняття слід проводити за всіма темами курсу, приділяючи увагу практичній складовій в слідчій діяльності.

4) Оптимальною процедурою підсумкового контролю буде його трьох етапне проведення: складання тесту, вирішення комплексного практичного завдання, заповнення підсумкової анкети (створюється з метою узагальнення відгуків про дистанційний курс з боку слухачів та оптимізації навчального матеріалу для потреб практичних підрозділів). Такий порядок може забезпечити максимальну об'єктивність контрольних заходів, адже поєднання практичного завдання та тесту перевіряє і знання і вміння слухачів. Мінімізувати проблему ідентифікації слухача може створення тесту шляхом генерації випадкових питань з кожної теми навчальної програми, обмеження часу на складання тесту, а також надання для підсумкового контролю декількох варіантів практичних завдань.

5) З метою здійснення систематичного контролю за роботою слухачів при подальшому розвитку цього проекту слід розглянути варіанти щодо проведення проміжних контролів у формі тестування або виконання практичних завдань.

6) На нашу думку програми підвищення кваліфікації працівників поліції є занадто переобтяженими (за 2 тижні слід вивчити 24 навчальні теми), що може негативно відобразитися на якості опрацювання слухачами навчального матеріалу, а отже і на повноті засвоєння ними інформації, що передбачена програмою. Для подолання цього недоліку, слід переглянути зміст програм в сторону їх оптимізації за окремими напрямками службової діяльності: розслідування окремих видів злочинів, взаємодія із населенням, тактика забезпечення публічного порядку під час масових заходів, провадження в справах про адміністративні правопорушення та ін.

7) Під час викладення теоретичного матеріалу та проведення практичних занять більше уваги слід приділяти вирішенню практичних завдань та ситуацій, що витікають із змісту конкретної теми.

Отримано 11.02.2018

УДК 378.147:004

Руслан Гельманович ВАЛЄСВ,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук*

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ДІАЛОГОВИХ ТРЕНАЖЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Автор аналізує передумови та особливості використання віртуальних діалогових тренажерів у професійній підготовці працівників Національної поліції на прикладі вивчення дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка».

Становлення Національної поліції як принципово нової правоохоронної інституції обумовлене євроінтеграційними прагненнями українського суспільства та вимагає оновлення змісту та форм професійної підготовки майбутніх поліцейських. Усвідомлення важливості проблеми навчання правоохоронців обумовило здійснення в Україні наукових розвідок такими фахівцями, як В. О. Лефтеров, Л. І. Мороз, О. І. Федоренко, Г. Х. Яворська та ін.

У своєму дослідженні ми б хотіли звернутись до дидактичних можливостей окремих сучасних методів навчання, які перебувають у стадії становлення та апробації. Зокрема, корпоративна освіта у західних країнах, а останніми роками і на пострадянському просторі активно використовує метод віртуальних навчальних діалогів. Це невеликі за змістом комп'ютерні програми, в яких симулюється певна ситуація майбутньої професійної діяльності. У найбільш типовому вигляді здобувач освіти приймає на себе роль фахівця, а до нього нібито звертається віртуальний персонаж з певною типовою або нестандартною проблемою. Здобувачу освіти пропонується обрати декілька варіантів своїх дій / слів для розв'язання проблеми. Залежно від обраного варіанту сценарій йде по тій чи іншій гілці. Можна запрограмувати зміну локацій, персонажів та їх поз, мімікитощо. Також можна запрограмувати повернення до попередніх кроків, можливість декількох спроб та оцінювання у балах дій здобувача освіти.

В Україні такі навчальні програми дуже часто використовуються у тренінгах продажу. Але у розвинених країнах ці методи та їх аналоги застосовуються під час підготовки фахівців багатьох професій типу «людина-людина», зокрема, медичного персоналу, рятувальників та поліцейських [1].

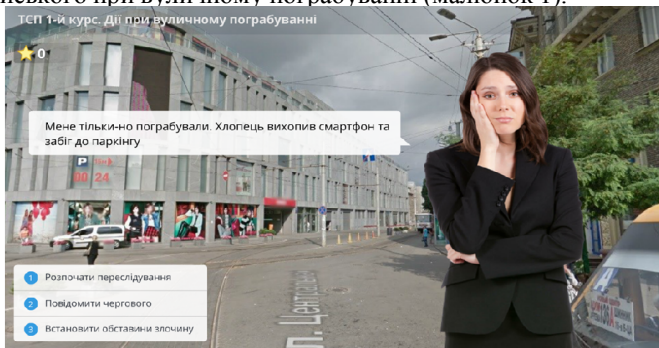
Аналізуючи природу та походження цього освітнього методу варто відзначити його інтегративний характер. Зокрема, враховуючи, що метод використовує імітацію, симулювання певної ситуації майбутньої професійної діяльності, цей метод можна розглядати як різновид ділових імітаційних ігор. Враховуючи, що здобувач обирає дії (слова) з певних варіантів та той факт, що за них (чи «проходження гри») здобувач освіти може отримувати бали, цей метод можна визнати

різновидом методу тестування. Враховуючи, що в основу покладено певний сюжет та сценарій, то цей метод можна визнати результатом поширеного у професійній освіті Заходу напряму *scenario based training* (навчання, заснованого на сценаріях). Враховуючи, що сценарій реалізується віртуально, то цей метод можна визнати найбільш спрощеним, економним варіантом такого поширеного у розвинених країнах методу навчання, як *serious games*, який передбачає створення комп'ютерних ігор, які максимально реалістичним чином відображають ситуації професійної діяльності.

Акцентуємо, що саме *serious games* набули поширення у професійній підготовці фахівців екстремальних професій, які на перших етапах навчання повинні зіткнутися з «віддаленим», безпечним варіантом надзвичайних ситуацій, що потребують психофізичного напруження. Але відповідні розробки потребують значних фінансових коштів. Наприклад, голландський Radboud University реалізує зараз проект вартістю понад 750 тис. євро, який передбачає розробку гри для навчання поліцейських в інтерактивному середовищі віртуальної реальності, щоб оптимізувати їх поведінку в стресових ситуаціях [2].

Визнаючи актуальність відповідних методів навчання, нами у процес викладання дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка» для курсантів першого курсу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ запроваджено діалогові тренажери. Вони присвячені типовим ситуаціям майбутньої професійної діяльності курсантів, які вимагатимуть комплексу навичок, умінь та знань з різних дисциплін. На першому курсі цілком доречним є саме тренування ментальних дій з метою формування початкових базисних навичок поліцейського: забезпечення особистісної безпеки, інформування керівництва (чергового), комунікації з громадянами тощо.

Наприклад, ми розробили віртуальний діалоговий тренажер з дій поліцейського при вуличному пограбуванні (малюнок 1).

Мал. 1. Перша сцена діалогового тренажеру

Зміст тренажеру спрямований на відпрацювання алгоритму такого поліцейського заходу, як опитування особи. Курсантам пропонуються

лаконічно сформульовані варіанти дій, за які нараховуються умовні бали. Сценарій використовує й інші елементи гейміфікації, зокрема, детективний сюжет та можливість «розкрити злочин» (малюнок 2).

Мал. 2. Використання детективного сюжету як елементу гейміфікації

Реалізація такого діалогового тренажеру можлива за допомогою різних програмних засобів, зокрема, розповсюдженого пакету MS PowerPoint. Але більш зручним способом є засіб «Діалоги», що входить до пакету iSpring, безкоштовна версія якого (з обмеженим терміном тривалості) доступна на сайті виробника. Цей програмний засіб пропонує набір персонажів та, найголовніше, дозволяє не заплутатись у перехрещеннях сценарію.

Розуміючи певний рівень умовності тренажерів ми підкреслюємо їх доцільність саме на перших етапах навчання та їхнє природне витіснення на подальших етапах професійної підготовки, зокрема імітацією професійних ситуацій не у віртуальному, а реальному середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Andersen J., Pitel M., Weerasinghe A. & Papazoglou K. Highly realistic scenario based training simulates the psychophysiology of real world use of force encounters: implications for improved police officer performance. *Journal of Law Enforcement*. 2016. Vol. 5, No 4. 13 p. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/73822/3/highly_realistic_scenario_based.pdf (дата звернення: 15.01.2018).

2. Serious games for police officers under stress // Radboud University : сайт. 15 March 2017. URL: <http://www.ru.nl/english/news-agenda/news/vm/bsi/2017/games-police-officers-stress/> (дата звернення: 25.01.2018).

Отримано 11.02.2018

Валентина Анатоліївна ВАСИЛЕНКО,

*професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9167-1130>*

КОМПОНЕНТИ ЛІНГВОПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

Досліджено компоненти професійної культури юриста. Виявлено особливості впливу професійної культури на мовну свідомість юристів. Проаналізовано реакції, що є компонентами професійної культури юриста і репрезентують правосвідомість.

Особливості професійної діяльності юристів вимагають від фахівців наявності не лише професійних знань, умінь, навичок і досвіду, але й певних позитивних схильностей, інтересів, прагнень, а також здатності використовувати знання й уміння для досягнення поставленої професійної мети.

Аналіз кваліфікованих характеристик майбутнього працівника правоохоронних органів виявив, що визначальним успіхом його діяльності є високорозвинені психічні процеси (концентрація уваги, високий рівень короткочасної та довготривалої пам'яті, емпатія, інтуїція тощо), а також спеціальні якості (вербальні здібності, комунікативна компетентність).

Радикальні зміни у змісті форм і методів діяльності правників пред'являють досить високі вимоги до їх професійної підготовки, ділових якостей, психолого-педагогічної, етичної культури, а також мовленнєвій майстерності [1, с. 321–325].

Упродовж останніх років в Україні з'явилися дослідження, у яких розкриваються різні аспекти зазначеної проблеми, зокрема підготовка майбутніх фахівців до професійного спілкування (Т.В. Алексєєва, В.В. Баркасі, Н.П. Волкова, Л.П. Глазкова, В.В. Дарійчук, В.О. Калінін, Г.В. Мельниченко, І.Я. Морозов, В.Г. Пасинок, Л.С. Савенкова).

З урахуванням вищезазначеного можна сказати, що майбутньому правнику за родом своєї діяльності доводиться не тільки оперувати законом, але й роз'яснювати, пояснювати, доводити, переконувати тощо. Тому він повинен уміти активно використовувати спеціальні прийоми впливу на людей, які дозволяють йому досягнути лінгвоправових комунікативних цілей з меншими витратами часу та енергетичними втратами [4, с. 49–54].

Розглянемо особливості сприйняття юристами таких понять, як «закон» і «права». Частотні реакції на стимул «закон»: конституційний, нормативний, кримінальний кодекс, кодекс, право, істина, порядок, дотримуватися, суд, правило, акт, сила.

У юриспруденції поняття «закон» стосується сфери, яка моделює і регулює модель належної поведінки. Згідно з енциклопедією юриста, конституційний закон є сукупністю нормативних актів, які утворюють конституцію держави.

Таким чином, отримані реакції є компонентами професійної культури юриста і репрезентують правосвідомість, що є центральним компонентом мовної свідомості юристів [3, с. 204–207].

Серед поширених реакцій на стимул «права» виділяються: обов'язки людини, громадянина, конституція, свобода, автомобіль. Кожна людина, будучи громадянином певної країни, має низку прав (у тому числі право на свободу) і обов'язків, проголошених конституцією. Реакція «автомобіль» репрезентує буденну свідомість. До реакцій даного типу на вказаний стимул відносяться поодинокі реакції водійські, машина, світлофор, авто, управління.

Професія «юрист» відноситься до типу, який науковці називають «людина-людина». Робота представників даної спеціальності зосереджується на людях. Показово, що серед реакцій на всі наведені стимули студентів 3 курсу переважають іменники назви істот (юрист, людина, аспірант, партнер, прокурор, адвокат, чиновник). У студентів 4 курсу розрив у кількості вживання іменників назв істот і неістот значно скорочується. І у фахівців, що працюють в органах суду, серед відповідей переважають іменники назви неістот (кодекс, акт, правило, свобода, обов'язки, робота, матеріал, конституція, чесність, істина).

Таке зміщення в бік об'єктних відносин самі юристи пояснюють наступним чином: у процесі професійної діяльності фахівцем доводиться стикатися з прикладами дій різного ступеню жорсткості і тяжкості. Доводиться багато працювати з паперами, праця стає автоматичною. Існуюча система нормативів звітності формалізує діяльність юристів: правила, розпорядки, практика, стандарти, інструкції стають формують «світ» юриста. У кожній конкретній справі фахівець бачить вже не суб'єкта, а якесь абстрактні правовідносини без суб'єкта. У такому випадку з процесу виключаються емоції. Ймовірно, це є проявом механізму захисту від «професійного вигорання».

Цікавий факт, що серед отриманих реакцій практично відсутні дієслова. Одиначиними були реакції «дотримуватися, качати, порушувати, виконувати». Зазначені слова закріплені в повсякденній свідомості і відображають необхідність дотримуватися чинних законів. Люди в повсякденному житті стикаються з різними правовими приписами: у новинних та інформаційних повідомленнях про діяльність тих чи інших органів міститься інформація про те, як виконуються певні закони, що буде за порушення чийось прав, акцентується увага на тому, яких правил необхідно дотримуватися. Дані реакції можуть

розглядатися як існуючі поза професійною культурою і не закріплені в професійній мовній свідомості.

Змінюється і співвідношення реакцій-прикметників, що розглядаються з точки зору позитивної / негативної оцінки. Проведене дослідження показало, що найяскравіші емоції викликають слова, пов'язані з поточним станом, в якому випробовувані заповнювали анкети. Наводячи реакції на слова, які можна віднести до сфери професійної діяльності юристів, респонденти частіше використовували слова з позитивною оцінкою: мова – грамотна, правильна, чітка, зв'язна, цікава; інформація – потрібна, необхідна, корисна, важлива.

Однак поступово в мові юристів починає переважати нейтральна лексика без емоційно-оцінного компонента. Наведені студентами четвертокурсниками і юристами-фахівцями прикметники частіше відносяться до юридичної сфери і можуть бути розглянуті, як частина правової свідомості юриста (наприклад: нормативний, кримінальний, конституційний, державний, арбітражний).

Таким чином, наші дані підтверджують, що теоретичні дисципліни, які викладають студентам у процесі навчання і в ході подальшої професійної діяльності, накладають відбиток на якість роботи, на самооцінку, самосвідомість і мовну свідомість юристів. Результати, отримані нами, опосередковано вказують на те, що в процесі професіоналізації юристи здобувають необхідні професійні компетенції і те, як змінюються їхні норми поведінки та ціннісні орієнтири, ідеали і внутрішні структури особистості [2, с. 16–18].

Список бібліографічних посилань

1. Бойко О. Т., Мерзвинський В. В., Юськів Б. М. Еволюція мови права і розвиток юридлінгвістичних знань у відомчих ВНЗ. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2006. № 9. С. 321–325.
2. Василенко В. А Професійна культура майбутніх юристів як фундамент їх правової свідомості // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 квіт. 2012 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. С. 16–18.
3. Василенко В. А. Формування лінгвоюридичної культури у студентів-правників через систему творчих завдань // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 16–17 трав. 2015 р.) / Сум. філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Ельдорадо, 2015. С. 204–207.
4. Усманова Е. Ф. Речевая коммуникация в профессиональной деятельности юриста. *Юрислингвистика. Русский язык и современное российское право*. 2007. № 8. С. 49–54.

Отримано 21.02.2018

Катерина Миколаївна ГАВРИЛЕНКО,

старший викладач кафедри англійської мови

технічного спрямування № 2 факультету лінгвістики

*Національного технічного університету України «Київський політехнічний
інститут ім. І. Сікорського», кандидат педагогічних наук*

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Розглянуто умови, необхідні для ефективного дистанційного навчання, проаналізовано його способи організації і їх взаємодію з традиційним навчанням у сучасному університеті, викладено основні принципи формування моделі дистанційного навчання у сучасній системі безперервної освіти, окреслено комплекс організаційно-педагогічних умов для надання дистанційної освіти та оцінки її результативності.

Створення умов для здійснення ефективного дистанційного навчання є важливим чинником для успішного забезпечення професійної підготовки спеціалістів будь-якої галузі. Метою сучасного дистанційного навчання є отримання нових знань, корисних для майбутнього спеціаліста, шляхом поєднання з традиційним навчанням або окремо.

Сучасна педагогіка вирізняє чотири способи організації роботи системи дистанційного навчання. Їх використовують окремо, або поєднують кілька між собою. Першою є самостійна робота студента у взаємодії з традиційною лекційно-семінарською системою навчання сучасного університету. Воно відбувається без участі викладачів. Такий метод дозволяє заощаджувати ресурси і добре підходить для передачі нескладних для засвоєння знань. Для їх перевірки використовують онлайн-тести, які також не вимагають значних витрат часу з боку викладача.

Наступним способом є навчання за участю викладача, який знайомить студентів з навчальним курсом і певним чином взаємодіє з ними. Наприклад, він може надавати більш складні завдання, що потребує від нього надання зворотного зв'язку шляхом перевірки цих завдань, які не можна замінити тестуванням. Інший поширений формат – вебінари, де система дистанційного навчання грає роль технічного майданчика, головним же носієм знань є викладач.

Ще одним способом є персоналізоване навчання. Схема дистанційного навчання «один викладач і один студент» використовується рідко, оскільки вона занадто затратна, й недоцільно розробляти систему дистанційного навчання лише для того, щоб дві людини могли віддалено взаємодіяти.

Найчастіше застосовується метод комбінованого навчання, коли частина навчальних матеріалів студенти вивчають в системі дистанційного навчання, іншу частину їм надає викладач під час очної зустрічі. Схема «система дистанційного навчання + очне навчання» є найпоширенішою і

найбільш ефективною, оскільки очевидно, що деякі знання студенти здатні засвоїти самостійно, тому немає потреби витрачати час викладача, з іншого боку, є речі, які найкраще засвоювати практично.

В системі дистанційного навчання слід також передбачати можливість навчання студентів з різним рівнем підготовки та різними можливостями. Необхідно, щоб вони могли легко орієнтуватися у навчальному курсі, стежити за своїм прогресом, а також могли повернутися на ту позицію, де знаходилися при попередньому сеансі навчального курсу.

Оскільки дистанційне навчання здійснюється зазвичай не в групі, а індивідуально, важливо, щоб система навчання надавала студентам консультативну допомогу. Студентам потрібні інструкції по роботі з курсом, засоби навігації, підказки для ефективного виконання завдань, посилання на глосарій, підтримка при виникненні технічних питань тощо. Кнопка консультаційної допомоги повинна бути доступна на будь-якій сторінці дистанційного курсу.

Специфічною рисою дистанційного навчання виступає його самоврядність. Вихідним принципом є організація дистанційного навчання як системи на основі єдиної теорії викладання-навчання. Головною фігурою навчального процесу є студент і його потреби у досягненні професійних знань, умінь та навичок, а зміст процесу навчання залежить від прийнятої концепції дистанційної освіти та її структури.

На основі цих принципів формується модель дистанційного навчання у сучасній системі безперервної освіти, основна функція якої – забезпечити ефективне управління дистанційним навчанням студентів. Компоненти цієї системи в рамках досягнення зазначеної мети виконують притаманні їм специфічні функції. Створюючи певну організаційну цілісність, вони є підсистемами всієї системи дистанційного навчання.

Практика показує, що ефективність реалізації системи дистанційного навчання залежить від виконання комплексу організаційно-педагогічних умов. До найбільш важливих організаційних умов реалізації системи дистанційного навчання в реальній освітній практиці належать наукова розробка теоретичних основ і технології дистанційного навчання; проектування моделі організації дистанційного навчання; організація апробації цієї моделі в педагогічній практиці; цілеспрямоване використання інформаційних і телекомунікаційних технологій в процесі дистанційного навчання; організація проектування і розробки дидактичного забезпечення процесу дистанційного навчання.

До педагогічних умов реалізації системи дистанційного навчання в реальній освітній практиці слід віднести теоретичні психолого-педагогічні принципи дистанційного навчання; його організаційні

форми; готовність студентів до такого навчання; педагогічний контроль самостійної роботи в режимі дистанційного навчання; і підготовка педагогів для роботи дистанційно.

Реалізація системи дистанційного навчання тісно пов'язана з проблемою розробки спеціальних дидактичних засобів і вибором форм для цього виду навчання. Є кілька методик визначення того, наскільки ефективно працює система дистанційного навчання. Серед них анкетування – найпростіший, а тому найпопулярніший метод. За допомогою опитування учасників навчання вимірюється рівень задоволеності курсом, оцінюється корисність, повнота і доступність навчальних матеріалів. Анкетування, як правило, проводиться відразу після завершення навчальних заходів.

Такі форми перевірки знань як тестування, практичні завдання, вправи і т. п., дозволяють виміряти, наскільки якісно засвоєна інформація з навчального курсу. Їх корисно проводити в два етапи – відразу після навчання і через деякий час, щоб оцінити залишкові знання. Іноді організовують ще й один етап – попереднє тестування перед початком навчання, щоб перевірити попередній рівень знань для подальшого співставлення з кінцевими результатами.

Розуміння умов ефективності навчання і його кінцевої мети також повинні враховуватися при виборі як методу дистанційного навчання, так і способу оцінки його ефективності. Сучасне навчання майбутніх технічних спеціалістів вимагає значних витрат часу і грошей. Тому також слід брати до уваги основні фактори, які визначають ефективність дистанційного навчання через поєднання ряду факторів і дозволяють студентам шляхом комбінування дистанційного і традиційного способів навчання утримувати в пам'яті більше інформації, розширювати свою професійну компетентність і домогтися кращих результатів у роботі.

Список бібліографічних посилань

1. Definitions. Distance learning / United Nations Education, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). URL: <http://www.unesco.org/education/educprog/lwfi/doc/portfolio/definitions.htm> (дата звернення: 19.01.2018).
2. Keegan D. Foundations of distance education (3rd ed.). London, UK, and New York, NY : Routledge, 2004. 224 p.
3. Положення про дистанційне навчання : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 20.02.2018).

Отримано 28.02.2018

УДК 037.011.33(477)-057.30

Сергій Петрович ГІРЕНКО,

заступник декана з навчально-методичної роботи

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4871-5481>

ДО ПИТАННЯ МІНІМІЗАЦІЇ КОНФЛІКТОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуті деякі професійно-педагогічні аспекти конфліктологічної підготовки працівників поліції на етапі відомчої освіти. Визначені конфліктні професійні ризики у взаємодії поліцейських із громадянами та колегами, проаналізовані педагогічні вектори та умови розвитку особистісної конфліктологічної культури працівників різних підрозділів Національної поліції України в процесі фахової підготовки.

Процес реформування правоохоронної системи в Україні має багатовекторну мету, концентруючись на головних питаннях сьогодення – громадська безпека громадян, істотне зниження рівня злочинності в державі, зростання рівня та результативності «правоохоронного сервісу», покращення соціального іміджу усіх гілок правоохоронної системи та підвищення рівня суспільної довіри до них.

Все це здається можливим, на наш погляд, лише за умов реалізації найближчим часом системних перетворень в структурі та принципах діяльності правоохоронних інститутів, професійної уваги з боку працівників поліції усіх рівнів до проблем та заяв громадян щодо порушення їх прав та свобод, оперативного отримання позитивних результатів від діяльності реформованих закладів відомчої освіти Міністерства внутрішніх справ [3].

Одними із найбільш широко обговорюваних у ЗМІ та суспільстві принципів діяльності працівників поліції (патрульної кримінальної, превентивної діяльності, ювенальної превенції тощо) виступають гуманізм та толерантне, уважне ставлення працівника поліції до громадянина, коректне, поважне та неагресивне спілкування з різними категоріями громадян. Стандарти роботи нової Національної поліції визначені та закріплені у низці нормативних актів, що регулюють роботу її працівників та підрозділів, а саме: законах України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції», а також Правилах етичної поведінки поліцейських, прийнятих з метою «формування в поліцейських почуття відповідальності стосовно дотримання професійно-етичних норм поведінки під час виконання службових обов'язків, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до Національної поліції України» [1].

Численні дослідження умов та закономірностей діяльності переважної більшості правоохоронних підрозділів підкреслюють істотний вплив стресогенних та конфліктних чинників на працівників Національної поліції під час виконання ними професійних обов'язків. І в той же час, від працівника поліції суспільство очікує максимально конструктивної та, в правовому сенсі, грамотної поведінки, незалежно від службової ситуації. При спілкуванні з населенням або колегами Правила етичної поведінки вимагають від поліцейського поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення готовність співпрацювати.

Значущість та пріоритетність спілкування для реалізації навчально-виховного процесу професійного розвитку особистості, побудові інтерактивних форм навчання відображене в роботах І. Вачкова, А. Гольдштейна, Л. Петровської, К. Рудестам, В. Семіченко, В. Сласенина, В. Хомика. Цікавими та корисними ідеями для побудови ефективної навчальної моделі ефективної комунікації насичені, на наш погляд, психологічні теорії соціального навчання (Б. Скінер, А. Бандура, Дж. Роттер), раціонально-когнітивної терапії (А. Елліс) та позитивної сімейної терапії (Н. Пезешкіан). Саме в їх надрах підкреслюється значення мотиваційних і когнітивних факторів для пояснення взаємодії особистості з оточуючими, її поведінки в контексті соціальних (побутових та професійних) ситуацій.

Розглядаючи професійну спрямованість комунікативної культури працівників поліції в процесі підвищення ними фахової кваліфікації Д. В. Карабаш та Е. В. Козаченко [5] визначають пріоритетність саме культурологічного підходу у розвитку духовного та морального потенціалу сучасного правоохоронця. Та відокремлюють культуру особистості, культуру діяльності та культуру взаємодії.

Враховуючи вищевикладене, актуальними завданнями психолого-конфліктологічної професійної підготовки працівників поліції під час навчання у вищих навчальних закладах МВС, на наш погляд, слід вважати:

- *максимальне наближення програм навчальних дисциплін до специфічних умов професійної діяльності із обов'язковим врахуванням спеціальності (право, кібербезпека, правоохоронна діяльність та ін.) та спеціалізації (слідча, оперативно-розшукова, превентивна діяльність тощо).* Представлені підрозділи мають певні розбіжності у змісті, інтенсивності та повторюваності професійних конфліктогенів, які було враховано під час створення професійних навчальних курсів та під час тренінгових занять по дисциплінам «Ефективна комунікація», «Стресостійкість» та «Особливості комунікації з дітьми та підлітками». Але в цілому, як підтверджують наші дослідження, конфліктологічні ризики в правоохоронній сфері залишаються надзвичайно високими [4];

- *постійний моніторинг психологічних ризиків майбутньої професії (стресових, конфліктних, комунікативних, психоемоційних та ін.) та включення їх відпрацювання в програми підготовки поліцейських;*

• *системне формування компонентів конфліктологічної культури працівників поліції. Сьогодні існує значна кількість наукових публікацій, що висвітлюють загальнонаукові принципи та положення конфліктології в сфері різноманітних правових відносин. Праці таких дослідників як Ю. Аленін, В. Андросюк, О. Баєв, О. Бандурка [2], О. Баулін, В. Бачинін, В. Безбородов, А. Буданов, І. Вашенко, В. Великий, Л. Гуртієва, В. Друзь, О. Звоник, Н. Карпов, О. Кришевич, Л. Лобойко, В. Медведєв, О. Михайленко, В. Назаров, О. Небрат, С. Осіпова, М. Панов, М. Погорецький, І. Пономарьов, Л. Філонов, Н. Філімонов, С. Шейфер систематизують та аналізують різні конфліктологічні феномени, що супроводжують професійну діяльність правоохоронних органів, визначають джерела конфліктогенів та суспільно-професійного конфліктного навантаження працівників поліції;*

• *застосування науково-педагогічним складом та офіцерами курсової ланки навчального закладу сучасних ефективних психолого-педагогічних технологій професійної підготовки та перепідготовки працівників поліції до роботи у типових, складних та стресогенних ситуаціях оперативної взаємодії з громадянами, оволодіння методами здійснення конструктивного впливу, психопрофілактики конфліктних ситуацій, професійної втомлюваності та інших несприятливих психологічних станів. Під час викладання цілої низки психологічних дисциплін педагогічним складом активно застосовується передові науковий досвід індивідуального психологічного впливу на особистість в процесі міжособистісної комунікації, викладений в працях Е. Аронсона, Л. Берковица, Е. Берна, С. Брейма, К. Левіна, Д. Фрідмана, Дж. Міда, С. Мілграм, Е. Лангер, З. Фрейда, Р. Чалдіні та ін. Ряд публікацій «практичного» напрямку психології (А. Адлер, Г. Антонов, Н. Васильєв, А. Гольдштейн, Е. Джекобсон, А. Елліс, Х. Корнеліус, А. Лазебний, Ч. Ліксон, О. Лютова, М. Мартиненко, В. Мясіщев, Н. Пезешкіан, Д. Скотт, К. Томас [7], К. Хорні, О. Щербакова [6], Е. Еріксон) присвячений аналізу механізмів психічної саморегуляції та корекції конфліктних і постконфліктних станів особистості.*

• *розвиток у курсантів, магістрів та слухачів практичних вмінь первинної діагностики психологічного стану суб'єкта професійної взаємодії, максимального його розуміння незалежно від стилю спілкування, словникового запасу, рівня емоційності або віку,*

• *збагачення досвіду застосування прийомів первинної психологічної допомоги – корекції та самокорекції несприятливих психічних станів (стресових, агресивних, конфліктних, маніпулятивних), покращення самопочуття тощо.*

Реалізація зазначених завдань на етапі професійної освіти працівників поліції дозволить, на наш погляд, мінімізувати вплив конфліктогенних чинників на результативність професійної правоохоронної діяльності, особистісні психологічні параметри поліцейських та сприятиме зниженню їх професійної конфліктності.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 21.02.2018).
2. Бандурка А. М. Конфліктологія. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1997. 356 с.
3. Гіренко С. П. Стан, перспективи та досвід формування конфліктологічної культури майбутніх працівників патрульної та кіберполіції. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 121–127.
4. Гіренко С. П. Формування конфліктологічної культури майбутніх працівників поліції в умовах реформування системи первинної професійної підготовки // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 47–51.
5. Карабаш Д. В., Козаченко Е. В. Профессиональная направленность развития коммуникативной культуры сотрудников полиции в системе повышения квалификации и переподготовки кадров. *Общество и право*. 2013. № 2 (44). С. 296–300.
6. Щербакова О. И. Контексты в конфликтологии : монография. М. : МГГУ им. М. А. Шолохова, 2006. 80 с.
7. Thomas K. W. Conflict and Conflict Management. Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Chicago : Rand McNally, 1976. Pp. 5–11.

Отримано 28.02.2018

УДК 378.6

Володимир Миколайович КЛАЧКО,

професор кафедри управління та роботи з персоналом

Національної академії внутрішніх справ (М. Київ),

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0172-3599>

ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Присвячено проблемі розробки педагогічної системи підготовки майбутніх магістрів до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах МВС України. Під час розробки і реалізації педагогічної системи підготовки управлінських кадрів в НАВС використовувався для її характеристики цільовий, змістовний, діяльнісний, управлінський і результативний компоненти. Умовою ж ефективного функціонування системи є своєчасна орієнтація слухача на переважну спеціалізацію в одній з сфер правоохоронної діяльності.

Перетворення, які відбуваються в державі, в тому числі реформування в системі МВС, вимагають змін у поглядах на концепцію управління органами внутрішніх справ, характері їх оперативно-службових завдань, змісті та специфіці діяльності правоохоронців. Це, в свою чергу, спонукають до висунення якісно нових вимог до системи професійної освіти, рівня компетентності фахівців-професіоналів,

структури і змісту професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів МВС України, їх готовності до управлінської діяльності.

Нових аспектів набуває стала педагогічна проблема професійної освіти, дослідженню якої присвячені роботи С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. А. Козакова, О. М. Пехоти, С. О. Сисоевої, Н. Г. Ничкало. Деяка проблематика, пов'язана з готовністю майбутніх магістрів до управлінської діяльності, знайшла відображення в публікаціях педагогів і психологів, в тому числі тих, які працюють чи працювали в правоохоронній сфері діяльності (О. Д. Сафін, В. М. Синьов, О. В. Діденко, В. І. Звягінцев, Л. Є. Мерзляк, М. М. Васирина, Е. Н. Коротков, М. Л. Новожилов, М. І. Нещадим, В. В. Стасюк, В. В. Ягупов, Н. А. Давидов, В. О. Бойко, В. С. Маслов, В. І. Пліско, Р. Д. Санжаєва та ін.). Разом з тим, питання створення педагогічної системи підготовки майбутніх керівників-правоохоронців до управлінської діяльності досліджені на нашу думку не в повній мірі.

Нині існують суперечності: між реальними потребами МВС України у кваліфікованому управлінні органами внутрішніх справ та практичною їх реалізацією; змістом професійної підготовки майбутніх магістрів до управлінської діяльності та вимогами до знань, умінь і навичок та професійних якостей, які б спонукали майбутніх керівників ОВС до ефективного виконання своїх управлінських функцій. Необхідність вирішення цієї проблеми висуває принципово нові вимоги перед вітчизняною вищою школою, усією системою освіти.

Тлумачення у вітчизняній науці поняття педагогічної або освітньої системи надто розпливчаті, не однозначні. Відповідні терміни відсутні у фундаментальній роботі С. У. Гончаренка [1]. Іноді змішують поняття педагогічної системи і системи освіти як певної структури вищих навчальних закладів. Так, у підручнику А. А. Реана та ін. термін «освітні системи» визначений як «ті соціальні інститути, чия мета - освіта людини». Автори відзначають, що «освітні системи, як і будь-які системи взагалі, мають свою структуру, складаються з певних елементів, які взаємопов'язані між собою. Взаємодія різних елементів освітньої системи або її підсистем направлена на досягнення загальної для системи мети, загального позитивного результату» [4, с. 346].

Поняття педагогічної системи «домінує в педагогіці» стверджує Т. І. Льовченко. Він вважає, що «існує безліч педагогічних систем різного ступеня складності, що історично склалися». Їх діяльність «направлена на досягнення певної державної, педагогічної, психологічної мети». При цьому кожна з цих систем використовує вибірково тільки деякі прийоми з арсеналу можливих педагогічних засобів, здатних забезпечити досягнення цих цілей. Природно, кожна конкретна система діє в умовах, сприятливих для певної країни з її культурно-історичними традиціями і морально-етичними цінностями [2, с. 5–6].

У контексті нашого дослідження педагогічну систему доцільно розглядати як «безліч взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, взаємодія яких допомагає досягненню єдиної для них усіх

мети – навчання і виховання підростаючого покоління » [5, с. 6]. Виходячи з цього, розглянемо основні підходи, використані нами при проектуванні педагогічної системи підготовки кадрів професійних керівників-лідерів і її реалізації в НАВС.

Під проектуванням системи розумітимемо «роботи, що проводяться з моменту визначення вимог до системи до моменту створення системи, що задовольняє цим вимогам. Іноді розрізняють проектування верхнього рівня, або архітектурне проектування, яке піднімає питання проектування головних компонентів системи, їх призначення і взаємозв'язків, і детальне проектування, в ході якого проектується внутрішня структура і механізм функціонування кожного компоненту» [6, с. 472]. Визначаючи цілі проектованої системи, будемо виходити з того, що зміст управлінської підготовки керівника-правоохоронця і формування кадрів професійних керівників-лідерів в світлі її методологічних основ повинен відображати основні елементи і зв'язки складної структури їх майбутньої управлінської діяльності. Ця структура достатньо повно представлена в запропонованих нами моделях цієї діяльності. Виходячи з неї, побудовані моделі особи керівника у вигляді сукупності вимог до його професійних і особистих якостей. Таким чином, цілями проектованої педагогічної системи було вибрано визначення наявності бажаних особистих якостей слухачів, вибір шляхів і засобів розвитку цих якостей до необхідного рівня і забезпечення їх ефективної реалізації в освітньому процесі. Його результат направлений на забезпечення відповідності професійних і особистих якостей випускників початковим вимогам. Для існуючих спеціальностей вони визначені освітньо-кваліфікаційними характеристиками, які містять і вимоги до управлінських знань, умінь і навичок.

Ми знаємо, що між людьми існують значні індивідуальні психологічні відмінності. Але, разом з тим, є і певна типова схожість, що дозволяє класифікувати їх по характеру, здібностям, темпераменту, інтересам та іншим якостям. Однією з характерних відмінностей чи схожістю є схильність до лідерства, до керівництва або, навпаки, до підпорядкування. Переважна більшість людей, навіть достатньо активних, творчих і ініціативних, частіше вважають за краще бути виконавцями, хоча майже кожному правоохоронцю в тій чи іншій мірі доводиться виконувати і управлінські функції. Професійними ж керівниками стають переважно люди з вираженою схильністю до лідерства і з розвиненими організаторськими здібностями. Проте ефективність навіть їх управлінської діяльності залежить від безлічі різних обставин.

Оскільки далеко не кожен слухач володіє такою сукупністю особистих якостей, фундаментальна управлінська підготовка не стане для більшості з них повною мірою запитом в майбутній професійній діяльності. З іншого боку, деякий її стандартний об'єм, призначений для всіх майбутніх випускників – слухачів магістратури системи МВС буде недостатнім для тих, хто стане професійним керівником. Тому педагогічна система управлінської підготовки майбутніх керівників

ОВС з погляду її цільового аспекту проектувалася нами у вигляді двокомпонентної структури, включаючи підсистему управлінської підготовки всіх магістрантів і підсистему формування професійних керівників-лідерів.

З позицій ієрархічності вибрана трирівнева структура системи, що включає підсистему підготовки майбутніх керівників до вступу в магістратуру під час отримання бакалаврської освіти та в практичних підрозділах, підсистему управлінської їх освіти під час навчання в магістратурі і підсистему управлінської підготовки фахівців під час післядипломної освіти.

Проектування педагогічної системи включало розробку змісту і технології реалізації її цілей і завдань, засобів і способів контролю ступеня досягнення поставлених цілей на кожному з етапів реалізації і мір по корекції системи. Це зажадало детального аналізу залежностей між окремими структурними елементами системи, виявлення всієї сукупності прямих і зворотних зв'язків між ними.

Трактування І.П. Підласим педагогічного процесу як системи у зв'язку з цим зацікавило нас. Базуючись на дослідженнях Ю.К. Бабанського, П.Ф. Каптерєвої, А.І. Пінкевіча і інших, він вважає, що «забезпечення єдності навчання, виховання і розвитку на основі цілісності і спільності складає головну суть педагогічного процесу». Розглядаючи педагогічний процес як систему, автор звертає увагу на «наявність в ньому безліч підсистем, упроваджених одна в іншу або об'єднаних між собою іншими типами зв'язків» [3, с. 180]. В той же час І.П. Підласий вважає, що педагогічний процес як система не ідентичний системі протікання процесу. Компонентами останньої він рахує педагогів, осіб, які виховуються і умови виховання. Педагогічний же процес, на його переконання, «характеризують цілі, завдання, зміст, методи, форми взаємодії педагогів і осіб, які виховуються, результати, що досягаються при цьому. Це і є компоненти, що створюють систему - цільовий, змістовний, діяльнісний, результативний" [3, с. 182]. Залишаючи осторонь термінологічні тонкощі і слідуючи в основному логіці І.П. Підласого, під час розробки і реалізації педагогічної системи підготовки управлінських кадрів в НАВС ми використовували для її характеристики цільовий, змістовний, діяльнісний, управлінський і результативний компоненти.

Важливою умовою досягнення високого рівня готовності майбутніх магістрів до управлінської діяльності є їх безперервна психолого-педагогічна і управлінська освіта. При цьому управлінські дисципліни віднесені не до гуманітарного, а до професійно орієнтованого циклу і послідовно відображають предмет, зміст і процеси управління в їх взаємозв'язку і взаємозалежності з конкретною оперативно-службовою або соціальною ситуацією. Не менш важливою умовою для проектованої системи стало забезпечення взаємопроникнення змісту управлінських і спеціальних правознавчих дисциплін. Саме на цьому здійснено проектування і реалізацію педагогічної системи управлінської

підготовки магістрів-правоохоронців і формування кадрів професійних керівників-лідерів в НАВС. Одним з найважливіших її організуючих елементів стало створення та функціонування кафедри управління та роботи з персоналом, основним завданням якої і стала практична реалізація системи.

Список бібліографічних посилань

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Льовченко Т. І. Сучасні дидактичні концепції в освіті. Київ : МАУП, 1995. 168 с.
3. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студентов пед вузов. М. : Владос, 1996. 432 с.
4. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. СПб. : Питер, 2000. 432 с.
5. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем. М. : Логос, 1999. 272 с.
6. Толковый словарь по вычислительным системам / под ред. В. Иллингворта и др. ; пер. с англ. А.К. Белоцкого и др. ; под ред. Е. К. Масловского. М. : Машиностроение, 1991. 560 с.

Отримано 16.03.2018

УДК 159.9

Ігор Володимирович КЛИМЕНКО,

*начальник Департаменту кадрового забезпечення
Національної поліції України (м. Київ),
кандидат психологічних наук*

**АНТИКОРУПЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ
ПРАВООХОРОНЦІВ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В СИСТЕМІ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ**

Обґрунтовано необхідність цілеспрямованого формування антикорупційної спрямованості особистості в системі вищої поліцейської освіти. Визначено, що формування антикорупційної спрямованості особистості в умовах вищої поліцейської освіти має бути реалізоване за допомогою системного її формування у процесі професійного навчання і виховання.

Становлення України як незалежної, демократичної держави визначає потребу протидії соціальним явищам, що негативно впливають на розвиток суспільних відносин і створюють загрозу існуванню принципів, притаманних правовій державі.

Поряд із реформуванням правоохоронної системи, яке відбувається за умови неоднозначних і нестабільних суспільно-політичних процесів у державі, актуальним питанням, що впливає на ефективність діяльності правоохоронної системи, є проблема протидії деліктам, які трапляються

в діяльності поліцейських. Корупція – це не лише певні діяння, а й система негативних поглядів, переконань, установок [3, с. 77], спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. «Корупція – не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем, не просто завуальовані види підкупу чиновників. Це хвороба більш глибока, яка має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети» [1]. Морально-психологічні наслідки корупції проявляються в тому, що вона є потужним фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології; нищить духовні та моральні цінності; сприяє поширенню у суспільстві кримінальної психології; змінює мотивацію службових осіб у сфері державного управління, а також громадян у різних сферах соціального життя [3, с. 52]. Існування корупції у правоохоронній системі загалом дає підстави вважати її вкрай небезпечним явищем – одним із проявів професійної деформації правоохоронців.

Антикорупційна культура як частина правової культури, яка, у свою чергу, невід’ємна від загальної культури, чинить істотний вплив на погляди, установки і норми поведінки особистості, в тому числі й у професійній сфері. Благополучні, з точки зору досвіду боротьби з корупцією, країни докладають до формування антикорупційної культури суспільства не менше зусиль, ніж до організаційно-правового забезпечення боротьби з нею. Головними механізмами формування антикорупційної культури є просвіта й освіта. Відповідно, найважливішим соціальним інститутом боротьби з корупцією є система освіти. Сучасна українська молодь, повною мірою відбиваючи стан і проблеми усього нашого суспільства, демонструє відсутність чіткої системи цінностей, моральних норм та установок професійної поведінки, невисокий рівень цивільної активності. Професійне виховання є найважливішою частиною сучасної освіти, оскільки формує у майбутнього фахівця потребу обліку не лише особистісних, але й громадських, державних інтересів.

Тому в сучасній соціально-політичній і культурно-історичній ситуації, яка склалася в Україні, освіта повинна стати однією з умов відродження та розвитку самої держави, а психологізація свідомості громадян та високий загальнокультурний і фаховий рівень молодих спеціалістів – фундаментальними умовами кардинальних суспільних змін.

Переважає більшість досліджень корупції зосереджена у площині юридичної відповідальності. Водночас полімодальна структура корупції як явища потребує поліморфної об’єктивізації наукового пізнання та застосування міждисциплінарних підходів. Не викликає сумнівів, що значний профілактичний потенціал у справі протидії корупції має

психологія як мультипарадигмальна галузь знань. Разом із тим традиційне розуміння психологічної готовності до правомірної поведінки не повністю відображає зміст сфери особистісних передумов такої поведінки. Не менш важливим є інший бік – свідоме утримання суб'єкта від протиправних дій у поєднанні з активною протидією криміногенним чинникам. Така діяльність є можливою лише за наявності певних передумов, які в літературі мають різні назви: правомірна спрямованість особистості, антикримінальна стійкість, законослухняна правосвідомість особистості тощо [5].

Антикорупційна освіта нерозривно пов'язана з вихованням особистості, поєднуючи в собі виховання правової свідомості й цивільної етики, опанування знань про механізми антикорупційної поведінки: від опору побутовій корупції до професійної підготовки майбутнього правоохоронця, здатного протидіяти корупції в соціально-професійній діяльності. Антикорупційна освіта у вищих навчальних закладах повинна базуватися на принципі превентивності. Її метою має бути формування ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для виховання у курсантів активної громадянської позиції, що виражається, в тому числі, в негативному ставленні до корупції. Результат антикорупційної освіти повинен забезпечити здатність виконувати професійні обов'язки і взаємодіяти з представниками влади правовими методами. Відомо, що корупційна поведінка ґрунтується не стільки на правовій безграмотності особистості або нехтуванні законами, скільки на духовних пріоритетах і цінностях окремих його членів. Відповідно, потрібно особливу увагу приділяти правовому аспекту формування неприйняття корупції в молоді, а також акцентуватися на питаннях морального обґрунтування небезпеки цього негативного явища. Умови сучасного освітнього процесу мають потенціал із забезпечення майбутніх правоохоронців сформованою антикорупційною спрямованістю на рівні усвідомленої громадянської позиції.

Аналіз сучасних підходів до антикорупційної освіти дозволив визначити наявність як загальних, так і приватних його принципів. Тому ефективність гармонійного вбудовування антикорупційних компонентів у освітній процес може бути забезпечена дотриманням таких положень, як: системний підхід; комплексність (формування не лише антикорупційного світогляду, але і стандартів поведінки); врахування вікових особливостей; гуманізація суб'єкт-суб'єктних стосунків у навчально-виховному процесі; превентивність, спрямованість навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах на професійне виховання з акцентом на антикорупційному компоненті; управління процесом становлення антикорупційної спрямованості через включення курсантів у базову і професійну культуру; забезпечення

суб'єктивної антикорупційної позиції курсанта у процесі його професійної підготовки, послідовність тощо [6].

У результаті аналізу стану досліджуваної проблеми в навчальних закладах системи МВС можна виділити два основні підходи: формальний і неформальний. У рамках формального підходу для освітніх установ нині розробляється ряд методичних рекомендацій з формування антикорупційної спрямованості як у рамках наявних освітніх дисциплін, так і для спецкурсів. Неформальний підхід реалізується за допомогою психолого-педагогічного інструментарію: проведення семінарів, ділових ігор, тренінгів, конкурсів (есе, проєктів), цивільних форумів із протидії корупції, цивільних акцій, випуску газет і бюлетенів, газет, підготовки стендів, проведення соціологічних досліджень студентами та курсантами вищих навчальних закладів системи МВС. Антикорупційна освіта в умовах вищої школи видається цілеспрямованим, спеціально організованим процесом формування антикорупційної спрямованості особистості майбутнього правоохоронця у рамках професійного виховання, що реалізовується у навчальній і ненавчальній діяльності. Варто відмітити, що елементи антикорупційної освіти впроваджуються в освітню діяльність вищих навчальних закладів, що спеціалізуються на підготовці професіоналів юридичного профілю, при цьому, за результатами аналізу змісту антикорупційних блоків окремих дисциплін, акцент робиться на законодавчих основах боротьби з корупцією, тоді як соціально-педагогічного обґрунтування неприйнятності корупційної поведінки не наводиться. Але роль професійного виховання у виробленні нормативно-ціннісної системи особистості є великою, оскільки саме освіта і виховання як її базовий компонент несуть у собі соціалізуючу функцію. Ці обставини актуалізують пошук ефективних механізмів у рамках вищої школи, здатних формувати антикорупційну спрямованість особистості майбутніх правоохоронців як активних членів громадянського суспільства.

Таким чином, антикорупційна спрямованість є найважливішою детермінантою професійної спрямованості майбутнього правоохоронця та виступає невід'ємною рисою сформованої громадянськості особистості, яка усвідомлює себе повноправним членом суспільства, налаштованим на самореалізацію в ньому з урахуванням високих моральних характеристик. Формування антикорупційної спрямованості в умовах вищої школи можливо за допомогою антикорупційної освіти: як засобами навчання, так і професійного виховання. Повнота характеристики антикорупційної спрямованості особистості може бути забезпечена індивідуальними властивостями, соціально-історичним способом життя, статусом особистості в системі громадських стосунків.

Тому важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції в Україні виступає формування антикорупційної культури суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Кісіль З. Р. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 29–38.
2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.
3. Невмержицький С. В., Шульженко Ф. П. Корупція і національна безпека : навч. посіб. Київ : Видав. центр КДАУ, 2000. 194 с.
4. Філіппов С. О. Антикорупційна стійкість особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2014. № 4 (73). С. 503–511.
5. Шарапова Е. А. Формирование антикоррупционной направленности личности в профессиональном воспитании студента вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Краснодар, 2016. 164 с.

Отримано 28.02.2018

УДК 378:004

Тетяна Петрівна КОЛІСНИК,

доцент кафедри інформаційних технологій факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7442-8136>

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Піднято питання актуальності та необхідності формування цифрової компетентності у майбутніх поліцейських. Розкрито сутність поняття цифрової компетентності та визначено напрямки її формування.

Українська цифрова стратегія «Digital Agenda 2020» [1] передбачає трансформацію економіки України від аналогової до цифрової, придбання громадянами цифрових навичок, доступність цифрових технологій по всій країні.

В Україні спостерігається інтенсивне впровадження сучасних інформаційних технологій практично у всі сфери життєдіяльності держави, у тому числі в діяльність органів Національної поліції (ОНП). Створюються, впроваджуються та успішно використовуються у боротьбі зі злочинністю міжвідомчі банки даних та інші комп'ютеризовані системи. В МВС України накопичено чималий досвід застосування сучасних інформаційних технологій, функціонує та постійно удосконалюється система інформаційного забезпечення, яка

здійснює інформаційну підтримку ОНП у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, у процесі встановлення та розшуку злочинців, надає багатоцільову статистичну, аналітичну та довідкову інформацію, допомагає при розв'язанні інших завдань боротьби зі злочинністю.

Цифрова грамотність (або цифрова компетентність) визнана ЄС однією з ключових для повноцінного життя та діяльності людини, тому в Законі «Про освіту» зафіксовано, що формування інформаційно-комунікаційної компетентності є обов'язковим. Цифрова компетентність складається з основних 5 блоків компетенцій, а саме: інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними; комунікація та взаємодія; цифровий контент; безпека; вирішення проблем (технічних та ін.).

Digital – цифрова компетентність: заснована на безперервному оволодінні компетенціями (системою відповідних знань, умінь, мотивації та відповідальності), здатність індивіда впевнено, ефективно, критично і безпечно вибирати і застосовувати інфокомунікаційні технології в різних сферах життєдіяльності (інформаційне середовище, комунікації, споживання, техносфера), а також його готовність до такої діяльності.

Формування цифрової компетентності – це одне з основних вимог сучасної освіти поліцейського. З'являються нові форми інформаційного забезпечення діяльності поліції, які, в деяких випадках, дають можливість розкривати злочини, не виходячи зі стін службового кабінету. Кожен сучасний поліцейський повинен вміти:

- використовувати можливості сучасних інформаційних технологій при розв'язанні конкретних завдань у боротьбі зі злочинністю;
- організувати пошук необхідних даних в основних інформаційних підсистемах з метою розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень та розшуку осіб, які їх скоїли;
- оформлювати первинні документи для створення та актуалізації інформаційних обліків;
- користуватися електронним документообігом (з використанням цифрового підпису);
- користуватися службовою поштою;
- аналізувати статистичну та іншу інформацію для оцінки оперативної обстановки та прогнозування злочинності;
- використовувати сучасні програмно-технічні засоби для обміну та захисту інформації в діяльності органів Національної поліції;
- використовувати цифрові технології у своїй службовій діяльності в залежності від спеціалізації (наприклад, експерт).

Все це диктує нові вимоги до підготовки сучасного поліцейського: формування цифрової компетентності поряд з базовими знаннями.

На наш погляд, формування цифрової компетентності сучасного поліцейського повинно охоплювати, принаймні, три напрямки: цифрові навички для забезпечення повсякденної діяльності; навички роботи з інформацією обмеженого доступу в цифровому вигляді (забезпечення інформаційної безпеки ОНП) і спеціальні навички, що дозволяють боротися зі злочинністю, використовуючи інформаційні технології.

Завдання навчального закладу щодо формування цифрової компетентності – дати уявлення курсантам про можливості сучасних технологій, знайомити з новинками в цифровому світі, формувати навички роботи на сучасному програмному забезпеченні, які вони потім зможуть застосувати на практиці.

У Харківському національному університеті внутрішніх справ при вивченні дисциплін «Інформаційне забезпечення професійної діяльності» та «Інформаційні технології в професійній діяльності» курсантам надається інформація як щодо найважливішої складової системи інформаційного забезпечення ОНПУ- інтегрованої інформаційно-пошукової системи (ІПС), інформаційних ресурсів Національної поліції, так і стосовно особливостей організації пошуку інформації (простого, розширеного, пошуку з використанням логічних операторів та синтаксичних виразів) у пошукових серверах мережі Інтернет.

Метою створення ІПС є об'єднання існуючих в органах та підрозділах системи МВС України інформаційних ресурсів в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс із використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання для підтримки оперативно-службової діяльності. Інформаційними ресурсами (об'єктами обліку) ІПС є поєднаний набір відомостей, що безпосередньо стосується осіб, подій (злочинів, адміністративних правопорушень), надзвичайних подій, який накопичується в процесі службової діяльності підрозділів поліції системи МВС.

Особлива увага приділяється питанням новітніх підходів представлення (візуалізації) криміногенної ситуації в державі та результатів діяльності ОНП.

В Україні щороку зростає кількість кіберзлочинів, способи їх здійснення розвиваються, стають більш професійними. Крадуть гроші з банківських карток, дані з комп'ютерів, інформацію з телефонів, запускають віруси-вимагачі, шантажують компанії та повертають крипто-афери – це далеко не повний перелік злочинів, які вчиняють в Україні кібершахраї. Протягом 2017 року українські банки зафіксували 77,6 тисячі випадків шахрайства із картками. Загальну суму збитків оцінили в 163,7 млн грн. [2].

В практику роботи ОНП впроваджуються можливості мережі Інтернет і інших високих комп'ютерних технологій не тільки з метою

виявлення та розслідування злочинів, але і з метою координації їх діяльності.

Інформаційна сфера відіграє важливу роль у забезпеченні реалізації стратегічних національних пріоритетів України. Для професійної підготовки сучасного фахівця органів національної поліції формування цифрової компетентності – необхідна частина знань, умінь і навичок.

Список бібліографічних посилань

1. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020). Концептуальні засади. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року : проект. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 28.02.2018).

2. Збитки через шахрайські операції з банківськими картками сягнули майже 164 мільйонів гривень // ТСН : сайт. 01.02.2018. URL: <https://tsn.ua/groshi/zbitki-cherez-shahrayski-operaciyi-z-bankivskimi-kartkami-syagnuli-mayzhe-164-milyoniv-griven-1100430.html> (дата звернення: 28.02.2018).

3. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 16.05.2016 № 460 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09> (дата звернення: 28.02.2018).

Отримано 06.03.2018

УДК 376.36:81'23

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

доцент кафедри спеціальної психології та медицини

Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова,

кандидат психологічних наук, доцент

САМОЗДІЙСНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

Розглядається стан професійної підготовки психологів в правоохоронній галузі. Здійснено огляд компонентів професійної підготовки психологів. Розглянуто тенденції розвитку світового суспільства, що зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості. Запропоновано визначення професійного самоздійснення, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії. Наведено перелік компетентностей, якими повинні володіти психолог по закінченню навчання. Доведено необхідність застосування особистісноорієнтованого компетентнісного підходу під час підготовки психологів.

Динамізм суспільних процесів обумовлює нові стратегічні напрями перебудови освітнього процесу у вищій професійній школі на шляху до

становлення майбутніх фахівців і в галузі психологічних знань у правоохоронній сфері. При позиціонуванні ментально-філософського бачення сутності складних соціальних процесів з врахуванням запитів життя, що полягає в розумінні істинних пріоритетів розвитку суспільства загалом й держави, зокрема, пріоритетності набуває виховання Людини-особистості, яка консолідує істинні цінності: Життя, Свобода, Гідність, Справедливість, Щастя, Добро, Любов, Здоров'я, Професіоналізм....

Розглядаємо психологію у правоохоронній сфері як інтегровану галузь філософських, біолого-медичних й психологічних знань про природу пізнання внутрішнього світу людини. Саме в особистості психолога сфокусований позитивний результат всебічного спектру корекційно-виховної роботи. Запорукою загального й професійного зростання молодого спеціаліста є виважене залучення до різних сфер його самовиховання засобом формування належного рівня компонентів професійної підготовки психологів, а саме:

Професійно-мотиваційного (сформованість ціннісних орієнтацій; сформованість мотиваційного ставлення до професійної діяльності; сформованість мотиваційного професійного спрямування)

Когнітивно-компетентнісного (системність знань; усвідомленість знань; стійкість знань (оволодіння матеріалом на рівні довготривалої пам'яті з постійним цілеспрямованим, довготривалим їх використанням)

Операційно-діяльнісного (готовність до професійної діяльності: сформованість діагностичних умінь; сформованість змістово-процесуальних умінь; сформованість прогностичних умінь; здатність використовувати набуті вміння та навички при вирішенні професійних завдань)

Результативно-рефлексивного (здатність до самоаналізу та рефлексії, орієнтація на самовдосконалення, саморозвиток через свідому постановку та виконання професійних завдань більшої складності) [2; 8].

Тенденції розвитку світового суспільства зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості. Все більшого значення для людини, яка ставить нові життєві цілі та здатна їх досягати, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність, набуває проблема самовиховання та самоздійснення. Саморозвиток й особистісне становлення мають стати життєвими орієнтирами для самої людини – освіта повинна уможливити забезпечення даних процесів і скористатися наданими ресурсами може лише сама людина. Саме тому в сучасній психолого-педагогічній науці загострюється інтерес до суб'єктності людини; відбувається перегляд, переосмислення впливових факторів її розвитку, саморозвитку, що

приведе у перспективі до самоздійснення. Отже, професійна підготовка, зорієнтована на самовдосконалення, спричинить поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяльності, що направлена на формування і вдосконалення позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованого процесу стосовно розширення і поглиблення знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. Саме такий концептуально-методологічний підхід до здійснення психолого-педагогічної професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку особистості, що є запорукою самовдосконалення й обов'язковою передумовою професійного самоздійснення на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення. Важливим є виявлення, корекція та формування уявлень майбутніх фахівців щодо особистісного та професійного саморозвитку з метою здійснення ними свідомого цілепокладання й самопроекування. Феномени самовиховання й саморозвитку – це обов'язково внутрішні, мотиваційні процеси, спрямовані на досягнення конкретної мети, як свідоме самовдосконалення через свідому постановку та виконання професійних завдань вищого рівня складності [1, 6].

Перспективність нашого дослідження має допомогти створити для особистості фахівця стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації саме у формі **професійного самоздійснення**, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей. Розкриємо сучасні тенденції професійної підготовки психологів в правоохоронній галузі, а саме:

- ✓ трансформацію професійної підготовки психологів в контексті інтернаціоналізації вищої освіти;
- ✓ компетентнісний підхід як організаційний механізм модернізації професійної підготовки;
- ✓ креативно-інтелектуальний підхід як передумову професійного та особистісного становлення психолога;
- ✓ раціональне поєднання зарубіжного передового психолого-педагогічного досвіду на царині психологічної освіти із новаторським педагогічним доробком вітчизняних вчених зазначеного профілю.

Сучасна професійноспрямована підготовка психологів – це цілісний процес, система, яка складається з цілого ряду підсистем, кожна з яких виконує свою функцію. Кожен етап навчання має свою специфіку. Ця

специфіка проявляється в методологічному та психологічному планах. У першому – матеріал змінюється за структурою, складністю змісту. Щодо другого – передбачається розвиток компонентів професійноспрямованої діяльності, вдосконалення процесів і операцій мислення, формування професійних інтересів.

Отже, соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу, трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти, вимоги до сучасного фахівця та соціальне замовлення ринку праці спонукають до перегляду окремих усталених поглядів на цілі та завдання професійноспрямованої підготовки психологів. Рівень підготовленості психолога повинен відповідати міжнародним стандартам, що дозволить ефективно співпрацювати в глобальному життєвому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training = Менеджмент – складова професійної підготовки психологів : навч.-метод. посіб. для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2016. 250 с.

2. Супрун Д. М. Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів в галузі спеціальної освіти (Тренінг) : метод. посіб. для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2017. 86 с.

Отримано 10.02.2018

УДК 378

Віта Іванівна ФИЛИПСЬКА,

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук*

ЗАОХОЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Визначено поняття «заохочення», «мотив», «інтерес», «стимул». Подано приклади комунікативно-пізнавальних та навчально-пізнавальних мотивів під час вивчення іноземної мови.

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена необхідністю пошуку шляхів заохочення студентів до вивчення іноземної мови та створення позитивного емоційного фону на заняттях.

Поняття «заохочення» здебільшого зустрічається в правових та економічних джерелах. Мало-хто з педагогів-дослідників ґрунтовно розглядав цей процес. У контексті аналізу досліджуваної проблеми заслуговують на увагу три підходи до розуміння понять «заохочення»: метод стимулювання; спосіб впливу; форма винагородження [3, с. 35].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» В. Бусела заохочення має декілька визначень: 1) «те, що заохочує когонебудь до чогось; нагорода, похвала»; 2) «спонукати когонебудь до якоїсь дії певними засобами (переконуючи в чомусь, подаючи приклад, хвалячи, нагороджуючи і т. ін.) // Викликати у когонебудь бажання, охоту робити щось // Сприяти кому-, чому-небудь, підтримувати прояв, розвиток чогось» [1, с. 1098].

Категорія «заохочення» широко трактується з такими категоріями, як «мотив», «інтерес», «стимул».

Мотив – це внутрішня пробуджуюча причина. У найбільш загальному визначенні вона визначається як рівень зусиль, які особа готова зробити для досягнення певної мети. Мотивація надихає, спрямовує та формує певний тип поведінки особи, необхідної для реалізації поставленої мети.

Аналіз мовленнєвої діяльності як об'єкта навчання іноземної мови і як особливого виду діяльності дозволяє виділити дві групи мотивів: комунікативно-пізнавальні та навчально-пізнавальні.

Серед комунікативно-пізнавальних мотивів: диспути, огляд наукової літератури за завданням, анотування літератури, яка надходить до бібліотеки іноземною мовою, організація виставок нових надходжень літератури за профілем факультету, складання бібліографії іноземною мовою з проблем, якими цікавляться спецкафедри, залучення студентів до добору текстового матеріалу за спеціальністю, обговорення прочитаних іноземних джерел на засіданнях наукових гуртків; підготовка матеріалів і доповідей до олімпіад, конкурсів, конференцій.

До навчально-пізнавальних мотивів можна віднести наступні: доведення до свідомості студентів особливостей механізмів перекладу, переходу від однієї граматичної структури до іншої – трансформації, механізму запам'ятовування слів, формування мовленнєвих стереотипів, короткочасної і довготривалої пам'яті тощо; цікавість форм і зміст завдань – нові рішення; використання проблемних ситуацій, які примушують студентів спостерігати, порівнювати, шукати вихід, пояснення і т. д. [2].

Інтерес – це мотив, який діє в силу своєї усвідомленої значущості й емоційної привабливості. Він виявляється тільки через свідомість людини. Інтерес, який проник у людську свідомість, стає мотивом до досягнення мети.

Стимул – це те, що неодмінно відображається в почуттях або мисленнєвих образах, водночас реально стосується потреби й інтересів особистості.

На нашу думку, *заохочення* – це частина методу стимулювання, тобто ці поняття збігаються між собою за родовим принципом. Зокрема, стимул є родовою категорією, а заохочення – його видом.

Можна виділити три види заохочення як прийому впливу на особистість студента.

По-перше, заохочення схваленням, похвалою. Важлива роль схвалення полягає в тому, що воно сприяє виникненню у студента відчуття задоволення від виконаної роботи, наближає той важливий момент, коли сама радість і відчуття успіху стають головним стимулом. На відміну від схвалення, похвала є більш розгорненою оцінкою, з аналізом дій, вчинків студента.

По-друге, заохочення довірою. Його суть виражається в дорученні студенту певної відповідальної справи. Довіра радує і надихає студента, розвиває почуття обов'язку і відповідальності, зміцнює дисципліну, організованість, ініціативу, активність – мобілізує всі сили на виконання доручення.

По-третє, заохочення вираженням позитивного ставлення. Привітна усмішка, дружній жест, підтримка сприймаються студентом як заохочення [3, с. 37].

Таким чином, можна констатувати, що професійно-педагогічні якості викладача та використання комунікативно-пізнавальних та навчально-пізнавальних мотивів сприяють заохоченню студентів до іншомовної мовленнєвої комунікації.

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів / голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1426 с.
2. Почуєва В. В. Мотиваційний аспект навчання іншомовної мовленнєвої діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 303–307.
3. Филипська В. І. Система заохочень до професійного самовдосконалення вчителів у Великій Британії (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2015. 252 с.

Отримано 26.02.2018

УДК 316.6+378:343.8

Станіслав Олегович ЧЕБОНЕНКО,

*проректор Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів),
кандидат педагогічних наук, доцент*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З МАЙБУТНІМИ ПЕНІТЕНЦІАРНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Представлені результати проведення соціально-психологічної роботи в Академії Державної пенітенціарної служби за напрямками: національно-патріотичне виховання, громадсько-правове виховання, моральне виховання, інтелектуально-духовне виховання, естетичне виховання, екологічне виховання, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя. Визначені шляхи удосконалення соціально-психологічної роботи за зазначеними напрямками.

Пенітенціарний персонал установ виконання покарань та уповноваженого органу з питань пробації працює з людьми, які не просто вчинили кримінальні злочини, а й мають у переважній більшості сформовані стереотипи протиправної поведінки, акцентуації характеру, світогляд, що впливає на формування негативного ставлення до суспільних інституцій, керуються нормами у взаємовідносинах, що часто породжують конфлікт та агресію. Протистояти даному тиску на особистість пенітенціарного працівника з метою зменшення проявів професійної деформації та запобігання професійного вигорання може допомогти налагоджена система соціально-психологічної роботи, мета якої полягає у створенні сприятливих умов для розвитку особистісних якостей майбутнього пенітенціарного працівника, запровадженні форм і методів виховної роботи, які сприятимуть розвитку позитивної мотивації на навчання, підвищенню рівня готовності до вирішення професійних завдань тощо.

Навчання курсантів в Академії Державної пенітенціарної служби (далі – Академія) дозволяє створити умови, за яких соціально-психологічна робота буде сприяти формуванню у них професійно-значущих компетентностей, здатності до саморозвитку та адаптації, особистісних якостей, громадянської відповідальності, патріотизму, психологічної стійкості до фізичних та психічних навантажень, загальної спрямованості на подальшу професійну діяльність тощо.

Водночас у світлі сучасних підходів до організації соціально-психологічної роботи з курсантами набувають актуальності питання, що сприяють осмисленню життєвої позиції, формуванню загальнолюдських цінностей. До напрямів, які дозволяють реалізувати завдання соціально-психологічної роботи в Академії можна віднести: національно-патріотичне виховання, громадсько-правове виховання, моральне виховання, інтелектуально-духовне виховання, естетичне виховання, екологічне виховання, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Протягом 2017 року в Академії регулярно проводилися заходи, присвячені святкуванню знаменних та пам'ятних дат у житті нашої країни і українського народу, заходів культурно-просвітницького, виховного характеру: зборів, урочистих подій, конкурсів, спортивних змагань, мистецьких та інших творчих конкурсів, зустрічей з творчою інтелігенцією та ветеранами служби, тематичних лекцій, тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини Чернігівщини та України в цілому тощо.

Пріоритетними напрямками психологічної роботи були такі як-от: психодіагностика (групова та індивідуальна); консультаційна робота; корекційно-профілактична та розвивальна робота (групова та індивідуальна форми); організаційно-методична робота; робота з «групою посиленої психологічної уваги».

Консультаційна робота здійснювалася за умови особистого звернення курсанта чи студента, запиту начальника підрозділу, куратора

групи або за результатами проведеної психодіагностики. Результати індивідуальних консультаційних бесід фіксувалися в Журналі консультаційної роботи. Найпоширенішими запитамі були звернення за психологічною допомогою у вирішенні труднощів пов'язаних із адаптацією, розв'язанням внутрішніх та зовнішніх конфліктів, проблем самопізнання та самоідентифікації, саморозвитку і самовдосконалення.

Індивідуально-виховна робота з курсантами та студентами Академії, планувалася та була орієнтована на надання психологічної підтримки в адаптаційний період, розвиток особистісних якостей (дисциплінованість, відповідальність, чесність, порядність, толерантність, вимогливість, комунікабельність та ін.), які дозволяють успішно пристосуватися до вимог освітнього процесу та оточуючого середовища. Наслідки цієї роботи відзеркалено в службових картках курсантів, журналах індивідуально-виховної роботи, журналах психодіагностики та корекції особистості.

Питання дисципліни та законності, відповідно до вимог керівних документів, планово розглядалися на засіданнях ректорату, загальних зборах навчальних курсів, заняттях із службової підготовки.

Керівниками структурних підрозділів вживалися необхідні заходи з метою забезпечення належного рівня службової та виконавської дисципліни серед курсантів Академії. Зокрема, з метою покращення службової дисципліни проводились:

- інструктивно-методичний збір з курсовими офіцерами юридичного факультету та факультету пробації на тему: «Рекомендації щодо забезпечення соціально-психологічної взаємодії та підтримки оптимального мікроклімату у курсантських підрозділах»; «Технологія попередження і розв'язання міжособистісних конфліктів»;

- інструктивно-методичний збір з курсовими офіцерами юридичного факультету та факультету пробації на тему: «Дотримання виконавської дисципліни у Державній кримінально-виконавчій службі України»; «Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України»; «Про засади запобігання та протидії корупції»; «Норми дисциплінарного статуту», «Кодекс етики працівника пенітенціарної служби» та ін.

Таким чином, заважаючи на вище викладене, основними напрямками удосконалення соціально-психологічної роботи з курсантами є такі, як: формування умінь та навичок, особистісних якостей, що сприяють психологічній адаптації до умов навчання у закладі вищої освіти та подальшої професійної діяльності; підготовка до виконання управлінських функцій, дій у критичних, екстремальних ситуаціях; робота з курсантами, які мають труднощі в оволодінні змістом навчальних дисциплін; взаємодія старшого психолога з керівництвом курсів з питань підбору молодших командирів та створення позитивного морально-психологічного клімату в курсантських групах; планування та проведення культурно-масових та спортивних заходів із курсантами, що сприяють формуванню активної громадянської позиції, патріотизму,

позитивного ставлення до здорового способу життя, екологічної культури; розвиток комунікативних вмінь та навичок курсантів; оволодіння курсантами методами саморегуляції; залучення курсантів до участі в міжнародних проєктах, виконання науково-дослідних робіт, діяльності юридичної клініки та ін.

Отримано 26.02.2018

УДК 159.9.343.95

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ У ПРОБЛЕМАТИЦІ СУЧАСНОЇ ФАХОВОЇ ОСВІТИ

Розглянуто зміст і структуру професійної надійності правоохоронця. Наголошується на принциповому значенні фахової освіти у забезпеченні професійної надійності працівників поліції й необхідності пошуку нових дієвих шляхів її формування. Окреслено педагогічні умови, які слугують підґрунтям для формування професійної надійності, та засоби їх реалізації.

Сучасний етап розвитку правоохоронної системи характеризується інтенсивними змінами вимог до роботи інституту поліції. Процес реформування, зокрема спрямований і на оновлення кадрового потенціалу, загострив проблему ефективності професійної діяльності правоохоронців. Актуальність теми засвідчує і те, що кризові явища у професійній діяльності персоналу поліції вимагають пошуку нових шляхів забезпечення їх надійності, зокрема засобами професійної освіти в системі МВС України, створення інноваційних та гнучких навчально-виховних технологій, здатних забезпечити підготовку фахівців найвищого гатунку.

Фундаментальні основи дослідження професійної надійності фахівців екстремального профілю містяться у роботах Д. Александрова, В. Андросюка, Л. Балабанової, О. Бандурки, С. Бочарової, В. Корнєшука, О. Корнєва, В. Лефтерова, В. Медведєва, С. Пояркова, В. Рибалки, В. Татенка, О. Тімченка, Г. Юхновця, С. Яковенка та ін. Однак дотепер мало системних напрацювань, присвячених аспектам педагогічного і психологічного забезпечення професійної надійності в контексті сучасної фахової освіти. Крім того, стрімкий розвиток реформаційних процесів обумовлює запізнення наукової рефлексії з цього питання. Тож існує потреба дослідження сучасних психолого-педагогічних аспектів формування професійної надійності працівників

поліції на етапі фахової підготовки, що і визначило мету нашого наукового пошуку.

Професійна діяльність – складне багатогранне утворення, центральним компонентом якого є суб'єкт праці, що забезпечує її активність та концентрує взаємодію всіх інших компонентів. Ефективність професійної діяльності залежить від багатьох параметрів, ключовими з яких виступають якість, продуктивність і надійність.

У загальному розумінні «професійна надійність» є інтегральним психологічним утворенням, що охоплює різні сфери особистісних структур (ціннісно-смыслову, мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову, поведінкову) і забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Вона відображає здатність безпомилково виконувати потрібні функції в певний інтервал часу (якісна характеристика) та ймовірність виконання потрібних функцій протягом певного часу в заданих умовах та із заданою якістю (кількісна характеристика). Досягнення безпомилкового та своєчасного виконання дій і діяльності в цілому є результатом надійного функціонування організму та психіки людини, а також її професійної підготовки і досвіду.

На думку дослідників, структуру професійної надійності правоохоронця складають певні компоненти: система необхідних знань, умінь та навичок; адекватний тип мотивації професійної діяльності; психологічна готовність до професійної діяльності, стійкість до екстремальних чинників, а також належний комплекс професійно-важливих якостей, зокрема емоційно-вольових. Вони забезпечують налаштованість працівника поліції на виконання завдання й найбільш ефективний тип поведінки, вільну орієнтацію у професійному полі та гнучку адаптацію до конкретних ситуацій, зокрема екстремального характеру, свідому регуляцію емоційних станів тощо.

Отже, професійна надійність потребує цілеспрямованого керованого формування й подальшої координації через психолого-педагогічний вплив на особистість з метою розвитку відповідних психологічних якостей фахівця-правоохоронця. Вона знаходиться у прямій залежності від якості професійної підготовки та індивідуально-психологічних особливостей особистості працівника поліції. Якість професійної підготовки передбачає створення належних педагогічних умов як основи для формування професійної надійності [1, с. 177]:

1. Спрямованість освітнього процесу на формування позитивної мотивації до професійної діяльності шляхом оцінчного аналізу ситуацій і явищ, звернення до особистісних цінностей та цілепокладань. Така мотивація істотно впливає на особливості професійної самореалізації, тому недооцінка цього компонента у навчально-виховній діяльності ВНЗ МВС України, зниження активуючої функції мотивів або їх невідповідність професійній спрямованості здатні призвести до порушення працездатності й до виникнення помилкових дій, неспроможності якісно виконувати професійні обов'язки, незважаючи на отримані знання, уміння та навички.

2. Орієнтація нормативних дисциплін професійної підготовки на формування професійної надійності майбутніх працівників поліції, оновлення й розширення їх змісту відповідно до сучасних запитів («Юридична психологія», «Вогнева підготовка», «Тактико-спеціальна підготовка» та ін.). У даному випадку при викладанні навчальних дисциплін має бути забезпечено реалізацію принципу системності формування професійної надійності працівників поліції відповідно до трьох рівнів: 1) особистісного (морально-правові та гуманістично-орієнтовані цінності, які відповідають етиці обраної професії та передбачають усвідомлення соціальної значущості й особистісної відповідальності за результати правоохоронної діяльності, соціальну, відомчу і групову нормативність поведінки); 2) діяльнісного (безпомилковість і своєчасність виконання правоохоронних функцій у різних режимах та умовах праці шляхом включення до структури особистості поліцейського: професійних і спеціальних знань, умінь та навичок; досвіду реалізації правових норм і забезпечення правопорядку); 3) функціональної надійності (психофізіологічні резерви особистості) [2, с. 132–133].

3. Акцент на використання у навчальному процесі інтерактивних форм, методів та інноваційних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність шляхом моделювання ситуацій професійної діяльності, які є основою для формування професійної надійності (лекції-діалоги, рольові ігри, дискусії, аналіз ситуацій, професійно-психологічні тренінги тощо). За інтерактивного підходу буде найбільш ефективним формування таких якостей, як уміння вирішувати професійні завдання, уміння працювати у групі, комунікативні здібності, лідерський потенціал, наявні навички та приховані можливості тощо. У такому форматі навчально-виховної діяльності можливо відстежувати психологічні зміни в особистісних структурах працівника поліції, наприклад, його справжню поведінку, орієнтацію на реалізацію суспільних норм і цінностей, усвідомлену дисциплінованість, безпомилкову діяльність, а також такі якості і риси особистості, які за тестового психодіагностичного вивчення під час вступу до вишу розпізнати неможливо: якість дій в екстремальних умовах, активність, загальна культура поведінки, продуктивність та своєчасне виконання поставлених завдань, протидія агресивному середовищу, реакція на стрес та загальна психологічна стійкість [3, с. 111].

Отже, сучасний розвиток фахової освіти формує нові запити щодо підготовки працівників поліції на всіх рівнях ступеневої освіти. У контексті нашої проблематики особливо гостро постає потреба в розробленні спеціальної системи формування та корегування професійної надійності правоохоронців, зокрема у навчальних закладах МВС України, визначенні змістових компонентів, показників рівня розвитку та критеріїв оцінки її ефективності, а також прогнозуванні поведінкових реакцій і психічних станів конкретного спеціаліста та

особового складу різних підрозділів правоохоронних органів загалом у разі дії в умовах стрес-факторів ризиконебезпечної обстановки.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркавцев Є. І. Педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2015. 292 с.

2. Малєєв Д. В. Психологічні чинники розвитку професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 13.00.06. Харків, 2016. 334 с.

3. Гостеева Т. В. Проблема довгострокового прогнозу професійної надійності та успішності працівників органів внутрішніх справ України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 104–112.

Отримано 26.02.2018

УДК 159.92

Ганна Олександрівна ГОНЧАРОВА,

*аспірант кафедри психології та педагогіки факультету № 3
(підрозділів поліції превентивної діяльності)*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7790-8645>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СТАВЛЕНЬ ДІВЧАТ – КУРСАНТІВ ВНЗ МВС В АДАПТАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуті особливості системи ставлень дівчат – курсантів на початку (1 курс) фахового навчання в умовах ВНЗ МВС. Проаналізовані системи ставлень здійснено через розгляд їх семантичного простору з використанням психосемантичної парадигми, а також за допомогою метода КТС.

Стверджуючи, що ставлення, це вибіркові, активні, свідомі зв'язки людини з дійсністю, В. М. Мясищев зауважував, що певним чином взаємодіючи між собою, вони утворюють систему ставлень особистості [1; 2]. Проаналізувавши ставлення особистості до певного кола явищ та об'єктів, можна спробувати відтворити її сприйняття оточуючого світу. Проте, слід брати до уваги не лише свідому оцінку особистістю того чи іншого об'єкта, а й приховану, емоційну реакцію на нього, смислове поєднання одного об'єкта з іншими.

Отримати такі відомості дозволяє поєднання методу КТС та методу семантичного диференціалу. Дослідження особливостей системи ставлень дівчат – курсантів першого року навчання за допомогою названих методів є важливим, оскільки переживання кризи адаптації на початку професійного навчання, зміна умов проживання та кола спілкування, безперечно, справляють вплив на подальше формування системи ставлень їх особистості.

У дослідженні взяли участь 30 дівчат – курсантів ХНУВС першого року навчання. Для проведення дослідження було складено контрольний

список понять, що називають окремі об'єкти і явища соціально-професійного оточення, такі, як: *Життя в цілому, Я, Правопорушники, Закони, Успіх, Здоров'я, Їжа, Спорт, Хобі, Алкоголь, Моя країна, Колектив, Навчання у ХНУВС, Майбутня професія, Викладачі, Курсові офіцери, Навчальні предмети, Вища освіта, Самоосвіта, Друзі, Батько, Мама, Майбутній чоловік, Діти, Працівники поліції, Власні розумові здібності, Релігія, Гроші* тощо. Всього 73 поняття.

Далі, для кожного поняття досліджувані обрали один з запропонованих кольорів, який на їхню думку найбільш асоціюється з певним поняттям (за мотивами колірного тесту ставлень Е. Ф. Бажина та О. М. Еткінда [3]). Після цього відбувся розподіл кольорів за рангами в порядку їх привабливості. Прямокутні матриці рангових позицій досліджуваних понять були піддані процедурі багатовимірного шкалювання (ALSCAL) з використанням моделі індивідуальних відмінностей (SPSS 22.0 for Windows). Таким чином було отримано семантичні простори термінів-понять, що позначають для дівчат-курсантів різних курсів різноманітні об'єкти і явища соціально-професійного оточення. Об'єкти в цьому просторі представлені у вигляді точок, а суб'єктивним відмінностям між об'єктами відповідають відстані (дистанція) між ними точками.

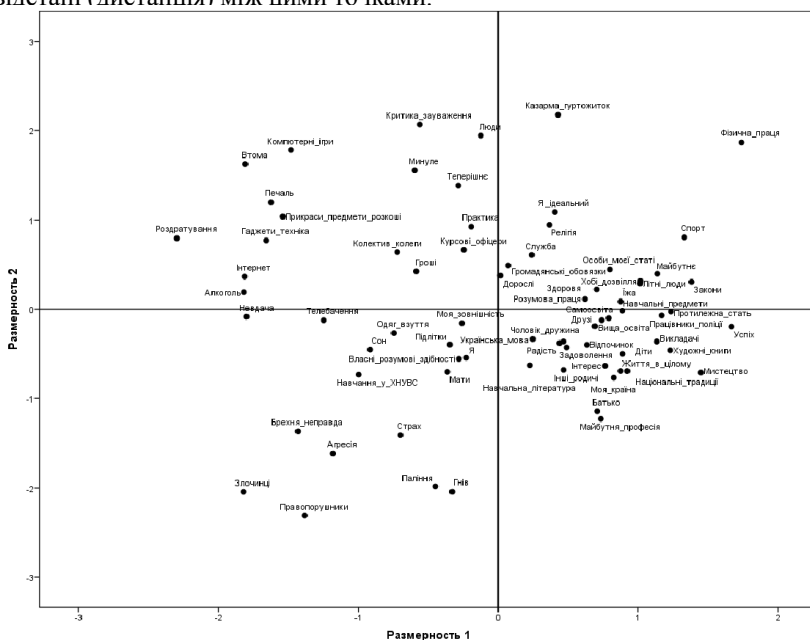

Рис. 1. Узагальнений семантичний простір термінів-понять системи ставлень дівчат-курсантів ($S\text{-stress} = 0,28$; $RSQ = 0,65$)

Дві найбільші групи семантично близьких за змістом понять для дівчат першокурсниць утворили такі категорії:

1) «Я», «Власні розумові здібності», «Підлітки», «Мати», «Моя зовнішність». Відомо, що найбільш семантично-наближені до «Я» поняття утворюють основу для самоідентифікації особистості. «Традиційно», при виявленні джерел самоідентифікації у всіх вікових групах на перших місцях за частотою знаходяться соціально-рольові поняття («батько», «син», «громадянин» тощо), що вказує на вплив захисних механізмів психіки.

На першому курсі навчання, де умови життя, розпорядок дня, зовнішні атрибути (одяг, зачіска тощо) є однаковими, основний критерій за яким можна вирізнитися серед інших чи оцінювати себе, це власні розумові здібності, які визначають успішність навчання й відношення до себе збоку курсових офіцерів та викладачів. Дівчата не вважають себе дорослими й ідентифікують себе з матерями («Я така ж, як моя мати»).

Дещо на більшій відстані, але теж в кластері «Я», знаходяться поняття: «Одяг», «Взуття», «Сон», «Навчання у ХНУВС», «Моя зовнішність», «Навчальна література», «Майбутній чоловік». Це те, що насичує повсякденне життя досліджуваних.

2) «Я-ідеальний», «Релігія», «Служба». Видно, що кластер цільових понять дуже маленький, бо дівчата не розуміють, якими б вони хотіли бути. Ідеальними, гарними, чи, принаймні, дуже близькими до цього, дівчата вважають себе та інших людей, якщо вони прагнуть наслідувати цінності та додержуватися заборон, що притаманні більшості релігій. «Служба» для першокурсника має багато спільних рис з релігією: вона підкорюється певним правилам і ритуалам, які поки що не зовсім зрозумілі, але виконуються ними з сумлінністю. Ці ритуали регламентують, як і релігійні, широке коло питань: спілкування, розпорядку дня, цілей діяльності тощо. Можна казати, що на першому курсі дівчата «вірять» в те, що роблять, тобто намагаються пристосуватись до служби шляхом пошуку особистісного смислу її здійснення.

Інші поняття утворюють дещо менші групи («Інтернет», «Алкоголь», «Невдача»; «Предмети розкоші, прикраси», «Гаджети, техніка» «Печаль»), або ж не утворюють кластерів взагалі, тобто слабо асоційовані одне з одним, що вказує на поки що недостатню сформованість системи ставлень досліджуваних.

Отже, систему ставлень дівчат – курсантів першого року навчання виглядає наступним чином. Дівчата дуже стурбовані пошуком себе, своєї власної позиції, орієнтирів у новому більш дорослому житті; беруть у пам'яті норми засвоєні в батьківській сім'ї, прагнуть бачити себе як таких, що їм відповідають. Мають критичне ставлення до себе, але

попри це, до життя в цілому дівчата ставляться позитивно та з цікавістю. У оцінці «минулого» та «теперішнього» дівчата не впевнені. Навчання у виші поки що оцінюється в аспекті власної успішності в цьому виді діяльності. Також пошук нових друзів турбує більш ніж співставлення своєї теперішньої навчальної діяльності із майбутньою професійною. Частина норм засвоєних в батьківській сім'ї слугують за ідеал, відчувається велика потреба у підтримці від батьків. Створення власної сім'ї сприймається виключно як щось радісне та пов'язане лише із отримуваним задоволенням.

Список бібліографічних посилань

1. Кузнецов М. А., Макаренко П. В., Ларионов С. А. Эмпирические методы изучения системы отношений личности. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. № 51. С. 128–140.

2. Гончарова Г. О., Ларіонов С. О. Система ставлень особистості: теоретичні аспекти дослідження. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 130–134.

3. Бажин Е. Ф., Эткінд А. М. Цветовой тест отношений (ЦТО) : метод. рек. Л. : Ленингр. науч.-исслед. психоневрол. ин-т им. В. М. Бехтерева, 1985. 18 с.

Отримано 26.02.2018

УДК 378.635.174(477)(043.5)

Маргарита Вікторівна ЗАДОРЖНА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Визначено поняття «професійної освіти» майбутніх дільничних офіцерів поліції та зроблено теоретичний аналіз сучасних проблем професійної освіти, яка має важливе значення в формуванні професійного становлення майбутніх дільничних офіцерів поліції.

На сучасному етапі в органах Національної поліції у період запровадження та реалізації судової та правоохоронної реформ, а також коли суспільство потребує висококваліфікованих фахівців, важливе місце посідає професійна освіта в сфері підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції.

Поняття «професійна освіта» визначено як: 1) підготовка у навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей народного господарства, науки, культури; невід'ємна частина єдиної системи народної освіти. Зміст професійної освіти містить поглиблене ознайомлення з науковими основами й

технологією обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності. 2) соціально і педагогічно організований процес трудової соціалізації особистості, що забезпечує орієнтацію і адаптацію в світі професій, оволодіння конкретною спеціальністю та рівнем кваліфікації, неперервний ріст компетентності, майстерності та розвиток здібностей в різноманітних сферах людської діяльності. Створює умови для професійного становлення, розвитку і самореалізації особистості та сприяє досягненню гуманістичних та демократичних цілей суспільства [1].

Одним із пріоритетних напрямків професійної освіти є становлення та створення належних умов для кваліфікованої підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції, а також їх адаптація до специфічних умов роботи в органах Національної поліції. Адже становлення та формування особистісних якостей, притаманних для майбутнього дільничного офіцера поліції органів Національної поліції відбувається під час навчання у вищих навчальних закладах системи МВС України. Тобто, професійний розвиток, розпочинаючись із вибору професії, усвідомлення її змісту і формування власних уявлень про неї, вперше яскраво актуалізується під час навчання у вищому навчальному закладі, де підготовка до виконання професійних функцій стає цілеспрямованою і структурованою, чітко зорієнтованою на певне коло професій [2].

Ознайомлення курсантів ВНЗ з умовами майбутньої професійної діяльності породжує низку проблем, пов'язаних із взаємодією особистості та пристосуванням до цих умов. Для ефективної професійної діяльності майбутньому дільничному офіцеру поліції необхідні такі психолого-педагогічні знання:

- здатність до самостійного визначення завдань і знаходження способів їх вирішення;
- уміння змінювати власну діяльність і змінювати прийняті рішення згідно з новою інформацією, здатність відходити від шаблонних рішень;
- уміння оцінювати широке коло питань і фактів із використанням великої кількості знань із минулого досвіду;
- здатність до одночасного знаходження декількох варіантів рішення;
- співвідношення задумів рішень з об'єктивними умовами завдання, обґрунтованість, аргументованість задумів, які виділяють як переважні;
- уміння знайти в умовах завдання найважливіше, розпізнати і відокремити головні зв'язки й закономірності від другорядних;
- уміння вирішувати завдання в короткий термін, швидко орієнтуватися в умовах завдання;
- уміння розуміти рушійні мотиви поведінки людей, здатність розуміти й випереджати їх вчинки [3].

Не менш важливим завданням професійної освіти є здійснення національно-патріотичного виховання майбутніх дільничних офіцерів поліції. Національно-патріотичне виховання спрямоване на формування високої патріотичної свідомості, любові до держави, нації, постійної готовності захищати свою країну.

Формування професійно значущих якостей особистості майбутнього дільничного офіцера поліції та його психологічної стійкості повинно здійснюватися при професійній підготовці. Це занотовано у освітньо-кваліфікаційних характеристиках і проєктах стандартів юридичної освіти. Відповідно до зазначених документів та стандартів вищої юридичної освіти у цілому, психолого-педагогічний компонент повинен знаходити відображення у робочих програмах вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів юридичного профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 144–145.
2. Бисерова Г. К. Педагогические условия формирования основ субъектной идентичности будущего сотрудника ОВД. Елабуга : Изд-во ЕИ КФУ, 2015. 152 с.
3. Ануфрієв М. І. Службова підготовка працівників в ОВС : навч.-метод. посіб. Київ : РВВ МВС України, 2003. 440 с.

Отримано 07.03.2018

УДК 159.92

Катерина Ігорівна МАРАВСЬКА,

*аспірант кафедри педагогіки та психології факультету № 3
(підрозділів поліції превентивної діяльності)*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7103-4350>

ДО ПРОБЛЕМИ НЕНОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Досліджено питання ненормативної поведінки курсантів вищих навчальних закладів МВС України зі специфічними умовами навчання. Проаналізовано нормативно-правову документацію, яка регламентує процес підготовки курсантів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Визначено конкретні прояви ненормативної поведінки курсантів та проведено аналіз статистично-звітної інформації стосовно таких проявів.

Сучасні умови розвитку українського суспільства, шлях України до євроінтеграції, суспільна думка та події, які трапились останнім часом в державі, зумовили необхідність формування нового органу для здійснення правоохоронної функції, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку. Так, у 2015 році почав роботу новий орган виконавчої влади – поліція, завданням якої є охорона прав і свобод людей, забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона інтересів суспільства і держави, а також протидія злочинності. Для

забезпечення цих вимог поліцейські мають поводитися нормативно, тобто мати таку поведінку, яка б відповідала суспільним, моральним та професійним нормам.

Проблемі оцінки поведінки людини присвячено широке коло наукових праць видатних вітчизняних та американських авторів: Л.М. Балабанової, О.М. Бандурки, Р. Берона, С.П. Бочарової, С.О. Гарькавія, Я.І. Гилинського, Е. Дюркгейма, О.В. Землянської, О.В. Змановської, Ю.О. Клейберга, В.М. Кудрявцева, В.Д. Менделевича, Р.К. Мертон, Д. Річардсона та ін. у різних галузях наук: психіатрії, психології, соціології, педагогіці, кримінології тощо. Це призвело до існування певного термінологічного перевантаження і плутанини щодо визначення поведінки людини у континуумах «девіантності», «нормативності», «асоціальності» тощо.

Наша задача полягає у вивченні нормативності поведінки курсанта вишу МВС як міри її відповідності конкретним нормам оточення, в якому вона знаходиться (соціальним, професійним, етичним, моральним тощо).

Поведінка курсантів вишів МВС, як майбутніх професіоналів, додатково регламентується не тільки соціальними нормами, а й низкою інших: нормативно-правовими, дисциплінарними, нормами професійної етики тощо. Ці норми конкретизовані у відомчих вимогах, які відображені в наказах, інструкціях та положеннях.

Нормативно вважається поведінка курсантів ВНЗ МВС України, яка відповідає нормативним вимогам [1, с. 2–11].

Для вивчення проявів ненормативної поведінки курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ у період з 2014 по 2017 рік було проведено дослідження, яке складалося з двох етапів.

На першому етапі було вивчено та проаналізовано нормативно-правову документацію, яка регламентує процес підготовки курсантів у Харківському національному університеті внутрішніх справ [1, с. 3–11].

На другому етапі дослідження проведено аналіз статистично-звітної інформації стосовно проявів ненормативної поведінки серед курсантів 1–4 курсів Харківського національного університету внутрішніх справ за три роки у період 2014–2017 рр.

Показники порушень мали тенденцію до зростання з кожним роком. Так, у 2014/2015 н.р. зафіксовано 795 проявів ненормативної поведінки, у 2015/2016 н.р. цей показник збільшився до 1241, а у 2016/2017 н.р. він складав 1411 порушень.

За статистичними даними, отриманими за 2014/2015 навчальний рік, до відповідальності притягнуто 795 осіб, у 2015/2016 навчальному році – 1231 особу, а у 2016/2017 навчальному році – 1406 осіб.

Це свідчить про те, що на сьогоднішній день проблема прояву ненормативної поведінки курсантів ВНЗ МВС України є нагальною та потребує застосування психологічних методів та прийомів для її невідкладного вирішення.

Найбільш поширені та зафіксовані прояви ненормативної поведінки курсантів наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Статистичні показники проявів ненормативної поведінки курсантів
(у % від загальної кількості порушень)**

	Неналежне виконання обов'язків у добовому наряді	Паління у невстановленому місці	Неохайний зовнішній вигляд	Порушення правил поведінки та професійної етики	Порушення правил носіння однострою поліцейських	Невиконання військового вітання	Порушення розпорядку дня	Порушення дисципліни строю	Запізнення в стрій та будь-які інші	Низький рівень знань нормативних прав і обов'язків	Порушення правил пересування територією університету	Порушення порядку звільнення	Порушення правил зберігання службового посвідчення	Порушення пропускового режиму	Слабкий контроль за підлеглим особовим складом
2014–2015 н.р.															
1 курс	39,4	21,2	0,4	-	5,8	7,5	6,6	0,9	-	13,3	3,5	-	-	-	1,3
2 курс	39,4	16,3	21,1	-	9,2	2,4	3,9	-	1,6	2,4	0,8	-	-	-	2,9
3 курс	17,5	16,4	19	2,1	13,8	3,2	13,2	5,3	2,1	4,2	1,6	-	-	1,1	0,5
Загальне значення	34,2	17,7	14,7	0,5	9,3	4	6,9	1,5	1,3	5,9	1,8	-	-	0,3	1,9
2015–2016 н.р.															
1 курс	54,3	10,8	1,1	1,1	8,7	17,4	2,2	-	-	2,2	-	-	-	-	2,2
2 курс	22,9	18,2	5,6	1,6	17,5	14,5	16	0,7	0,9	0,2	0,5	-	0,2	-	1,1
3 курс	26,2	13,5	4,7	2,9	18,4	13,4	16,4	0,3	0,2		1,9	0,9		-	1,2
4 курс	37,5	-	-	-	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12,5
Загальне значення	26,9	15,3	4,8	2,2	17,5	14,1	15,1	0,5	0,5	0,2	1,1	0,4	0,1	-	1,3

2016–2017 н.р.														
1 курс	23, 3	6,8	3,1	1,1	25, 6	25, 1	7,9	0,2	1,3	1,3	3,7	-	-	0,4
2 курс	27, 5	9,2	4,6	1,8	22	29, 4	1,8	0,9	-	-	0,9	-	-	1,8
3 курс	20, 1	9,8	8,6	0,7	21, 6	24, 8	6,2	1,2	0,7	3,7	1,1	-	-	1,4
4 курс	16, 7	15, 3	4,2	0,3	20, 6	21, 6	15, 7	1	-	-	2,8	-	-	1,7
Загальне значення	21	9,9	5,6	0,9	22, 7	24, 6	8,4	0,8	0,7	1,9	2,3	-	-	1,2

Проведене дослідження дозволило зробити низку теоретичних узагальнень й емпіричних висновків:

1. Розроблено перелік конкретних проявів ненормативної поведінки курсантів: порушення розпорядку дня; систематичні запізнення на заняття з будь-яких причин; пропуски занять без поважних причин; порушення правил носіння однострою поліцейських; неохайний зовнішній вигляд; невиконання військового вітання; пересування територією університету не у складі строю; порушення правил поведінки на заняттях; порушення субординаційних стосунків; лихослів'я; вихід за межі розташування університету без записок на звільнення; вживання їжі, напоїв, а також паління у невідведених місцях; вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин; байдуже або недбале ставлення до виконання своїх обов'язків; відволікання від несення служби сторонніми справами; прояви бездіяльності у випадку виникнення надзвичайних ситуацій, у разі виникнення пожежі та при виявленні сторонніх підозрілих предметів; передавання будь-кому спеціальних засобів, за винятком осіб, яким вони підпорядковані; залишення місця несення служби; пропуск на територію університету осіб без документів встановленого зразка та без дозволу чергового коменданта або його помічника; порушення службової дисципліни; нестатутні відносини між курсантами; створення конфліктних ситуацій; пропуск в приміщення гуртожитку сторонніх осіб; залишення приміщення гуртожитку без дозволу начальника курсу; порушення правил етичної поведінки поліцейських; порушення транспортної дисципліни (порушення ПДР, керування авто- та мототранспортом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або з одночасним вживанням лікарських засобів із вмістом спирту або таких, що знижують швидкість реакцій); а серед молодших командирів – приховування або умисне надання неправдивої інформації про дійсний стан службової дисципліни у підпорядкованому підрозділі; обіцянки, пропозиції, надання або одержання подарунку для вирішення будь-яких організаційних питань,

що пов'язані з проходженням служби або навчанням; систематичне невиконання наказів прямих начальників або недбале ставлення до виконання своїх обов'язків молодшого командира тощо.

2. Виявлено найбільш типові прояви ненормативної поведінки курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ: неналежне виконання обов'язків у добовому наряді; паління у невідзначеному місці; порушення правил носіння однострою поліцейських; невиконання військового вітання та порушення розпорядку дня. Високі показники за цими порушеннями свідчать про те, що керівництвом університету здійснюється постійний суворий контроль за дотриманням курсантами встановлених норм, правил та обов'язків. А низькі показники вказують на те, що деякі прояви ненормативної поведінки майже не зустрічаються або не є характерними порушеннями. А також те, що курсанти відповідально ставляться до виконання покладених на них обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2018).

2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.02.2018).

3. Про затвердження Порядку складання Присяги працівниками Національної поліції : наказ МВС України від 09.11.2015 № 1453 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15> (дата звернення: 20.02.2018).

4. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : закон України від 22.02.2006 № 3460-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15> (дата звернення: 20.02.2018).

5. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 20.02.2018).

6. Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС : наказ МВС України від 14.02.2008 № 62 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-08> (дата звернення: 20.02.2018).

7. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : закон України 24.03.1999 № 548-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення: 20.02.2018).

8. Про Стройовий статут Збройних Сил України : закон України від 24.03.1999 № 549-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14> (дата звернення: 20.02.2018).

9. Про однострій поліцейських : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 № 823 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.02.2018).

10. Про затвердження норм належності однострою поліцейських (у мирний час) : наказ МВС України від 22.06.2016 № 530 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-16> (дата звернення: 20.02.2018).

11. Про затвердження Правил носіння однострою поліцейських : наказ МВС України від 19.08.2017 № 718 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17> (дата звернення: 20.02.2018).

Отримано 26.02.2018

УДК 159.9

Наталя Анатоліївна НОВІКОВА,

завідувач відділення психологічного забезпечення

відділу кадрового забезпечення

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Катерина Євгенівна РУДНЄВА,

провідний фахівець відділення психологічного забезпечення

відділу кадрового забезпечення

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ГРУПОВОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ КОЛЕКТИВУ КУРСАНТІВ

Акцентується необхідність групової згуртованості як умови результативної діяльності та розвитку індивідуальних якостей курсантів. Представлений тренінг «Групової згуртованості», розроблений фахівцями відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення.

В умовах реформування системи поліції, а також зростання психічних навантажень унаслідок мінливих соціальних і економічних умов, ускладнюються процеси спілкування в групах та колективах Міністерства внутрішніх справ і Національної поліції України. Невміння орієнтуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях нерідко роз'єднує і призводить до конфліктів. У зв'язку з цим, значної актуальності набуває проблема групової згуртованості як умова для результативної праці та розвитку індивідуальних якостей для ефективної командної діяльності у курсантів.

Формування навичок ефективної комунікації та взаємодії найбільш ефективно засвоюється в груповій роботі. Одним з важливих чинників соціальної взаємодії в юнацькому віці є вміння працювати у команді, що у майбутньому стає невід'ємною частиною успішної професійної діяльності поліцейських.

Соціально-психологічний тренінг може виступати в якості ефективного засобу формування групової згуртованості. Згуртованість групи виникає на основі емоційної, ціннісної і поведінкової єдності її учасників. Таким чином, формування групової згуртованості можливо за допомогою цілеспрямованого формування єдності в сфері ціннісних орієнтацій, в емоційній і в поведінковій сферах.

Як засіб, що формує єдність членів групи (в емоційній, ціннісній, поведінковій сферах), виступає, перш за все, спільна діяльність. Чим вище опосередкованість індивідів спільною діяльністю (тобто включеність членів групи в цю діяльність), тим вище ступінь їх єдності.

Тренінгова група є однією з різновидів малої групи, яка традиційно розглядається як нечисленна за складом група, члени якої об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних відносин, групових норм і групових процесів. Специфіка тренінгової діяльності дозволяє інтенсифікувати процеси, що відбуваються в групі, підвищити мотивацію групової діяльності, за допомогою певних тренінгових процедур впливати на учасників, цілеспрямовано формувати їх єдність.

Фахівцями відділення психологічного забезпечення ВКЗ розроблена програма тренінгу «Групової згуртованості», що направлений на розвиток взаємодії в курсантському колективі, формування взаємоповаги, впевненості у товариші по групі.

Цей тренінг найбільш ефективний у навчальних групах курсантів, які за результатами соціометричного дослідження мають високий показник групової розрізненості та конфліктності. Вправи, які пропонує виконувати курсантам психолог, допомагають кожному у групі по-новому розкритися перед товаришами та відчутти підтримку усього колективу. Під час тренінгу юнаки та дівчата з низьким соціальним статусом мають можливість вступати в контакт з іншими людьми, ділитися своїми враженнями, таким чином реалізовувати свою потребу в соціалізації.

В процесі взаємодії, яка відбувається в групі, хлопці та дівчата отримують зворотний зв'язок і підтримку від інших членів групи. Таким чином, вони усвідомлюють цінність кожного одногрупника, потребу один в одному, що особливо важливо в середовищі курсантів, у взаєминах яких присутні негативні аспекти міжособистісного спілкування.

У дружній і невимушеній обстановці можна засвоювати нові навички, експериментувати з різними стилями поведінки і отримувати новий комунікативний досвід. Присутність рівноправних партнерів поряд з тренером створює відчуття комфорту. Формується довіра. Учасники тренінгу із заниженою самооцінкою, або недостатньо впевнені у собі курсанти, не відчують тиску з приводу того, щоб вони проявили себе негайно. Натомість, коли вони починають заявляти про себе, то відчують підтримку групи та усвідомлюють, що такі ж проблеми турбують не тільки їх, а й інших членів групи. Тобто в ході тренінгу часто вирішується і питання особистісної корекції в плані підвищення самооцінки.

Дуже важливе значення мають вправи на розвиток умінь взаємодіяти в команді, завдяки яким формуються навички міжособистісної взаємодії, лідерства, вміння гнучко реагувати на ситуацію і швидко перебудовуватися в різних умовах.

Під час роботи групи можна бути не тільки учасником подій, а й глядачем, спостерігаючи за ходом групових взаємодій, можна ідентифікувати себе з активними учасниками і використовувати результати цих спостережень при аналізі власних емоцій і вчинків. Безліч зворотних зв'язків створює відображення особистості відразу в багатьох ракурсах, що дозволяє їй оцінити власну поведінку і установки.

Тренінг «Групової згуртованості» сприяє особистісному зростанню, що дуже важливо в юнацькому віці. Під час роботи у групі особистість неминуче ставитися у положення, що змушує її до самодослідження і інтроспекції. Люди часто знають, чого вони хочуть, але, щоб заявити про це привселюдно, їм потрібна участь і підтримка. Кожна спроба саморозкриття або саморозвитку члена групи викликає схвальну реакцію з боку інших її членів, і, відповідно підвищується мотивація особистості на подальшу активність.

Отримано 20.02.2018

УДК [356.35:378.6](477)

Костянтин Анатолійович РАДЧЕНКО,

начальник кафедри загальновійськових дисциплін

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ

Присвячено питанням професійної підготовки військових юристів до професійної діяльності. Розглянуто напрямки підготовки майбутніх військових юристів як формування професійної мотивації та професійно важливих рис особистості.

Формування професійної компетентності фахівця передбачає створення в освітньому процесі вищого навчального закладу певних педагогічних умов, зокрема, спрямованості професійної підготовки майбутніх військових юристів на формування професійної мотивації та професійно важливих якостей фахівця.

Мотивацію визначають як сполучення сталих мотивів, що розкривають природу, скерованість і сутність діяльності людини та її поведінки. Водночас мотивація є складною системою зіставлення людиною зовнішніх та внутрішніх чинників поведінки, яка встановлює шляхи реалізації певних форм діяльності, та їхнє спрямування [1].

У психологічному словнику мотивація визначається «як спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби» [3, с. 201].

Мотивація людини являє собою комплекс спонукань: потреб, мотивів, ідеалів, цілей, ціннісних орієнтацій, які взаємопов'язані між собою та організовані в систему, що і визначає цілісну поведінку людини, надає їй спрямованості. Мотивація виконує декілька функцій: спонукає поведінку людини, спрямовує її, надає їй особистісного змісту та значимості. При цьому, мотивація передбачає спрямованість та інтенсивність зусилля. Спрямованість зусилля означає, що особа здійснює пошук зумовлених ситуацій або прагне до них, чи навпаки, зумовлені ситуації приваблюють її. Інтенсивність характеризує ступінь зусиль, що докладаються в обумовленій ситуації.

Ми розділяємо думку Є. Ільїна, який розглядає мотивацію, як «динамічний процес формування мотиву». Разом з тим, мотив є «складним психологічним утворенням, який спонукає до свідомих дій, вчинків та виступає їх підґрунтям» [2, с. 98]. Мотиви визначаються знаннями, переконаннями, потребами і інтересами, сукупний вплив яких сприяє формуванню мотиваційної діяльності особистості.

Проблема формування мотивації одна з важливіших умов успішності у досягненні результатів. Практика свідчить, що співвідношення професійної діяльності з мотиваційними особливостями фахівців є динамічним процесом, у якому виникають і розвиваються (або регресують) їх цілі та мотиви.

У нашому розумінні мотивація майбутніх військових юристів складається з ряду спонукань, які постійно змінюються і вступають один з одним у нові відносини (потреби і сенс навчання студента, його мотиви, цілі, емоції, інтереси). Тому становлення мотивації є не просто зростанням позитивного або посиленням негативного ставлення до професійної діяльності, а й ускладненням структури мотиваційної сфери, до складу якої входять спонукання, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин. Саме сформована професійна мотивація забезпечує сумлінне ставлення до виконання професійних обов'язків («мотив обов'язку»), що особливо важливо у військових професіях.

Слід підкреслити, що мотивація певною мірою визначає не тільки ставлення людини до професійної діяльності, а й певні її особистісні якості, в тому числі й ті, що є необхідними у професійній діяльності.

Представник кожного типу професії має свій комплекс особистісних якостей, які сприяють успішному оволодінню і подальшому виконанню професійної діяльності. Відповідно до Кваліфікаційного паспорту юриста [4] представник даної професії повинен володіти такими якостями:

- керуватися принципом верховенства права, знати і поважати закони;

- вміти організувати свою діяльність і самокритично оцінювати її результати, бути переконаним у необхідності постійного професійного самовдосконалення, вміти постійно акумулювати нову інформацію;

- бути справедливим і гуманним, поважати моральні цінності, здатним нести відповідальність за долю людей;

- поважати чужу думку і вміти відстоювати власну у випадку переконаності в правоті, проявляти твердість і незалежність у відстоюванні власного судження, не боятися сміливих ідей;

- мати здатність поставити себе на місце іншої людини (клієнта) і оцінити ситуацію з цієї позиції, бути здатним до співпереживання і милосердя;

- бути політично активним і психологічно стійким, проявляти твердість моральних та ідейних переконань, культивувати в колективі плюралізм думок, дискусію, ініціативу;

- мати почуття обов'язку і відповідальності за доручену справу, вміти створити команду односторонців;

- бути зібраним і врівноваженим, здатним концентрувати і швидко переключати увагу.

Вище зазначені професійно важливі якості юриста можна назвати загальними для багатьох видів юридичних професій (юрисконсульта, адвоката, судді та ін.). Проте, будь яка професія має свої специфічні особливості, які визначають вимоги до особистості фахівця. Військовий юрист – це військовослужбовець (офіцерського складу), який має вищу юридичну освіту, що відає питаннями застосування норм права до правовідносин, що складаються в збройних силах (тобто військового права і загальноправових норм). Військові юристи працюють в органах військової прокуратури, органах військового слідства і в органах військової юстиції; раніше працювали в судах. Тобто дана професія поєднує в собі і військову службу і юридичну діяльність, а це означає, що і перелік професійно важливих якостей повинен відображати вимоги цих двох видів професій до особистості фахівця.

Отже, ми виділяємо такі професійно важливі якості військового юриста: *дисциплінованість і відповідальність* (усвідомлене виконання вимог, високо розвинене почуття обов'язку за доручену справу, відповідальне ставлення до навчання та майбутньої професійної діяльності), *самостійність* (самостійне виконання професійних завдань без потреби постійного контролю ззовні), *наполегливість* (упорний у досягненні мети), *самовладання* (здатність володіти собою, стриманість), *організованість* (планування своїх дій та встановлення порядку їх виконання), *рішучість* (швидке і зважене прийняття рішень при виконанні тієї чи іншої дії, вчинку), *ініціативність* (прагнення до творчості, прояву ініціативи).

Реалізація зазначеної педагогічної умови можлива шляхом застосування в освітньому процесі інтерактивних методів і форм

навчання (вправи, ситуації активного пошуку, розв'язання професійно орієнтованих ситуацій, виконання творчих завдань); задля формування і розвитку професійно важливих якостей та комунікативної компетентності майбутнього військового юриста доцільно використовувати професійний тренінг або його окремі елементи (вправи, ігри, ігрові ситуації).

Список бібліографічних посилань

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности. М : Мысль, 1976. 156 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2002. 508 с.
3. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М. : Педагогика, 1990. 458 с.
4. Скакун О. Ф., Овчаренко Н. І. Юридична деонтологія : підручник. Харків : Основа, 1999. 280 с.

Отримано 03.03.2018

УДК 159:355.232:351.745.5

Олена Русланівна ГОЛОВЧЕНКО,

студентка Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПЕРСОНАЛУ МВС

Розглянуто теоретичні аспекти психолого-педагогічної підготовки професійної освіти персоналу МВС. Акцентовано на необхідності врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості майбутніх працівників правоохоронних органів.

В сучасних умовах на працівників правоохоронних органів покладено широке коло обов'язків. Реалізуючи покладені обов'язки на керівників підрозділів, які повинні навчати і виховувати громадян, співробітників, поєднуючи вимогливість і принциповість спільно з довірою і повагою повинні мати певні знання і уявлення в галузі педагогіки і психології.

Метою психологічної підготовки персоналу МВС є формування у них готовності діяти професійно, грамотно, чітко, з високою працездатністю в будь-яких складних умовах службової діяльності.

Освітній процес являє собою цілісну систему, і його оптимізація може бути успішною лише при системному поході. Діяльність освітнього закладу і весь освітній процес повинні бути приведені в повну відповідність з потребами відновлення нашого суспільства та створення правової держави. Головна метою освітнього закладу є підготовка високоосвічених фахівців для правової системи.

Специфіка професійної діяльності правоохоронців висуває особливі вимоги щодо індивідуально-психологічних особливостей вступників до вищих навчальних закладів системи МВС, необхідність психологічного супроводу під час їх навчання і адаптації до професійних умов діяльності, які мають здійснювати відповідні служби, інститути.

Питанням щодо професійно-психологічного відбору і підготовки персоналу правоохоронних органів присвячено роботи таких авторів як О. В. Іванова, А. П. Москаленко, Н. П. Сергієнко, В. С. Медведєва, О. В. Тімченко та багатьох інших.

Професійно-психологічна підготовка – сучасний вид професійної, спеціально організованої підготовки юристів, працівників правоохоронних органів. Її мета – підготувати останніх до подолання психологічних труднощів професійної діяльності, сформувати у них професійно-психологічну підготовленість і тим самим забезпечити успішне вирішення поставлених перед ними завдань [1].

Основними завданнями професійно-психологічної підготовки виступають:

- озброєння професіоналів правоохоронних органів прикладними психологічними знаннями, необхідними для осмислених дій в психологічно насичених умовах вирішення завдань;

- формування професійно-психологічних навичок і умінь (аналітико-психологічних, техніко-психологічних і тактико-психологічних);

- професійний розвиток психологічних якостей (здібностей), важливих для успішного здійснення професійної діяльності;

- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичкою до виявлення та обліку психологічних аспектів при виконанні будь-яких професійних дій.

Ці завдання визначають і основний зміст професійно-психологічної підготовки. Основа психолого-педагогічної концепції – її акцент на прикладне навчання, формування не тільки знань з юридичної психології, а й практичне навчання їх застосування, розвиток професійних і особистісних якостей. Психологічна підготовленість є комплексним складовою професійної майстерності співробітників. Це сукупність сформованих і розвинених психологічних характеристик співробітника, що відповідають специфічним і важливим психологічним особливостям оперативно-службової діяльності та виступаючих однією з необхідних передумов її здійснення.

Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів є складовою професійної підготовки правознавців. Вона формує у студентів, курсантів, слухачів професійні знання, навички, уміння, розвиває у них професійні здібності, звичок, установок, здібностей, життєвих і професійних орієнтирів, норм поведінки і іншого, які потрібні їм як майбутнім юристам, співробітникам правоохоронних органів [2]. Їх

формування відбувається на рівні психіки, свідомості, приводить в дію різні психологічні механізми професійних перетворень, формує у них соціальні та професійні погляди і переконання, відносини, розвиває здібності тощо.

Юридична освіта в психолого-педагогічному плані ефективно, коли воно з'єднує чисто професійне навчання з формуванням і розвитком особистості учнів. Воно покликане не просто забезпечити учня таким собі мінімумом професійної інформації, а й зробити його особистістю – людиною з твердими життєвими поглядами, переконаннями, позиціями, принципами життя і роботи, зрілими стосунками, розвиненими здібностями.

Психолого-педагогічна підготовка випускників МВС являє собою систему взаємообумовлених і взаємопов'язаних педагогічних заходів, спрямованих на оволодіння випускниками встановленим обсягом компетенцій (уявлень, знань, умінь і навичок), що забезпечує ефективне виконання ними загальних і спеціальних завдань професійної діяльності: організацію міжособистісних відносин за допомогою впровадження доцільних змін у свідомості і поведінці випускників, перетворення їх потреб, цілей, мотивів в інтересах формування педагогічної спрямованості діяльності; реалізацію основ психолого-педагогічної підготовки в процесі планових спеціально організованих заходів, а також спонтанних впливів соціального середовища; інтеграція загальнотеоретичних педагогічних уявлень і знань з педагогічною практикою навчання і виховання підлеглих; реалізацію безперервності і послідовності психолого-педагогічної підготовки випускників в системі професійної освіти (професійної діяльності).

Отже, одним із дієвих механізмів вирішення проблем вдосконалення професійної освіти є вітчизняної досвід взаємодії педагогіки і психології. Психолого-педагогічна підготовка персоналу МВС становить основу професійної освіти, виступає системоутворюючим фактором освітнього процесу. Вимоги до професійно-психологічної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів постійно зростають, тому існує потреба у постійному підвищенні кваліфікації персоналу. Від професійної і психолого-педагогічної готовності юриста-правоохоронця залежить не лише успіх його справи, а власне життя і життя тих, кого він охороняє.

Список бібліографічних посилань

1. Прикладная юридическая психология / под ред. А. М. Столяренко. М., 2001. С. 186–203.
2. Котикова О. М. Психолого-педагогічна готовність майбутніх юристів до професійної діяльності: діагностичний аспект. *Проблеми освіти*. 2008. Вип. 55. С. 106–111.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.922.7

Марина Олександрівна МАЛЬКОВА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МЕТОДИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В КУРСАНТІВ ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Розглянуто десенсибілізацію і низку тренінгів з оволодіння адаптивною саморегуляцією як методи розвитку стресостійкості у курсантів ВНЗ зі специфічними умовами навчання.

Професійна діяльність поліцейського безпосередньо пов'язана з ризиком для життя і впливом різноманітних стресогенних факторів – це стає основною причиною високих вимог до професійно важливих та особистісних якостей працівника поліції, рівня розвитку його професіоналізму, здатності легко адаптуватися й адекватно реагувати на обставини, що швидко змінюються, а часом, є екстремальними [1; 2]. Готовність до діяльності в умовах стресу, підвищених психоемоційних навантажень, наявність умінь успішно протистояти стресогенним факторам, не змінюючи рівень працездатності є актуальними питаннями сьогодення для працівників поліції і потребує від них певного рівня стресостійкості.

Стресостійкість є структурно-функціональною, динамічною, інтегративною властивістю особистості, що допомагає зберігати нормальну працездатність, необхідний ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності поліцейського [1]. Формування та розвиток стресостійкості у поліцейського розпочинається під час його навчання у виші зі специфічними умовами навчання.

На разі існує низка високоефективних методів і технологій протидії стресу та опануванню складною життєвою ситуацією [1–5]. На етапі фахової підготовки у виші зі специфічними умовами навчання ми пропонуємо курсантам познайомитися з методом десенсибілізації та взяти участь у тренінгах з оволодіння адаптивною саморегуляцією.

Метод десенсибілізації полягає у відділенні, виділенні, скасуванні, зменшенні, зниженні напруги, що виникла в стресовій ситуації [4]. Варіанти методу систематичної десенсибілізації, незалежно один від одного, були розроблені Дж. Вольпе, В. Луте, Д. Уоллом, Ф. Шапіро, з метою лікування страхів і пережитого насилля і ґрунтувався на принципах «заміщення», «реципрокного гальмування», і «контрбумовлення». Наразі цей метод успішно використовується для вирішення життєво складних проблем, зокрема, для регуляції стресу. Метод ґрунтується на тому, що страхи, тривога, стрес нерозривно пов'язані з напругою. Якщо не буде напруги, не буде і стресового стану.

Якщо людина навчиться зменшувати напруження м'язів у стресовій ситуації, то стрес зникне. Для опанування даним методом необхідно пройти кілька послідовних етапів:

- перший етап «Релаксація». Завдання: навчитися глибокому розслабленні м'язів тіла. Цього можна досягнути за допомогою методу прогресивної м'язової релаксації Е. Джекобсона, котра дозволяє досягнути релаксації набагато швидше, ніж за допомогою транквілізаторів, і це не викличе побічних ефектів;

- другий етап «Лист ієрархії стресових ситуацій». Завдання: скласти ієрархію ситуацій стимулів, що викликають стрес і тривогу. На цьому етапі складається список ситуацій, що викликають стрес. Спочатку у списку зазначається ситуація (чи предмет), що викликає мінімальний стрес, наприкінці – максимальний. Між ними розташовуються 8–15 ситуацій;

- третій етап «Тренінг сенсibilізації». Завдання: сформувати релаксаційний стан замість стресового. Учаснику, у стані повного розслаблення, пропонують уявити ситуацію, що викликає мінімальний стрес, і спробувати вжитися в неї. Так само проробляється весь список стресових ситуацій. Потім може проводитися десенсибілізація, коли процес здійснюється в реальному житті, а не в уяві. Відомі факти десенсибілізації в умовах стресу іспиту соціальної тривоги тощо.

Таким чином, сутність процедури систематичної десенсибілізації полягає в навчанні об'єднувати релаксацію з уявним образом ситуації, що викликає тривогу і стрес, а потім із реальною ситуацією. Десенсибілізація закінчується, коли найінтенсивніший стимул перестає викликати тривогу і стрес.

О. В. Євтихов пропонує ряд тренінгів для оволодіння адаптивною саморегуляцією, а саме [3]:

Фізичний тренінг, спрямований на розвиток функціональних резервів організму, вдосконалювання соматичної організації, регуляцію маси тіла, розвиток гнучкості, витривалості, спритності, розвиток механізмів фізіологічного і біоенергетичного регулювання. З цією метою можуть використовуватися різні системи фізичних вправ, системи загартування тощо.

Психосоматичний тренінг. Окрім його форми склалися і розвивалися в системі східної філософії. Серед різновидів психосоматичного тренінгу можна нанести тренування за системою йога, тренінг прогресивної м'язової релаксації, аутогенне тренування, медитативний тренінг, тілесно орієнтовний тренінг, трансперсональний тренінг холотропного дихання. Основне завдання полягає у формуванні прийомів і способів психофізіологічної саморегуляції.

Психотренінг, орієнтований на розвиток і корекцію психічних процесів і станів, формування здатності до саморегуляції станів фрустрації, тривоги, страху. Відомими видами психотренінгу є

когнітивний тренінг, тренінг NLP і DNE, мотиваційні психотренінги, психотренінг розвитку спостережливості, мнемотехнічний тренінг, тренінг мислення, уяви тощо.

Соціально-психологічний тренінг. Серед відомих видів соціально-психологічного тренінгу розрізняють поведінковий тренінг, тренінг умінь, тренінг сенситивності, перцептивний тренінг, тренінг упевненості тощо. Вони спрямовані на розвиток соціально-психологічної компетентності, що розглядається як здатність людини ефективно взаємодіяти з оточенням в системі міжособистісних відносин. Тому зміна системи установок, соціальних орієнтацій, очікувань і стереотипів, формування комунікативних умінь, розвиток упевненості і є метою соціально-психологічного тренінгу в контексті розвитку адаптивної саморегуляції.

Таким чином, опанування вищезазначеними методами допоможе курсантам отримати спеціальні навички самоконтролю і знання оцінки реальності, сформує досвід подолання стресогених ситуацій і розвинути стійкість їх особистості до дії стресогених факторів.

Список бібліографічних посилань

1. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогених професій) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2007. 20 с.
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. СПб. : Питер, 2009. 336 с.
3. Евтихов О. В. Практика психологического тренинга. СПб. : Речь, 2004. 256 с.
4. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 278 с.
5. Китаева-Смык Л. А. Психология стресса. Психологическая антропология стресса. М. : Акад. проект, 2009. 943 с.

Отримано 01.03.2018

Секція 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.922

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1 (слідства)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,*

академік Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ПСИХОЛОГІЯ СЛУЖБОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Зазначено, що психологія службової поведінки поліцейського конкретизує загальні правові і етичні норми. Доводиться, що професійний такт і етикет є важливими передумовами найбільш повного дотримання професійної етики і забезпечення службової діяльності в цілому.

Діяльність органів поліції пов'язана з безліччю психологічних проблем, викликаних специфікою цілей, завдань, змісту, форм, методів і засобів їх реалізації. Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби у випадку звернення до нього будь-яких осіб із заявою або повідомленням про події, що створюють загрозу особистій чи публічній безпеці, або у випадку безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів для рятування людей, надання допомоги особам і повідомити в найближчий орган поліції.

Враховуючи, що в Україні в 2017 році зареєстровано 568,4 тис. злочинів [2] та адміністративних правопорушень, які обчислюються мільйонами випадків, та інші обставини, за яких поліція має вживати заходи, можна стверджувати, що в орбіту діяльності поліції включені, в тому чи в іншому статусі, мільйони громадян – як потерпілі, підозрювані, обвинувачені, свідки, учасники адміністративних правопорушень. Діяльність поліції, її ефективність не залишає байдужими і ту частину суспільства, яка безпосередньо не вступає в контакти з поліцією, але користується тими умовами безпеки, порядку та спокою, які має створювати держава через свої органи виконавчої влади, насамперед поліцію. В 2016 році діяльність органів поліції в тій чи іншій мірі торкнулась більше 12 млн громадян, які звертались у

поліцію добровільно, або працівники поліції звертались до них при виконанні обов'язків, покладених на них законом.

Суспільство надає працівникам органів поліції право здійснювати правоохоронну діяльність з використанням владних повноважень, і це покладає на них високу відповідальність за точне та неухильне дотримання законності й установлених меж допустимості дій, пов'язаних з виконанням службових обов'язків. Суспільство може нормально функціонувати і розвиватись тільки в результаті безперервного процесу виробництва матеріальних і духовних цінностей, і від того, якими за своїми моральними цілями і змістом є відносини людей в забезпеченні цього процесу, залежить існування самого суспільства.

Психологія службової поведінки конкретизує загальні правові й етичні норми залежно від специфіки відносин у колективі відповідних професій до суспільства в цілому та особливостей особистих стосунків у діяльності певного виду. Вивчення різноманітних видів психології професійної поведінки, визначення місця цих проблем серед моральних явищ суспільства викликають безсумнівний інтерес, оскільки ці питання важливі не тільки в теоретичному відношенні, але є важливими і в їх реалізації на практиці, зокрема в діяльності поліції.

Загальні правила поведінки працівників органів поліції є узагальненням стандартів поведінки та доброчесності, які виробляються як на основі історичного досвіду трудової діяльності, так і на вимогах Конституції України та визначених законами України принципах державної служби, спрямованих на створення умов для підвищення авторитету діяльності органів поліції та зміцнення репутації поліцейських, а також довіря населення до них, інформованості громадян про поведінку, що слід очікувати від поліції, та їх обов'язки.

Психологія службової поведінки проявляється в узгодженні інтересів суспільства й особистості в рамках даної соціальної групи – в цьому також полягає одна з її соціальних функцій.

Психологія поведінки працівників поліції має свої традиції, більш-менш давні, які свідчать про наявність спадковості основних моральних норм, вироблених представниками правоохоронних професій протягом сторіч. Вона здійснює зв'язок і спадкоємність моральних цінностей у моральних стосунках, які виникають у процесі трудової діяльності суспільства, – це теж одна з найважливіших її соціальних функцій.

Оскільки основним завданням психології службової поведінки є сприяння найбільш успішному виконанню фахових обов'язків працівників поліції, то звідси впливає необхідність виробити у кожного з них психологічні навички до самостійної орієнтації в поведінці, виборі способів і найбільш ефективних методів досягнення службових цілей. Іноді цей бік даного виду діяльності характеризують як професійний такт.

Професійний такт працівників органів поліції є важливою частиною психології службової поведінки, професійної майстерності і є необхідною умовою успішного здійснення професійної етики. На цій

підставі іноді ототожнюють професійну етику і професійний такт, а часом і етикет. Поняття такту в поведінці пов'язане з характеристикою доцільності вибору тих або інших форм культурного і морального спілкування. Працівника поліції називають тактовним, якщо він уміє делікатно, не принижуючи іншу людину, висловити навіть неприємну оцінку, якщо він не прагне будь-яким способом категорично нав'язувати свою точку зору співрозмовнику (навіть якщо впевнений у правильності своїх поглядів), а намагається переконати його.

Професійний такт і етикет є важливими передумовами найбільш повного дотримання професійної етики і забезпечення службової діяльності в цілому. Вміння поводити себе в суспільстві передбачає поєднання природності поведінки з повагою до оточуючих. Тактовний працівник поводить себе невимушено і разом з тим уникає ситуацій, які можуть поставити кого-небудь в незручне становище, образити чи принизити. Тактовність вимагає, щоб людина утримувалася від втручання в чужі справи в тих випадках, коли це не загрожує суспільству чи інтересам окремих людей. Тактовна людина скромна і поступлива, але не настільки, щоб забути про почуття власної гідності, яке передбачає не тільки повагу до себе, але й до всіх оточуючих.

Тактовний працівник органів поліції як ділову, так і приватну розмову веде у спокійному і дружелюбному тоні, підкреслюючи свій інтерес до співрозмовника і його проблем. А. Адлер говорив, що людина, яку не цікавлять долі інших людей, відчуває величезні труднощі в житті і завдає великої шкоди оточуючим [1].

Психологія службової поведінки поліцейського проявляється як сукупність соціально обумовлених моральних норм та правил поведінки працівників органів поліції, які у процесі застосування зазнають постійних змін, набувають різноманітного характеру, спрямовуються на успішне виконання службових завдань. Ці норми безпосередньо, повсякденно впливають на мотиви поведінки поліцейських, стимулюючи діяти відповідним чином. Суспільне призначення служби в органах поліції полягає в забезпеченні ефективного здійснення завдань і функцій Української держави у сфері охорони правопорядку шляхом сумлінного виконання працівниками органів поліції покладених на них службових повноважень. Психологія службової поведінки має забезпечувати позитивний імідж та авторитет органів поліції і державної служби в цілому.

Психологія службової поведінки, професійна етика і професійна тактовність зобов'язують поліцейського до дотримання певних норм поведінки в різних аспектах службової діяльності.

Поведінка поліцейського завжди і за будь-яких обставин має бути бездоганною, відповідати стандартам професіоналізму і морально-етичним принципам. Норми професійної етики вимагають від поліцейського:

– поводитися доброзичливо і відкрито, уважно та ввічливо, співпрацювати з громадянами;

– постійно контролювати свою поведінку, почуття й емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на службові рішення, уміти передбачати наслідки своїх вчинків і дій;

– поводитися з усіма категоріями громадян однаково коректно;

– виявляти повагу та увагу.

Поліцейському не слід сприймати на свій рахунок образливих зауважень, недоречних жартів, глузувань, висловлених на вулицях і в громадських місцях. Психологія службової поведінки поліцейського має надати йому вміння і можливість користування владними повноваженнями розумно і правильно, успішно виконувати службові обов'язки.

Список бібліографічних посилань

1. Адлер А. О нервическом характере. СПб. : Ун-т. кн., 1997. 388 с.
2. Про стан злочинності в Україні у 2017 році : інформація Ген. прокуратури України від 17.02.2018 № 48/184.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.922

Вадим Іванович БАРКО,

*головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,

завідувач науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

кандидат юридичних наук;

Вадим Вадимович БАРКО,

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

кандидат педагогічних наук

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО МЕНЕДЖЕРА ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядаються критерії, за якими можливо оцінити ступінь готовності поліцейського менеджера до професійної управлінської діяльності. Виходячи із комплексного характеру такої готовності автори доходять висновку про доцільність використання чотирьох основних критеріїв: когнітивного, який

відображає якість знань керівника; мотиваційного, який конкретизується у мотивах діяльності; операціонального, у якому відображуються практичні уміння менеджера. і особистісного, який відображає його індивідуально-психологічні особливості.

Багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками відмічається, що поліцейський менеджер (керівник) має володіти багатьма професійно важливими психологічними якостями. У першу чергу, він має чітко усвідомлювати, що від його дій, поведінки та діяльності значною мірою залежить ефективність діяльності підлеглих. Кожен менеджер повинен відповідати певним нормам, що висуваються до нього, як до посадової особи, яка несе персональну відповідальність за дії поліцейських. Керівник, перш за все, сам не повинен бути суб'єктом негативного впливу на працівників, створювати сприятливий соціально-психологічний клімат. Саме керівник має виступати в ролі активного суб'єкта впливу на підлеглих, для чого він повинен мати відповідну психологічну готовність до такої діяльності. Вітчизняні і зарубіжні фахівці у своїй більшості дотримуються думки про те, що така готовність складається з чотирьох основних компонентів – мотиваційного (сукупності мотивів, адекватних цілям та завданням діяльності поліцейських); когнітивного (сукупності знань необхідних для організації діяльності поліцейських); операціонального (сукупності умінь та навичок практичного вирішення службових завдань) та особистісного (системи особистісних характеристик керівника, які впливають на результативність дій особового складу) [1, с. 56].

Зважаючи на сказане, керівник поліцейського підрозділу, перш за все, не повинен мати особистісних деструкцій. Він повинен бути сильною особистістю з глибоким самоусвідомленням, здатним до управління власним емоційним станом і поведінкою, а також станом і поведінкою підлеглих. Дослідники також відзначають, що керівник має бути врівноваженим, здатним успішно розв'язувати свої особисті проблеми і проблеми організації, позбутися внутрішньої суперечливості. Керівнику мають бути властиві такі риси, як внутрішній спокій, рішучість, відкритість, ввічливість, відсутність метушливості, гнучкість розуму й послідовність поведінки. Водночас керівнику не повинні бути властиві імпульсивність, роздратованість, нестриманість, агресивність, авторитарність, заикленість на собі [2, с. 130].

У багатьох наукових джерелах наголошується на тому, що у процесі профпідготовки майбутніх керівників необхідно навчати адекватно визначати особистісні психічні стани, у яких можуть перебувати його підлеглі в різних ситуаціях службової діяльності, знаходити причини виникнення непорозумінь в процесі міжособистісного спілкування з іншими людьми, виявляти джерела деструктивних тенденцій поведінки.

Керівники повинні зважати на те, що серед підлеглих, можуть бути поліцейські, схильні до девіантної поведінки та професійної деформації. З метою попередження виникнення нервово-психічної нестійкості керівник повинен знати причини і ознаки останньої. До основних із них належать: а) невдачі на службі і в особистому житті; б) часті ситуації службової діяльності, які сприймаються як небезпечні для життя і здоров'я; в) хронічна втома і конфлікти з колегами; г) низька професійна компетентність, р) сімейні психотравмуючі чинники; д) шкідливі звички (куріння; вживання спиртних напоїв, наркотичних і токсичних речовин); е) схильність до брехні. Ознаками нервово-психічної нестійкості поліцейського можуть бути: а) поява втоми навіть при звичайному службовому навантаженні; б) зниження загальної активності працівника; в) послаблення та погіршення пам'яті; г) соматичні симптоми; г) загальмованість мислительних процесів; д) поява негативних емоцій; е) зниження самоконтролю за власними діями. Керівникам рекомендується звернути увагу на легко збудливих, запальних, конфліктних поліцейських, а також на замкнених у собі, образливих, надмірно боязливих та сором'язливих [3, с. 103; 4, с. 29].

Власні дослідження показали, що у відповідності до загальної структури психологічної готовності до діяльності можливо виділити декілька критеріїв оцінки рівня готовності керівника до діяльності. Першим критерієм є когнітивний, який відображає якість знань керівника про сутність, зміст, методи і засоби управлінської діяльності. Другим можна назвати мотиваційний, який конкретизується у бажанні керівника піклуватися про підлеглих, допомагати їм в складних ситуаціях, подавати особистий приклад, інтерес керівника до особистості своїх працівників та їх уподобань тощо. Третім критерієм готовності є операціональний, у якому відображуються практичні уміння керівника поліцейського підрозділу щодо впливу на поведінку поліцейських; визначення за зовнішніми ознаками прояви сили, слабкості, лабільності, врівноваженості нервової системи, особливостей темпераменту і характеру тощо. Четвертим критерієм є особистісний, який конкретизується у здібностях управління до емпатійного розуміння підлеглих, здатності до лідерства і референтності, можливості впливати на людей і переконувати їх [5; с. 206].

Враховуючи думку дослідників, а також результати власного дослідження, узагальнено перелік вимог до керівника, дотримання яких сприятиме підвищенню ефективності діяльності особового складу: 1. Повага і гуманістичне ставлення до підлеглих. 2. Врахування керівником індивідуально-психологічних особливостей кожного підлеглого. 3. Увага до позитивних зрушень в роботі чи поведінці підлеглого, своєчасна оцінка і заохочення працівників, розкриття

перспектив професійного зростання. 4. Обережне використання критики і покарань підлеглих. 5. Переважне використання колегіального, а за необхідності – ситуаційного стилю керівництва. 6. Організація колективної (командної) роботи працівників поліцейського підрозділу. 7. Створення умов для професійного і особистісного розвитку кожного працівника поліції. 8. Вміння попереджувати і залагоджувати конфлікти у підрозділі, підтримувати сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі. 9. Здатність бути лідером і референтною особистістю, навчати і виховувати підлеглих власним прикладом.

Список бібліографічних посилань

1. Барко В. І., Зелений В. І., Ірхін Ю. Б. Робоча книга керівника органу внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. Вінниця : Книга-Вега ; Вінниц. обл. друк., 2009. 248 с.
2. Евтихов О. В., Караваев А. Ф. Формирование основ профессионализма и профессиональной компетентности курсантов в вузе правоохранительных органов как педагогическая проблема. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2014. № 1 (48). С. 128–132.
3. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М. : Дело, 1992. 702 с.
4. Мучински П. Психология, профессия, карьера. 7-е изд. СПб. : Питер, 2004. 539 с.
5. Свон Р. Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России. СПб. : Алетей, 2000. 296 с.

Отримано 10.02.2018

УДК 159.922

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА,

*професор кафедри соціології та психології факультету № 6
(права та масових комунікацій)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6547-2621>

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ: ЗМІСТ І ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ

Проаналізовано зміст поняття організаційна культура, визначено критерії ефективності організаційної культури та надані рекомендації щодо управління нею.

Організаційна культура підрозділу поліції – це сукупність цінностей, переконань, норм поведінки, установок і правил, прийнятих в поліцейському підрозділі і в більшій або в меншій мірі розділяються всіма працівниками [2].

Організаційна культура є однією з найважливіших складових роботи будь-якої організації. Коли організація реалізує обрану стратегію, вона починає здійснювати ряд дій. Кроки, які протилежні

культурної реальності, будуть викликати опір. Дії, що відповідають організаційній культурі, що склалася, будуть прийматися з більшою готовністю. Основні можливості розвитку для багатьох організацій лежать саме в сфері культурної політики. І перемоги досягають ті керівники, які можуть зробити так, щоб організаційна культура працювала на підтримку і успішну реалізацію короткострокових і довгострокових цілей організації [4].

Організаційна культура підрозділу поліції може бути важливим і потужним інструментом при створенні настрою працівників поліції на високу ефективність професійної діяльності, високу якість в роботі. Формування і підтримка такої культури, яка підвищувала б віддачу від працівників, які працюють в підрозділі, тобто сприяла підвищенню його ефективності та конкурентоспроможності. Це одне з найважливіших стратегічних завдань керівництва. Ефективність керівництва залежить від побудови культурних систем, які будуть створювати умови для формування у працівників прихильності до своєї організації і її цілям, зацікавленого ставлення до справи і розвитку творчості та ініціативи. Така культура забезпечить максимально повне розкриття потенціалу поліцейських, що працюють в підрозділу.

Характеристика організаційної культури охоплює:

- індивідуальну автономність ступінь відповідальності, незалежності та можливостей вираження ініціативи в організації;
- структуру – взаємодія органів та осіб, правил, що діють, прямого керівництва і контролю;
- напрямок – ступінь формування цілей та перспектив діяльності підрозділу;
- інтеграція – ступінь, до якої працівники підрозділу поліції користуються підтримкою в інтересах здійснення скоординованої діяльності;
- управлінське забезпечення – ступінь, щодо якої керівники забезпечують чіткі комунікаційні зв'язки, допомогу і підтримку своїм підлеглим;
- стимулювання – ступінь залежності винагороди від результатів праці;
- професійна ідентичність – ступінь ототожнення працівників з підрозділом та діяльністю поліції в цілому;
- управління конфліктами – ступінь вирішення конфліктів [1];
- управління ризиками – ступінь, до якої працівники заохочуються до дій в екстремальних умовах і прийнятті на себе ризику.

Культура, як правило, має три основних джерела: 1) погляди, цінності і уявлення, що пов'язані з правоохоронною системою; 2) колективний досвід, отриманий під час створення підрозділу поліції і його розвитку; 3) нові погляди, цінності і уявлення, привнесені новими працівниками та керівниками.

Підрозділи поліції не виникли випадково або спонтанно. Вони створювались згідно з Законом «Про поліцію». Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, тобто поліція орієнтована на певний результат, має конкретну мету.

Дієвими засобами впливу організаційної культури на персонал підрозділу є: використання символів, створення ритуалів, формування традицій; створення і вироблення зразків поведінки; введення крок за кроком умов взаємодії.

Управління культурою передбачає можливість через постійне використання атрибутів поверхневого рівня впливати на під поверхневий рівень аж до створення відповідних базових цінностей, переконань. Якщо щоденні дії керівників в підрозділах перебувають у відповідності до цінностей, що заявляються ними, то це, безумовно, сприяє розвитку культури і її посиленню. Очевидно, що управління організаційної культурою не є простою справою. Ціннісні орієнтації повинні бути не тільки заявлені, але і стати невід'ємною частиною внутрішнього життя керівництва і передаватися на нижні рівні підрозділу у всіх своїх деталях. Керуючи культурою, слід мати на увазі, що вона може служити свого роду «клеєм, який скріплює частини підрозділу», тобто посилює координованість працівників, їх співробітництво. Разом з тим необхідно пам'ятати, що якщо частини погані, то навіть найкращий у світі «клей» не зробить ціле досить міцним. Уніфікація цінностей і щоденна робота керівників по їх «впровадженню» в життя можуть привести організацію до успіху.

Управління культурою є досить тривалим процесом, він мало схожий на швидкий ремонт несправностей. Базові припущення, що лежать глибоко в свідомості, віруваннях і поведінці працівників поліції, неможливо змінити за короткий термін. Даний процес передбачає постійну професійну соціалізацію нових працівників, нескінченне з'ясування того, у що вірять і що цінують в організації, невпинну увагу як до загального абстрактного погляду на речі, так і до конкретних деталей побуту підрозділу, і, нарешті, правильного планування всієї цієї роботи.

Рекомендаціями керівникам організації з підвищення ефективності управління організаційною культурою може бути наступне:

- Звертайте увагу на нематеріальні, зовні важкі до сприйняття аспекти організаційного оточення. Глибоко вкорінені в людях уявлення і ціннісні орієнтації можуть вимагати тривалих і важких змін в системі і структурі управління. Культура – це той шлях, який допомагає зрозуміти організаційне «задзеркалля».

- Скептично ставитися до уявлень, що закликають до швидкої трансплантації або трансформації наявної культури.

- Намагайтеся зрозуміти значущість важливих організаційних символів (гасла, символіка).

- Прислухайтеся до історій, що розповідають в підрозділах, аналізуйте, хто їх герої і що ці історії відображають в культурі організації.

- Періодично створюйте нові організаційні традиції для передачі з їх допомогою базових ідеалів і посилення культури.

Головний критерій ефективності культури організації – це те, в якому ступені культивована організаційна культура підтримує стратегії розвитку професійної діяльності, в якій мірі вона допомагає досягненню цілей поліції. Це відповідальність керівництва всіх рівнів і в першу чергу – вищого керівництва. Якщо «скидати» цю відповідальність на виконавців, які не мають важелів реальної влади, то є загроза перейти до чисто формального виконання роботи, яка не може дати бажаного результату.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Землянская Е. В. Психология руководителя : монография. Харьков : Золотая миля, 2013. 720 с.

2. Землянська О. В. Організаційна культура підрозділу поліції, її функції та проблема формування // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 111–114.

3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

4. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство. СПб. : Питер, 2002. 437 с.

Отримано 05.03.2018

УДК [351.74:2](438)

Олексій Станіславович ПРОНЕВИЧ,

головний науковий співробітник

центру вивчення проблем адаптації законодавства України

до законодавства ЄС юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, професор

ІНСТИТУТ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НЕГОЦІАТОРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

Автором осмислено притаманний польській національній поліцейській системі феномен поліцейського неогоціатора. Проблема розглянута у контексті з'ясування специфіки організації роботи поліції з нейтралізації окремих кризових ситуацій, що містять загрозу для життя і здоров'я людини.

Особлива увага приділена з'ясуванню специфіки нормативно-правового регулювання переговорної діяльності поліції та визначенню профілю професійної компетентності поліцейських негоціаторів.

Полісемантична категорія «негоціація» (від лат. negotiation – переговори, обговорення умов, подолання перепон/ускладнень) у широкому сенсі тлумачиться як діалог між двома або більше людьми/сторонами, спрямований на усунення розбіжностей у поглядах/позиціях щодо способу дій і вироблення консолідованого рішення, ґрунтованого на обопільному урахуванні інтересів. Негоціація є відкритим двостороннім процесом інтенсивної комунікації, цивілізованим засобом досягнення компромісу [1, с. 116]. Фахівці виокремлюють три основні типи негоціації, а саме: бізнесову; небізнесову; юридично-дипломатичну. Примітно, що притаманна державному сектору юридично-дипломатична негоціація у свою чергу поділяється на політичну, дипломатичну, судову та поліцейську. Поліцейська негоціація визначається як переговори, що відбуваються в умовах існування високої вірогідності ризику для життя і здоров'я багатьох людей, а іноді й власності, за участю уповноважених представників поліції, які за професійними та особистісними якостями здатні ефективно здійснювати між персональну комунікацію з особами психопатичного та/або соціопатичного типу. Мета поліцейської негоціації («розмови на межі життя і смерті») полягає у розв'язанні кризової ситуації, забезпеченні публічної безпеки та особистої безпеки людини.

Уперше в Європі про запровадження фахової поліцейської негоціації було заявлено у вересні 1972 році, коли в аеропорту Мюнхена при спробі звільнення загинули представники ізраїльської олімпійської збірної, утримувані як заручники членами терористичної палестинської організації «Чорний вересень». Суттєві зрушення у зазначеній царині в більшості європейських країн відбулися лише останнім часом. В Україні також нещодавно здійснено спорадичні спроби запровадження поліцейської негоціації (так, в липні 2017 року у складі Головного управління Національної поліції у м. Києві створено відділ превентивної комунікації («діалогової поліції») чисельністю 12 працівників, уповноважених здійснювати комунікацію з організаторами масових заходів, запобігати конфліктним ситуаціям, роз'яснювати правові наслідки вчинення правопорушень [2]). Вважаємо, що неабияку цінність для вітчизняного правоохоронного співтовариства складає досвід Республіки Польща, яка досягла успіхів у реформуванні системи охорони правопорядку та належить до трьох держав-членів ЄС, уповноважених в рамках проекту ATLAS розробляти уніфіковані європейські стандарти здійснення поліцейської негоціації.

Основи поліцейської негоціації у Республіці Польща було закладено на початку 90-х років XX століття. Перша спеціалізована секція негоціації постала 1 вересня 1991 року у складі

антитерористичного відділу Комендатури столичної поліції. 1994 року до США було направлено п'ятнадцять польських поліцейських для проходження спеціального навчального курсу поліцейської неогоціації, що сприяло закладенню підвалин національної системи підготовки поліцейських неогоціаторів (переговірників). Упродовж 1996–1997 років було підготовлено 110 поліцейських неогоціаторів. Щоправда, згодом в умовах плінності кадрів та нерозвиненості відповідної нормативно-правової бази їх чисельність стрімко зменшилася до 10 осіб. Належна увага цій проблемі була приділена після 2000 року. Як наслідок, було створено секцію неогоціації бюро антитерористичних операцій Головної комендатури поліції (7 штатних посад поліцейських неогоціаторів), в кожній комендатурі воєводської поліції запроваджено посади координаторів поліцейської неогоціації, у територіальних підрозділах поліції підготовлено близько 300 позаштатних неогоціаторів (цю діяльність поєднують з виконанням службових обов'язків за основним місцем роботи). Девізом служби визначено вислів «Людина понад усе», а емблемою обрано глобус з тріщиною та літерою N посередині (символізує надломлений світ винуватця кризової ситуації і місію фахівця-поліцейського щодо сприяння його відновленню).

Згідно з пунктом 2 розпорядження Головного коменданта поліції від 26.03.2002 № 4/02 «Про форми та методи виконання поліцейських неогоціацій» поняття «поліцейська неогоціація» визначено як комунікація між особою, яка спричинила кризову ситуацію, і поліцейським неогоціатором з метою розв'язання кризової ситуації. Неогоціація здійснюється з використанням двох методів, а саме: розмови із застосуванням технічних засобів; безпосередньої розмови за умови належного забезпечення безпеки. До «кризових ситуацій» віднесено події, пов'язані із: захопленням та утриманням заручників; заявою особи про намір вчинити суїцид; погрозою злочинця застосувати стосовно людей або майна вогнепальну зброю, небезпечні пристрої або матеріали (все частіше поліцейські неогоціатори залучаються до участі у превентивно-інтервенційних заходах, пов'язаних із соціальними протестами і захопленням об'єктів). Неогоціатором може бути лише поліцейський, який опанував організований Головною комендатурою поліції навчальний курс з неогоціації. Комендант воєводської поліції веде облік осіб, які проходять службу «у зоні його територіального обсягу діяльності» в спеціалізованих організаційних одиницях у справах неогоціації або інших організаційних одиницях. При виникненні передбачених розпорядженням Головного коменданта поліції кризових ситуацій переговори повинні проводитися групою фахівців, до складу якої входять поліцейські неогоціанти та, відповідно до потреб, інші особи, чий знання і вміння необхідні для належного ведення неогоціації. Засадничо переговорна група повинна виконувати свої завдання у такому складі: командир-координатор групи; неогоціатор № 1; неогоціатор

№ 2; неогоціатор № 3; неогоціатор № 4; консультант (водночас у разі неможливості сформувати повну переговорну групу допускається використання групи у складі щонайменше трьох осіб, – командира та двох неогоціаторів). Поліцейські, які входять до складу групи неогоціаторів, виконують такі завдання: командир-координатор групи – визначає завдання та здійснює нагляд за їх виконанням; взаємодіє з керівником заходу/поліцейської операції; постійно інформує керівника заходу/поліцейської операції про процес неогоціації; узгоджує з керівником заходу/поліцейської операції положення, істотні для комунікації між неогоціатором та особою, яка спричинила кризову ситуацію; інформує неогоціаторів про рішення керівника заходу/поліцейської операції щодо проведення переговорів; отримує інформацію, необхідну для належного ведення переговорів; складає звіт про перебіг переговорів, який разом з картою неогоціації невідкладно надсилається після завершення переговорів до організаційної одиниці у справах неогоціації комендатури воєводської поліції. Неогоціатор № 1 встановлює контакт та проводить переговори з особою, яка спричинила кризову ситуацію. Неогоціатор № 2 надає допомогу неогоціаторові № 1 у проведенні переговорів, а за необхідності його замінює. Неогоціатор № 3 документує хід неогоціації в карті переговорів, передає інформацію по лінії командира переговорної групи, надає допомогу у проведенні переговорів. Неогоціатор № 4 складає детальні ситуаційні таблиці та сприяє проведенню переговорів. Консультант надає необхідну фахову допомогу. Склад переговорної групи та її керівник визначаються комендантом воєводської поліції або уповноваженою ним посадовою особою. Оперативний черговий комендатури воєводської поліції повідомляє призначених до складу переговорної групи осіб про необхідність розпочати переговори і направляє групу до місця, визначеного керівником заходу/поліцейської операції. Рішення про початок і завершення переговорів приймає одноосібно керівник заходу/поліцейської операції [3].

Відповідно до чинних стандартів поліцейським неогоціатором може стати будь-який поліцейський, який перебуває на постійній службі в поліції, має мінімум три роки вислуги, не займає керівної посади та добровільне виявляє відповідне бажання. Кандидати повинні пройти поглиблене психологічне обстеження (тестування, співбесіду). Всупереч поширеній думці кандидати не зобов'язані мати психологічну освіту(навпаки, поліцейсько-неогоціаторна догма визнає недоцільність абсолютизації цієї вимоги, тому що йдеться не стільки про опанування психологічними техніками і практиками, скільки про емоційну стабільність і інтелектуальну спроможність людини, її здатність зайойовувати довіру опонента та просувати соціально акцептований сценарій в умовах контрольованого стресу). Після кваліфікаційного провадження особа відряджається до Національного центру підготовки

поліції в Легіоново або Вищій школі поліції в Щитно для проходження 10-денного базового навчального курсу. Теоретична складова програми підготовки залишається незмінною [4]. Натомість перманентно коригуються фабули проблемних ситуацій, оскільки основою навчання є моделювання конкретних випадків і пошук оптимальних варіантів реагування (принагідно наголосимо, що повна алгоритмізація дій неогоціатора вважається неприйнятною, оскільки потенційно призводить до вихолощення творчої здатності коректно реагувати на нештатні ситуації). Курсанти опановують уніфіковані практики, методики та техніки діяльності, що дає їм можливість ефективно співпрацювати на національному і міжнародному рівнях. Підвищення кваліфікації позаштатних неогоціаторів також здійснюється на базі секції неогоціації бюро антитерористичних операцій Головної комендатури поліції. Першочергово звертається увага на діяльність неогоціаторів у пов'язаних з терористичними загрозами ситуаціях, співпраці неогоціаторів з бойовими відділами бюро антитерористичних операцій Головної комендатури поліції, поліцейської неогоціації з іноземцями та взаємодії із засобами масової інформації.

Філософія переговорів ґрунтується на постулаті щодо опанування емоцій. Тому найсуттєвішими компонентами професіоналізму поліцейського неогоціатора визнається наявність усталених навичок мовлення та інтонування, контактність, гнучкість, стресостійкість, швидкість реакції, здатність приймати миттєві рішення, впевненість, терпіння і самоконтроль, вміння працювати в команді та здатність вжитися у ситуацію особи, яка спричинила кризову ситуацію, вислухати її, співпереживати, максимально знизити рівень напруженості і стресу. Виснажливість переговорного процесу об'єктивно зумовлює здатність неогоціатора швидко відновлювати комунікаційні кондиції. Водночас зазначимо, що поліцейським неогоціатором не може бути особа із заниженою самооцінкою, слабохарактерна (позбавлена сильної волі, твердого характеру), гіперчутлива (емоційно вразлива). Примітно, що табуованих тем у поліцейській неогоціації не існує. Поліцейські неогоціатори зберігають анонімність. Після завершення неогоціації обов'язково проводиться нарада, де подія комплексно обговорюється (складні моменти, евентуальні помилки, інноваційні практики тощо).

Резюмуючи, зазначимо, що поліцейська неогоціація належить до важливих інструментів вирішення кризових ситуацій, пов'язаних з реальним ризиком для життя і здоров'я людини. Досвід поліції Республіки Польща свідчить про важливість вичерпного нормативно-правового регулювання переговорної діяльності і визначення профілю професійної компетентності поліцейських неогоціаторів. Робота поліцейського неогоціатора першочергово полягає у рятуванні потенційних самогубців і запобіганні вчиненню насильницьких злочинів. Важливо усвідомлювати, що переговорна діяльність здійснюється у

складі групи, однак поліцейські неогоціатори позбавлені повноважень приймати рішення щодо переговорного процесу. Перспектива розбудови вітчизняної системи поліцейської неогоціації має розглядатися крізь призму посилення проактивного компоненту інтервенційної діяльності Національної поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Привалова Ю. В. Негоціація как образовательная инновация. *Язык и культура*. 2013. № 2. С. 116–128. URL: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/917/files/22-116.pdf> (дата звернення: 07.02.2018).
2. У Києві запрацював новий поліцейський відділ превентивної комунікації – «поліції діалогу» // Новое время : сайт. 02.11.2017. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/u-kijevi-zapratsjuvav-novij-politsejskij-viddil-preventivnoji-komunikatsiji-politsija-dialogu-2135082.html> (дата звернення: 07.02.2018).
3. Zarządzenie Nr. 4 Komendanta Głównego Policji z dnia 26 marca 2002 r. w sprawieform i metod wykonywania negocjacji policyjnych. *Dziennik Urzędowy Komendy Główniej Policji*. 2002. Nr 5. S. 57–58.
4. Decyzja Nr. 888 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 grudnia 2007 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego dla negocjatorów policyjnych. *Dziennik Urzędowy Komendy Główniej Policji*. 2007. Nr 23. S. 863.

Отримано 15.02.2018

УДК 159.922

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО,

декан юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Проаналізовано поняття «юридична діяльність». Показано співвідношення «професійної» та «соціальної» компетентностей юриста.

Стратегія розвитку юридичної освіти перебуває у нерозривному зв'язку з домінуючими у суспільстві принципами правової доктрини, яка по суті й виконує функцію вихідних начал праворозуміння, закладає основи пізнання юридичної діяльності. Головна мета вищої юридичної освіти має полягати в підготовці фахівця, здатного гармонізувати суспільні відносини, розв'язувати складні конфліктні ситуації з огляду на те, що життя, здоров'я, честь і гідність людини є вищими соціальними цінностями.

Необхідність удосконалення підготовки майбутніх юристів обумовлена існуючими протиріччями між:

- соціальним призначенням юридичної діяльності та відсутністю практики цілеспрямованого формування у майбутніх юристів соціально-професійної компетентності в умовах ВНЗ;

- необхідністю випереджального характеру юридичної освіти, її орієнтації на гнучкі зміни соціуму та консерватизмом системи вищої освіти;

- потребою суспільства у професійно компетентних юристах і розповсюдженням у ВНЗ репродуктивними методами навчання, які формують пасивних спеціалістів;

- глобальними процесами, які відбуваються в суспільстві та змістом юридичної освіти, який не враховує нові потреби соціуму.

Наукове осмислення сутності, закономірності та чинників формування професійно-соціальної компетентності у майбутніх юристів значною мірою пов'язане з аналізом теорій соціалізації та розвитку особистості: психоаналітичної (Е. Еріксон, З. Фрейд та ін.); когнітивної (Л. Кольберг, Ж. Піаже та ін.); конвергенції (В. Штерн та ін.); «соціального навчання» (Б. Скіннер, Е. Торндайк та ін.); «міжособистісного спілкування» (Ч. Кулі, Дж. Мід та ін.).

В умовах глобалізації, фундаменталізації та гуманізації у світі змінилася роль вищої освіти. Вона полягає у формуванні особистості, здатної до перетворення культурних цінностей у професійну та особистісну компетентність, побудови на цій основі нових соціальних стосунків, міжкультурного діалогу, інтернаціоналізації людей різних країн. Нова освітня парадигма орієнтована на впровадження компетентнісного підходу.

Професійна компетентність юриста не має вузько професійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття правових, соціальних, педагогічних, психологічних та інших проблем. Це явище потребує формування та розвитку, оскільки є динамічним особистісним утворенням, а його змістовне наповнення і якісний рівень залежать від багатьох факторів: розвитку суспільства, права, моралі, освіти, культури тощо. Саме тому складовими професійної компетентності юриста можна виділити правову, комунікативну, психологічну, громадянську, педагогічну, інформаційну, інтелектуальну та соціально-професійну компетентність.

Враховуючи соціальну роль права, його широкі регулятивні можливості, ряд дослідників (О. Бандурка, С. Гусарев, Н. Оніщенко, О. Скаун, О. Тихомиров, В. Ткаченко та ін.) юридичну діяльність визначають як різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права. У самій назві професії «юрист» закладені її соціальні функції: захищати справедливість, добро, істину, свободу. Вони конкретизуються у функціях юридичної діяльності: реєстраційно-посвідчувальній, правореалізуючій, правовідновлюючій, правороз'яснювальній, карній, превентивній, виховній. Отже, соціальна природа і зумовленість

юридичної діяльності дають можливість говорити про її об'єктивну необхідність та практичне значення. Нині жодна державна установа, приватне підприємство, організація не може обійтися без консультації та допомоги юриста. Завдяки правникам суспільство задовольняє цілу низку потреб, які стосуються правового захисту. Юридична діяльність покликана обслуговувати соціальну сферу життєдіяльності суспільства (культуру, освіту, науку, політику, медицину, економіку тощо), боротися зі злочинністю. Це свідчить про те, що юридична діяльність здійснюється в усіх сферах суспільного життя і набуває ознак інтегруючого фактора. Тому основна мета цього виду професійної діяльності має, перш за все, соціальне призначення – втілення чіткого й однозначного принципу, закріпленого ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Отже, соціально-професійну компетентність юриста ми виділяємо, як одну із професійно значущих для успішного здійснення юридичної діяльності в умовах гуманізації суспільства.

В науковій думці поняття «соціальна компетентність» характеризується невизначеністю і часто співвідноситься з такими дефініціями, як: «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність», «соціальна зрілість», «комунікативна компетентність», «моральна компетентність», «життєва компетентність», «акмеологічна компетентність».

Аналіз сучасного науково-теоретичного підґрунтя до розуміння понять «професійна» та «соціальна компетентність» спеціаліста, врахування соціального характеру юридичної діяльності дозволяють розглянути співвідношення цих видів компетентності у формі парного взаємозв'язку.

Будучи компетентним у галузі правознавства, юрист може бути некомпетентним в певних життєвих ситуаціях. Саме тому кваліфікаційні вимоги щодо призначення на посаду судді передбачають віковий ценз. Припускається, що з віком людина набуває життєвого досвіду, мудрості, які вкрай важливі для здійснення судової діяльності. Такий підхід цілком виправданий, адже морально-правова відповідальність правників дуже висока. Юрист має бути не тільки знавцем закону, а й життя. Разом з цим, формування соціально-професійної компетентності відбувається інтуїтивно та й не завжди, досягаючи певного віку, особистість стає соціально зрілою, здатною до виконання соціальних ролей, адекватно усвідомлювати своє місце в системі суспільних відносин і бути відповідальною не лише за свої дії, а й за вчинки інших.

Під час професійної роботи юрист проявляється, перш за все, як особистість зі своїм суб'єктивним світом почуттів, прагнень, моральних оцінок, життєвою філософією. Керується він не тільки міркуваннями юридичного, а й морального характеру. Розмаїтість життєвих ситуацій та конфліктів (вбивство, пограбування, шахрайство, тероризм, торгівля людьми, поділ спадщини, майна та ін.), які доводиться розглядати

правнику, не піддається підрахунку. Втім, у кожній з них юристу, незважаючи на вік необхідно приймати мудре, справедливе, законне рішення. Отже, адаптація молодого юриста до умов практичної діяльності має відбуватися в процесі професійної підготовки у ВНЗ шляхом цілеспрямованого, заздалегідь спроектованого формування соціально-професійної компетентності, під якою ми розуміємо інтегративне особистісне утворення знань, умінь, професійно значущих якостей, досвіду, що проявляється у соціальній зрілості, активності, морально-правовій відповідальності й забезпечує ефективність взаємодії юриста із соціальним середовищем, реалізацію соціальних цінностей в процесі юридичної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.
3. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України : монографія. Одеса : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 408 с.

Отримано 05.03.2018

УДК 35.073.5:355.12

Марія Василівна БУРАК,

старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

НЕЗАДОВІЛЬНИЙ РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Розглянуто питання щодо існування загроз у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України. Запропоновано можливі шляхи забезпечення соціального і правового захисту військовослужбовців.

Статтею 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ передбачено, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у

разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [1].

Так, з метою впорядкування організації заходів соціального і правового захисту у Збройних Силах України (ЗСУ) Міністерством оборони України (МОУ) затверджено Інструкцію про організацію у ЗСУ соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників ЗСУ [2]. Інструкція визначає порядок організації у ЗСУ роботи щодо реалізації державної політики з питань здійснення соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників ЗСУ, а також створення сприятливих матеріально-побутових та соціально-правових умов для реалізації військовослужбовцями їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Метою організації у ЗСУ соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників є забезпечення їхніх прав і свобод, пільг та соціальних гарантій, передбачених законодавством України (у тому числі у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших установлених законом випадках), задоволення матеріальних і духовних потреб особового складу органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, підтримання сприятливого соціального клімату та соціальної стабільності у військових колективах, забезпечення статусу військовослужбовців у суспільстві, сприяння зростанню продуктивності праці, всемірній охороні трудових прав працівників.

Так, робота щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників у ЗСУ здійснюється відповідно до визначених повноважень: командирами та начальниками всіх рівнів; військовими частинами; районними (міськими, районними у містах, об'єднаними районними, об'єднаними міськими) військовими комісаріатами; Київським міським, обласними військовими комісаріатами; органами військового управління ЗСУ; начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗСУ та його заступниками; структурними підрозділами апарату Міністерства оборони України; Міністром оборони України та його заступниками; військовими службовими особами гарнізонів[2].

Загальне керівництво роботою щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників

здійснюється заступником Міністра оборони України (згідно з розподілом обов'язків) через Департамент соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України, а також заступником начальника Генерального штабу ЗСУ (згідно з розподілом обов'язків) через Головне управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ.

Однак, не дивлячись на те, що законодавством передбачено соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, вважаємо такий стан справ незадовільним, що навіть знайшло своє відображення у Законі України «Про основи національної безпеки України» [3]. Стаття 7 Закону визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України є незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей.

Відтак, реформування системи забезпечення національної безпеки є одним з найактуальніших для держави питань сьогодення і визначено головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [4].

У Стратегії зазначено, що першочерговою метою є реалізація реформи системи національної безпеки та оборони.

Головна мета – підвищення обороноздатності держави, реформування ЗСУ та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії.

Резюмуючи викладене вище хочеться відмітити, що наявність законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців ще не є гарантією його безумовного виконання і належної реалізації його норм. Необхідно запобігти повторенню негативної практики минулого, а саме – відсутності відповідальності за невиконання законів та інших нормативно-правових актів, відсутності зв'язків між різними державними стратегічними і програмними документами.

Список бібліографічних посилань

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20.12.1991 № 2011-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 21.02.2018).

2. Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України : наказ М-ва оборони

України від 19.01.2016 № 27 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z04-16> (дата звернення: 21.02.2018).

3. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.1993 № 964-I // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 21.02.2018).

4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 21.02.2018).

Отримано 25.02.2018

УДК 159.(075)

Ігор Олександрович ВІДЕНЄЄВ,

*доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правосвідомість співробітників правоохоронних органів як складна система обумовлює особистісний та професійний розвиток фахівця. Ми розглядаємо та обґрунтовуємо об'єктивний характер багатьох властивих її змістовних властивостей і функціональних проявів. Проведено аналіз характерних рис правосвідомості співробітників правоохоронних органів як одиничного прояву суспільної правосвідомості, та встановлення найбільш дієвих способів, прийомів, засобів, застосування яких дозволяє підвищити рівень системності правосвідомості співробітників правоохоронних органів. Розглядається можливість досить істотного підвищення ефективності функціонування правосвідомості співробітників правоохоронних органів за рахунок вирішення завдань, пов'язаних з активізацією інтегруючих його чинників, визначаючи можливі шляхи і засоби вирішення цих завдань.

Правова свідомість виступає опосередкованою ланкою між нормативно-правовими настановами і їх фактичним втіленням, і тому особливості її змісту і функціонування багато в чому визначають ступінь ефективності правового регулювання в цілому. Якщо для більшості індивідів правосвідомість є чинником, що детермінує ефективність задоволення ними власних потреб, то від правосвідомості людей, чия професійна діяльність носить юридичний характер, безпосередньо пов'язана з фактичним здійсненням, реалізацією правових засад, в чималому ступені залежить ефективність реалізації потреб і інтересів інших суб'єктів. Цією обставиною обумовлюється особлива значимість досліджень професійної правосвідомості та її особливостей в сучасних умовах.

Основною метою дослідження є визначення специфіки правосвідомості співробітників правоохоронних органів з урахуванням деяких факторів, що об'єктивно впливають на неї.

При вивченні комплексу проблем, поставлених в дослідженні, ми спиралися на використання таких загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, в їх органічному поєднанні з положеннями структурно-функціонального, діяльнісного підходів.

Узагальнюючи зроблені за результатами проведеного аналізу висновки, вважаємо за необхідне підкреслити наступне:

1. Найбільш повне уявлення про специфіку правосвідомості співробітників правоохоронних органів, можна скласти тільки за умови застосування системної методології в її дослідженні. Реалізація системного підходу в дослідженні правосвідомості передбачає не тільки аналіз змісту компонентів, що входять до структури правосвідомості, але і виявлення характеру взаємозв'язку між її одиницями і компонентами, ступеня узгодженості останніх в процесі функціонування правосвідомості. При цьому важливо враховувати, що і змістовні характеристики правосвідомості, і її системні властивості обумовлюються дією досить різноманітних факторів, різних за своєю природою, змістом і механізмам дії.

2. Системний підхід в дослідженні правосвідомості співробітників правоохоронних органів повинен реалізовуватися з урахуванням ряду загальнонаукових і теоретико-правових, психологічних методологічних передумов. Найважливішими загальнонауковими передумовами дослідження правосвідомості виступають принципи об'єктивності, всебічності, загального зв'язку, єдності теорії і практики, сходження від абстрактного до конкретного. Теоретико-правовими та психологічними передумовами аналізу правосвідомості слід визнати розбіжність правової свідомості з правом, наявність взаємозв'язку правового буття і правової свідомості, істотність впливу на правосвідомість правового несвідомого, культурну обумовленість правосвідомості, її предметність і суб'єктність, наявність взаємозв'язку правосвідомості з іншими формами суспільної свідомості, а також взаємозв'язку суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості, можливість дослідження правосвідомості не тільки в статичці, але і в динаміці, необхідність аналізувати правосвідомість насамперед в її змістовному аспекті, визнання активної ролі самої правосвідомості в процесі її формування та розвитку.

3. Правосвідомість співробітників правоохоронних органів несвідомих до тих якостей і властивостей, які детермінуються специфікою діяльності представників даної соціально-професійної групи. У змістовному плані вона обумовлюється не тільки особливостями здійснюваної органами внутрішніх справ правоохоронної діяльності, але і характеристиками української громадської правосвідомості на сучасному етапі її історичного розвитку.

4. Наслідуючи базові риси сучасної української громадської правосвідомості (такі як нігілістичність, суперечливість, розвиток по шляху подальшої ірраціоналізації і криміналізації), правова свідомість співробітників правоохоронних органів разом з тим набуває деякі яскраво виражені особливості. Такі особливості детермінуються безпосередньо специфікою правоохоронної діяльності як основного виду діяльності, що здійснюється співробітниками правоохоронних органів.

5. Системні властивості правосвідомості співробітників правоохоронних органів визначаються дією складної системи зовнішніх і внутрішніх інтегруючих і дезінтегруючих факторів. Роль зовнішніх чинників, що здійснює інтегруючий або дезінтегруючий вплив на правосвідомість співробітників правоохоронних органів, грають матеріальні і ідеальні умови середовища функціонування правосвідомості. Головним внутрішнім фактором, що здійснює інтегруючий або дезінтегруючий вплив на правосвідомість співробітників правоохоронних органів, виступають правові установки. Інтегруюче значення правових установок тим більш високе, ніж більш вони узгоджені між собою і чим більше вони відповідають цілям і задачам здійснюваної співробітниками правоохоронних органів професійної діяльності.

6. Визнання правових установок основним внутрішнім системоутворюючим, інтегруючим компонентом правової свідомості співробітників правоохоронних органів обумовлює можливість пізнання сутності такої свідомості саме за допомогою аналізу знаходять в неї вираз правових установок. Дослідження правових установок також має самостійну практичну цінність, оскільки дозволяє зробити конкретні висновки щодо причин недостатньої ефективності здійснення співробітниками правоохоронних органів покладених на них функцій і завдань, а також визначити найбільш оптимальні засоби і методи виховного впливу.

7. Внутрішні і зовнішні чинники розрізняються не тільки своїм джерелом і змістом, а й механізмом інтегруючого і дезінтегруючого впливу на правосвідомість співробітників правоохоронних органів. Зовнішні інтегруючі і дезінтегруючі фактори роблять опосередкований вплив на систему правосвідомості співробітників правоохоронних органів, впливаючи на зміст тих чи інших складових його компонентів, викликаючи трансформацію таких компонентів. При цьому зниження рівня системності правосвідомості обумовлюється формуванням суперечливих правових якостей і властивостей внаслідок різноскерованості, суперечливості ідеальних і матеріальних факторів зовнішнього середовища, в якій розвивається і функціонує правосвідомість.

Отримано 25.02.2018

УДК 159.934

Ольга Вікторівна ГОРБАЧОВА,

доцент кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат соціологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6296-736X>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Розглянуто зміст й психологічні складові феномена професійної надійності. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до розв'язання проблеми професійної надійності працівників поліції й доцільність впровадження сучасних психолого-педагогічних тренінгових технологій відповідно до усіх рівнів професійної підготовки.

В сучасних умовах кардинальної перебудови усієї правоохоронної системи і зміни її ціннісно-змістовних орієнтирів особливо гостро постає питання успішної професійної діяльності інституту поліції й підвищення професіоналізму його персоналу. Професійна діяльність правоохоронців належить до розряду «складних» професій, які пред'являють високі психологічні й психофізіологічні вимоги до особистості працівника. Ключовим маркером ефективності його діяльності виступає поняття «професійна надійність». До даної теми у своїх дослідженнях звертались різні вчені: Л. Балабанова, О. Бандурка, Л. Дика, В. Корнєшук, В. Крук, Д. Малєєв, В. Небиліцин С. Поялков та ін. Разом із тим, дотепер недостатньо напрацювань, які акцентують психологічний зміст цього феномена в контексті сучасної поліцейської проблематики.

Під професійною надійністю загалом розуміють властивість суб'єкта зберігати в часі у відповідних межах значення всіх параметрів, що характеризують здатність виконувати необхідні функції в заданих режимах й умовах діяльності. Це складний психо-соціальний феномен, який виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності та включає вміння прогнозувати розвиток професійної ситуації; виконання професійних функцій зі збереженням надійності їх результатів за типових і нетипових умов здійснення діяльності; навички самооцінки, саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення тощо [1, с. 32]. Надійність варто розглядати системно, крізь призму особистісної, соціальної, професійної, функціональної та загальнодержавної сфер. До факторів, які обумовлюють професійну надійність фахівця, можна віднести об'єктивні (умови та засоби праці, організація процесу трудової діяльності тощо) та суб'єктивні (індивідуально-психологічні прояви

особистості та розвиток її професійно-важливих якостей). З-поміж внутрішніх психологічних умов, які впливають на професійну надійність, виділяють наступні: психологічні механізми (самоконтроль), психологічні властивості (тип нервової системи, спрямованість особистості, тривожність, відповідальність, дисциплінованість, стресостійкість, самооцінка тощо), психологічні функції (обсяг і стійкість уваги, короткочасна і оперативна пам'ять, логічне та образне мислення), індивідуально-психологічні якості особистості [2].

В. Криволапчук концентрує увагу на психофізіологічних складових професійної надійності, виокремлюючи наступні підгрупи: 1) психофізіологічні якості індивіда: психомоторні якості (координація, швидкість реакції); емоційно-вольові якості (сталість, витривалість, врівноваженість); якості уваги (концентрація, стійкість, розподіл, швидкість переключення, обсяг); якості пам'яті (швидкість і обсяг запам'ятовування, тривалість збереження інформації, точність її відтворення) тощо; 2) психофізіологічні характеристики індивіда: функціональна рухливість нервових процесів, обсяг оперативної пам'яті; рівень концентрації уваги; орієнтація в просторі, надійність переключення уваги та оперативного мислення тощо; 3) психофізіологічні здібності: викликати в себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію; регулювати емоційні стани, формувати внутрішній план дій; вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта; аналізувати, синтезувати, абстрагуватись, порівнювати, конкретизувати, узагальнювати тощо [3].

Загалом надійність виступає інтегральною властивістю фахівця й обумовлена його спрямованістю на професійну діяльність, досвідом, професійною підготовкою. Сам процес формування професійної надійності працівника збігається з етапами його професіоналізації (професійний вибір, професійна підготовка, професійна адаптація тощо). Це підкреслює потребу розробки спеціальної комплексної системи підвищення професійної надійності правоохоронців на кожному з етапів з урахуванням особливостей професійного становлення й професійних криз особистості в умовах функціонування силового відомства, а також екстремального профілю професії загалом. Розв'язання проблеми професійної надійності (за Б. Ломовим) можливе на основі системного підходу, що передбачає дослідження зовнішніх факторів та умов професійної діяльності, усього розмаїття рівнів і механізмів психічної регуляції надійності, можливостей взаємної компенсації та стимуляції різних компонентів системи діяльності, необхідних для її забезпечення, взаємозв'язків шляхів та методів досягнення необхідного рівня надійності.

На наш погляд, у концепції розвитку професійної надійності правоохоронців має віднайти своє місце впровадження сучасних

тренінгових технологій відповідно до усіх рівнів професійної підготовки, які виявляються ефективнішими багатьох директивних та примусових методів, заборон та обмежень, а також є більш плідними, порівняно з традиційними методами професійного навчання. Адже під час тренінгу запускається механізми певної «психічної ревізії» – аналізу власного «Я», своїх відчуттів, почуттів, поглядів, переконань, цінностей, стереотипів, вчинків, у тому числі широкого спектру професійних компетенцій. У результаті тренінгу забезпечується оволодіння системою теоретичних знань та практичних професійно-психологічних навичок та вмінь, які необхідні у діяльності працівників поліції, формування готовності до ефективної поведінки у повсякденній діяльності та екстремальних умовах через активізацію інтелектуального, комунікативного та емоційно-вольового потенціалу особистості правоохоронця.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркавцев Є. І. Сутність поняття «професійна надійність» майбутнього працівника органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4 (41). С. 30–34.

2. Пугачева Е. В. Теоретические аспекты профессиональной надежности работника в организации. *Современная психология*. 2013. № 1. URL: <http://modernpsy.org/ru/2013/1/2> (дата звернення: 25.02.2018).

3. Криволапчук В. О. Психофізіологічна надійність працівників кримінальної міліції. *Наука і освіта*. 2011. № 10. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/10_2011/7.pdf (дата звернення: 25.02.2018).

Отримано 05.03.2018

УДК 159.9:35.08

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

начальник відділення соціально-психологічної служби

Державної установи «Хролівський виправний центр (№ 140)»,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

РОЛЬ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ В РЕГУЛЯЦІЇ ПРОЦЕСУ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА СЛУЖБИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ

Проаналізовано особливості впливу ціннісних орієнтацій особистості працівника сфери виконання кримінальних покарань, служби пенітенціарної пробації на успішність його професійної самореалізації.

В умовах динамічних змін сучасних реалій життя суспільства реалізація особистісного потенціалу у професійній діяльності

детермінована низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників (готовність постійно вчитися і вдосконалювати свою майстерність, наявність певних особистісних ціннісних орієнтацій, стратегій власної поведінки та досвіду, з іншого боку вплив соціально-професійного середовища, тип професійної організації, соціально-економічні фактори) [1, с. 621–623]. Сучасність пред'являє працівнику служби пенітенціарної пробації, підвищені вимоги до вміння шукати і знаходити нові форми роботи, нові шляхи вирішення професійних завдань. [4].

Пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються (за рішенням суду та відповідно до закону) до засуджених, це виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Готовність розвиватися та відповідати очікуванням і вимогам суспільства й держави стає базовою умовою, для кожного спеціаліста цієї відносно нової для України області професійної діяльності юриста (психолога), а це значно підвищує відповідальність працівників. Ще у другій половині вісімнадцятого століття юридична громадськість провідних країн світу усвідомила вкрай не ефективну міру застосування покарання – позбавлення волі (за неспроможність вирішити головне завдання кримінального покарання – соціальну реабілітацію та ресоціалізацію правопорушника) і це стало передумовою появи та розвитку такого інституту умовного засудження як пробація.

Слід додати, що перебування на посаді працівника в подібних установах, з одного боку, надає великі можливості для саморозвитку людини та реалізації творчого підходу до виконуваних посадових функцій, в поєднанні з певним положенням і статусними відмінностями. З іншого боку, характер даної діяльності пред'являє об'єктивні вимоги до працівника, які пов'язані з відомчими обмеженнями та значною мірою обмежують свободу самовираження. Тому дуже важливо виявити психологічні детермінанти його професійної самореалізації, зокрема ціннісні орієнтації [2].

Поняття самореалізації визначено у філософсько-психологічній літературі як здійснення власних ідей, планів. Психологічний феномен «Самість» виявлено та досліджено вченими як базове утворення для розвитку самореалізації (А. Адлер, Р. Берні, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фрома, К. Юнг та ін.).

Основні положення щодо професійної самореалізації як етапу професійного розвитку розглядались в роботах Б. Ананьева, Б. Ломова, В. Бодрова. Принцип суб'єкта діяльності і принцип активності вказують на рушійні сили професіоналізації особистості. Розуміння Е. Клімовим, Е. Зєсром професійної самореалізації як критерію професіоналізму

пояснює формування особливого типу особистості – професіонала. Проблема життєвого та професійного шляху особистості присвячено дослідження як вітчизняних так і зарубіжних вчених (О. Бандурки, С. Бочарової, О. Євдокімової, О. Землянської, С. Максименка, О. Старовойтенко, В. Татенко, О. Тімченко, О. Федоренко та ін.). У найзагальнішому вигляді самореалізація трактується як процес реалізації себе – здійснення самого себе в житті і повсякденній діяльності, пошук і затвердження свого особливого шляху в цьому світі, своїх цінностей і сенсу свого існування в кожен даний момент часу. В основі самореалізації лежать потреби росту, розвитку і самовдосконалення.

Найбільш широко обговорюється в літературі процес самореалізації у контексті становлення професіонала Л. М. Митіна виділяє дві моделі становлення професійної діяльності: *адаптивну модель*, при якій в самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної праці зовнішнім обставинам у вигляді виконання приписів, алгоритмів вирішення професійних завдань, правил, норм; *модель професійного розвитку*, яка характеризується здатністю особистості вийти за межі сформованої практики, перетворити свою діяльність в предмет практичного перетворення і тим самим подолати межі своїх професійних можливостей [3]. Адаптивна модель відображає становлення фахівця, який є носієм професійних знань, умінь і досвіду. Модель професійного розвитку характеризує професіонала, що володіє професійною діяльністю в цілому, здатного до її самопроектування, самовдосконалення і *можна додати – здатна до самореалізації*.

Поняття ціннісних орієнтацій – є одним із центральних у психологічній науці. Ціннісні орієнтації – як предмет психологічного дослідження – займають місце на перетині двох великих предметних областей, особистісно значущих «зон» – мотивації і світоглядних структур свідомості. Не викликає сумніву той факт, що ціннісні орієнтації відіграють важливу роль в структурі особистості і виконують ряд регулярних функцій. Так, на їх основі формуються і зберігаються в свідомості установки, які допомагають людині зайняти певну позицію, висловити свою точку зору, дати оцінку. Крім того, в перетвореному вигляді цінності виступають в якості мотивів діяльності і поведінки, оскільки орієнтація людини в світі і прагнення до досягнення певних цілей неминуче співвідноситься з цінностями, що увійшли в його структуру особистості.

Система ціннісних орієнтацій – важливий регулятор активності людини, так як дозволяє співвідносити індивідуальні потреби і мотиви з усвідомленими і прийнятими особистістю цінностями і нормами

соціуму. Ціннісні орієнтації являють собою форму включення громадських цінностей, що передбачає індивідуальний вільний вибір, в поведінку особистості. Це основний канал засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей в стимули практичної поведінки людей.

Необхідно –відзначити, що подвійність системи ціннісних орієнтацій особистості як вищого регулятивного утворення – полягає в тому, що вона не тільки визначає форми і умови реалізації спонукань людини, але і сама стає джерелом його цілей. Ціннісні орієнтації спрямовують і коригують процес цілепокладання людини, вони орієнтують людини серед об'єктів природного та соціального світу, створюючи впорядковану і осмислену картину світу. Вони дають підстави для вибору серед альтернатив цілей і засобів, для ранжирування переваг відбору. Тим самим *система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу розвитку особистості формування цілей самореалізації*. Особливе місце належить вольовим якостям особистості. Процес прийняття цінностей і включення їх в особисту систему неможливий без вольового акту. Рівень розвитку вольових якостей визначає силу внутрішнього джерела активності суб'єкта, спрямованої на ті чи інші цілі, в тому числі – і на оцінку навколишньої дійсності і вироблення власної системи цінностей. Стандарти оцінки прямо залежать від досягнутого рівня інтелектуального і емоційного розвитку особистості. Очевидно, що в формуванні ціннісних орієнтацій поряд з когнітивними компонентами важливу роль відіграють і емоційні реакції. Орієнтація людини на певні цінності може виникнути тільки в результаті їх визнання (позитивної оцінки).

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Землянская Е. В. Психология руководителя : монография. Харьков : Золотая миля, 2013. 720 с.
2. Грищенко М. В. Сутність професійної самореалізації курсантів військових ВНЗ України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 16. С. 37–46.
3. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 13–21.
4. Типове положення про уповноважений орган з питань пробації : затв. наказом М-ва юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17> (дата звернення: 22.02.2018).

Отримано 01.03.2018

УДК 343.97

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

прокурор Харківської області,

кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТИПИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ТЕРАКТИ В УКРАЇНІ (ЗА МОТИВОМ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ)

Присвячено науковому опису основних кримінологічних типів осіб, які вчиняють теракти в Україні. За критерієм провідного мотиву злочинної поведінки виділено чотири відповідні типи: ідейно-політичний, корисливий, змішаний, нігілістичний. Надано їх характеристику.

Особа злочинця – ключовий елемент злочинності як системи соціальних практик. Саме її поведінка є онтологічним виміром злочинності, що в категоріях діяльнісного підходу виражає соціально значущий антропогенний, на індивідуальному рівні – вольовий, свавільно детермінований, кругообіг речовини й енергії, прояви якого за змістом соціальних конвенцій є небезпечними, злочинним. Отож кримінологічне дослідження особи злочинця дозволяє сформувати людський зріз теоретичної моделі злочинності, наблизити розуміння останньої до конкретної соціальної практики, виявити раніше приховані аспекти її природи. Це ж стосується і дослідження сучасного тероризму в Україні.

Здійснений нами аналіз вироків суду, кримінальних проваджень про злочини, передбачені ст. 258 КК України, дає підстави виділити такі основні кримінологічні типи терористів за переважаючим мотивом злочину:

1. Ідейно-політичний тип, якому притаманне домінування певної ідеологічної настанови, в межах якої терористична активність розглядається як морально виправдана й справедлива політична боротьба. Таких у загальній структурі осіб терористів в Україні близько 55 %. У їх структурі переважають прихильники ідеї становлення на території України квазідержавного утворення «Новоросія», в тому числі через підтримку так званих «ДНР» та «ЛНР» (87 %). Указана ідея, як і інші, що детермінують терористичну діяльність в нашій державі (антикомуністичні, право-ідеологічні, антинаціоналістичні), змістовно є політичними. Тож типовий терорист в Україні – це політичний злочинець.

Так, наприклад, протягом 2015 року громадяни України М., Б. та В., будучи радикально налаштованими, не сприймаючи державну владу в Україні, підтримуючи злочинні наміри терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР» з досягнення політичних цілей щодо створення на території України суверенного державного утворення «Новоросія»,

шляхом незаконного відділення від України її південно-східної частини вчинили у місті Дніпро терористичний акт шляхом вибуху спорядженої бойовою гранатою на території одного з військкоматів [1].

Однак варто бути свідомим того, що будь-яка ідеологія має у своєму олюдненому зрізі, тобто у проекції на конкретну особистість, цілком утилітарне значення. Воно, як правило, виражається у спрямованості ідейно обгрунтованої діяльності на задоволення цілком прагматичних, особистих потреб індивідуума. Серед них в ідейного типу терориста переважають потреби у приналежності та соціальній безпеці. Приєднання до терористичних практик, відтак, наповнюється специфічним змістом, в якому вбачається активна афілійованість особистості з певною умовною соціальною групою (реалізації її потреби в приналежності), об'єднаною єдиним, здебільшого міфологічним, світоглядом (через нього відбувається дефрагментація, лінійне упорядкування бачення світобудови з визначенням у ньому місця і ролі особистості), баченням культурно-психологічних, політико-історичних підстав для внутрішньогрупової інтеграції та зовнішньої агресивної, зокрема терористичної, активності.

Принагідно зауважимо, що в науковій літературі поширеною є думка про виключно політичну природу терористичних практик в Україні, на підставі чого робиться висновок про їх суто політичну мотивацію. Втім, визнаючи переважання політичної мотивації терактів, у той же час не слід, на нашу думку, її абсолютизувати. Дослідники досить часто допускають змішування структурно-функціонального змісту тероризму як політико-кримінального феномена і його суб'єктивного виміру, що якнайкраще відображається у категоріях мотиву й мотивації злочинної поведінки. Аналіз цього виміру виявляє, що поряд із політично мотивованими відтворюються також інші, зокрема корисливі, нігілістичні теракти. Ця обставина дає змогу виділити й інші, крім ідейно-політичного, кримінологічні типи особи сучасного терориста за вказаним критерієм.

2. *Корисливий тип*, для якого характерним є прагнення до отримання майнової вигоди від вчинення терористичного акту (таких у загальній структурі терористів приблизно 5 %). Для цього типу осіб терористів не є властивими розвинені політичні компоненти в підструктурі установок, диспозицій. Ступінь розвитку їх політичної свідомості не забезпечує їм достатньо підстав для самоідентифікації, формування власної політичної ідентичності. Остання для них є атрибутом другорядним, практично не сформованим. Такі особи, як правило, мають умовно значний загальнокримінальний досвід, залучені до підсистеми кримінальної субкультури, в якій значення елементів державності, як відомо, негативне. Прагнення до наживи – основна спонука злочину.

3. *Змішаний тип*, що характеризується співіснуванням у мотиваційному комплексі й антидержавних (у проекції на українську державність) політико-ідеологічних настанов, і корисливих спонукань (таких у загальній структурі терористів близько 40 %). Наприклад, на початку липня 2014 року *гр-н М.*, будучи радикально налаштованою особою, яка не сприймає державну владу в Україні, діючи умисно з корисливих мотивів за обіцяну *гр-м Б.* матеріальну винагороду, для дестабілізації суспільно-політичної обстановки в Запорізькому регіоні, порушення громадської безпеки та залякування населення вступив у злочинну змову на вчинення терористичного акту шляхом підризу саморобного вибухового пристрою на даху одного з магазинів міста. Теракт був припинений працівниками СБУ на стадії готування [2].

При цьому ані корисливий, ані політичний мотиви окремо не здатні детермінувати терористичну поведінку такої особи. І лише в їх поєднанні формується достатня внутрішня енергія (воля), рішучість, психологічна готовність до вчинення теракту. Отримання майнової вигоди виступає своєрідним каталізатором, а сама пропозиція її отримання – провідним елементом криміногенної ситуації в механізмі індивідуальної злочинної поведінки.

4. *Нігілістичний тип*, який керується прагненням до прояву зневаги щодо норм суспільної моралі через залякування населення, порушення громадської безпеки. На практиці він зустрічається вкрай рідко. За матеріалами вивчених нами вироків та архівних проваджень протягом останніх семи років подібний тип терориста виявив лише одного разу. Так, *гр-н М.* 01.04.2011 вирішив учинити теракт – вибух на території Києва, за допомогою чого мав на меті привернути увагу громадськості до неналежної, на його думку, підготовки органів місцевого самоврядування до проведення Євро-2012. Для цього він вступив у змову з *гр-м В.*, разом з яким виготовив саморобні вибухові пристрої, які у нічний час доби прикріпили до автомобілів, припаркованих біля житлових будинків. Злочин було припинено на стадії замаху [3].

Список бібліографічних посилань

1. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 24 червня 2016 року : спр. № 199/9215/15-к, провадження № 1-кп/199/43/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень : сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58603439> (дата звернення: 14.02.2018).

2. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 21 березня 2016 року : спр. № 640/13172/15-к, провадження № 1-кп/640/115/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень : сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57018352> (дата звернення: 28.02.2018).

3. Вирок Голосівського районного суду м. Києва від 25 жовтня 2012 року : спр. № 1-107/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень : сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27627908> (дата звернення: 28.02.2018).

Отримано 05.03.2018

УДК 342.96

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

*заступник декана з навчально-методичної роботи
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4443-9114>*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Окреслені окремі питання, що повинні сприяти чіткому та ефективному виконанню працівниками Національної поліції норм чинного законодавства стосовно заходів поліцейського піклування

Завданнями Національної поліції на сучасному етапі реформування держави взагалі та її правоохоронної системи зокрема є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Попередньо, необхідно зазначити, що поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону про забезпечення використання покладених на поліцію повноважень.

Також, слід зауважити, що поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції і має бути законним, необхідним, пропорційним і ефективним. До видів поліцейських заходів можна віднести: превентивні поліцейські заходи, поліцейські заходи примусу та заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що закріплені статтею 260 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Необхідність боротьби з адміністративними правопорушеннями в різних сферах обумовлює доцільність ґрунтовного дослідження широкого кола питань, пов'язаних із застосуванням працівниками Національної поліції України превентивних заходів. Тому визначення їх сутності та особливостей застосування в практичній діяльності набуває актуальності.

Правові підстави, види та порядок застосування заходів адміністративного переконання та примусу завжди залишаються важливим питанням для практичної діяльності поліції, а також для наукової діяльності вчених. Заходи адміністративного переконання та примусу, які застосовувалися в свій час міліцією України, були предметом дослідження багатьох учених-адміністративістів упродовж багатьох років, а саме: О.М. Бандурки, Є.О. Безсмертного, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка та багатьох інших.

Водночас заходи, які уповноважені застосовувати поліцейські в Україні, є ще недостатньо дослідженими.

Згідно чинного законодавства до переліку поліцейських превентивних заходів відносяться: перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото і кінозйомки, відеозапису, засобів фото і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом, стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування (Стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію») [1].

Як ми бачимо, з набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію», серед вказаних з'явився абсолютно новий для нашої держави превентивний захід – поліцейське піклування (п. 11 ч. 1 ст. 31). Проаналізувавши норми статей 2, 23, 29 і 31 зазначеного Закону, можна зазначити, що поліцейське піклування відноситься до превентивних поліцейських заходів, які «застосовуються поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень».

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови «піклуватися» означає: увагу, турботу про потреби кого-, чого-небудь, клопотатися з приводу влаштування кого-, чого-небудь, клопотатися про когось, щось; форму правового захисту правових і майнових прав та інтересів громадян [2].

Зазначимо, що в контексті реалізації стратегії Community Policing – «партнерство заради спокою», поліцейське піклування є інноваційною формою превентивної діяльності поліції щодо формування безпечного суспільного простору. Фактично, діяльність Національної поліції здійснюється в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і інститутами громадянського суспільства на засадах партнерства і спрямована на вирішення їхніх потреб.

Але, аналізуючи статтю 41 Закону України «Про Національну поліцію» ми вважаємо, що на сьогодні існує декілька проблемних питань, пов'язаних із застосуванням норми цієї статті, а саме:

- відсутність законодавчо закріпленої протокольної форми оформлення результатів поліцейського піклування;
- у статті немає чіткого визначення суб'єкту реалізації цього превентивного заходу;
- недостатньо врегульованим при здійсненні заходів поліцейського піклування відносно зазначених осіб, зазначених у ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» є проведення вилучення окремих предметів, адже цією ж статтею забороняється проведення обшуку;

- відсутність строків передавання особи при здійсненні цього заходу;
- недостатньо визначено психологічну складову поліцейського піклування.

На нашу думку, хоча закон і передбачає у п. 4 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» зміст протоколу, проте повинна бути затверджена відповідна форма, тому що на практиці виникає дуже багато питань. Також, ми вважаємо, що представником поліції, який би мав право складати протокол, повинен бути патрульний поліцейський або дільничний офіцер поліції. Не конкретним виглядає механізм проведення вилучення окремих предметів, і істотно, повинен бути встановлений строк передавання особи при здійсненні цього заходу. Крім того, реалізація поліцією зазначеного превентивного заходу неможлива без розуміння психологічного аспекту цього питання.

Таким чином, вищезазначені питання заважають чіткому та ефективному виконанню працівникам Національної поліції норм чинного законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2018).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.923.2

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3

(підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ЗНАЧЕННЯ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Представлено результати теоретичному аналізу вивчення проблеми рольової поведінки особистості. Описано вплив виконання професійної ролі на особистість. Визначено цілі використання професійних ролей працівниками поліції. Висвітлено психологічну структуру рольової поведінки та механізми її реалізації працівниками поліції.

Поведінка людини починається з виконання певної психологічної ролі. Людина пізнає себе, оцінює свою роль, своє місце в соціальному

середовищі і відповідно до цього спрямовує, контролює і коректує власну поведінку. Тому, актуальним є вивчення значення рольової поведінки особистості працівників поліції, яка дозволяє пристосуватися до складних професійних ситуацій.

Аналіз психологічної літератури з досліджень даної проблеми дав можливість зробити висновок, що рольова поведінка – це відповідний прийнятим нормам суспільства спосіб поведінки індивіда у залежності від його статусу або завдань і очікувань навколишніх [1; 4]. Теорія ролей Дж. Мід розглядає психологічні ролі особистості в трьох аспектах [1]: 1) соціологічний, як система рольових очікувань суспільства, що впливає на формування особистості людини і оволодіння нею соціальними ролями; 2) соціально-психологічний, як виконання ролі та реалізація міжособистісної взаємодії; 3) психологічний, як внутрішня роль, яка не завжди реалізується в рольовій поведінці, але певним чином впливає на неї.

Ролі мають певну структуру і складаються з: моделі поведінки людини з точки зору суспільства; системи уявлень людини про те як вона повинна себе поводити у суспільстві; реальної поведінки людини.

Існує багато класифікацій психологічних ролей. Так, виділяють соціальні ролі приписані (наприклад, гендерні, демографічні) і досягнуті (директор, професор); ролі специфічні (обумовлені видом діяльності – касир, поліцейський) і дифузійні (мати, батько, друг, закоханий), психологічні або міжособистісні (лідери, аутсайтери); активні або актуальні, що виконуються в цей час; латентні (приховані), коли людина потенційно є носієм ролі, але не в даний момент; стихійні, спонтанні – не обумовлені вимогами і виникають у конкретній ситуації [1; 4]. У реальному житті кожний індивід виконує не одну, а кілька ролей: він може бути бухгалтером, батьком, братом тощо. Багатство і різноманітність використання психологічних ролей виступає запорукою і показником нормального психічного стану. Так, П. Лінвілл вважає, що складність особистості, багатогранність самосвідомості, до складу якої входять психологічні ролі, найкраще захищають людину від стресів [1]. Якщо індивід має всього лише одну або дві рольові ідентифікації, то будь-яка подія пов'язана з втратою ролі, здатна серйозно травмувати його свідомість (наприклад, вихід на пенсію у спортсменів або професійних військових). Якщо ж людина має більш складну самоідентифікацію, не лише спортсмена або військового, але і дружини, батька, музиканта, друга тощо, то втрата однієї ролі і однієї ідентифікації буде переживатися менш болісно, оскільки в неї є не менш значимі «запасні» ролі. Тому, чим більше соціальних ролей здатний відтворити індивід, тим більш пристосованим до життя він є. Крім того, теорія ролей особистості може бути дуже корисною для підвищення ефективності професій типу «людина-людина», оскільки саме поняття

ролі складається із двох частин, кожна з яких завжди людина: начальник – підлеглий, лікар – хворий тощо.

Теорія ролей дає можливість детально розглядати такі соціально-психологічні процеси в професійній діяльності особистості, як: розуміння і прийняття ролі; входження в роль і вихід з неї; просторово-тимчасові межі існування професійної ролі; психологічний зміст ролей; якісні особливості програвання ролей; розходження в розумінні специфіки ролі різними представниками суспільства або професій; ідентифікація «Я» особистості носія і професійно-посадової ролі тощо. Можна сказати, що кожна професія накладає специфічний відбиток на психічний вигляд людини. Так, підкреслюючи важливість і актуальність вивчення професійної деформації, А. Л. Свенцицький, визначає її через поняття «роль»: «... особливості трудової діяльності і сформованого індивідуального стилю працівника, впливаючи на властивості його особистості, можуть іноді приводити до так званої професійної деформації». Мова йде про ті випадки, коли професійні стереотипи дій, відносин стають настільки характерними для людини, що вона ніяк не може і в інших соціальних ролях вийти за рамки сформованого стереотипу, перебудувати свою поведінку згідно умов, що змінилися» [4, с. 40].

У Стенфордському тюремному експерименті з психологічного дослідження реакції людини на обмеження волі, умови тюремного життя і вплив нав'язаної соціальної ролі на поведінку, Ф. Зімбардо встановив, що роль досить суттєво впливає на поведінку людини [2]. Може виникати явище деіндивідуалізації – феномен поглинання особистості професійною роллю. Особистість втрачає контроль над своєю індивідуальністю (приклад – тюремники в експерименті Ф. Зімбардо), що є одним із проявів професійної деформації правоохоронців.

Успішність діяльності правоохоронців багато в чому визначається вмінням працівників поліції володіти широким спектром професійно значимих ролей, які використовуються у наступних цілях: з метою добування необхідної для розкриття або попередження злочинів інформації; для маскуванню власних якостей, психічних станів і мети спілкування; для вирішення соціально-рольових конфліктів; для пояснення і розуміння поведінки людей через розпізнавання рольового репертуару їх особистості; з метою профілактики професійної деформації.

У юридичній психології розрізняють три види рольової поведінки [3]: конспіративно-рольова (працівник поліції маскує свою приналежність до правоохоронних органів і представляється мисливцем, відпочиваючим, учителем тощо відповідно до оперативно-службових завдань з метою добування необхідної інформації); особистісно-рольова (працівник поліції повинен вміти показати себе як довірливу, наївну, розгублену, веселу

людину маскуючи власні якості, риси характеру і психічні стани); цілерольова (працівник поліції маскує істинні цілі та наміри).

Однією із складових психологічної підготовки працівника поліції до виконання службово-професійних завдань є відпрацювання навичок рольової поведінки на трьох рівнях [3]:

- психофізіологічному – формується здатність викликати і демонструвати різні психофізіологічні реакції організму відповідно до демонстрованих психічних станів, обстановки і умов здійснення контакту з об'єктом. Виробляється максимально можливий контроль мимовільних реакцій;

- психологічному – формується вміння викликати і входити в різні психічні стани, що відповідають демонстрованій оперативній ролі, обстановці, стану об'єкта і особливостям контакту;

- соціально-психологічному – шліфується здатність до реалізації сукупності вмінь, демонстрації різних комунікативних форм поведінки з урахуванням психологічних особливостей як об'єкта і його оточення, так і обстановки, при цьому домагаються максимального узгодження його слів, жестів, реакцій, рухів, станів, які повинні бути властиві створеному образу.

Працівники поліції використовують різні психологічні механізми реалізації рольової поведінки. На стадії формування лінії рольової поведінки такими психологічними механізмами виступають: уява, ототожнення, наслідування, проектування самоподачі, фантазування, прогнозування і асоціативні уявлення. На стадії реалізації: ідентифікація, рефлексія, емпатія, механізми самопрезентації, пристосування, атракція, імітація та копіювання.

Психодіагностика рольового репертуару особистості сприятиме прогнозуванню типу поведінки працівників поліції в різноманітних професійних ситуаціях, їх емоційно-вольової реакції та готовності до вирішення службово-професійних завдань.

Отже, рольова поведінка працівників поліції – це уміння перевтілюватися в процесі реалізації поведінкових програм відповідно до умов і вимог того соціального і професійного середовища у якому вони перебувають. Розширюючи репертуар психологічних ролей працівники поліції засвоюють соціальні стандарти поведінки, вчаться оцінювати себе і здійснювати самоконтроль. Тому, навички рольової поведінки можуть бути використані працівниками поліції як інструмент адаптації до умов службової діяльності і формування професійної майстерності.

Список бібліографічних посилань

1. Горностай П. П. Личность и роль. Ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.

2. Зимбардо Ф. Эффект Люцифера. Почему хорошие люди превращаются в злодеев / пер. с англ. А. Стативка. М. : Альпина нон-фикшн, 2013. 740 с.

3. Прыгунов П. Я. Психологическое обеспечение специальных операций: ролевое поведение : учеб. пособие. Киев : Европейский ун-т, 2000. 302 с.

4. Свенцицкий А. Л. Социальная психология : учебник. М. : Велби ; Проспект, 2004. 336 с.

Отримано 28.02.2018

УДК 159.923.2:351.74

Ірина В'ячеславівна ЖДАНОВА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

Ірина Олександрівна БАКУМЕНКО,

слухач магістратури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ ЮРИСТА

Розкрито суть проблеми емоційної компетентності з точки зору юридичної психології. Представлені основні підходи до змісту та структури емоційної компетентності, показана її роль у професійній діяльності юриста, зроблено висновок щодо емоційної компетентності як професійно важливої якості юриста.

Проблема емоційної компетентності людини та її розвитку є однією з найактуальніших проблем сучасної психологічної науки. Традиційно ця проблематика вважається прерогативою загальної та соціальної психології, однак за останні роки спостерігається зростання інтересу юридичної психології до даної проблеми.

Коло інтересу юридичної психології до проблеми емоційної компетентності людини можна окреслити, насамперед, з точки зору суб'єктів правовідносин, одним з яких є юрист. Юридична діяльність є складною та багатоаспектною. Зміст юридичної діяльності у кожній конкретній ситуації складають окремі дії юристів, що націлені на досягнення бажаних правових результатів. Ціла низка таких дій є комунікативними діями, які спрямовані на спілкування юриста з іншими учасниками і суб'єктами юридичної справи у процесі її вирішення. Для юристів спілкування є основним інструментом під час виконання ними професійних завдань, основним засобом реалізації всіх інших сторін юридичної діяльності (пізнавально-пошукової, реконструктивної, організаційної, посвідчу вальної та ін.) [3; 4].

Слід зазначити, що проблема емоційної компетентності у «чистому вигляді» майже не розглядалася в юридичній психології. Вона втілювалася у дослідження інших, більш загальних юридико-психологічних проблем: психологічного впливу у професійній діяльності юриста (Мілорадова Н.Е., Лозова С.М.), комунікативної компетентності та професійного спілкування юриста (Дубова І.О., Жданова І.В., Макаренко П.В., Мороз Л.І., Шинкаренко І.О. та ін.), досліджень емоційної сфери особистості юриста (Ларіонов С.О., Леженіна Л.М., Литвинова Г.О.), соціального та емоційного інтелекту (Доценко В.В., Мілорадова Н.Е., Приймаченко О.М., Харченко С.В.), конфліктологічної компетентності юриста (Гіренко С.П., Ващенко І.В.) та інших питань. Однак, на нашу думку, емоційна компетентність повинна стати самостійним предметом досліджень в межах юридичної психології, бо торкається багатьох аспектів юридичної праці: професійного спілкування і взаємодії, саморегуляції юриста, управління стресом, вирішення проблем та конфліктів, розвитку лідерського та особистісного потенціалу та інших питань. Отже, емоційна компетентність є однією з найважливіших професійно важливих якостей юриста.

«Компетентність» у перекладі з латинської мови означає поінформованість, обізнаність. Аналіз літератури дозволяє виділити декілька підходів до визначення цього поняття: а) як сукупність досвіду (Т. Коновалова, М. Рібаков); б) як здатність, здібність (Д. Кун, О. Холостова та ін.); в) як набір умінь, навичок (С. Макаров, В. Цветков); г) як єдність психічних властивостей (С. Беденко, О. Кононко); ґ) як ефективна модель дії (В. Слот, Х. Спанярд) [1].

Поняття емоційна компетентність увійшло у психологічний аналіз завдяки працям таких дослідників як R. Buck, D. Goleman, І. Андрєєва, К. Саарні, М. Райнольдс, О. Яковлевої та ін. В той же час на сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо визначення емоційної компетентності, її змісту, структури, чинників розвитку. Згідно з визначенням Д. Гоулмена, емоційна компетентність – це здатність усвідомлювати і визнавати власні почуття і почуття інших для самомотивації, управління власними емоціями і стосунками з іншими. На думку вченого, емоційна компетентність включає дві складові: особистісну компетентність – управління собою (розуміння себе, саморегуляцію та мотивацію) і соціальну компетентність – встановлення взаємовідносин, що забезпечує емпатія та соціальні навички [7]. У загальному вигляді емоційна компетентність визначається як конструкт, що відображає емоційну зрілість індивіда й узагальнює емоційні, інтелектуальні та регулятивні складові психіки, залучені до процесу досягнення професійних та особистісних цілей [5], як здатність особистості щодо оптимальної координації між емоціями і цілеспрямованою поведінкою [2].

Щодо структури емоційної компетентності, то вона є системною властивістю особистості і, на думку Г. В. Юсупової включає такі компоненти: навички саногенної рефлексії, саморегуляції, оптимального рівня емпатії та експресивності [5]. У запропонованій Р. Бар-Оном моделі емоційна компетентність оцінюється дещо за іншими компонентами, а саме: навичками управління своїми емоціями, міжособистісними стосунками і стресом, а також здібностями до адаптації і загальним настроєм [6]. На думку Ф. Іскандерової емоційна компетентність включає в себе: уміння людини усвідомлювати і оцінювати себе (свої сильні і слабкі сторони, свої почуття і поведінку, причини їх виникнення і наслідки, до яких вони призводять), складати план особистого розвитку; уміння управляти собою (своїми установками, поведінкою, приймати рішення, бути, де потрібно, наполегливим, гнучким, справлятися із стресовими і конфліктними ситуаціями) управляти своїми емоціями; уміння мотивувати себе (визначати чіткі напрями руху, досягати результатів, мати позитивний настрій, робити своє життя і роботу цікавими); уміння розуміти людей, їх емоції, почуття, бути терпимим; уміння будувати взаємини з людьми (довіри, поваги, уміти домовлятися, бути хорошим учасником команди) [2]. Всі ці уміння дозволяють людині адекватно діяти на основі обробки зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації.

Враховуючи, що емоційна компетентність є феноменом, що розвивається у процесі соціального функціонування людини і належить до так званих м'яких компетенцій (Soft skills), встає питання щодо змісту, методів та засобів, умов та чинників цілеспрямованого розвитку емоційної компетентності. Психологічні аспекти цього питання розкриті у працях І.Н. Андрєєвої, С.П. Дерев'янко, І.М. Матійків, М. Рейнолдс, В.І. Слепкової, О.Л. Чуланової та інших.

Вважаємо, що розвиток емоційної компетентності як професійно-важливої якості особистості юриста треба розпочинати у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Це потребує, по-перше, проведення досліджень щодо оцінки наявного рівня та особливостей емоційної компетентності студентів та курсантів, по-друге, розробку спеціалізованих програм психологічного тренінгу щодо розвитку емоційної компетентності майбутніх юристів. Такі дослідження в Україні тільки розпочинаються.

Отже, емоційна компетентність є однією з професійно-важливих якостей, розвиток якої дозволить юристам підвищити ефективність всіх сторін професійної діяльності, сприятиме актуалізації адаптивних здібностей, забезпеченню особистої безпеки, ефективній міжособистісній взаємодії, профілактиці професійної деформації та емоційного вигорання юриста, збереженню його професійного здоров'я та професійного довголіття, професійній самореалізації в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144–147.
2. Искандерова Ф. В. Эмоциональный интеллект как основа межличностного взаимодействия. *Вестник КАСУ. Образовательные технологии*. 2006. № 1. С. 130–134.
3. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Столяренко. М. : Юнити-Дана, 2001. 639 с.
4. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Жданової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 516 с.
5. Юсупова Г. В. Состав и измерение эмоциональной компетентности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Казань, 2006. 20 с.
6. Bar-On R. Emotional intelligence ; Emotional quotient inventory. Toronto, 1997.
7. Goleman D. Emotional Intelligence. London : Bloomsbury Publishing, 1996. 369 p.

Отримано 25.02.2018

УДК [159.9:351.74](477)

Юлія Олександрівна ЗАГУМЕННА,

*професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1 (слідства)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0617-8363>

ПСИХОЛОГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Проведено аналіз понять «публічна безпека» та «психологічна безпека». Визначено психологічні чинники забезпечення публічної безпеки органами Національної поліції України.

Забезпечення публічної безпеки і порядку як у звичайних умовах життєдіяльності суспільства та держави, так і в умовах виникнення надзвичайних ситуацій досягається шляхом проведення єдиної державної політики у галузі забезпечення внутрішньої безпеки держави, а отже, і публічної безпеки й порядку, реалізацією заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямованих, перш за все на попередження загроз життєво важливим інтересам держави та суспільства.

До психологічних чинників забезпечення публічної безпеки та порядку можна віднести два напрямки: 1) психологія безпеки у системі «людина – середовище існування»; 2) психологія забезпечення публічної безпеки та порядку уповноваженими суб'єктами, зокрема органами Національної поліції.

На даний час відсутнє єдине трактування поняття «психологічна безпека». В академічних тлумачних словниках дається поняття «безпека особиста» (security personal), яка асоціюється зі станом, почуттями, переживаннями людини, що мають відношення до його становищу в сьогоденні і перспективам на майбутнє.

Психологічна безпека особистості проявляється в її здатності зберігати стійкість в середовищі з певними параметрами, у тому числі і з психотравмуючої впливами, в опірності деструктивним внутрішнім і зовнішнім впливам. Психологічна безпека особистості відбивається в переживаннях особистості захищеності незахищеності в конкретній життєвій ситуації. І. А. Баєва акцентує увагу на таких характеристиках, як стійкість особистості [1].

Механізми процесу формування та розвитку психологічної безпеки особистості детерміновані поведінкою людини в різних ситуаціях. За вибір поведінки відповідає суб'єктивне уявлення ситуації у свідомості людини. Наприклад, почуття загрози або страх виникають, коли людина оцінює ситуацію як небезпечну і не розташовує, на його погляд, досить надійними способами її дозволу (завищення об'єктивної небезпеки). Отже, загроза сама по собі ще не є джерелом психологічної небезпеки [1]. Психологічна безпека особи визначається комплексом пізнавальних, емоційно-вольових і характерологічних особливостей особистості, її спрямованістю і світоглядом, що формуються в процесі соціалізації.

Правоохоронці, які сформували навички роботи в небезпечних умовах і оволоділи способами усунення особистісної загрози, як правило, не відчувають страху, невпевненості або пригніченості. У тому випадку, коли загроза виникає несподівано, людині доводиться шукати вихід із ситуації, змінюючи раніше існуючі форми поведінки і плани дій. Відчуття загрози може виникнути, якщо людина не має можливості задовольнити істотні для нього потреби. Ці роздуми призводять до очевидного висновку: чим вище рівень визначеності і знань про способи дії, що дозволяє вирішити проблему в заданих умовах, тим вище рівень психологічної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Публічний означає такий, що встановлюється у державі самою державою, забезпечується та охороняється нею шляхом надання своїм громадянам широкого спектру прав, і покладання обов'язків з метою

всебічного задоволення інтересів громадян і суспільства та підтримки стабільності у державі. Цей стан візуально відкритий для спостереження всім громадянам, тому що в його сфері вони практично щоденно спілкуються один з одним. Смысловим ядром публічної якості характеристик безпеки і порядку є синтез колективних та індивідуальних станів захищеності й відповідні напрями та сфери цілеспрямованої діяльності щодо їх забезпечення. У цьому понятті органічно поєдналися колективні інтереси у підтриманні рівноважного стану між загрозами та можливостями їх нейтралізації чи запобігання, що, зрештою, гарантує можливість реалізації комплексу інших законних інтересів, прав і свобод людини. Колективні інтереси безпеки апріорі можуть бути повною мірою задоволені з урахуванням безпеки особистісної.

Публічний порядок у широкому розумінні містить у собі всю систему позитивних і негативних суспільних відносин (відносин державних органів між собою, державних органів та громадських організацій чи громадян), метою яких є охорона життя, здоров'я, честі й гідності громадян, їх законних інтересів, забезпечення громадського спокою як у громадських місцях, так і поза їх межами, збереження всіх форм власності, створення реальних умов для нормального функціонування державних органів, громадських організацій і трудових колективів та які регулюються соціальними нормами (як нормами права, так і іншими соціальними нормами неюридичного характеру).

Багатоплановий характер забезпечення поліцією публічної безпеки і порядку дозволяє виділити дві вузлові цілі її діяльності:

- охорона громадян від загроз публічній безпеці, досягнення якої передбачає прогнозування виникнення імовірних факторів небезпеки та вчасне їх усунення, інакше кажучи, йдеться про ранню превенцію й недопущення виникнення та деструктивного впливу негативних чинників із числа загроз на складники публічної безпеки;

- захист громадян від загроз публічній безпеці, реалізація чого означає гарантування вчасного припинення дії деструктивних факторів небезпек, усунення негативних наслідків їх дії; на відміну від охорони мета захисту зорієнтована на формування своєрідної другої лінії безпосередньої та пізньої превенції загроз публічній безпеці, коли останні вже трансформувалися в дійсні фактори негативної дії та існує можливість лише їх припинення та згладжування деструктивних ефектів від них.

Сутність публічної безпеки може бути виражена станом суспільного спокою, відсутності загроз (чи мінімально можливого їх рівня) охоронюваним законом правам, свободам, законним інтересам, а також відповідною системою діяльності, спрямованою на забезпечення вказаного бінарного (об'єктивно-суб'єктивного) стану. Це така вітально

комфортна система показників соціального середовища, за яких людина, групи людей, громади та суспільство в цілому здатні спрямовувати свої зусилля для реалізації вищих соціальних функцій (генерації нових поколінь, забезпечення спадковості знань, навичок, культури у найширшому її розумінні, всебічного мирного розвитку і захисту людини) без страху зазнати шкоди від тих чи інших, контрольованих чи неконтрольованих джерел підвищеної небезпеки (злочинних організацій, терористичних організацій, технічно аварійних об'єктів інфраструктури населених пунктів тощо).

Список бібліографічних посилань

1. Соціально-психологічні проблеми людини. *Юрайт*. 2012. URL: http://stud.com.ua/25091/psihologiya/sotsialno_psihologichni_problemi_bezpeki_lyudini (дата звернення: 15.02.2018).
2. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 407 с.

Отримано 29.02.2018

УДК 159.9

Ірина Володимирівна ЛАМАШ,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9548-4006>

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Представлено стислий огляд стану вивченості психологічного змісту проблеми професійної відповідальності працівників поліції. Зазначено, що професійна відповідальність є необхідною умовою професіоналізму сучасного поліцейського, але у вітчизняній психології ця проблема залишається недостатньо вивченою. У якості актуальних напрямків подальших досліджень визначено необхідність визначення поняття «професійна відповідальність працівника поліції» у психологічному сенсі, створення відповідної системної моделі зазначеного феномену та вивчення психологічних детермінант його функціонування.

Однією з найважливіших проблем і одним з пріоритетних напрямків діяльності поліції в умовах реформування правоохоронної системи є професійна підготовка, грамотно здійснюване навчання працівників поліції. Зміни, які відбулися і відбуваються практично в усіх сферах життя суспільства, вимагають нових професійних знань і умінь. Система підготовки в освітніх організаціях МВС України покликана забезпечити правоохоронні органи компетентними співробітниками з

високим рівнем професіоналізму, здатними ефективно вирішувати різноманітні завдання правового захисту суспільства. Головний чинник створення міцної правоохоронної системи вбачається в новій кадровій політиці, де особлива увага повинна приділятися підвищенню професіоналізму працівників Національної поліції України [4, с. 89]. У цілому ж, на основі аналізу відповідних наукових праць, як констатує Ю.М.Берега, у вітчизняній науці більшість дослідників визначають професіоналізм поліцейського як сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати відповідні професійні функції [1, с. 55]. Аналізуючи ознаки й складники професіоналізму працівника поліції, Н. Федіна доходить до висновку, що поняття «професіоналізм» зводиться не лише до досягнення людиною високих професійних результатів на основі наявних умінь і навичок, якісного виконання службових обов'язків відповідно до посадових та кваліфікаційних вимог. Непоміченою залишається наявність таких компонентів, як внутрішнє ставлення людини до праці, її психічні якості, оскільки професіоналізм – це найвищий рівень психологічних та особистісних змін, що відбуваються в процесі виконання службових обов'язків [7, с. 147].

С. Хантінгтон у концепції професіоналізму працівників силових структур (у тому числі і поліції), яка вже стала класичною, включає не тільки компетентність та корпоративний характер професії, але й відповідальність [8]. М.В. Блажевич вказує, що окремі дослідники прагнуть виділити системоутворювальну моральну якість поліцейського, що, безумовно, важливо в процесі систематизації якостей. Наприклад, С.В. Малетін називає в якості такої моральної якості професійну відповідальність. При цьому зауважує, що «розглядаючи професійну відповідальність працівника поліції, ми визначаємо її як якість особистості, що виявляється в здатності до саморегуляції своєї професійної діяльності по виконанню службових обов'язків, що відрізняється професіоналізмом, динамічністю, складністю професійних відносин і готовністю відповідати за її результати». Слід зазначити, що для працівника поліції відповідальність – це системоутворювальна якість, яка допомагає йому відповідно до закону вирішувати соціальні та міжособистісні конфлікти, здійснювати правильний моральний вибір. Поліцейському довірено вирішувати долі інших людей, він відправляє державну владу, тому повинен володіти розвиненим почуттям відповідальності за свої рішення, дії та вчинки. ... Відповідальність поліцейського є не тільки метою, але і результатом його правоохоронної діяльності (цит. за [2, с. 10]).

Відповідальність, підкреслює І. В. Клименко, є підґрунтям службової активності, сумлінного ставлення кожного працівника правоохоронних органів до своїх службових обов'язків, а також особливим методом, що забезпечує ефективне функціонування службових повноважень, однією з правових гарантій належного виконання завдань у межах компетенції та повноважень у конкретній галузі державного управління [4]. На підставі теоретичного й емпіричного аналізу І.В. Клименко робить висновок, що професійна відповідальність є

професійно важливою якістю в діяльності працівників поліції, що характеризується потребою особистості виконувати соціальні та професійні вимоги, рефлексувати результат своєї активності й здатністю керувати емоційними переживаннями [5, с. 156].

Разом з цим, слід зауважити, що, незважаючи на актуальність зазначеної проблеми, вивчення психологічного змісту професійної відповідальності працівників поліції за її психологічних детермінант залишається поза увагою вітчизняних науковців. Проведений нами теоретичний аналіз стану вивченості феномену професійної відповідальності в українській психології свідчить про те, що дослідниками були розглянуті такі аспекти цієї проблеми як: професійна відповідальність як риса особистості (М.І. Сметанський, 1994), психологічні основи становлення військово-професійної відповідальності (А.О. Афанасьєв, 2000), формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога (І.Г. Тимошук, 2003), професійна відповідальність в управлінській діяльності (С.В. Баранова, 2006), психологічні детермінанти відповідальності менеджерів промислового підприємства (О.В. Лазорко, 2007), формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів (Е.В. Лузік, 2009), формування професійної відповідальності у майбутніх учителів основ здоров'я (С.Б. Букша, В.І. Бабіч, 2010), відповідальність як особистісна цінність у структурі професійної ідентичності творчо обдарованого працівника (В.В. Кириченко, 2011), психологічні аспекти відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери (О. Патинок, 2016). Наукові роботи І.В. Клименка (2017), до думки якого ми звертались вище, акцентують увагу на актуальності формування відповідальності майбутніх поліцейських в контексті програми психологічного супроводу, але цього недостатньо для детального розкриття психологічного змісту професійної відповідальності працівників поліції. Зважаючи на те, що відповідальність є однією з базових моральних властивостей особистості та виступає як характеристика її морально-етичної сфери [3, с. 135], в умовах реформування правоохоронної системи нагальною потребою є створення методологічних підходів до вивчення професійної відповідальності правоохоронців у галузі психологічної науки та розгортання емпіричних досліджень у цьому напрямку. У цьому сенсі важливим є визначення поняття «професійна відповідальність працівника поліції» на ґрунті створення відповідної системної моделі зазначеного феномену та визначення психологічних детермінант його функціонування має особливу теоретичну та практичну значущість для розуміння професіоналізму працівників поліції в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Береза Ю. М. Поняття, сутність та зміст професійної підготовки працівників підрозділів поліції особливого призначення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 53–60.

2. Блажевич Н. В. Проблема систематизации нравственных качеств полицейского. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2017. № 3 (41). С. 8–12.
3. Брюхова Н. Г., Бородай Т. В. Психологические особенности развития ответственности в зрелом возрасте. *Социосфера*. 2013. № 4. С. 135–136.
4. Венедіктов В. С. Національна поліція України: професіоналізм та конкурентоспроможність як перспективи розвитку. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 89–93.
5. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і Безпека*. 2017. № 2 (65). С. 152–157.
6. Клименко І. В. Симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2017. № 3 (17). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/766-2017-3-17> (дата звернення: 22.01.2018).
7. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 145–149.
8. Huntington S. P. Soldier and state: The theory and practice of civil-military relations. *Defense Analysis*. 2000. Vol. 16, No. 3. P. 345–346.

Отримано 05.03.2018

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*доцент кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;*

Павло Валентинович МАКАРЕНКО,

*заступник декана з навчально-методичної та наукової роботи
факультету № 4 (кіберполіції)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9055-3287>*

ДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Аналізується проблема поведінкової діагностики агресивності особистості засобами психологічного тренінгу. Наводяться дані щодо наявних взаємозв'язків «поведінкової» і «тестометричної» агресивності поліцейських.

Проблема агресивної поведінки набуває в суспільстві дедалі більшої актуальності і гостроти.

Агресія тлумачиться дослідниками дуже широко, в основному у зв'язку з насильством чи його наслідками [1]. С. Розенцвейг включав до агресивної конструктивні та деструктивні дії, спрямовані на подолання перешкод, або просування до цілі. В структуру агресивної поведінки він

включав і асертивність, щоправда не визначаючи її окремо [2]. Л. Ерон визначив агресію як дії, які призводять до шкоди або подразнення іншої особи безпосередньо або через її власність [3]. Заслуговує на увагу точка зору Г. Кауфмана, який запропонував вважати агресією поведінку, спрямовану на об'єкт, який особа вважає суб'єктивно досяжним, і очікує, що цей об'єкт буде перешкоджати досягненню певної мети, або заважати її досягненню [4]. Ключова відмінність полягає тут в положенні спостерігача, його цікавить причина поведінки (агресивна мотивація) чи її наслідки (факт завдання шкоди).

Складність у визначенні меж агресії зумовлюється, крім того, різноманіттям її проявів: соціально прийнятна та неприйнятна; випадкова та умисна; міжособистісна та аутоагресія тощо.

В тому числі, характеризуючи агресивну поведінку людини, яка скоїла насильницький злочин, прийнято її поділ на інструментальну (превентивну, хижу, «cold-blooded») та реактивну (імпульсивну, «hot-blooded»). Така двофакторна модель агресії підтверджується чисельними дослідженнями на різноманітних вибірках дітей, студентів, дорослих, засуджених тощо [5].

Вивчення агресивності як особистісної риси здійснюється, зазвичай за допомогою опитувальників, тестів, проєктивних методів психологічної діагностики. Результати такої діагностики виявляються корисними для психологічної практики, зокрема щодо прогнозу агресивності у професійній діяльності працівників «силових структур». Однак, поряд із типовими, притаманними для самоописів чинниками викривлень результатів [6, с. 133–134], питання (критерії) у методиках діагностики агресивності є, в основному, інтуїтивно-зрозумілими для респондентів, що не виключає обрання відповідей за принципом соціальної бажаності. Цікавим, і на наш погляд, потенційно корисним для відбору кадрів в поліцію є можливість поведінкової діагностики агресивності кандидатів, яку можливо проводити під час групового етапу професійно-психологічного відбору. Відкритим залишається питання кореляції «реальної» (поведінкової) та «тестометричної» агресивності.

Впродовж кількох останніх років на кафедрі педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ проводяться первинна підготовка та підвищення кваліфікації працівників різних підрозділів Національної поліції України, в межах якої було проведено емпіричне дослідження їх агресивності під час проведення психологічного тренінгу «Стресостійкість». Загалом охоплено 100 працівників поліції чоловічої статі, віком 24–35 років.

Для визначення «тестометричної» агресивності досліджуваних було використано два стандартизованих опитувальника діагностики агресивності (П. Ковальова – Є. Ільїна та Л. Почебут), проєктивна методика «Тест руки» Е. Вагнера. Поведінкова агресивність вивчалась в ході виконання вправи «Стілець», яка полягає в наступному. Першому учаснику пропонується з зав'язаними очима знайти в аудиторії стілець і

сісти на нього. Другому учаснику пропонується непомітно зайняти стілець, і, сидючи мовчки, не віддавати його. При зіткненні першого учасника зі стільцем, виявляється, що той кимось зайнятий, і в такій ситуації невизначеності він, намагаючись сісти на стілець, демонструє одну або декілька з можливих стратегій поведінки:

- «заперечення», невиконання вправи різноманітними способами (пряма відмова виконати вправу; посилення на моральні норми «я не можу сісти, тут зайнято»; тривале пасивне вичікування тощо);

- «заміщення», намагання виконати вправу не зовсім так, як необхідно (пошук іншого «такого ж самого» стільця; намагання сісти на спинку; намагання сісти на коліна другому учаснику тощо);

- «пошук допомоги», вербалізація невпевненості, додаткових питань, закликів до аудиторії поради чи допомогти;

- «регрес», демонстрація інфантильних форм поведінки (недоречний сміх, дитяча мова тощо);

- «співробітництво», яке полягає у повноцінній спробі встановити вербальний контакт з другим учасником, який сидить на стільці;

- «агресія», в основному фізична (спроби зіштовхнути другого учасника зі стільця).

У таблиці 1 показані кореляційні зв'язки між досліджуваними характеристиками.

Таблиця 1

**Взаємозв'язки між показниками
«тестометричної» і «поведінкової» агресивності (r)**

Методика	Шкали	Отрицание	Замещение	Поиск помощи	Агрессия	Регресс	Сотрудничество
Ковальова-Ільїна	Пряма фізична агресія	-,272*					
Почебут	Вербальна агресія					,247*	
	Фізична агресія	-,250*					
	Предметна агресія			,235*			
	Емоційна агресія		,306*				
	Самоагресія		,230*				
Вагнера	Агресія					-,259*	
	Комунікація			,220*			
	Демонстративність						-,249*
	Активна безособовість			,264*			

З таблиці видно, що прояви поведінкової агресії, яка демонструється в ході виконання тренінгової вправи, не корелюють з показниками відповідних психодіагностичних методик. Ймовірно джерела і ступінь реальної агресивної поведінки слабо усвідомлюються особистістю, вони знаходяться під значним впливом механізмів психологічного его-захисту, тому мало доступні для самоопису і самозвіту. Це свідчить на користь того, що поведінковий напрям є перспективним напрямом діагностики агресивності поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Stanford M. S., Houston R. J., Villemarette-Pittman N. R. & Greve K. W. Premeditated aggression: Clinical assessment and cognitive psychophysiology. *Personality and Individual Differences*. 2003. Vol. 34. Pp. 773–781.
2. Rosenzweig S. Outline of a denotative definition of aggression. *Aggressive Behavior*. 1977. Vol. 3. Pp. 379–383.
3. Eron L. D. The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*. 1987. Vol. 42. Pp. 435–442.
4. Kaufmann H. Definitions and methodology in the study of aggression. *Psychological Bulletin*. 1965. Vol. 64. Pp. 351–364.
5. Douglas R. L. Instrumental and reactive violence: the role of mental health factors and maltreatment history in the manifestation of violent offending. Dalhousie University, 2010. 274 p.
6. Кузнецов М. А., Макаренко П. В., Ларионов С. А. Эмпирические методы изучения системы отношений личности. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. № 51. С. 128–140.

Отримано 05.03.2018

УДК [159.98:351.74](477)

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ОПЕРАЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто сутність професіогенезу з боку аналізу змісту процесу формування психологічної системи діяльності через врахування його стартового рівня, впливу різноманітних чинників на характер протікання діяльності та формування сценаріїв професійного розвитку у певному середовищі; проаналізовано операціональні характеристики професіогенезу правоохоронця до яких віднесено початковий, процесуальний та результативний компоненти.

Сучасні дослідники для позначення особистісних змін, які відбуваються в процесі засвоєння і здійснення професійної діяльності і обумовлені характером цієї діяльності, використовують поняття «професіогенез». Будучи міждисциплінарним феноменом, проблема професіогенезу особистості набуває актуальності та стає предметом дослідження в межах психологічних і педагогічних концепцій. В загальному розуміння «професіогенез» – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору і прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність.

Проаналізувавши наукові напрацювання вчених у галузях педагогіки, психології, юридичної психології та соціології ми вважаємо доцільним виокремити півні базові характеристики професіогенезу фахівця-правоохоронця. Отже, на нашу думку, до них слід віднести: операціональні, динамічні та змістовні. Серед зазначених характеристик саме операціональні розкривають сутність професіогенез з боку аналізу змісту процесу формування психологічної системи діяльності, через врахування його стартового рівня, впливу різноманітних чинників на характер протікання діяльності та формування сценаріїв професійного розвитку у певному середовищі.

До операціональних характеристик професіогенезу правоохоронця ми віднесли початковий компонент (стартовий професіогенетичний стан особистості); процесуальний компонент (зовнішні та внутрішні чинники професіогенезу, професійні кризи (нормативні та ненормативні); професіогенетичні сценарії; професійне середовище; результативний компонент (особистісний позитивний професіогенез: набута професійна ідентичність, професіоналізм, професійна самореалізація, професійна зрілість; особистісний негативний професіогенез: маргіналізм, професійні деформації, професійні деструкції).

В якості початкового професіогенетичного компоненту операціональних характеристик ми розглядаємо стартовий професіогенетичний стан особистості, що розуміється як певний стартовий рівень психічного та соціального розвитку особистості, який реалізується через здійснення людиною вибору конкретного професійного шляху.

Так орієнтуючись на запропоновану Е. А. Клімовим модель ситуації професійного вибору, що визначає якість професійних планів підлітка «восьмикутник основних факторів вибору професії» можна охарактеризувати стартовий професіогенетичний стан особистості розглядаючи фактори як його характеристики, а саме : 1) облік схильностей (в порівнянні з інтересами, схильності більш стійкі); 2) облік здібностей, зовнішніх і внутрішніх можливостей; 3) облік

престижності обраної професії; 4) облік інформованості про неї; 5) врахування позиції батьків; 6) врахування позиції однокласників, друзів і однолітків; 7) врахування потреб виробництва («ринку»), а також 8) наявність певної програми дій по вибору і досягнення професійних цілей – з особистої професійної перспективи [4, с. 121–128].

Визначальне місце у цьому переліку належатиме задаткам, схильностям та здібностям, що складають фундамент мотиваційного компоненту діяльності.

Розглядаючи процесуальний компонент операціональних характеристик професіогенезу правоохоронця, ми, по-перше, аналізуємо чинники, що впливають на характер його протікання. Серед яких Е. Ф. Зеєр [2] виокремив:

- зовнішні (соціально-економічні умови, провідна навчально-професійна і професійна діяльність, наявність специфічних техніко-технологічний рівень діяльності, система стимулювання професійного росту (заохочення та покарання), випадкові обставини і життєво важливі події);

- внутрішні (біопсихічні і фізіологічні особливості, соціально-професійна активність, мотиви і смисли професійної діяльності, потреби в реалізації свого професійно-психологічного потенціалу, потреба в самореалізації, кризи професійного становлення, ірраціональні).

Зазначимо, що особливе значення у процесі професійного становлення правоохоронців мають чинники, пов'язані як зі специфікою навчанням у профільних вузах системи МВС України так і зі специфікою проходження служби у підрозділах Національної поліції України.

Аналізуючи вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на виокремленні О. О Бодальовим чотири основних сценарії розвитку дорослої людини Е. Ф. Зеєр та Е. Е Симанюк описали шість видів сценаріїв професійного розвитку особистості: плавне уповільнення професійного розвитку; стагнуючий професійний розвиток; спад професійної активності і можлива редукція професійного розвитку; досягнення значних результатів у професії; кардинальна зміна траєкторії професійного розвитку; катастрофа [3, с. 40–42].

По-друге, перехід особистості з однієї стадії професіогенезу на іншу супроводжується виникненням професійних криз. На їх існування вказують багато науковців Л. І. Анциферова, Ф. Є. Василюк, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Климов, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Е. Е. Симанюк, А. Р. Фонарьов та ін.

Під кризами професійного становлення більшість з них розуміє нетривалий у часі період кардинальної зміни професійної свідомості, який супроводжується можливою зміною темпу та вектору професійного розвитку особистості. Найчастіше у науковій літературі

ми зустрічаємось з такими видами криз професійного становлення: криза учбово-професійної орієнтації, криза вибору професії, криза професійних експектацій, криза професійної кар'єри, криза соціально-професійної самоактуалізації, криза втрати професії. Кожна з криз має як загальні, так і специфічні психологічні особливості протікання. В аспекті вивчення професійних криз продуктивним є підхід Е. Ф. Зеєра і Е. Е. Симанюк, так вони запропонували виокремлення нормативних та ненормативних життєвих криз та криз професійного становлення.

По-третє, особистісний професіогенез визначається не тільки наявним початковим рівнем, чинниками, особливостями протікання та подолання професійних криз але також і оточенням, тобто соціальним середовищем, в якому людина проявляє свою активність. Кожна професія створює певне середовище, в межах якої здійснюється професійне становлення особистості. Професійне середовище. – це сукупність (точніше система) об'єктів і відносин, що виникають в результаті здійснення професійної діяльності. Професійне середовище це сукупність предметних та соціальних умов праці. До його характеристик відносяться: об'єкт і предмет праці; цілі і завдання праці; засоби праці; фізичне середовище; соціальне середовище.

Результативний компонент операціональних характеристик професіогенезу правоохоронця визначається в процесі просування особистості професіогенетичними сходами та може мати як позитивний так і негативний характер. Підтримуючи дослідження В. І Гордієнко, Л. В. Копець ми розглядаємо особистісний позитивний професіогенез і особистісний негативний професіогенез.

Особистісний позитивний професіогенез має місце у разі відповідності професії особистісним структурам, досягнення успіхів, майстерності в професійній діяльності, що підсилює мотивацію особистого розвитку і сприяє творчому розвитку і саморозвитку особистості засобами професії. У результаті позитивного професіогенезу відбувається «посилення» особистісний структур і особистості в цілому, формується професійний тип особистості з характерною манерою діяльності, поведінки, спілкування, інтересами, позиціями [1]. Результатом особистого професіогенезу є набута професійна ідентичність, професіоналізм, професійна самореалізація та професійна зрілість.

Негативний професіогенез виникає у разі невідповідності особистості професії. Особа, що не стала професіоналом (особистість без професійної майстерності), часто характеризується поведінковими ускладненнями, роздратованістю, конфліктністю, сприймає свою професію як муку, страждає від неї. Негативний професіогенез виявляється у загостренні уваги до об'єктів і явищ, пов'язаних з професією, при одночасному зниженні інтересу до всього іншого, що

зрештою призводить до однобічності світогляду, обмеженості, професійної упередженості: особистість втрачає чутливість до інших життєвих сфер, окрім професійної діяльності [1]. Ефектом негативного професіогенезу є також надмірна заглибленість особи в професійну діяльність – особливий професійний фанатизм, коли особистість перетворює професію в засіб нових життєвих досягнень, стає конфліктною і жорстокою у відносинах з іншими, формує специфічну професійну етику, що обслуговує її особисті прагнення. Проявами негативного професіогенезу є професійний маргіналіз, деформація та деградація особистості.

Таким чином, розгляд професіогенезу через призму виділених нами операціональних характеристик надає можливість більш ґрунтовного аналізу цього процесу та сприяє розробці комплексної програми психологічного супроводу професійного становлення фахівця-правоохоронця.

Список бібліографічних посилань

1. Гордієнко В. І., Копець Л. В. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології. *Наукові записки*. 2002. Т. 20: Соціологічні науки. С. 59–64.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития : учеб. пособие. М. : Академия, 2007. 240 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций : учеб. пособие для вузов. М. : Акад. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2005. 240 с.
4. Климов Е. А. Как выбирать профессию. М. : Просвещение, 1990. 159 с.

Отримано 03.03.2018

УДК 351.74(477)

Сергій Павлович ПОНОМАРЬОВ,

*співробітник центрального апарату Служби безпеки України,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Аналізується термін «громадський порядок (безпека)». Наголошується проблема вдосконалення кадрового забезпечення державного апарату висококваліфікованими і компетентними фахівцями, здатними ефективно працювати в правоохоронних органах.

Ефективне забезпечення національної безпеки країни залежить від вдосконалення основних елементів, які її складають. Так, національна безпека залежить від належної охорони прав та свобод людини,

недоторканності її життя та здоров'я, власності, інших суспільних інтересів, тобто від охорони громадського порядку (громадська безпека). Громадська безпека створює атмосферу спокою серед населення, обстановку впевненості в ефективності захисту від імовірних злочинів, у наявності для цього відповідних гарантій, відчуття безпеки, на яку можна покластися та яка заспокоює. Для того, щоб з'ясувати найважливіші питання, що стосуються охорони громадського порядку, перш за все слід розкрити його поняття та зміст. При цьому необхідно приймати до уваги зміни, що постійно відбуваються в законодавстві конкретної держави, економічний, культурний, соціальний розвиток населення та інші фактори, що мають значення і встановлюють зміст громадського порядку та впливають на його стан.

Основним питанням забезпечення громадського порядку в юридичній науці присвячено достатньо праць таких вчених як: Ф.Е. Колонтаєвського, Є.О. Корнєва, В.В. Лазарєва, Л.Л. Панова, Л.М. Розіна, О.Ф. Скаун та інших., але вказана проблематика є дуже важливою і в наш час, більше того – вона набула особливого значення та змісту.

Попри те, що сам термін «громадський порядок (безпека)» досить часто зустрічається в чинних нормативних актах, але в сучасній юридичній літературі представлені різні погляди на розуміння громадської безпеки. Треба зазначити, що обговорення, які ведуться в цій галузі, не дозволяють виділити єдності в поглядах на це питання. Автор пропонує, під громадським порядком (безпекою) розуміти стан суспільства, який сконцентрований у його духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностях, інформаційному і навколишньому середовищі та природних ресурсах за відсутності загроз.

Зміст громадської безпеки становить систему взаємопов'язаних суспільних відносин, що проявляються в поведінці людей, їх діяльності, вчинках переважно в громадських місцях. Суть і специфіка громадської безпеки в її соціальній значимості – забезпечення нормальних умов життя, побуту і відпочинку людей, суспільного спокою, ефективної трудової діяльності, охорони честі і гідності людини [1, с. 9].

Розглядаючи стан правопорядку на території нашої держави, необхідно враховувати те, що злочинність набула масштабного характеру, високого рівня досягла частка особливо небезпечної насильницько-корисливої злочинності, розширюються сфери діяльності організованих злочинних груп, зросла кількість злочинів скоєних у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння. Спостерігається тенденція підвищення кількості злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, вбивства на замовлення, рекет, захоплення заручників, шантаж, тероризм. Усе це свідчить про наявність значної

кількості проблем у забезпеченні та охороні громадського порядку і необхідності їх вирішення.

Вимоги часу та ситуація, що склалася на сьогодні в Україні, потребують позитивних змін в усій системі охорони громадського порядку. За для встановлення базових механізмів забезпечення громадського порядку розробляються і впроваджуються в дію закони та підзаконні нормативно-правові акти реформаторського спрямування, використовується зарубіжний досвід у напрямку вдосконалення діяльності правоохоронних органів, застосовуються практичні напрацювання працівників правоохоронної системи європейських країн, здійснюються інші заходи. Однак слід розуміти те, що такі зміни потребують значних матеріальних витрат з боку держави і проводити реформування необхідно комплексно, системно, за конкретними програмами. Досліджуючи нормативно-правове забезпечення охорони громадського порядку, необхідно врахувати, що зміни в діяльності органів державної влади у вказаному напрямку почали впроваджуватися ще з часів здобуття Україною незалежності, а належних результатів не досягнуто. Поняття «реформування» стало звичним та повсякденним для кожного громадянина держави, проте необхідного змісту воно не несло, було затрачено чимало грошових коштів з державного бюджету з метою впровадження змін у належне забезпечення громадського порядку. Однак бажаного результату це не принесло, оскільки такі зміни не знайшли ефективного застосування. Доцільно взяти до уваги попередній негативний досвід у даній сфері і сприяти ефективним та позитивним змінам у здійсненні охорони громадського порядку, в першу чергу нормативно закріпивши єдине поняття громадського порядку, враховуючи останні тенденції, та зміни, що відбуваються на території Української держави, а також запровадити це поняття у практичне застосування. Адже як зазначає Я.Н. Радюшин відсутність єдиного розуміння поняття громадського прядку сприяє різночитанням, смисловим підмінам, синонімізації різних за значенням понять і на певному етапі стає гальмом у розвитку тієї або іншої галузі наукових знань. На практиці неоднозначне визначення понятійної бази призводить до нечіткості цілей і завдань, якісної невизначеності суб'єктів діяльності, багатозначності і дублювання функціональних зв'язків між ними [2§ 3, с. 12].

В умовах реалізації конституційних засад демократичної, правової, соціальної держави та формування громадянського суспільства нагальним питанням постає проблема удосконалення кадрового забезпечення державного апарату висококваліфікованими і компетентними фахівцями, здатними ефективно працювати в правоохоронних органах. Суспільство і держава потребують підготовки нової генерації і підвищення кваліфікації

вже працюючих керівників і фахівців органів державної влади, формування реального та перспективного резерву їх кадрів, щоб своєчасно були підготовлені фахівці для заміщення нових посад, у тому числі в нових структурах державної служби.

Особливо важливе значення в охороні громадського порядку має матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, навиків працівників користуватися новітніми спеціальними засобами, як для припинення правопорушень, так і для їх попередження. В нинішніх умовах склалася ситуація відсутності у працівника правоохоронного органу належних гарантій при охороні громадського порядку, в тому числі недостатність не лише практичного і належного екіпірування та сучасних засобів індивідуального захисту, а й елементарних речей, необхідних при охороні громадського порядку (достатня кількість паливного матеріалу для службового автомобіля, технічна готовність службового транспорту для виконання завдань, відповідний формений одяг та взуття тощо). Все це створює загальне негативне враження про правоохоронну систему держави, знижує рівень поваги пересічного громадянина до правоохоронних органів, показує нездатність держави захистити кожного громадянина від правопорушення та забезпечити громадський порядок у цілому. Тому вирішувати питання матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів необхідно більш глобально, приймати до уваги стан матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів не лише в містах обласного значення, а підійти до проблеми значно детальніше, вирішити її на територіальному рівні. Від правильного прийняття заходів із матеріально-технічного забезпечення, на думку автора, пропорційно залежить відношення самих правоохоронців до виконання поставлених обов'язків, відчуття піклування з боку держави значно підвищить їх авторитет та бажання якісно охороняти громадський порядок, а також дозволить попередити значну кількість правопорушень.

Громадська безпека (громадський порядок) визначається як необхідна умова та органічний складник цивілізованого способу життя, успішного функціонування суспільства і держави і її інститутів. Вона розглядається як стан захищеності духовних та матеріальних цінностей суспільства, встановленого порядку діяльності державних та громадських організацій, майнових і немайнових прав і свобод кожної людини, усього суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз, який забезпечує умови для нормальної життєдіяльності і розвитку. Громадська безпека як соціальна правова категорія пов'язана з низкою інших – національна безпека, громадський порядок, охорона власності, благоустрій, дисципліна, здоров'я людей і т. ін. [1, с. 6].

Громадський порядок є невід'ємною частиною розвинутої держави із демократичними цінностями. Охорона громадського порядку потребує затрати значних сил та засобів, що, у свою чергу, створює велику кількість проблем, що виникають у вказаному напрямку, вони взаємопов'язані: одна проблема нерідко стає причиною іншої. Перелічені автором проблеми охорони громадського порядку не є вичерпними, однак їх вирішення має здійснюватися на державному рівні та потребує системного підходу. Необхідно усвідомлювати, що громадський порядок – це не тільки належна підтримка правопорядку в громадських місцях, а й повсякденна безпека кожного громадянина.

Список бібліографічних посилань

1. Ольховський Є. Б. Адміністративно-правові засоби забезпечення громадської безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 12 с.
2. Радюшин Я. Н. Компетенция органов государственной власти и органов местного самоуправления в сфере обеспечения общественной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 17 с.
3. Подоляка А. М. Правове регулювання охорони громадського порядку в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2008. 350 с.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.923

Наталія Миколаївна ТЕСЛИК,
*старший викладач кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету,
кандидат психологічних наук*

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СЛУХАЧІВ ПЕРВИННОЇ ПІДГОТОВКИ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Виявлено відмінності характерологічних проявів чоловіків і жінок, які проходять первинну підготовку патрульних поліцейських. Проаналізовано вплив даних розбіжностей на формування професійної компетентності патрульних.

Процес формування професійної ідентичності патрульного невіддільний від гендерної самосвідомості особистості та існуючих у суспільстві гендерних стереотипів. Реформа патрульної системи зумовила значне розширення присутності жінок-поліцейських даного сектору. У середньому частка жінок, які успішно пройшли попередній відбір та є слухачами первинної підготовки патрульних, сягає третини особового складу слухачів.

Застосування гендерно-чутливого підходу у системі психолого-педагогічних впливів професіоналізації особистості слухача є важливим фактором успішної подальшої самореалізації патрульного, профілактичним засобом труднощів професійної адаптації та психоемоційного вигорання особистості. Гендерні відмінності формування професійної самоідентичності патрульного обумовлені конкретними психологічними особливостями осіб, які проходять первинну підготовку поліцейських.

Метою даного дослідження є визначити гендерні відмінності особистісних характерологічних проявів на етапі первинної підготовки патрульних поліцейських, значимі для професійного розвитку особистості.

Застосовані методики (16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, Фрайбурзький особистісний опитувальник у модифікації FPI-B та опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки; для аналізу отриманих емпіричних даних – t-критерій Ст'юдента) призначені для діагностики станів і характерологічних властивостей особистості. Вибірку склали 258 слухачів первинної підготовки патрульних поліцейських у місті Суми, з них 184 чоловіки (71 %) та 74 жінки (29 %).

Більшості слухачів первинної підготовки властиві урівноваженість, впевненість у собі, прагнення до незалежності (фактори О ($2,88 \pm 2,21$), Q4 ($3,12 \pm 1,89$), J ($3,22 \pm 2,07$) опитувальника Кеттелла. Стабільність у поведінці, орієнтованість на злагоджену групову взаємодію, яку підтверджують показники фактору С ($8,18 \pm 1,62$), детермінується вимогами насиченого плану підготовки. Майбутні патрульні орієнтовані на загальноприйняті норми (фактор М ($3,74 \pm 2,25$), що виправдано у ситуації засвоєння широкого спектру положень законодавчої бази.

Аналіз характерологічних особливостей групи досліджуваних виявляє відмінності між представниками жіночої та чоловічої статі за кількома показниками. Статистично значимі відмінності зафіксовано у проявах конформності, схильності до надмірної самовпевненості особистості (8 фактор J, $t_{\text{емп}} = 2$, $p \geq 0.05$). При цьому показники більшості опитуваних відносяться до категорії низьких (84 % опитаних чоловіків та 83 % жінок), що описує осіб скептичних, самовпевнених, які прагнуть незалежності. Високі показники, які характеризують непрактичність, мрійливість, схильність до залежності, продемонстрували лише 2 особи, статистично за гендерною ознакою – 0,5 % опитаних чоловіків та 1 % жінок.

За окремими базовими шкалами опитувальника FPI-B [1, с. 175–186] («невротичність», «репресивність», «подрозливість», «товариськість», «урівноваженість») зафіксовано практично абсолютне співпадіння середньозважених показників досліджуваних жінок та чоловіків.

Проте відмінні характерологічні прояви, значимі для соціальної адаптації особистості, детермінують вимоги особливих психологічних змін у період первинної підготовки, які забезпечать рівні можливості професійної самореалізації чоловіків та жінок патрульних. У цілому отримані дані підтверджують раніше доведену закономірність вищої емпатійності жінок [3, 200]. Зафіксована нерівномірність рівнів відкритості та самокритичності особистості, досліджувана за шкалою IX опитувальника FPI-B ($t_{\text{емп}} = 2$, $p \geq 0.05$).

Дівчата більшою мірою схильні до опанування комунікативними навичками, які, погоджуючись із думкою Ю.Р. Йосипова, включаємо до професійної компетентності поліцейського [2, с. 503–505]. Низькі показники за шкалою «Підозрілість – довірливість» свідчать про вміння ефективного комунікативного обміну, готовності до співпраці у групі, схильності до піклування про інших (9 фактор L опитувальника Кеттела, $t_{\text{емп}} = 1,98$, $p \geq 0,05$).

У показниках, пов'язаних із силою волі, навичками самоконтролю, принципівістю, емоційною стійкістю відмінностей, не зафіксовано. Абсолютно передбачуваними видаються відмінності за шкалою XII опитувальника FPI-B «Маскулинність – фемінність» ($t_{\text{емп}} = 4,4$, $p \geq 0,01$).

До базових шкал опитувальника FPI-B, що виявляють гендерні відмінності, належить також «Реактивна агресивність», що визначає домінуючий середній рівень групи (153 опитаних, тобто 59,3 %). Жінки (середньозважений показник опитаної підгрупи $4,12 \pm 1,41$) у порівнянні з чоловіками ($5,25 \pm 1,77$) менш агресивні у провокативних ситуаціях, не виявляють прагнення до домінування ($t_{\text{емп}} = 4,9$, $p \geq 0,01$). Водночас середньогруповий рівень спонтанної агресивності, що вражає ступінь психопатизації інтротенсивного типу ($4,11 \pm 2,05$ у чоловіків та $3,62 \pm 1,73$ у жінок), не виявляє гендерних відмінностей.

Всупереч пануючим стереотипним уявленням про негативне емоційне забарвлення агресивної поведінки, у питанні професійної самореалізації патрульного агресивність, як риса характеру, відіграє функцію однозначного позиціонування в ситуаціях захисту правопорядку. Показники індексу загальної агресивності за опитувальником Басса-Дарки визначається заниженим, особливо для дівчат ($t_{\text{емп}} = 2,6$, $p \geq 0,01$): при нормі 21 ± 4 у чоловіків – $15,01 \pm 3,96$ і у дівчат – $13,58 \pm 4,24$.

Слід визнати, що ці відмінності обумовлюють значні відмінності лише за однією формою агресії – фізичною ($t_{\text{емп}} = 6.3$, $p \geq 0.01$). Жінки у значно меншій мірі схильні до використання фізичної сили ($3,43 \pm 1,8$), ніж досліджувані чоловіки ($4,99 \pm 1,79$). Існує потреба додаткових заходів стимулювання розвитку особистісних компетентностей самоконтролю та мобільності за необхідності застосування сили.

Підсумовуючи вищевикладене, варто визнати у цілому низький рівень розбіжностей у характерологічних проявах слухачів первинної підготовки патрульної поліції, обумовлений жорсткими рамками відбору, невисоким віковим та соціальним діапазоном. Суттєві відмінності виявлені у аспектах конформності, відкритості, агресивності особистості. Оскільки у симбіозі із високим самоконтролем агресивність є необхідною у психограмі поліцейського, визначена потреба глибинної психологічної підготовки до самоконтролю та готовності застосування фізичної сили в екстрених випадках службової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Батаршев А. В. Темперамент и характер: психологическая диагностика. М. : Владос-Пресс, 2001. 336 с.
2. Йосипів Ю. Р. Розвиток емоційно-вольового компоненту професійної компетентності майбутніх працівників міліції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 502–510.
3. Шевченко Л. О., Романчук Т. С. Гендерні особливості ціннісних орієнтацій правоохоронців. *Право і Безпека*. 2010. № 1 (33). С. 196–200. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php?controller=service&action=download&download=22296>

Отримано 27.02.2018

УДК 343.9685.2

Сергій Олександрович ШЕВЦОВ,

*заступник директора Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидат педагогічних наук*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНЦЯ

Розглянуто питання отримання в ході огляду місця події інформації про психологічні особливості невстановленого злочинця. Розкрито сутність злочину (вбивство, крадіжка, звалтування) як одного з видів усвідомленої та цілеспрямованої діяльності людини, яка призводить до досягнення злочинного результату. Акцентовано увагу на вірогідності відображення в цій події психологічних ознак злочинця: потреб, інтересів, мотивів, емоційно-вольових якостей та рис характеру.

Огляд місця події виступає однією з первинних і невідкладних слідчих дій, основною метою якої є виявлення слідів злочину та інших речових джерел доказової інформації, з'ясування обстановки події, висунення криміналістичних версій про подію злочину і особу правопорушника, а також інших обставин, що мають значення для справи. Огляд має забезпечувати можливість виявлення і закріплення слідів злочину в межах обстановки будь-якого місця події, мати свого

роду пізнавальну універсальність, включати прийоми і методи, що забезпечують всебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального миру [3, с. 213].

Злочин як один із видів свідомої, цілеспрямованої діяльності людини призводить до досягнення злочинного результату (вбивство, крадіжка, зґвалтування і т. ін.), у якому знаходять висвітлення багато особистісних особливостей (потреби, інтереси, мотиви, емоційно-вольові якості, риси характеру і т. ін.). Цей зв'язок може виявлятися у визначених матеріальних змінах обстановки місця події, тому інформація про особистість злочинця, одержувана в результаті ОМП, умовно може бути розділена на відносно *беззаперечну* і таку, що має *імовірний характер*.

На підставі отриманої *беззаперечної* та *імовірної* інформації видається можливим висування різних криміналістичних версій (слідчої, розшукової, експертної). Саме версії виступають загальними обґрунтованими припущеннями про подію злочину та про особу правопорушника. Криміналістичні версії поєднують в собі весь перебіг подій, їх походження, причинні залежності, механізм та інші дані, припущення про наявність яких і дозволяє встановити об'єктивну істину – розкрити злочин [1, с. 14].

До практично *беззаперечної інформації* слід віднести фактичні дані, встановлені в ході огляду або виявлені в ході експертного дослідження. Наприклад, виявлення того, що злочинець проникнув до місця збереження цінностей через невеличке вікно, указує на безперечний зв'язок між способом проникнення і статуєю злочинця, яким міг бути або підліток, або дуже сухорлявий чоловік. У випадку виявлення залишених слідів пальців рук можна визначити приблизний зріст, вік і стать особи, яка ці сліди залишила. За слідами ніг (особливо, якщо в наявності множинні сліди) можна визначити стать, приблизні зріст, вагу, а також певні фізичні недоліки або особливості.

До *імовірної інформації* слід віднести психологічні джерела про особистість невстановленого злочинця: 1) матеріальні прояви психічної активності злочинця; 2) сліди на місці злочину; на потерпілому; на злочинці, а також та сліди – ознаки приховання злочину; 3) документи (письмові й усні висловлення підозрюваних, потерпілого, свідків; заяви підозрюваного, потерпілого, свідка); 4) знаряддя і засоби (якісна розмаїтість; професійне використання; динаміка використання; способи використання); 5) оперативна інформація про кримінальних осіб, які потрапили в зону уваги; 6) покази потерпілих, підозрюваного, свідків; 7) особливості міжособистісних відносин підозрюваного і потерпілого; 8) обліки (криміналістичні; оперативні; інформація з кримінальних справ про аналогічні злочини) [3, с. 232].

Часто *імовірна інформація* виявляється в ході ОМП, коли місце події або стан жертви дозволяють стверджувати про наявність у

невстановленого злочинця будь-яких відхилень у поведінці, психіці, емоційному стані. Вивчення обстановки дозволяє припускати наявність конкретних психологічних якостей злочинця: злостивість, жорстокість, жадібність, боягузтво, рішучість і т.ін. Наприклад, такі вольові якості, як сміливість, зухвалість, рішучість, можуть визначати способи вчинення правопорушень, засновані на несподіванці, раптовості, застосуванні фізичного насильства. Обережні, нерішучі, боягузливі особи скоріше віддадуть перевагу способам, не пов'язаним із насильством та подоланням опору потерпілого [4, с. 31].

В окремих випадках обстановка на місці скоєння злочину може відображати емоційні особливості та стан особи правопорушника на момент вчинення діяння. Наприклад, якщо злочинець при крадіжці взяв лише деякі цінності (що потрапили в поле зору) не пройшов у дальню кімнату квартири, де знаходилися більш коштовні речі, тобто діяв без наміру, непродумано, поспішно, то можна охарактеризувати емоційний стан правопорушника так – розгубленість, невпевненість, острах [2, с. 46].

Аналіз об'єкта зазіхання, способів і знарядь вчинення злочину, способів приховування слідів, створення інсценувань – дозволяє зробити припущення щодо професії, професійних навичок, знань та умінь злочинця. Наприклад, точна локалізація ушкоджень на тілі жертви дозволяє зробити припущення про те, чи була жертва захоплена убивцею несподівано або убивству передувала боротьба. В такому випадку інтерес представляє кількість ушкоджень, які ушкодження нанесені посмертно, чи були поранення нанесені крізь одяг або на ділянку неприкритої шкіри тіла.

Загальна картина ушкоджень дозволяє судити про психологічний стан убивці на момент злочину і про те, чи існували між ним і жертвою які-небудь стосунки. Особливий інтерес представляє поведінка злочинця у так називаній ситуації після убивства (чи сховав тіло жертви, чи знищив інші речові докази або в паніці залишив місце злочину, залишивши різні сліди, і т. ін.).

Час здійснення нападів не є чимось випадковим, він несе досить багато інформації про злочинця, особливо якщо вдасться виявити закономірності в його виборі останнім. На періодичність здійснення злочинів впливають характер і рівень нереалізованих потреб злочинця, що у свою чергу залежить від погодних умов, часу року, фази місяця, режиму роботи, навчання і т.ін. Важливий не сам час, а те, чим обумовлений вибір цього часу для нападів [4, с. 7].

Основою для висунування версії про те, що два і більше злочинів на тій або іншій території здійснені тією самою особою, можуть дати дані про наявність подібності будь-яких елементів криміналістичних характеристик порівнюваних злочинів. Відповідна версія може бути

заснована на виявленні подібності наступних обставин: обстановки в місцях здійснення злочинів, тимчасових параметрів учиненого, типу жертв посягання; способів вступу в контакт із потенційними жертвами й іншими діями злочинця в період, що безпосередньо передую виконанню злочинного акту; способів і знарядь позбавлення жертв життя; використанні злочинцем транспортних засобів; дій злочинця, що супроводжували убивство, а також подальші дії, у тому числі приховання трупів жертв і інших із ними дій (наприклад, переміщення трупа, розчленування і приховання окремих фрагментів людських тіл) [2, с. 30].

Розглянуті можливості та приклади демонструють, що встановлення суб'єктивного змісту дій злочинця, а також прояснення спонукань до них, дозволяють аргументовано висувати криміналістичні версії про ознаки особи, що вчинила злочин.

Список бібліографічних посилань

1. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве : монография. Харьков : Вид. Вапнярчук Н. Н., 2007. 191 с.
2. Психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця / МВС України, Експертна служба ; авт.-уклад.: С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, С. М. Лозова. Харків, 2011. 82 с.
3. Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності : метод. посіб. / МВС України ; Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України ; авт.-упоряд.: С. О. Шевцов, С. М. Лозова. Київ, 2011. 332 с.
4. Експертна версія / МВС України, Експертна служба ; авт.-уклад.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, Т. П. Матюшкова. Харків, 2014. 50 с.

Отримано 27.02.2018

УДК 159.9

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

*професор кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5149-7892>*

ВРАХУВАННЯ ЧИННИКА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Обґрунтована необхідність розуміння поліцейськими особливостей відображення ситуації взаємодії різними верстами населення. Наведені особливості здібностей соціального інтелекту дітей різного віку, осіб з обмеженими можливостями, представниками деяких культур.

Ділове спілкування займає все більш значуще місце в професійній діяльності поліцейського. Відповідно Закону України «Про Національну поліцію» «...діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та

взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб...». Важливими щодо діяльності сучасного поліцейського є ратифікована 16 грудня 2009 року Верховною Радою України Конвенція ООН про права інвалідів (набула чинності на території України 6 березня 2010 року), ратифікована 27 лютого 1991 Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912), Конвенція ООН про права дитини (набула чинності України 27 вересня 1991) тощо.

Спілкування є складним багатостороннім процесом, взаємодія поліцейських з окремими верстами населення певним чином ускладнюється особливостями їх відображення ситуації взаємодії, тобто особливості їх соціального інтелекту. При спілкуванні зі свідками або постраждалими поліцейський має враховувати здатність людини розуміти причини поведінки інших осіб, сприймати емоційні реакції та вербальну експресію тощо. Літературні дані також свідчать, що низький рівень соціального інтелекту є одним з чинників віктимної поведінки, наприклад, виникнення ситуації сексуального насилля [2, с. 97], фактор девіантної поведінки у підлітковому віці [1].

На нашу думку, поліцейському необхідно мати уявлення про особливості здібностей соціального інтелекту дітей різного віку, осіб з обмеженими можливостями як найбільш вразливими щодо вчинення проти них правопорушень або злочинів верстами населення. Поліцейському, який працює у великому місті де навчаються десятки тисяч іноземців, важливим є також відображення ситуації взаємодії представників інших культур.

Таким чином, в «пам'ятку» поліцейському при проведенні занять з розвитку навичок ефективної комунікації необхідно вносити наступну інформацію щодо особливостей здібностей соціального інтелекту різних груп осіб.

- Діти з відхиленнями у розвитку мають певне відставання в розвитку здібностей відображення ситуації взаємодії, перш за все емоцій та почуттів. У дітей з розумовою відсталістю недостатньо сформоване уміння адекватно розпізнавати наміри партнера і правильно вибудовувати лінію поведінки, є труднощі у розпізнаванні невербальних реакцій людини, розумінні значення схожих вербальних послань в контексті ситуації, що змінюється, невмінні поставити завдання і знайти способи її рішення. Дітям з дитячим церебральним паралічем більш доступно сприйняття емоцій за пантомімічними особливостями, ніж за мімічними аспектами. у дітей з розладами мовлення знижена потреби у спілкуванні, недостатньо несформовані форм комунікації, вони погано орієнтуються в ситуаціях спілкування.

- При зорових розладах у людини недостатньо уявлень про експресивні прояви емоцій.

- При стійких розладах слуху у людини знижена здатність прогнозувати наслідки поведінки, розуміти вербальні реакції та сенси, логіку розвитку ситуацій взаємодії.

- Хворі шизофренією не вміють передбачати розвиток взаємодії, будувати адекватні ситуації репліки, мають труднощі розпізнавання емоцій, дефіцит необхідних для прогнозування розвитку ситуації сценаріїв, несформованість поведінкових навичок вирішення складних соціальних ситуацій.

- Хворі алкоголізмом і наркоманією погано розпізнають зв'язок між поведінкою і його наслідками, погано розуміють характер, зміст, контекст соціальних стосунків, зазнають труднощі при аналізі міжособистісних ситуацій.

- Особи з інтернет-залежністю погано орієнтуються в ситуаціях спілкування, особливо щодо розуміння висловлювань інших людей в залежності від ситуації, що склалася

- Діти, які проживають в сільській місцевості здібності соціального інтелекту розвинуті гірше, ніж у однолітків з великих міст.

- Діти старшого дошкільного віку мають труднощі встановлення контакту з дорослими, пояснюють особливостей стосунків людей виключно емоційними прив'язаностями, мають труднощі побудови соціального портрета стосунків людей.

- Молодші школярі меншою мірою залежні від дорослих, але ще нездатні співпрацювати, визнавати свою провину.

- У підлітка відбувається істотне розширення сфер соціальної активності, домінують емоційно-особистісні контакти. В підлітковому віці використовується соціальне порівняння, в структурі соціального інтелекту найгірше розвинутою є здібність розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, яка їх викликала; найкраще розвинуті здібності передбачати наслідки поведінки персонажів у певній ситуації та до логічного узагальнення, виділенню загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини. Підлітки-лідери частіше мають більш високий рівень соціального інтелекту, більш адекватно розуміють причин соціальних подій в динаміці.

- В юнацькому віці добре розвинена здатність орієнтуватися в розумінні наслідків поведінки, передбачати вчинки людей, значення надається вербальному спілкуванню, юнаки та дівчата здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними співрозмовниками, в різних ситуаціях спілкування.

При низькому рівнем розвитку соціального інтелекту юнаки прагнуть лідерства, домінування, виявляють владність і непоступливість, хочуть мати вагу в очах інших, розпоряджатися, мати успіх, ігноруючи чужі бажання і волю. У процесі комунікації в основному використовують рішучу й категоричну форму прохань, а при опорі можуть проявляти

агресію, недружелюбність, гнів, можуть ігнорувати прийняті у суспільстві правила, конфліктувати, не враховувати думки інших.

- Закордонні студенти загалом успішно розуміють ситуації комунікації. Іноземні студенти мають дещо менш розвинуті здібності передбачати наслідки поведінки та до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини та розумінні зміни значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, яка їх викликала. Найбільш високий рівень соціального інтелекту був виявлений у студентів з країн Близького Сходу, найскладніше орієнтуватися в ситуації взаємодії студентам з Індії.

- Найбільш високий рівень здібностей соціального інтелекту спостерігається у 23–40 років, після 41 року значення більшості показників соціального інтелекту поступово зменшуються, зокрема, розуміння поведінки інших людей та здатність ідентифікувати емоцій, але найбільш значимі зміни у зниженні рівня розвитку майже всіх показників соціального інтелекту спостерігається після 51 року.

Список бібліографічних посилань

1. Крейдун Н. П. Деформація соціального інтелекту як фактор девіантної поведінки у старшому підлітковому віці. *Проблеми соціальної роботи*. 2013. № 1 (2). С. 108–111.

2. Малкина-Пых И. Виктимология. Психология поведения жертвы. СПб. : Питер, 2017. 832 с.

Отримано 05.02.2018

УДК 159.9.075

Наталія Вікторівна ЮР'ЄВА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Київ),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК ПРИ ПРОХОДЖЕННІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

*Представлено найбільш важливі проблемні питання професіоналізації
військовослужбовців-жінок, які суттєво впливають не лише на їх бойову
готовність, морально-психологічний клімат у військових колективах, але і на
ефективність виконання службово-бойової діяльності.*

Будь-які реформаційні заходи у державі, у тому числі й у військових формуваннях, мають враховувати останні наукові досягнення та раціональні дослідницькі пропозиції для конкретного

етапу розвитку. У закордонному науковому суспільстві, де актуальність гендерних питань доводиться багаторічною історією, тривалий час йде перегляд патріархальних стереотипів, які пов'язані з соціальною активністю жінок.

На підставі проведеного теоретико-методологічного аналізу наукових досліджень [1–4] з вивчення статево-гендерних особистісних властивостей військовослужбовців, можна визначити певні відмінності:

- за темпераментом (відмінність не лише зовнішньо, але й за діями);
- за характером (визначає поведінку і ставлення до навколишнього середовища, праці, інших людей і самого себе);
- прагненням до лідерства, домінантності, незалежності;
- за мотиваційною спрямованістю;
- за емоційним станом;
- за вольовими якостями (цілеспрямованість, самовладання, витримку, наполегливість, рішучість, сміливість тощо).

Ряд науковців [2] вказують на те, що ефективність соціальної самореалізації військовослужбовця-жінки залежить від:

1) суб'єктивних чинників (власного вибору жінки, тобто її внутрішнього бажання реалізувати себе у цій сфері та здійснення відповідних дій для досягнення своєї мети);

2) зовнішніх чинників (недосконале законодавство, його порушення, приниження гідності жінок колегами чи керівниками чоловічої статі під час бойових дій або несення військової служби, гендерні стереотипи військовослужбовців-чоловіків тощо).

Слід зазначити, залучення жінок до військової служби є позитивною практикою. Жінки військовослужбовці мають велику працездатність, внутрішню самодисципліну, відповідальність за доручену справу, професіоналізм, але вони протягом службово-бойової діяльності не мають належного рівня реалізованості у професійному напрямку та майже відсутня кар'єрна складова.

Проведений аналіз сучасних досліджень [1–4] виявив перелік питань, які наразі є найбільш проблемними в діяльності жінок-військовослужбовців:

- проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками;
- протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок;
- дискусійність позитивного впливу наступних психофізіологічних особливостей жінок на якість виконання ними професійних обов'язків: більш високий рівень емоційності, самокритичності та

комунікабельності; розвиненість інтуїції, емпатії; більш високий рівень виконавчої дисципліни; більша схильність до робочих стресів; менша залежність від шкідливих звичок (алкоголь, куріння); менша фізична сила; більш низький рівень агресивності;

– розрив, що існує між декларацією рівних можливостей та реальним рівнем дискримінації жінок;

– наявність проблеми сексуальних домагань на службі;

– проблема адаптації до умов діяльності у чоловічому середовищі;

– проблемні питання у сфері соціальної та правової захищеності жінок.

Згідно теоретичного аналізу наукових здобутків та попереднього опитування психологів військових частин Національної гвардії України науковцями науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України при проведенні пілотажного дослідження визначено декілька блоків, які охоплюють переважну кількість типових ускладнень проходження військової служби в Національній гвардії України жінками та визначають зміст анкети для жінок-військовослужбовців з вивчення цих ускладнень:

– соціально-побутові ускладнення, які дозволять визначити наявність гідного забезпечення матеріальних потреб;

– юридичні ускладнення, які дозволять визначити дієвість нормативно-правових норм;

– сімейні ускладнення, які дозволять визначити типові проблеми у родині;

– міжособистісні ускладнення, які дозволять визначити поширеність стереотипів відношення до жінки, як до співслужбовця;

– професійні ускладнення, які дозволять визначити труднощі у професійній підготовці, визначити свідомість ставлення до вибору професії.

Визначення питань за даними блоками, у свою чергу, дозволять виявити особливості, що негативно позначаються на ефективності службово-бойової діяльності та морально-психологічному стані жінок при проходженні військової служби в Національній гвардії України. Враховуючі виявлені особливості в організації проходження служби у лавах Національної гвардії України необхідно більш ефективно використовувати потенціал військовослужбовців-жінок та розширити можливості для їх самореалізації у службово-бойовій діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Бурчак О. І. Гендерні особливості особистісних властивостей військовослужбовців : диплом. робота з психології. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12529/1/Бурчак.О.І.%20Гендерні%20особливості%20особистісних%20властивостей%20військовослужбовців.pdf> (дата звернення: 09.01.2018).

2. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.03. Київ, 1994. 304 с.

3. Скуріхін С. М. Правова соціалізація військовослужбовців та її особливості // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.). Т. 1 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2012. С. 143–145.

4. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія. Хмельницький, 2004. 323 с.

Отримано 05.02.2018

УДК159.9.07

Наталія Володимирівна АЛЕКСЄЄНКО,

викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1975-3745>

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовані теоретико-методологічні підходи дослідження саморегуляції особистості. Стверджується значимість питання співвідношення особистісної саморегуляції та інноваційної діяльності. Встановлено, що готовність до інноваційної діяльності виступає важливою умовою для реалізації особистісних якостей та забезпечує ефективне реагування на вимоги ситуації.

Нині сучасна психологічна наука розглядає саморегуляцію як один з найважливіших факторів ефективного здійснення різних видів діяльності людини протягом усього життя. В українському суспільстві активно проводяться різноманітні реформування, які торкнулося майже всіх сфер життя людини. Однією з найважливіших особливостей проведених реформ є їх інноваційний характер, що має на увазі під собою принципово новий підхід реалізації професійної діяльності сучасного фахівця. В даний час недостатньо даних щодо вивчення проблеми саморегуляції особистості у контексті інноваційної діяльності.

Значна кількість вітчизняних робіт присвячена вивченню саморегуляції, серед яких варто зазначити: А.В. Брушлинського, А.В. Петровського, В.І. Моросанову. К.О. Абульханову-Славську, О.А. Конопкіна, С.Л. Рубінштейна та інші.

М.А. Новокрещеннов провів аналіз сучасних психологічних досліджень поняття «саморегуляція» і споріднених йому понять: самоврядування, самоорганізація, самонавчання, самопрограмування та

дійшов висновку, що вони трактуються по-різному. Автор говорить, що широкий діапазон відмінностей пояснюється насамперед різним ступенем спільності процесів, які описуються цими поняттями. Дослідник виділив кілька основних підходів до вивчення сутності саморегуляції, а саме: «саморегуляція – це: особливий рівень програмування діяльності на основі процесів передбачення; управління людиною своїми емоціями, почуттями і переживаннями; цілеспрямована зміна як окремих психофізіологічних функцій, так і нервово-психічних станів в цілому; цілеспрямований свідомий вибір характеру і способу дій; «внутрішня» регуляція поведінкової активності людини; взаємодія зовнішнього і внутрішнього в поведінці і діяльності індивіда» [6, с. 8–9].

М.В. Балушок вказує на те, що поняття «саморегуляція» може розумітися як у вузькому так і широкому сенсі. У вузькому сенсі саморегуляція відображається в межах діяльності людини та психічних станів, щодо широкого розуміння даного поняття, то саморегуляція забезпечує стійкість та рівновагу системи, а також цілеспрямовану зміну механізмів, що пов'язані із контролем за діяльністю, процеси управління на рівні власної особистості, її цілей, смислів, життєвого шляху [1, с. 150].

На думку Б.А. Гунзунової, предметом психології саморегуляції виступають, «інтеграційні психічні процеси і явища, які забезпечують самоорганізацію різних видів психічної активності людини, цілісність його індивідуальності і особистості». Авторка говорить, що існує «широке коло досліджень, присвячених вивченню загальних закономірностей і індивідуальних особливостей саморегуляції на різних рівнях протікання процесів цілепокладання і прийняття рішень, когнітивної, особистісної та емоційно-вольової регуляції». Дослідниця наголошує на тому, що «аналіз механізмів саморегуляції ведеться в рамках загальної проблематики індивідуальних стилів регуляції, реалізації різних форм довільної активності і діяльності (навчальної, трудової діяльності, спілкування, поведінки в цілому та ін.), регуляції психічних станів, вікових аспектів її становлення» [3, с. 4].

Схожої думки дотримуються В.Є. Джагарян та Т.Ю. Сінченко, які говорять, що успішність професійно-трудова, навчальної та творчої діяльності, обумовлює ступінь сформованості індивідуальної саморегуляції особистості [4, с. 635].

О.А. Бикова, вивчаючи психологічні механізми формування готовності до інноваційної діяльності, зазначає, що «індивідуальні особливості саморегуляції впливають на ефективність виконання інноваційної діяльності та на активність її виконання». Авторка підкреслює, «якщо діяльність є особистісно значущою, то регуляція поточних станів (стомлення та інше) практично знімається сама собою; якщо в даний момент діяльність особистісно незначуща, то доводиться вольовими зусиллями долати труднощі, стан втоми...». З точки зору

О.А. Бикової, «особистісна регуляція діяльності розкривається в способі подолання перешкод, в умінні не щадити сил, в умінні розподіляти їх на всьому протязі діяльності...одна людина готова на все, лише б досягти результату негайно, вирішити завдання будь-що зараз, інший здатний на тривалу витримку, має стійкість до невдач, постійно домагається бажаного, навчаючись на помилках, – говорить авторка» [2, с. 296].

М.А. Макаrenchенко та А.О. Антонов вказують, що працівнику організації з умовами інноваційної діяльності необхідно володіти певним набором особистісних якостей, який дозволить посилити інноваційний потенціал організації. На думку авторів, працівники таких організацій є багатопрофільними, що, в свою чергу, вимагає достатньої для цього ерудиції, яка є однією з важливих професійних характеристик. Дослідники в своїй роботі приводять ряд соціально-психологічних характеристик інноваційного персоналу, такі як: гнучкість мислення; сприйнятливість; винахідливість; відсутність стереотипів; організованість; уміння доводити свою точку зору; незалежність [5, с. 48].

Отже, феномен саморегуляції розглядається науковцями у різних теоретичних контекстах. Визначено, що від сформованості особистісної саморегуляції цілком залежить успішність професійної діяльності в умовах впровадження інновацій в організацію.

Список бібліографічних посилань

1. Балушок М. В. Саморегуляція як фактор внутрішньоособистісного конфлікту в юнацькому віці. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 4. С. 146–151.
2. Быкова О. А. Психологические механизмы формирования готовности обучающихся к инновационной деятельности. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития*. 2017. № 6 (4). С. 294–299.
3. Гунзунова Б. А. Субъектная саморегуляция личности профессионала. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2015. № 5. С. 3–7.
4. Джагарян В. Е., Синченко Т. Ю. Специфика стилей мышления и стилей саморегуляции у аспирантов гуманитарного и технического профилей // *Инновационный потенциал субъектов образовательного пространства в условиях модернизации образования : материалы Первой Междунар. науч.-практ. конф. (г. Ростов-на-Дону, 24–26 ноября 2010 г.)*. Ростов н/Д : ИПО ПИ ЮФУ, 2010. С. 634–639.
5. Макаrenchенко М. А., Антонов А. А. Кадровый инновационный потенциал в структуре инновационного потенциала организации. *Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент»*. 2014. № 1. С. 44–54.
6. Новокрещеннов М. А. Саморегуляция поведения и самоорганизация деятельности как личностный ресурс людей, работающих в стрессорных условиях (на примере сотрудников МВД) : диплом. работа (проект). Томск, 2018. 81 с.

Отримано 05.03.2018

УДК 159.9.9072:331.546-355.252

Максим Степанович БАЙДА,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

морально-психологічного супроводження

службово-бойової діяльності Національної гвардії України

науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Представлені сучасні підходи до визначення ефективності діяльності ризиконебезпечних професій. Розкрито роль та місце особистісних особливостей особистості у визначенні ефективності службово-бойової діяльності.

За останні декілька років, рівень загрози життю військовослужбовців Національної гвардії України, що виконують службово-бойові завдання по охороні громадського, значно зріс. Одним із прикладів, можна привести події біля Верховної Ради України 31 серпня 2015 року, під час яких загинуло четверо військовослужбовців Національної гвардії України та ще, близько, 100 військовослужбовців зазнали ушкоджень різного ступеня тяжкості. Більшість військових частин Національної гвардії України, що виконують завдання пов'язані з охороною громадського порядку, також виконують завдання в зоні проведення АТО. Ці всі зміни повсякденної службово-бойової діяльності, можуть негативно впливати на ефективність виконання поставлених завдань, адже в зоні проведення АТО по лінію розмежування знаходиться озброєний ворог, а в мирному місті – звичайний український народ. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню вимог до військових фахівців, а отже, й до системи професійного психологічного відбору військовослужбовців НГУ та її ефективності в цілому.

Спроби пояснити ефективність професійної діяльності лише наявністю здібностей піддаються критиці з боку вітчизняних і зарубіжних науковців: вони вважають за доцільне розглядати її як складне багатовимірне утворення.

Концепції Дж. Аткінсона, Д. МакКлелланда, Х. Хекхаузена пояснюють ефективність через поняття мотивації досягнення. Гіпотезу про те, що мотивація досягнення є основним джерелом ділової активності, рушійною силою економічного розвитку суспільства, сформулював Д. Аткінсон. Саме він уперше почав вивчати мотивацію досягнення, створив її модель, що передбачає наявність у людини двох різноспрямованих тенденцій: мотивація досягнення успіху і мотивація уникнення невдач. [5]

Із поняттям “ефективність” тісно пов’язане поняття “ефективність професійної діяльності”, відносно нове для професійної психології і недостатньо розкриті в літературі.

Так, К. М. Гуревич визначає ефективність професійної діяльності як сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей, необхідних для досягнення людиною суспільно прийнятної ефективності праці за наявності спеціальних знань, умінь і навичок.

Аналіз літератури показує, що крім здібностей особистості важливе значення для ефективності діяльності людини у вибраній сфері має рівень розвитку її професійно важливих якостей. Як відомо, концепція професійно важливих якостей особистості була розроблена В. Д. Шадриковим. Під професійно важливими якостями він розуміє індивідуальні якості суб’єкта, що впливають на ефективність діяльності і успішність її освоєння [4].

Професійно важливі якості І. А. Жданов поділяє на такі групи: 1) якості психологічних процесів, які мають характер загальних (загальних) якостей; 2) спеціальні (особливі) якості, необхідні для конкретної професії; 3) вузько спеціальні якості (одиничні професійні) [1].

Психологічне вивчення ефективності професійної діяльності тісно пов’язане з проблемами психології особистості. Положення про те, що, з одного боку, особливості особистості працівника здійснюють істотний вплив на процес і результати професійної діяльності, а з іншого – самоформування людської особистості значною мірою відбувається в процесі професійної діяльності і під її впливом, є основоположним для вітчизняної психології.

Останнім часом завдяки розробленню концепції особистості С. Мадді [3] широкої популярності набули дослідження такої інтегративної особистісної характеристики, як життестійкість, що має три компоненти. По-перше, перейняття на себе безумовних зобов’язань, що зумовлюють ідентифікацію себе з наміром виконати дію і з її результатом. По-друге, контроль, тобто здатність людини протистояти важким моментам життя. По-третє, виклик, тобто здатність сприймати небезпеку як складне завдання, що означає черговий поворот у житті. Ці три компоненти, на думку С. Мадді, важливі для збереження здоров’я, оптимального рівня працездатності й активності в стресових умовах.

Проблему в оцінюванні ефективності військовослужбовця становить не лише ціннісний (значущий для суспільства) характер його діяльності, а і її ризиконебезпечність. Так, О. Н. Кірюнова [2] установила, що ефективність діяльності представників ризиконебезпечних професій майже повною мірою (понад 90 %) залежить від здатності ефективно діяти в екстремальних умовах. Вона виявляється в пошуку нових знань, нових способів вирішення відомих проблемних ситуацій, у розвитку нових спеціальних здібностей та саморозвитку, тобто в тих діях, які дозволяють долати деструктивність ситуацій.

Досить вдалим прикладом шкали оцінювання ефективності правоохоронця є шкала, що застосовується німецькими правоохоронними органами. Так, вона орієнтована на оцінювання результативності, перспективності і стресостійкості правоохоронця і ураховує його спрямованість на цілі правоохоронних органів країни. Ця шкала передбачає такі критерії оцінювання:

- якість роботи, що виконується працівником;
- функціональні характеристики роботи працівника;
- керування працівником своєю поведінкою;
- можливості працівника;
- кваліфікація працівника.

Таким чином, як свідчать результати численних досліджень, ефективність професійної діяльності залежить від багатьох чинників: здібності, мотивація, адаптація, професійна кваліфікація (рівень професійних знань, умінь і навичок), особистісні риси працівників і їх професійна самосвідомість. Отже, ефективність професійної діяльності можна віднести до складноструктурованих, інтегральних явищ.

Список бібліографічних посилань

1. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности. М. : Просвещение, 1987. 160 с.
2. Кирьянова Е. Н. Проявления риска в деятельности специалистов опасных профессий : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. М., 2003. 242 с.
3. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ. СПб. : Речь, 2002. С. 148–159.
4. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека. М. : Логос, 1996. 320 с.
5. Atkinson J. W. An introduction to motivation. Princeton etc. : Van Nostrand, 1978. 405 p.

Отримано 05.02.2018

УДК 159:343.9.01.

Марія Володимирівна ДІДКОВСЬКА-БІДЮК,

*старший психолог Святошинського управління поліції
Головного управління Національної поліції в місті Києві*

АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ПРОФАЙЛІНГУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Розглядається профайлінг як новітній психологічний метод, що поступово впроваджується в діяльність Національної поліції. Розкрито поняття «суб'єкт профайлінгу». Наведено результати анкетування психологів щодо їх обізнаності у використанні профілювання у професійній діяльності.

В умовах євроінтеграції, правоохоронна система нашої держави зазнає значних змін. Все гостріше відчувається необхідність впровадження психологічних здобутків у діяльність Національної поліції. Орієнтуючись на правоохоронні органи зарубіжних країн, які у своїй діяльності широко використовують психологічні методи та залучають психологів до розслідування і попередження злочинів, українські поліцейські лише поступово починають застосовувати психологічні методи в оперативно-службовій діяльності.

Одним із основних психологічних здобутків, які використовуються у правоохоронній системі, є профайлінг (від англ. *profile* – *профіль*) – сукупність методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження та ін. [1].

Правоохоронці зарубіжних країн широко використовують технологію профайлінгу для попередження протиправних дій (аналізуючи вербальну та невербальну поведінку осіб під час митного контролю та при перевірці документів для забезпечення безпеки при авіаперельотах, на залізницях), а також під час пошуку злочинців, які здійснюють злочини насильницького характеру.

Ефективність профайлінгу перш за все залежить від рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить. Ми пропонуємо використовувати термін «суб'єкт профайлінгу» для визначення вказаного працівника.

У контексті нашого дослідження, *суб'єкт профайлінгу* – це особа, що здійснює діяльність по створенню психологічних профілів (портретів) осіб, що складають оперативний інтерес, а також виявляє осіб із протиправними намірами.

У зарубіжних країнах суб'єктів профайлінгу називають «профайлерами». Зокрема, існують спеціальні служби, у яких працюють профайлери. Це люди, які володіють сукупністю знань, умінь, навичок, необхідних для роботи у цій сфері.

На жаль, в Україні профайлінг як метод пошуку злочинців та попередження правопорушень ще не використовується належним чином. Враховуючи те, що для застосування профайлінгу необхідні базові психологічні знання, уміння та навички, ми вирішили опитати працівників психологічної служби на предмет обізнаності їх у цьому напрямку.

У нашому дослідженні взяло участь 20 психологів, які працюють у підрозділах Національної поліції міста Києва та Київської області. Респонденти були переважно жіночої статі, стаж роботи в ОВС від 6 місяців до 12 років.

90 % опитаних знайомі з технологією профайлінгу, проте у своїй діяльності її доводиться використовувати лише 35 % респондентів. Більшість опитаних психологів іноді залучають до розслідування злочинів: 15 % – безпосередньо для складання психологічних портретів (профілів), 60 % – під час проведення допитів, 5 % – під час проведення

інших слідчо-оперативних дій, але 45 % опитаних взагалі не залучають до розслідування злочинів.

Половині опитаних не вистачає їхніх психологічних знань, умінь, навичок для реалізації професійної діяльності.

90 % респондентів вважають, що складання психологічного профілю може допомогти у розшуку злочинців та в ході проведення окремих слідчо-розшукових дій, проте 10 % протилежної думки.

На думку 85 % опитаних складання психологічного портрету є актуальним для розслідування злочинів насильницької спрямованості, 45 % опитаних складали б профіль злочинця для розслідування злочинів корисливої спрямованості, 60 % – корисливо-насильницької спрямованості, 80 % – для пошуку серійних злочинців.

На думку 45 % респондентів профіль особистості злочинця має складати штатний психолог управління поліції, залучений до слідчо-оперативної групи, 75 % вважають, що цим має займатись фахівець-профайлер спеціальної служби, 15 % стверджують, що це має входити в обов'язки слідчого.

50 % опитаних вважають, що існує необхідність частішого залучення психологів до розслідування злочинів, проте решта з цим не погоджується. 60 % бачать необхідність залучення психологів до складу слідчо-оперативних груп або взаємодії з ними.

90 % психологів потребують додаткових знань, умінь, навичок щодо складання психологічних профілів. 85 % опитаних вважають актуальним впровадження психологічного профілювання в діяльність Національної поліції як напряму психологічного забезпечення професійної діяльності. Крім того, 85 % респондентів вважають актуальною підготовку спеціалістів-профайлерів для Національної поліції.

Таким чином, досвід зарубіжних країн неабияк впливає на розвиток правоохоронної системи України. Усе більш необхідним стає впровадження у діяльність Національної поліції здобутків психологічної науки і це все більше розуміється працівниками. Як показало анкетування, на думку психологів профайлінг є досить актуальною технологією, яка б допомагала під час розслідування злочинів. Але, знань, умінь та навичок для здійснення профілювання у працівників недостатньо. Тому є необхідною підготовка фахівців, які б спеціалізувалися на профайлінгу, володіли необхідними знаннями, уміннями та навичками, залучалися до розслідування злочинів, допомагали під час пошуку злочинців та здійснювали профілактичні заходи для попередження правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Черкасова Е. С. Криминальный профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. *Профайлинг и медиация*. Калуга : Калуж. гос. ун-т им. К. Э. Циолковского, 2016. С. 60–67.

Отримано 28.02.2018

УДК 159.942.5:351.743

Кіра Валеріївна КУДАР,

*психолог центру психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного
відбору Територіального медичного об'єднання МВС по Харківській області;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1925-6431>*

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Зазначено сутність правоохоронної діяльності, її мета, завдання та функції. Описано специфічні риси професійна діяльність правоохоронців.

В ст. 1 Конституції України зазначено, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Правовій державі притаманно верховенство права, єдиний, обов'язковий для всіх, правопорядок, пріоритет прав людини, як найвищої цінності, над правами держави.

Правова держава потребує ефективного функціонування системи правоохоронних органів. Традиційно правоохоронна діяльність розуміється як владно-організаційна діяльність компетентних органів і осіб, спрямована на охорону прав і свобод громадян, забезпечення законності та правопорядку в суспільстві, а також один із напрямів державного управління, адже вся державна діяльність потребує організації й впорядкування.

Метою правоохоронної діяльності є охорона самого права, забезпечення в демократичній державі дотримання і виконання всіх юридичних норм і приписів, тобто створення умов законності [1]. У правовій державі правоохоронні органи забезпечують верховенство права і законну, максимальну гарантію прав і свобод людини, рівність усіх перед законом і судом, взаємну відповідальність громадянина і держави [4]. Всі основні завдання та функції виконують державні органи. Громадяни також беруть участь в таких заходах, вони використовують права, надані їм для законного і прямого захисту своїх прав і свобод, шляхом участі в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через своїх представників [7]. До ключових завдань правоохоронної діяльності належить захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави; прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ, суб'єктів усіх форм власності; суверенітету та територіальної цілісності України [2]. Згідно з Положенням, затвердженим президентом України в Указі від 17 жовтня 2000 р. № 1138/2000 завданнями МВС України є: організація і координація діяльності органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; участь у розробленні та реалізації державної політики щодо боротьби із злочинністю; забезпечення запобігання злочинам, їх

припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини, вживання заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень; організація охорони та оборони внутрішніми військами особливо важливих державних об'єктів; забезпечення реалізації державної політики з питань громадянства; забезпечення проведення паспортної, реєстраційної та міграційної роботи; організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху; здійснення на договірних засадах охорони майна усіх форм власності; визначення основних напрямів удосконалення роботи органів внутрішніх справ, надання їм організаційно-методичної та практичної допомоги; забезпечення додержання законності в діяльності осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, працівників і військовослужбовців системи Міністерства; підготовка органів внутрішніх справ та внутрішніх військ для інтеграції України до Європейського Союзу [7].

Професійна діяльність правоохоронців має низку специфічних рис:

- 1) вміння грамотно застосовувати нормативні документи, що регламентують діяльність у різних умовах оперативно-службової діяльності;
- 2) виконання поставлених завдань в строго обмежені проміжки часу;
- 3) виконання службових обов'язків понад встановлену тривалість робочого дня;
- 4) допуск до конфіденційних відомостей, що становлять державну таємницю;
- 5) допуск до табельної вогнепальної зброї;
- 6) екстремальні умови діяльності (вид тілесних ушкоджень, крові, трупа, виконання службових обов'язків в темний час доби);
- 7) ризик і небезпека в оперативно-службовій діяльності як для життя і здоров'я правоохоронця, так і громадян, життю та здоров'ю яких загрожує небезпека;
- 8) підвищена відповідальність за прийняття рішень, пов'язаних із застосуванням бойових прийомів боротьби, табельної вогнепальної зброї [3].

Крім того, професійну діяльність персоналу підрозділів поліції відрізняє комплекс специфічних особливостей: правова регламентація, владність повноважень, негласний характер більшості заходів, високі вимоги до навичок професійного спілкування, конфліктність більшості дій, елементи воєнізованості [5].

В останні роки характер службова діяльність працівників органів внутрішніх справ МВС зазнала істотних змін. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішим функціями держави, справою всього Українського народу. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом [2].

Таким чином, правоохоронна діяльність відрізняється рядом особливостей і вимог до працівників. Кожен правоохоронець повинен отримати якісну професійну та соціально-психологічну підготовку, а також бути впевненим у постійному належному соціальному захисті з боку держави, перш ніж приступити до виконання службових обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Алексеев С. С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. М. : НОРМА- ИНФРА, 1998. 1000 с.
2. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України. Київ : МАУП, 2004. 272 с.
3. Гольцева Т. П. Особенности профессиональной деятельности сотрудников полиции, влияющие на возникновение негативных психических состояний. *Вестник ТГПУ*. 2012. № 6. С. 226–232.
4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права. Київ : Кондор, 2005. 609 с.
5. Криволапчук В. А. Психологическое сопровождение деятельности сотрудников ОВД Украины. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2013. № 1. С. 70–73.
6. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України. Суми : Вид-во СумДУ, 2007. 236 с.
7. Kobzar O. Law enforcement: the concept, main features and tasks. *National law journal: theory and practice* = *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. Nr. 3/1 (13). С. 21–22.

Отримано 28.02.2018

УДК 351.75

Дмитро Григорович ОВЕРЧЕНКО,

*аспірант заочної форми навчання аспірантури та докторантури
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ГРУПИ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС СТИХІЙНИХ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Зазначені етапи проведення переговорів поліцейськими групами превентивної комунікації, якщо заворушення не носить стрімкий характер. Зазначена важливість попередньої підготовки поліцейських групи превентивної комунікації до переговорної діяльності.

Масові заворушення завжди суттєво впливають на життєдіяльність громадян. Як показує практика, стихійне масове заворушення умовно можна поділити на три фази: 1) початок масового заворушення; 2) кульмінаційне розгортання масового заворушення; 3) згасання масового заворушення.

Масове заворушення може стрімко розвиватися та набирати темп, а може й поступово (залежить від провокації та осіб, що беруть участь у масовому заході). У випадку стрімкого розвитку масового заворушення

парламентар з групи превентивної комунікації повинен негайно розпочати переговори, дотримуючись певних принципів та правил переговорів.

Якщо масове заворушення не носить стрімкий характер, то поліцейські групи превентивної комунікації повинні дотримуватися таких етапів проведення переговорів: 1) інформаційно-діагностувального; 2) переговорного; 3) досягнення домовленості.

Отже, на *першому етапі* вони повинні:

1. Зайняти свою позицію у натовпі відповідно до плану. Метою цього заходу є:

а) здійснення негласної роботи з учасниками масового заходу;
б) збір необхідної інформації;
в) реалізація тактичних прийомів щодо припинення масового заворушення;

г) перевірка попередньо отриманої інформації, відповідно до якої складені плани переговорів та дії поліцейських;

д) встановлення формальних організаторів масового заворушення та неформальних лідерів;

е) встановлення того, хто приховано керує масовим заходом (за можливості нейтралізувати його, наприклад, розпочати перевіряти документи, розпитувати його, опитувати та ін.).

2. Налагодити взаємодію з організатором (-ами) масового заходу.

3. Визначити тип особистості:

а) лідера (організатора, керівника) масового заворушення (епілегтоїдний, демонстративний або ригідний тип);

б) підбурювача (агресор (шерманівський танк, снайпер, підричник), максималіст, хронічний обвинувач, скаржник, тайний митець, помилковий альтруїст, вічний песиміст, розгнівана дитина та ін. [3]);

4. Визначити тип натовпу (а) за характером поведінки людей: okazіональний (випадковий); конвенціональний, експресивний, екстатичний, агресивний, панічний, стягальний, повстанський; б) за фактором керованості – стихійний та керований; в) за рівнем активності – пасивний (спокійний) та активний [1]).

5. Скоригувати плани переговорів та дій поліцейських відповідно до отриманої інформації.

Щодо *другого етапу* – *власне переговорів*. Головний переговорник групи превентивної комунікації (переговорник) на цьому етапі повинен:

1. Намогтися встановити контакт з натовпом (звернути на себе увагу).

2. Роз'яснити громадянам їх права і обов'язки, підстави та порядок дій поліції щодо забезпечення публічної (громадської) безпеки і порядку. Для цього необхідно говорити чітко, твердо, спокійно, без залякувань та погроз, тримати невеличкі паузи між окремими словами (це сприятиме запам'ятовуванню).

3. Запросити організатора, керівника масовим заворушенням до переговорів.

4. Якщо організатора не виявлено, то у залежності від типу натовпу, головному переговорнику слід розпочати переговори з натовпом.

Слід підкреслити, що робота головного переговорника групи превентивної комунікації має сенс тільки на початку масового заворушення. Під час кульмінаційного розгортання стихійного масового заворушення натовп погано розуміє вимоги парламентаря. Стадні інстинкти, відчуття єдності переживання, відчуття колективної сили та могутності, відчуття анонімності та безкарності – все це та інше, звужує свідомість особи й вона, підкоряючись масовою настрою (масовому психозу), веде себе безвідповідально. Тому, під час цієї фази розгортання масового заворушення керівниками поліції найчастіше приймається рішення про припинення масового заворушення шляхом застосування спеціальних засобів та сили.

У випадку, якщо парламентарю все ж таки вдасться привернути увагу натовпу до себе, то йому слід дотримуватися головних принципів та правил переговорів.

Отже, слід підкреслити, що дуже важливою є попередня підготовка поліцейських групи превентивної комунікації до переговорної діяльності. Для цього необхідно розвивати та формувати у них комунікативну компетентність.

Список бібліографічних посилань

1. Назаретян А. П. Психология стихийного массового поведения. Толпа, слухи, политические и рекламные кампании : учеб. пособие для студентов вузов. М. : Академия, 2005. 152 с.

2. Про запровадження в територіальних органах і підрозділах Національної поліції постійно діючих робочих груп поліцейських з питань комунікації з організаторами та учасниками масових заходів : доручення Національної поліції України від 31.07.2017 № 8246/01/20-2017.

Отримано 22.02.2018

УДК 159.92

Наталя Євгеніївна ТВЕРДОХЛЄБОВА,

старший викладач кафедри

педагогіки та психології управління соціальними системами

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Визначені ключові поняття, які сприяють відображенню сутності процесу професійної самореалізації.

Самореалізація у професії є соціокультурним феноменом, який тісно пов'язаний із конкретною соціальною ситуацією певного часу та простору. Мотивуючу функцію у цьому процесі виконує уявлення особистості про себе. Це уявлення дослідники називають суб'єктивною

перспективою професійної самореалізації особистості (Д. Леонтьєв, А. Петровський, М. Гінзбург, Л. Коган, О. Асмолов).

Професійна самореалізація особистості детермінована ціннісно-сенсовими, інтелектуальними та мотиваційними особливостями особистості. Моделювання досвіду професійної самореалізації є опорою особистості на саморозвиток інтелектуально-вольових дій. Даний процес найбільш продуктивний в юнацькому віці (Я. Коменський, І. Кон, А. Мудрик) – у час завершення розвитку готовності до вибору певної професії, визначення себе в можливій професійній ролі. Основним моментом досліджуваного процесу є пошук професійного образу «себе».

Поняття «професійна самореалізація» Н. Пилипенко розуміє як соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний зі здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей та обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття й здійснення особистісного професійного потенціалу [1, с. 74].

Ключовими етапами формування професійної самореалізації є: вибір навчального закладу, місця роботи (професійне самовизначення), наступний вибір виду і напрямку діяльності, становлення у вибраній професії, професійний ріст, що відображає результативність професійної самореалізації. Отже, успішна самореалізація в професії ґрунтується на не випадковому виборі місця навчання і майбутнього місця роботи, постійному професійному зростанні і розвитку в професійній діяльності, а також задоволенні тим, як складаються професійне життя і кар'єра.

Професійну самореалізацію особистості Л. Мітіна розглядає як дворівневу інтегральну характеристику суб'єкта діяльності й особистості, яка в моделі професійного розвитку складає важливу завершальну стадію поряд зі стадіями самовизначення та самовираження. Для неї характерні формування життєвої філософії, осмислення себе як професіонала, осмислення сенсу життя; у такий спосіб досягається не тільки професійна майстерність, а й гармонійно відбувається розвиток особистості. Водночас професійний розвиток, який відбувається впродовж життя, визначається суперечностями між Я-чинним, Я-дзеркальним та Я-творчим кожного професіонала. Вектором професійної самореалізації стає Я-творче [2, с. 28–38].

На думку О. Артемової, професійна самореалізація як процес соціалізації має два рівні: репродуктивний і творчий. На репродуктивному рівні суб'єкт намагається ігнорувати ті цінності, мотиви й потреби, які б зорієнтували його на професійну перспективу в аспекті нових знань, умінь, навичок та допомогли б вирішувати нові

професійні завдання. На творчому рівні відбувається реалізація суб'єктом нагромадженого інтелектуального досвіду в межах професійного потенціалу та подальше формування професійної майстерності й компетентності [3].

Професійна самореалізація є складним організованим та багатоетапним процесом поступового перетворення професійного потенційного на реальне, що відбувається протягом усього життя особистості. Найбільш значущими особистісними чинниками, що впливають на професійну самореалізацію, є: самоефективність, яка виявляється в умінні організувати свою діяльність і досягти успіху у взаємодії з людьми; гнучкість поведінки, яку забезпечують ефективна міжособистісна та професійна взаємодія; незадоволеність власною діяльністю, що стимулює розвиток потреби до професійного зростання.

В. Журавчик стверджує, що професійна самореалізація особистості має, перш за все, індивідуальний характер. Особливості особистості (цінності, установки, інтереси і т. і.) безпосередньо впливають на продуктивність процесу самореалізації [4, с. 168].

Критерієм успішності професійної самореалізації людини є кар'єрне зростання, що включає високий рівень компетентності в обраній професії, бажання просуватися професійним шляхом та виконувати більш складну і відповідальну роботу внаслідок розвитку та вдосконалення професіоналізму, а також підвищення професійної майстерності.

Найважливішими детермінантами професійної самореалізації на думку російської дослідниці Є. Федосенко є об'єктивні й суб'єктивні умови життя та професійної діяльності фахівця, які впливають на зміну параметрів (характеристик) професійної самореалізації. У структурі об'єктивних умов виділяються соціально-педагогічний (суспільний статус спеціаліста й адекватна соціальна політика, матеріальне становище і стимулювання праці, побутові умови) і практичний (кількісний та якісний склад колективу, рівень організації праці) компоненти. До суб'єктивних умов належать: ставлення фахівця до професії на основі розуміння її самоцінності, уявлення про себе як професіонала, потреба у професійному вдосконаленні й творчому підході до професійної діяльності, психологічне самопочуття та комфортність на роботі [5].

Таким чином, професійну самореалізацію особистості різні автори трактують як характеристику всього її життєвого шляху в контексті професійної сфери від етапу початкового професійного становлення до виходу на пенсію. На нашу думку, професійна самореалізація – це сукупність прояву індивідуальних професійно-особистісних якостей і

властивостей фахівця, через які він відтворює свою сутність в багатовимірній практичній та професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. *Соціальна психологія*. 2005. № 3 (11). С. 72–79.
2. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 28–38.
3. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2010. № 1. URL: <http://social-science.com.ua/article/186> (дата звернення: 21.02.2018).
4. Журавчик В. Н. Формирование готовности студентов образовательных учреждений среднего профессионального образования к профессиональной самореализации. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 4. С. 68.
5. Федосенко Е. В. Особенности психологического сопровождения учащихся в учреждениях начального профессионального образования : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. СПб., 2007. 220 с.

Отримано 02.03.2018

УДК 316.354:355.1+316.75

Артур Олегович КОЛДАШОВ,

студент 1 курсу магістратури

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОРУШЕННЯ СТАТУТНИХ ПРАВИЛ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗА ВІДСУТНОСТІ МІЖ НИМИ ВІДНОСИН ПІДЛЕГЛОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розкрито сутність поняття «дідівщина» як форми нестатутних домінантно-статусних стосунків між військовослужбовцями строкової служби. Наголошені провідні заходи щодо профілактики «дідівщини».

«Дідівщина» є найпоширенішою формою нестатутних домінантно-статусних стосунків між військовослужбовцями строкової служби, заснована на неформальному ієрархічному поділі солдатів і сержантів за призовом і терміном служби. Існують різні точки зору на причини виникнення дідівщини. На думку деяких вчених, посилення дідівщини безпосередньо пов'язане з практикою призову в армію СРСР колишніх ув'язнених, які і внесли частину своєї тюремної («зонівської») субкультури, яка визначала взаємини між засудженими в СРСР, в Радянську Армію [1].

Існує також думка, що «старт» дідівщині був даний в 1960-ті роки, у момент скорочення терміну служби в Радянській Армії (з трьох до двох років в сухопутних військах і з чотирьох до трьох у ВМФ), коли старослуживі, вимушені дослужувати свої три або чотири роки, почали «зганяти зло» на новобранцях, яким належало служити на рік менше [5].

Дискримінація військовослужбовців за національною, расовою, етнічною і релігійною ознакою під поняття «дідівщина» не підпадає, оскільки в даному випадку не береться до уваги такий основний критерій «дідівщини», як різниця в термінах служби між порушником і потерпілим. Це явище називається «земляцтво».

В Кримінальному кодексі України досить чітко прописана стаття 406 «Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості», яка фактично встановлює відповідальність за це ганебне явище [3]. З 2010 до 2014 року факти «дідівщини» в Збройних силах України відсутні в офіційній статистиці. Протягом 2014–2015 рр. кількість злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (в тому числі і за «дідівщину»), ще раз засвідчила її надзвичайну суспільну небезпеку. За даними Генеральної прокуратури України, тільки за 2014 р. кількість вчинених військових злочинів зросла більше ніж в 11 раз (з 369 військових злочинів протягом 2013 р. до 4153 злочинів у 2014 р.). А в 2015 р. їх кількість збільшилась ще майже в 1,5 разу щодо 2014 р. (із 4153 до 6213 військових злочинів) [2, с. 6].

Військовій службі правопорядку, військовим командирам і начальникам всіх рівнів доводиться докладати максимум зусиль для поліпшення стану військової дисципліни серед військовослужбовців строкової служби, військовослужбовців-контрактників та військовослужбовців, які служать у зв'язку з проведеній у державі мобілізації. На жаль, іноді авторитет «дідів» і відповідні порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, підтримується сержантами і офіцерами. Але слід наполягти, що будь який вчинений військовий злочин повинен бути кваліфікований відповідно до кримінального закону і будь-які відступи від цієї вимоги недопустимі, оскільки від стану законності та військового правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, залежить ефективність виконання покладених на них вкрай важливих державних завдань із захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, що відповідно до ст. 17 Конституції України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [4].

Командир військової частини має досить важелів, щоб попереджати нестатутні відносини на території частини і добитися від офіцерів, прапорщиків, старшин і сержантів несення служби строго за статутом, проте не завжди має бажання і волю до наведення ладу у військовому колективі. Відомі випадки коли молодший призов за підтримки командування підрозділу позбавлявся в цілому від проявів «дідівщини».

Слід враховувати, що навіть при самій ефективній профілактичній роботі форми прояву нестатутних домінантно-статусних стосунків між військовослужбовцями, як складно детермінованого соціального і соціально-психологічного явища, не зникають повністю, а переходять в менш соціально небезпечні форми і до того ж мають репродуктивному функцією (при «сприятливих» обставинах відтворюються в колишньому вигляді). Реальна робота командування підрозділу і частин щодо подолання «нестатутної» поведінки військовослужбовців може вестися тільки за обмеження його проявів, зниження їх гостроти. Для кардинальних змін в питаннях профілактики нестатутних стосунків між військовослужбовцями (значне зниження соціальної небезпеки негативних явище або їх повне викорінення) необхідна зміна соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в країні, при якій стане можливим комплектування Збройних Сил виключно на контрактній основі, гарантована законом захист прав і особистої гідності, вирішення соціально-побутових проблем облаштування військ тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Проноза А. В. «Дідівщина» як соціально-культурне явище: механізми і форма відтворення : автореф. дис. ... канд. соціол. наук. : 22.00.03. Київ, 2005. 19 с.
2. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Харків : Право, 2016. 316 с.
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.02.2018).
4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.02.2018).
5. Мацкевич І. М., Эминов В. Е. Преступное насилие среди военнoслужащих. М. : Юрист, 1994. С. 4.

Отримано 05.02.2018

Секція 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКИЙ БРАВ УЧАСТЬ В АТО

УДК 159.9.07

Любов Матвіївна БАЛАБАНОВА,

*професор кафедри психології діяльності в особливих умовах
соціально-психологічного факультету*

*Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),
доктор психологічних наук, професор;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4112-6270>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ ЛОКАЛЬНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Досліджуються психологічні наслідки перебування правоохоронців в зоні ведення локальних бойових дій на сході України, які полягають в виникненні негативних психічних станів. Показано, що психічні стани, впливаючи на процеси адаптації та реадaptaції особистості, призводять до актуалізації цілого ряду потреб, незадоволення яких обумовлює розвиток агресивності, конфліктності, фрустрованості. Доводиться необхідність розгортання добре скоординованої системи психологічної допомоги та підтримки, психологічної, соціальної реадaptaції правоохоронців, що перебували в зоні АТО, з метою збереження їх здоров'я та професійної ефективності.

Розвиток подій в сучасній Україні, в умовах нестабільної соціально-політичної та економічної ситуації, необхідності участі персоналу правоохоронних органів в зоні бойових дій, що ведуться на сході країни, призводять до виникнення у них різних розладів в сфері психічного, фізичного та емоційного здоров'я. Психологічними наслідками перебування в зоні локальних збройних конфліктів є виникнення негативних психічних станів у правоохоронців. Вперше питання про психічні стани, як психологічну категорію, було поставлене Н. Левітовим, який розглядав їх як цілісну характеристику психічної діяльності людини. Аналіз цілої низки досліджень показав, що психічні стани можуть неоднозначно впливати на процеси адаптації та реадaptaції особистості. Адаптація правоохоронців після повернення з зони АТО до професійної діяльності в умовах звичного життя, в більшості випадків, визначається такими актуальними психічними станами для яких домінантними стають

втома, тривога, психічна напруга, очікування загрози, тощо. Ряд вітчизняних і зарубіжних психологів [1] визначають психічний стан як активність « тут і тепер», який відображає особливості взаємодії індивіда з оточуючим середовищем, суттєві зміни якого міняють рівень активності людини та характер її переживань. Участь працівників силових структур в бойових операціях може актуалізувати у них стан підвищеної ранимості, відгороженості, недовіри, розчарованості і страху перед майбутнім, схильність до агресивної, саморуйнівної поведінки [2]. Окрім того, у учасників АТО нерідко відмічається стан пригніченості, відчуття провини, фіксації на негативних переживаннях. Це пояснюється тим, що психіка учасників АТО, перебудована під потреби необхідності перебування в зоні бойових дій, не може адаптуватись до мирної обстановки, стандартних цінностей суспільства, до оцінки мирним населенням пережитих ними військових подій. Існування таких різноспрямованих тенденцій як відчуття чесно виконаного обов'язку і відсутності розуміння того, ради чого учасники бойових дій ризикували своїм життям, являється основою для розвитку руйнівних внутрішньоособистісних конфліктів і вторинної психотравматизації.

Повернення до мирного життя актуалізує у ветеранів бойових дій цілий ряд потреб, які носять універсальний характер, але мають надзвичайно високий ступінь важливості[3]. По –перше, це бажання того, щоб у найближчого оточення виникло розуміння моральної виправданості і соціальної корисності участі правоохоронців в зоні локального збройного конфлікту. Друга тенденція, що характеризує психічний стан учасників бойових дій, – це намагання бути прийнятим в систему професійних і соціальних зв'язків, з більш високим соціальним статусом, порівняно з тим, що був до участі в АТО, очікування особливого відношення до себе. Якщо ця потреба залишається незадоволеною, то нерідко проявляються агресивні форми поведінки до тих колег, що не отримали бойового досвіду.

Третя особливість психічних станів у учасників бойових дій проявляється в зниженні порогів чутливості до професійно-соціальних впливів. Тобто, з психологічної точки зору вони стають особливо ранимі та чуттєві, що має негативні соціальні та професійні наслідки у вигляді підвищеної конфліктності. Зазначене вище обумовлює необхідність розгортання добре скоординованої системи психологічної допомоги та підтримки, психологічної, соціальної реадaptaції правоохоронців, що перебували в зоні АТО з метою збереження їх здоров'я та професійної ефективності.

Під соціально-психологічною реадaptaцією розуміється процес організованого, поступового психологічного повернення учасників АТО з арили військових дій та бесконфліктної, нетравматичної їх інсталяції в

систему професійно-соціальних зв'язків мирного часу та оточення. Такий процес необхідно здійснювати з усіма особами, що повернулись з зони бойових дій для попередження розвитку у них післятравматичних стресових розладів, явищ дезадаптації та агресивно-конфліктної поведінки. Системний аналіз соціально-психологічної реадaptaції дозволяє виокремити ряд підсистем (підсистему пошуку та переробки інформації; підсистему емоційного реагування; мотиваційну підсистему та підсистему практичної діяльності) і періодів (період «психологічного карантину»; період створення реадaptaційного середовища; період попередження розвитку після травматичних розладів засобами психологічної допомоги та реабілітації).

Безумовно, кожна із зазначених підсистем та періодів реадaptaції мають своє змістовне наповнення та методичний інструментарій, але суттєвим є розуміння того, що психологічну реадaptaцію необхідно розглядати як складовий елемент цілісного реабілітаційного комплексу, який включає в себе медичну, професійну соціальну та психологічну реабілітацію. Принципи на яких базується психологічна реадaptaція можуть бути загальновідомими: це принцип превентивності, принцип само- та взаємодопомоги в опануванні стресом та наданні екстреної психологічної підтримки; принцип невідкладності, спадкоємності, простоти та доступності, а також індивідуалізації корекційних заходів. Для досягнення цілей та дотримання принципів психореадaptaції необхідно запровадити, на різних етапах фахової підготовки правоохоронців та подальшого їх професійного вдосконалення, систему антистресової підготовки, яка повинна бути включена до спеціальної психологічної підготовки правоохоронців, в систему проведення соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток умінь саморегуляції та самосцілення особистості, комунікативних навичок, вирішення особистісних проблем та орієнтацію на саморозвиток.

Список бібліографічних посилань

1. Психические состояния / под. ред. Л. В. Куликова. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
2. Теличкін О. О. Особливості психологічної адаптації працівників поліції до умов служби в миротворчій місії ООН : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 1998. 18 с.
3. Березовец В. В. Социально-психологическая реабилитация ветеранов боевых действий : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. М., 1997. 20 с.

Отримано 10.02.2018

УДК 159.962.7

Ірина Олександрівна ДУБОВА,

*заступник завідувача науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;*

Людмила Андріївна КИРІЄНКО,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ – УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Розкрито сутність психологічної реабілітації та її різновидів, здійснено їх змістовний аналіз. Наведено етапи і напрями роботи психолога. Підкреслена необхідність цілісності, системної послідовності здійснення реабілітаційних заходів.

Надзвичайно важливої уваги у комплексній системі психологічного забезпечення правоохоронців, які брали участь у бойових діях при проведенні антитерористичної операції (АТО), заслуговує питання психологічної реабілітації. Незважаючи на велику кількість присвячених цій тематиці науково-прикладних досліджень, своєї актуальності вона не втрачає, особливо враховуючи масштабність деструктивних тенденцій.

Оскільки участь у бойових діях визнається найпотужнішим психотравмуючим фактором, який є серйозною перевіркою особистісних можливостей і ресурсів, цілком зрозуміло – виживання за таких умов потребує докорінних змін (високий рівень пильності, уваги й активності, швидкість реакцій, активний конструктивний стиль мислення і поведінки, чіткість пріоритетів у системі цінностей і т. ін.), що, зрештою, спричиняє кардинальні зрушення у психіці. Водночас цей комплекс надбаних реакцій стає дезадаптивним при поверненні до цивільних умов життя, а через наявність закріплених «бойових навичок» – може призвести до негативних наслідків.

З наведеного чітко постає усвідомлення необхідності вирішення питання «психологічного повернення» правоохоронців – учасників АТО до мирного життя, нагальної необхідності застосування комплексу реабілітаційних заходів, що є важливою умовою попередження серйозних проблем у майбутньому.

За своєю сутністю поняття **реабілітація** означає *відновлення* і багатьма фахівцями розглядається як «третинна профілактика» (під первинною профілактикою розуміють попередження захворювань, а під вторинною – лікування хвороби). Розкриваючи зміст цього поняття і

аналізуючи процес реабілітації (особливо тих, хто зазнав психотравматизації як учасник бойових дій), вбачається доцільним говорити про **цілісний реабілітаційний комплекс**, що включає такі **різновиди реабілітації**, як: медичну, психологічну, соціальну та професійну. При цьому на межі взаємодії цих різновидів виникає їх взаємопроникнене переплетення, що утворює «медико-психологічну», «соціально-психологічну», «професійно-психологічну» реабілітації [1].

Медико-психологічна реабілітація передбачає мобілізацію психологічних можливостей правоохоронців – учасників АТО у подоланні наслідків поранень, травм, інвалідизації, локалізації (блокуванні) больових відчуттів, психологічну підготовку постраждалих до операцій і у післяопераційний період.

Соціально-психологічна реабілітація орієнтована на створення навколо учасників бойових дій реабілітуючого соціального середовища, підтримки з боку найближчого оточення та соціуму загалом.

Професійно-психологічна реабілітація спрямовується на швидке відновлення професійно важливих якостей поранених, психотравмованих учасників та інвалідів бойових дій; їх професійну переорієнтацію та перепідготовку, працевлаштування та професійну адаптацію; зняття втоми та відновлення фізичної працездатності.

Сутність власне самої *психологічної реабілітації* можна визначити як систему медико-психологічних, педагогічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію чи компенсацію порушених психічних функцій, станів, особистісного та соціального статусу психотравмованих осіб. Вона вирішує широке коло завдань психологічної допомоги і, передусім, таких як: 1) нормалізація психічного стану; 2) відновлення порушених (втрачених) психічних функцій; 3) гармонізація Я-образу психотравмованих осіб (внаслідок поранення, інвалідизації тощо); 4) надання допомоги у встановленні конструктивних відносин зі значущим оточенням і т. ін. Отже, по суті метою психологічної реабілітації визначається відновлення психічного здоров'я та ефективної соціальної поведінки.

Здійснення психологічної реабілітації передбачає певну **етапність** проведення відповідних заходів [2].

На першому етапі основна увага приділяється підготовці до активної співпраці шляхом створення сприятливої атмосфери, зняття психічної напруженості, агресії, недовіри, з'ясування індивідуальних особливостей і специфіки психологічних проблем. Це досягається завдяки аутотренінгу, методам психічної саморегуляції, м'язової релаксації, активному застосуванню тілесно-орієнтованої терапії.

Другий етап має корекційно-розвиваюче спрямування, основний акцент – допомога у вирішенні психологічних проблем тим, хто

проходить реабілітацію. Для цього використовуються ігрові засоби, трудо-, натуро-, естетотерапія, раціональна психотерапія.

Завдання *третього етапу* полягають у налагодженні соціальних зв'язків і відносин, підвищенні комунікативної активності, розвитку соціально-психологічної компетентності, гармонізації системи стосунків, закріпленні ефективних патернів поведінки. Засобами досягнення зазначених цілей виступають особистісно-реконструктивна і поведінкова психотерапія, логотерапія, соціально-психологічний тренінг, залучення до суспільної діяльності, створення реадаптуючого середовища.

Якщо стисло, то *модель психореабілітації* передбачає: 1) налагодження контакту і досягнення взаємодовіри; 2) з'ясування психологічних проблем; 3) розробку реабілітаційної програми (специфіка, напрями і послідовність роботи, прийоми і методи, кількість занять, їх періодичність і тривалість); 4) виконання реабілітаційної програми (послідовна реалізація запланованого, коригування за необхідності); 5) апробування нових навичок поведінки (через вправи, ігрову взаємодію, тренінги тощо); 6) аналіз результатів і ефективності роботи (оцінка ступеня вирішення проблеми та узагальнення досягнутих результатів); 7) визначення подальших життєвих пріоритетів і перспектив.

Робота психолога у системі психологічної реабілітації включає декілька *напрямів* [3]: 1) *діагностику* особливостей дезадаптації (психоемоційний стан, стратегії адаптації та поведінки) на підставі результатів індивідуального дослідження; 2) *психологічне консультування* (обговорення проблем, отримання співчуття й розуміння, усвідомлення тимчасовості пережитого та готовності допомоги від фахівців і ближнього оточення); 3) *психокорекційну роботу* (виправлення тих особливостей психіки, які за визначеною системою критеріїв не відповідають нормі, особливо у разі істотних порушень адаптації (депресія, алкоголізм, девіантна поведінка тощо); 4) *навчання навичкамсаморегуляції* (прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу й інших методів); 5) *соціально-психологічні тренінги* (підвищення адаптивності та особистісного розвитку); 6) *допомогу в професійному самовизначенні, профорієнтацію* з метою перенавчання та подальшого працевлаштування.

Важливо, щоб кожен правоохоронець, який брав участь у бойових діях під час проведення антитерористичної операції, пройшов увесь медико-психологічний комплекс реабілітації. Найбільш оптимальним для реалізації завдань комплексної системи реабілітації учасників АТО в Україні слід вважати створення спеціалізованих центрів, що вирішуватимуть увесь спектр проблем психологічної реабілітації (а за

можливості – й соціальної адаптації), із залученням висококваліфікованих фахівців і підтримкою на державному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Особливості надання психологічної допомоги учасникам антитерористичної операції : наук.-практ. посіб. / С. В. Кобець, В. П. Остапович, Л. А. Кирієнко, В. В. Барко ; за ред. В. О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України, 2017. 180 с.

2. Кирієнко Л. А. Система психологічної допомоги в контексті реабілітації осіб із психотравмою. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2 (36). С. 247–254.

Отримано 27.02.2018

УДК 342.9

Михайло Степанович ІЛЬНИЦЬКИЙ,

*голова Всеукраїнської громадської організації «Громада і Закон»,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ЮРИДИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

Визначено поняття «кодифікації» як спосіб систематизації нормативних актів. Автор наполягає, що для ефективного функціонування правової системи України актуальним є рекодифікації Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Сучасний Кодекс України про адміністративні правопорушення [1], до якого постійно вносяться зміни за своєю суттю є законом який поєднує норми матеріального та процесуального права, охоплює всі сфери суспільно-економічного життя і в той же час містить в собі ряд колізійних норм або норм, які не виконуються через їх недосконалість (нікчемних норм). Відповідно, Кодекс України про адміністративні правопорушення потребує системних змін.

Ефективне правове супроводження адміністративної реформи передбачає подальшу систематизацію адміністративного законодавства, насамперед шляхом його кодифікації. Вона завжди пов'язана з глибокою і всебічною переробкою чинного законодавства та внесенням до нього суттєвих змін. Кодифікація забезпечує внутрішню погодженість, цілісність, системність і повноту правового регулювання відповідних відносин.

Кодифікація – це спосіб систематизації нормативних актів, що здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, який системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин. Це

необхідно зробити для формування сучасного законодавства, яке регулюватиме публічно-правові відносини відповідно до сучасних світових стандартів та конституційних положень. Крім цього, норми й ряд різних підзаконних актів під час кодифікації знайдуть своє місце в законодавстві, що спростить їх застосування.

У сукупності, завдяки визначеному підходу до публічного порядку можна досягти гуманізації правової системи та відповідності законодавства положенням Конституції України. Простота й зрозумілість законів для громадян буде свідчити про демократизацію суспільства.

Принципом кодифікації має стати відмова від поєднання в одному нормативному акті норм матеріального та процесуального права. Такий підхід спростить системне розуміння правозастосувачами положень кодифікованого акту, зробить його цілісним та дозволить детально прописати механізм кожної процедури або сутність правового явища.

В той же час, нині КУпАП є таким нормативним актом, який не сприяє розвитку соціально-економічних відносин, а навпаки їх гальмує. Академік В. Б. Авер'янов наголошував: *«З огляду на це вбачається більш правильним і практично зручнішим відмовитись в подальшому від традиції включати в єдиний кодифікований акт весь масив складів адміністративних проступків, оскільки по-перше, в цьому немає об'єктивної потреби; по-друге, це не виправдане з точки зору дотримання вимог систематизації законодавства і нормо проектування. Натомість зазначені склади мають, на наш погляд, визначатись у конкретних законах, що регулюють охоронювані адміністративним правом відносини у відповідних сферах правового регулювання»* [2].

Кодекс України про адміністративні правопорушення з моменту прийняття у 1985 р. зазнав десятки змін, але і досі залишається основним актом, що регулює накладення відповідальності за вчинення проступків. Частина матеріальних норм вже перенесена до базових кодексів – Митного, Податкового тощо. Цей процес необхідно продовжити та перенести до базових нормативних актів норми, що містяться в КУпАП та не стосуються сфери державного управління (адміністрування).

Зміни в адміністративне законодавство стануть підґрунтям для зменшення справ, які розглядають працівники Національної поліції України. Більше того, дані провадження повинні носити позасудовий характер, що суттєво розвантажить українські суди.

Зважаючи на те що склади проступків, що містяться в КУпАП та ряді нормативних актів, що регулюють відповідальність у відповідних суспільно-економічних сферах, по своїй суті не є адміністративними (управлінськими) слід змінити термін «адміністративне правопорушення

(проступок)» на термін: «проступок» у відповідній суспільно-економічній сфері («проступок у митній сфері» або «митний проступок», «проступок у податковій сфері» або «податковий проступок», тощо).

Перенесення складів провин, у нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини в певних суспільно-економічних сферах стане основою для ефективного регулювання з боку державних органів у напрямку захисту прав громадян.

Надалі кодекси й закони вимагають внутрішньої систематизації відповідно до соціально-економічних змін у житті суспільства. Найбільш оптимальною є наступна структура нормативно-правових актів:

Загальна частина – Правила поведінки в суспільно-економічній сфері;

Особлива частина – Порушення встановлених правил і відповідальність за них;

Спеціальна частина – Особливості процедур по виявленню й притягненню до відповідальності за скоєння проступків.

Поєднання в одному нормативному акті матеріальних норм які регулюють відповідальність за вчинення проступків у різних суспільно-економічних сферах та процесуальних норм є таким що протирічить сучасним вимогам та не сприяє ефективності законодавства. Виокремлення норм щодо відповідальності за проступки в окремих розділах базових кодексів дозволить в подальшому їх поетапне вдосконалення у відповідності до вимог часу.

Доцільно в базових кодексах в яких містяться норми щодо правового регулювання правовідносин у відповідних суспільно-економічних галузях виділяти окрему Спеціальну частину – в якій розміщати норми, що регулюють особливості проваджень, що здійснюються відповідними органами державної влади в юрисдикцію яких входить дотримання законодавства в даній сфері.

Також представляється можливим внесення в Кримінальний кодекс України змін у вигляді окремих статей про посилення кримінальної відповідальності за правопорушення, які являють загрозу публічному порядку й правам людини. Зокрема – керування транспортним засобом у нетверезому вигляді.

Загальний принциповий підхід «один контролюючий орган (діючий на основі положення) – один нормативний акт (кодекс, закон)» дозволить: провести децентралізацію на законодавчому рівні; зменшити кількість справ розглянутих у судах; сприяти правовому вихованню громадян; збільшити надходження коштів у місцеві бюджети за рахунок штрафних санкцій.

Таким чином для ефективного функціонування правової системи України нині актуальним, так само як і двадцять років тому, є рекодифікації Кодексу України про адміністративні правопорушення. Дані

заходи в цілому стануть основою для систематизації українського законодавства і його гармонізації із законодавством Європейського Союзу.

Вдосконалення законодавства щодо забезпечення публічного порядку сприятиме поліпшенню публічної безпеки та організації діяльності органів державної влади, зокрема, діяльності органів поліції щодо захисту прав і свобод громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 01.03.2018).

2. Авер'янов В. Б. Вибрані наукові праці / упоряд. О. Ф. Андрійко, В. П. Нагребельний та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, О. Ф. Андрійко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 390.

Отримано 12.03.2018

УДК [159.9:355/351.74]:616.895

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності

Національної гвардії України науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

МОНІТОРИНГ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Обґрунтовано алгоритм проведення моніторингу психічного стану військовослужбовців Національної гвардії України. Розкрито необхідність проведення поглибленого психологічного вивчення на підставі якого визначають типові висновки-рекомендації щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях виходячи із характеристик його стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом.

Після повернення військовослужбовців НГУ із зони АТО до місць постійної дислокації у період не більше ніж 10 днів після прибуття, при необхідності, здійснюється поглиблене психологічне та медичне вивчення (огляд).

Поглиблене медичне вивчення включає огляд лікарями-спеціалістами (лікар-терапевт, лікар-хірург, лікар-отоларинголог, лікар-невропатолог), а у разі необхідності (за показаннями) – іншими лікарями та лікарем-психіатром, лікарем-психологом, практичним психологом Державної установи “Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України”, центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору ГУ МВС/УМВС (ДУ “ЦПД та ППВ МВС”, ЦПД та ППВ ГУ МВС/УМВС).

Проведення моніторингу психічного стану військовослужбовців НГУ здійснюється шляхом проведення поглибленого психологічного вивчення залучаються практичні психологи військових частин, підрозділів НГУ, які на підставі результатів психодіагностичного дослідження визначають типові висновки-рекомендації щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях виходячи із характеристик його стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом: стійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду; нестійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду; стійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду; нестійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду; стійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду; нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду; стійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду; нестійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду; стійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду.

Оцінка професійно-трудова даних проводиться з урахуванням наступних характеристик: рівень освіти; основна професія; кваліфікація; загальний службовий стаж; професійний маршрут; професійний стереотип; відповідність психофізіологічних вимог, що пред’являються основною професією станом здоров’я; напрям діяльності, в якій служить обстежуваний; умови і організація його служби, установка на службу; збереження його професійних знань і навичок; рівень професійних домагань, здатність до засвоєння нових знань, оволодіння навичками.

На основі аналізу цих даних виноситься судження про збереження, або про порушення професійно-трудова статусу військовослужбовця, внаслідок обмеження здатності до службово-бойової діяльності, диференційованої по характеристикам його стійкості до травматизації бойовим досвідом (8 типів) [1].

Психологічна робота з військовослужбовцями, які мають нестійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду, здійснюється офіцерами-психологами підрозділів НГУ шляхом психологічного супроводження і періодичної психодіагностики з метою профілактики та своєчасного виявлення відстрочених наслідків психологічної травматизації.

Військовослужбовці, які мають нестійкий тип до психологічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду направляється начальником військової частини НГУ, начальником оперативного територіального об'єднання НГУ до ДУ "ЦПД та ППВ МВС", ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС на позачерговий психіатричний огляд з наданням відповідної інформації.

Позачерговий психіатричний огляд вищезазначених осіб проводиться лікарями-психіатрами, лікарями-психологами, практичними психологами відділень (кабінетів) амбулаторної психіатричної допомоги ДУ "ЦПД та ППВ МВС", ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС у відповідності до вимог.

За результатами позачергового психіатричного огляду приймається рішення про необхідність направлення військовослужбовця для подальшого обстеження та лікування в умовах спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу або амбулаторне лікування.

Військовослужбовці, які мають стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду, які пройшли психологічне обстеження та поглиблений медичний огляд направляються до ЦВЛК/ВЛК МВС, ГУ МВС/УМВС для проходження медичного огляду та обов'язкового психіатричного огляду у ДУ "ЦПД та ППВ МВС", ЦПД та ППВ ГУ МВС/УМВС для визначення показань та термінів реабілітації.

Фахівці Центральної військово-лікарської комісії МВС України, військово-лікарських комісій ГУ МВС/УМВС (ЦВЛК МВС/ВЛК ГУМВС/УМВС) за результатами медичного огляду, приймає рішення про необхідність направлення військовослужбовця на медико-психологічну реабілітацію із зазначенням рекомендованого терміну її проведення.

Списки осіб, які потребують медико-психологічної реабілітації направляються до медичних відбіркових комісій (МВК) Управління медичного забезпечення та реабілітації МВС (УМЗР) та МВК військово-медичного управління ГУ НГУ для визначення часу та закладу її проведення, разом з необхідними документами.

Результатом розгляду МВК УМЗР є видача особі упродовж 7 днів рішення про направлення на медико-психологічну реабілітацію із зазначенням медичного центру НГУ, строку реабілітації та діагнозу.

Направлення на медико-психологічну реабілітацію військовослужбовців, які мають висхідний тип з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю/ відсутністю ознак бойового досвіду здійснюється не пізніше 30 днів з моменту прибуття особового складу НГУ до місця постійної дислокації з районів виконання СБЗ (АТО).

Заходи даного етапу реалізуються фахівцями відділів (служб) медичного забезпечення ГУМВС, УМВС за участю фахівців відомчих закладів охорони здоров'я з урахуванням інформації, наданої начальниками ОВС, командирами з'єднань, військових частин, підрозділів НГУ, практичними психологами СПЗ управлінь, відділів кадрового забезпечення ГУМВС, УМВС та практичними психологами з'єднань, військових частин, підрозділів НГУ.

Начальники підрозділів НГУ несуть персональну відповідальність за своєчасність, організацію та забезпечення заходів щодо направлення особового складу, що повертається до місця постійної дислокації, на медико-психологічну реабілітацію.

Список бібліографічних посилань

1. Розроблення програми профілактики посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців Національної гвардії України : звіт про наук.-дослід. роботу / О. С. Колесніченко, І. І. Приходько, Я. В. Мацегора та ін. Харків : НА НГУ, 2017. 704 с.

Отримано 05.02.2018

УДК 159.94

Андрій Станіславович КУФЛІВСЬКИЙ,

начальник соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2629-8311>;

Юлія Ігорівна СЕРЕДА,

фахівець соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

кандидат психологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7454-0788>

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ І РЕАКЦІЙ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У РЯТУВАЛЬНИКІВ ПІД ВПЛИВОМ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Розглядаються негативні психічні стани, що виникають під час виконання професійних завдань в реальних умовах надзвичайної ситуації.

Професійна діяльність працівників служби психологічного забезпечення ДСНС України (СПЗ ДСНС України) здійснюється відповідно до напрямків, визначених керівництвом ДСНС України.

Відповідно до покладених завдань СПЗ ДСНС України організовує та проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій [1; 2].

Робота практичних психологів ДСНС України щодо попередження та подолання негативних психічних станів та реакцій, які із високою ймовірністю можуть виникнути у рятувальників під впливом стрес-факторів надзвичайної ситуації, повинна, на наш погляд, включати наступні елементи:

- прогнозування психологічного змісту умов майбутньої діяльності,
- виявлення її вимог до психофізіологічних, психологічних і соціально-психологічних якостей рятувальника;
- психологічний відбір кандидатів, здатних освоїти й виконувати дану професійну діяльність;
- професійно-психологічна підготовка до дій у конкретних соціально-політичних, клімато-географічних та ін. умовах;
- психологічна допомога професіоналам у подоланні психотравмуючих чинників складної службової обстановки, психологічна реабілітація осіб, що одержали психічну травму.

Реалізація кожного елемента даної системи здійснюється за допомогою тієї або іншої “технології” – сукупності об’єднаних єдиним задумом, взаємоузгоджених методів і засобів. З метою забезпечення зворотного зв’язку і здійснення контролю за даним процесом до складу системи включено такий елемент, як оцінка її ефективності.

Виходячи з вищевикладеного, загальна схема роботи практичних психологів ДСНС України щодо попередження та подолання негативних психічних станів та реакцій, які із високою ймовірністю виникають у рятувальників під впливом стрес-факторів надзвичайної ситуації, є за формою організованим процесом цілеспрямованої соціальної, психологічної й педагогічної дії на особу (групу) на користь розвитку емоційних, вольових, мотиваційних, пізнавальних, операціональних сторін, процесів, властивостей, утворень, станів і установок психіки рятувальників, необхідних для ефективної їх професійної діяльності.

За змістом запропонована схема включає:

- психологічне обґрунтування кваліфікаційних вимог,
- професійно-психологічний відбір,
- професійно- психологічну підготовку,
- психологічну підтримку,
- психологічне забезпечення відновлювального періоду після виконання складних завдань в умовах проведення аварійно-рятувальних робіт з ліквідації наслідків великомасштабної надзвичайної ситуації та контроль за ефективністю даної системи [1; 2].

На основі вищевикладеного, узагальнена модель запропонованої багаторівневої системи роботи практичних психологів ДСНС України щодо попередження та подолання негативних психічних станів та реакцій, які з високою ймовірністю виникають у рятувальників під впливом стрес-факторів надзвичайної ситуації.

Впровадження у практику психологічного забезпечення професійної діяльності аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України багатоступеневої системи роботи практичних психологів ДСНС України щодо попередження та подолання негативних психічних станів та реакцій дозволить значно знизити ризик фізичних та психічних втрат серед рятувальників [1; 2].

Список бібліографічних посилань

1. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : Консультант, 2008. 232 с.

2. Серeda Ю. І., Куфлієвський А. С. Професіографічний аналіз діяльності працівників служби психологічного забезпечення Державної служби України з надзвичайних ситуацій : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2016. 134 с.

Отримано 28.02.2018

УДК І59.4

Оксана Володимирівна ПЛАТКОВСЬКА,

доцент кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА РОЗВИНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Проведено аналіз причин, які впливають на виникнення психосоматичних захворювань. Виявлено індивідуально-психологічні особливості особистості працівників поліції, які мають психосоматичні захворювання та проведено їх порівняльний аналіз.

Служба у правоохоронній системі пов'язана з необхідністю постійно працювати в режимі великого напруження та самовіддачі. Діяльність працівника поліції передбачає дотримання суворої організаційної побудови та складної структури міжособистісного спілкування, дисципліни, підвищеної соціальної та професійної відповідальності, високого ступеня ризику, втрати здоров'я, а іноді й життя. У таких умовах зрив адаптаційних і захисних механізмів організму збільшує ризик

виникнення психічних та психосоматичних розладів працівників. Психосоматичні захворювання становлять певну частку захворювань, що є причиною зниження працездатності працівників національної поліції, і їх кількість з кожним роком збільшується. Розвиток психічних розладів сприяє зниженню повноцінного функціонування працівників в сімейній, виробничій та навчальній сферах [1].

Психосоматичні розлади (грец. *psyche* – душа, свідомість; *sōmatos* – тіло) – це розлади у розвитку особистості, в яких провідну роль відіграють психологічні фактори, у тому числі і психологічний стрес. У 1950 році було виділено 7 захворювань, які вважаються психосоматичними: бронхіальна астма, виразкова хвороба, неспецифічний виразковий коліт, гіпертонічна хвороба, ревматоїдний артрит, нейродерміт (псоріаз). Ряд дослідників поповнює цей список такими захворюваннями як: ожиріння, схуднення, злоякісні новоутворення.

Згідно з однією з гіпотез психосоматичні захворювання є наслідком стресу, обумовленого довго діючими і нездоланими психотравмами.

Інша гіпотеза пов'язує виникнення психосоматичних симптомів із внутрішнім конфліктом між однаковими за інтенсивністю, але різноспрямованими мотивами індивіда. Конфлікти різного змісту викликають певні види захворювань. Так, гіпертонічну хворобу пов'язують з наявністю конфлікту між високим соціальним контролем поведінки і нереалізованою потребою індивіда у владі.

Відповідно до третьої гіпотези нерозв'язний конфлікт мотивів (як і непереборний стрес) породжує в кінцевому підсумку реакцію капітуляції, відмови від пошукової поведінки, що створює найбільш загальну передумову для розвитку психосоматичних захворювань. Це виявляється у вигляді явної чи прихованої депресії, на фоні якої виникає зниження резистентності організму до несприятливих факторів середовища.

Стрес є одним із провідних факторів у розвитку психосоматичних захворювань, і його вирішальна роль у даному процесі доведена не тільки клінічними спостереженнями, але і в експериментах на різних видах тварин.

До теперішнього часу більшість дослідників сходяться на думці, що надмірний стрес, який виникає в конфліктних або безвихідних ситуаціях і який супроводжується депресією, почуттям безнадійності або розпачу, збільшує ймовірність виникнення багатьох злоякісних новоутворень [2, с. 636].

Нами було проведено дослідження спрямоване на вивчення особистісних рис працівників поліції, які можуть бути причиною розвитку психосоматичних захворювань. Для дослідження нами було використано «16- факторний особистісний опитувальник Кеттелла».

В нашому дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей особистості працівників національної поліції, брали участь 60 практичних працівників різних підрозділів ГУНП України в Полтавській області.

Першу групу досліджуваних склали працівники поліції чоловічої статі, віком від 30 до 40 років, стаж роботи яких становить від 10 до 20 років, у кількості 30 осіб, які перебувають на диспансерному обліку в лікарні ГУНП України в Полтавській області з визначеним діагнозом артеріальна гіпертензія.

Другу групу склали працівники різних підрозділів ГУНП України в Полтавській області чоловічої статі, віком від 30 до 45 років, зі стажем роботи від 8 до 19 років, у кількості 30 осіб, які не перебувають на диспансерному обліку та суб'єктивно вважають себе здоровими

Провівши ретельний аналіз отриманих даних ми можемо зробити наступні висновки. У групі працівників поліції, які не мають психосоматичних захворювань найвищі середні показники отримано за факторами: «С» ($7,6 \pm 1,63$), «Н» ($7,26 \pm 2,14$) та «В» ($7,03 \pm 2,35$). Це свідчить про те, що цим особам притаманні сміливість, здатність на ризик, рішучість при зіткненні з неочікуваними ситуаціями, вміння легко налагоджувати контакти, емоційна стабільність та урівноваженість до невіршених емоційних проблем та у сприйнятті власних недоліків, вони спроможні швидко обробляти отриману інформацію, мають розвинене абстрактне мислення, розумові здібності, широкі інтелектуальні інтереси.

Найнижчі середні показники відзначено за факторами: «L» ($3,73 \pm 1,7$), «Q4» ($3,73 \pm 1,17$) та «O2» ($3,16 \pm 1,78$), тобто особам з психосоматичними розладами не притаманні такі риси як залежність від колег чи оточення, відвертість, довірливість, стриманість.

Провівши аналіз результатів групи працівників поліції, які мають захворювання, найвищі середні показники отримано за факторами: «Н» ($8,86 \pm 1,22$), «С» ($8,66 \pm 1,7$), «Q3» ($8,4 \pm 0,76$), «А» ($7,8 \pm 1,39$), «F» ($7,06 \pm 1,57$), «G» ($7,06 \pm 1,61$) Тобто, хворі на гіпертонію працівники поліції більш заклопотані, мають високу совісність, сміливість, здатність на ризик, емоційну стабільність та врівноваженість, високий самоконтроль, організованість, вольовитість. Помітна тенденція до сильного контролю власних емоцій та поведінки.

Найнижчі середні показники відзначено за факторами: «Q2» ($1,9 \pm 1,21$) та «Q4» ($2,83 \pm 1,88$), тобто хворим на гіпертонію працівником поліції не притаманна залежність від своїх колег, а також вміння розслабляватись та бути стриманим.

Провівши порівняльний аналіз показників можемо стверджувати, що у працівників поліції, які мають захворювання в порівнянні з працівниками, які не мають захворювань, значущі відмінності

відмічаються майже за всіма факторами, крім «F», «I», «L», «N». Найбільш значущі відмінності спостерігаються за фактором «Q3» ($5,13 \pm 1,75$; $8,4 \pm 0,76$; $p < 0,01$), що говорить про високий самоконтроль поведінки працівників із психосоматичними захворюваннями.

Для більш глибокого аналізу нами було підраховано частоту домінуючих факторів та отримано наступні показники: досліджувані обох груп мають високі показники за «B» та «C», тобто їм притаманні такі особистісні якості, як здатність швидко обробляти отриману інформацію, розвинене абстрактне мислення, широкі інтелектуальні інтереси, вони є емоційно стабільними, урівноваженими, спокійними.

Також представники обох груп мають високий показник за фактором «H», що говорить про сміливість, здатність на ризик, контактність і зібраність під час зіткнення з неочікуваними ситуаціями. І хоча такі якості притаманні представникам обох груп, проте частота домінуючих у працівників, які мають хворобу, значно перевищує ($p \leq 0,05$).

Порівняльний аналіз, проведений за допомогою ф-критерію Фішера показав, що відмінності серед отриманих результатів існують за такими факторами як: «A» ($p < 0,001$), «H» ($p < 0,05$), «I» ($p < 0,05$) що свідчить про те що хворі на артеріальну гіпертензію працівники більш конкретні, люблять працювати з людьми та готові до співробітництва, більш сміливі, схильні до ризику, легко налагоджують контакт з людьми, здатні не розгублюватись при неочікуваному зіткненні з певними проблемами, а також чутливі, недостатньо самостійні, відчувають недостачу уваги від оточуючих та більш нав'язливі ніж працівники другої групи.

Відмінності за фактором «N» ($p < 0,01$) говорять про те, що такі риси як відвертості, витонченості, естетичності у спілкуванні, а також самоконтроль у поведінці з людьми більш яскраво виражені у працівників поліції, які мають психосоматичні захворювання, ніж у працівників, які не мають психосоматичних захворювань. Важливе місце посідають відмінності за фактором «Q3» ($p < 0,01$), які ще яскравіше підкреслюють те, що група працівників, які хворі на гіпертонію більш організовані, вольові і мають високий ступінь самоконтролю, що значною мірою вплинуло на підвищення рівня кров'яного тиску при відсутності явної органічної причини.

За іншими факторами істотних розбіжностей не встановлено.

На основі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що дійсно існують певні відмінності індивідуально-психологічних особливостей особистості працівників поліції, які мають психосоматичні захворювання (гіпертонічну хворобу) від працівників, які є здоровими.

Розбіжності відзначено майже за всіма показниками, особливо у рівні самоконтролю особистісної поведінки.

Список бібліографічних посилань

1. Петрюк П. Т., Якущенко И. А. Психосоматические расстройства: вопросы дефиниции и классификации. *Вестник Ассоциации психиатров Украины*. 2003. № 3–4. С. 133–140.

2. Малкин-Пих И. Г. Психосоматика. Справочник практического психолога. М.: Эскмо, 2005. 992 с.

Отримано 25.02.2018

УДК 159.9

Дмитро Русланович КРАВЦОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНА «СТІЙКІСТЬ»

Здійснено теоретичний аналіз поняття «стійкість» «психологічна стійкість» «стресостійкість», «емоційна стійкість» та поняття «життєстійкість». Розглянуті загальні положення про те, що передбачає стресостійкість.

У сучасній науці для опису здатності особистості зберігати адекватність психологічного стану та ефективності діяльності, в екстремальних умовах, науковці використовують такі терміни: «психічна стійкість» (М. Сікач), «психологічна стійкість» (В. Аршинова, С. Шувалова), «стресостійкість» (О. Ахвердова, І. Босв), «нервово – психічна стійкість» (П. Дорогів) та «професійно-психологічна стійкість» (Є. Василенко).

В основі всіх вище визначених термінів знаходяться загальні положення про те, що передбачає стресостійкість, а саме: здатність підтримувати оптимальну працездатність та ефективність в напружених емоційних ситуаціях; здатність особистості зберігати оптимальний психічний стан при впливі негативних чинників.

В багатьох мовах термін «стійкість» визначається як «стабільний, міцний, твердий». Словник синонімів [6] надає два види їх визначення до цього слова, це «рівновага та стабільність»

Англо-російський словник з психології перекладає термін *stability* як стійкість, стан рівноваги, стабільність; термін *mental stability* як психічна стійкість, стабільність [3].

Філософська енциклопедія визначає стійкість як постійність, перебування в одному стані; протилежність – мінливість [1].

У словнику А. Ребера [5] «стійкий» розуміється, як характеристика індивіда, поведінка якого відносно надійна та послідовна. Його антонім – термін «нестійкий», що має в психології кілька значень: 1) «нестійкий» – це індивід, що демонструє безладні і непередбачувані моделі поведінки і настрою; 2) «нестійкий» – це індивід, схильний демонструвати невротичні, психотичні або просто небезпечні для інших

моделі поведінки (цей термін використовується як свого роду неформальний психіатричний діагноз) [5].

Згідно теорії особистості стабільність визначається, як риса, котра характеризується відсутністю надмірних емоційних змін, тому часто використовують поняття емоційна стабільність [5].

Синонімом поняття психологічної стійкості є визначення емоційної стійкості. Емоційна стійкість, в психологічному словнику – довіднику, визначається, як незмінність емоційних станів і процесів деструктивним впливам внутрішніх та зовнішніх умов [4]. Емоційна стійкість – це інтегральна властивість психіки, що виражається у здібностях подолання стану надмірного емоційного збудження при виконанні певних видів діяльності. Емоційна стійкість зменшує вплив сильних емоційних впливів, сприяє прояву готовності до дій напружених ситуаціях. Завдяки емоційній стійкості, як особливості особистості, в екстремальних умовах забезпечується перехід психіки на більш вищих рівень активності, що дозволяє зберегти та збільшити ефективність діяльності [4].

Психологічну стійкість розглядають, як динаміку стійких станів особистості. Системи, при яких здатна ідентифікувати та блокувати зовнішні та внутрішні негативні дії [5].

Одним з факторів психологічної стійкості в сучасній психологічній науці називають – «життєстійкість особистості». Поняття «життєстійкість» було введено С. Мадді і С. Кобейса розроблялося на перетині екзистенціальної психології, психології стресу і психології поведінки. Д.А. Леонтьєв, беручи до уваги міждисциплінарний підхід, вважає, що дана властивість особистості характеризує міру здатності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість і не знижуючи успішності діяльності [2].

Життєстійкість особистості, в сучасні психологічній науці, досліджується у взаємозв'язку з професійною діяльністю психологів, співробітників зі специфічним умовами праці та інших силових відомств.

Список бібліографічних посилань

1. Краткая философская энциклопедия. М. : Прогресс, 1994. 576 с.
2. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости. М. : Смысл, 2006. 63 с.
3. Никошкова Е. В. Англо-русский словарь по психологии. М. : Дрофа, 1998. 325 с.
4. Психологический словарь-справочник. Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2001. 576 с.
5. Ребер А. Большой толковый словарь психологический. М. : Искра, 2000. 245 с.
6. Словник синонимов русского языка / ред. Л. А. Чешко. М. : МИФИ, 1986. 547с.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.923–057.36

Свєн Юрійович СЕМЕНКО,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)*

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Представлені особливості проведення психологічної діагностики суїцидальної поведінки військовослужбовців Національної гвардії України. Розкриті методи виявлення ознак суїцидальною поведінки, а саме: спостереження, бесіда, біографічний метод, аналіз документів, аналіз результатів і продуктів діяльності, експертне оцінювання, психодіагностичне обстеження.

На сьогодні дослідниками та практиками накопичено значний досвід застосування загальнонаукових і спеціальних методів виявлення ознак суїцидальної поведінки. До таких методів належать: спостереження, бесіда, біографічний метод, аналіз документів, аналіз результатів і продуктів діяльності, експертне опитування, психодіагностичне обстеження та низка інших. Основу роботи щодо виявлення осіб, схильних до суїцидальної поведінки, становить вивчення та аналіз документів особової справи, що передбачає ретельне ознайомлення з характеристикою, довідкою про сімейний стан, перевірки відомостей про стан здоров'я. Особливої уваги заслуговують особи, які мали родичів з нервово-психічними захворюваннями або зі спробами суїциду чи самі їх здійснювали; схильні до глибокої депресії, перенесли захворювання або травми головного мозку; відрізняються слабким здоров'ям, мали відстрочки від служби в армії, часто змінювали місця проживання, навчання і служби, виховувалися в сім'ях, у яких переважали конфлікти, несприятливі взаємини, мали документально зафіксовані випадки девіантної поведінки тощо.

З метою подальшого виявлення ознак суїцидальної поведінки проводяться індивідуальна бесіда, упродовж якої одночасно здійснюється спостереження. Попередньо складається спеціальний план бесіди, у якому визначаються теми для обговорення та формулюються орієнтовні питання

Для підвищення ефективності професійного відбору та зниження ризику скоєння деструктивних дій також необхідне обов'язкове проведення психодіагностичного обстеження як для всіх кандидатів, які поступають на службу (первинно), так і для військовослужбовців НГУ (з певною періодичністю або за потребою).

Головним завданням спільної роботи фахівців різних служб є своєчасна діагностика або розпізнавання ознак суїцидального ризику (потенційної готовності людини вчинити самогубство). Зважаючи на зазначене вище та на думку низки авторів, для його визначення доцільно використовувати, насамперед, аналіз двох факторів: суїцидогенних і антисуїцидальних [1].

До суїцидогенних факторів належать: вчинення кримінальних правопорушень; зафіксовані випадки девіантної поведінки; зниження або втрата соціальних орієнтацій; наявність суїцидальних спроб у минулому; зловживання наркотиками чи алкогольними напоями; схильність до ризикованих справ або фінансових операцій; фінансово-економічні негаразди; затяжні службові конфлікти; розлучення або напружені взаємини у сім'ї; нестійкість до психоемоційних навантажень і екстремальних умов несення служби; емоційні порушення і психотравмуючі переживання (наприклад, депресія, зневіра, різке зниження активності); підвищена агресивність, вразливість; схильність до конфліктного вирішення проблем; несприятливі умови сімейного виховання (надмірна опіка, втечі з дому, неповна сім'я); наявність родичів із нервово-психічними захворюваннями; хронічні або прогресуючі соматичні захворювання; наявність психічної патології; неадекватна самооцінка; слабкість особистісного психологічного захисту; недостатність навичок конструктивного вирішення проблем.

До антисуїцидальних факторів особистості належать: стійкі емоційні прихильності до близьких; виражене батьківське піклування та сильне почуття обов'язку, гіпервідповідальність; концентрація уваги на стані власного здоров'я; побоювання фізичного страждання; залежність від суспільної думки та бажання уникнути суду з боку оточення; наявність довгострокових цілей, творчих і життєвих планів [1].

Заслуговує на особливу увагу діагностика стану високого суїцидального ризику на підставі виявлення ознак суїцидальної поведінки, що сигналізують про велику ймовірність учинення самогубства: замикання у собі; примхливість, вередливість; агресивність; виражена імпульсивність у поведінці; прояви пригнічуючого відчуття провини; виражене фізичне або психічне страждання; порушення; стан депресії; психологічна травма, факт недавньої (наявної) кризи або втрати; емоційно-когнітивна фіксація на кризовій ситуації, об'єкті втрати; раптові, несподівані зміни в поведінці; роздавання подарунків оточенню; відсутність соціально-психологічної підтримки; високий рівень безнадії у висловлюваннях; стійкі думки про смерть, фантазії, невербальні «знаки», прямі чи непрямі висловлювання про самоушкодження або самогубство; небажання приймати допомогу; активна попередня підготовка [1].

Що стосується відбору діагностично значимого психологічного інструментарію для виявлення осіб, схильних до крайніх видів деструктивної поведінки (зокрема до суїциду), то, як показує практика, така інформативність притаманна:

1) методикам, безпосередньо спрямованим на визначення ризику суїцидальності: методика визначення ступеня ризику скоєння суїциду (карта ризику суїцидальності); тест «Суїцидальна мотивація»; тест «Протисуїцидальна мотивація»; методика виявлення схильності до суїцидальних реакцій («СР-45»);

2) методикам загального характеру, що опосередковано свідчать про ознаки суїцидальної поведінки: комплексні особистісні опитувальники (16 PF тест Р. Кеттелла; ММРІ та його модифікації, зокрема російськомовна версія СМІЛ, адаптована Л.М. Собчик); проєктивні методики: «Неіснуюча тварина», «Будинок – Дерево – Людина», колірний тест Люшера, метод портретних виборів Сонді, Тематичний апперцептивний тест (ТАТ); шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна; шкала депресії Бека; шкала безнадійності; методика діагностики психоемоційного вигорання Бойка; опитувальник соціально-психологічної адаптації особистості Роджерса і Даймонда; методика «Діагностика психологічної безпеки особистості» (автор І.І. Приходько); опитувальник «Самопочуття, активність, настрій» (САН); багатовимірний опитувальник дослідження самоставлення (МИС); опитувальник рівня суб'єктивного контролю (УСК); методика визначення мотивації споживання алкоголю (МПА) та деякі інші [1].

У зв'язку з недостатньою прогностичністю наявних методик, нині триває активний пошук методичних підходів, при використанні яких можна подолати недоліки традиційних методів оцінки суїцидального ризику.

Таким чином, з огляду на наведені вище суїцидогенні та антисуїцидальні фактори й на підставі аналізу результатів бесіди та вивчення документів, а також інтерпретації психологічного профілю особистості за показниками психодіагностичного тестування, можна зробити висновок про наявність ризику суїцидальної поведінки, а також ступеня його виразності та, відповідно, розробити програму необхідних профілактичних заходів для попередження, корекції та надання спеціалізованої допомоги військовослужбовцям НГУ.

Список бібліографічних посилань

1. Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України : посібник / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. ; за заг. ред. І. І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2016. 117 с.

Отримано 05.02.2018

Секція 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.98:316.6:378.2

Сергій Олексійович ГАРЬКАВЕЦЬ,
*професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
доктор психологічних наук, професор*

ПРО СИСТЕМНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглядається проблема формування особистості правоохоронця в сучасних умовах розвитку українського суспільства. Зазначено, що при здійсненні виховних впливів у роботі з правоохоронцями, треба враховувати такі системні принципи, як контрінтуїтивності, емерджентності, необхідної різноманітності та прогностичності.

Проблема підготовки українських поліцейських, на теперішній час, викликає багато запитань, оскільки не всі завдання при реформування української міліції, вдалося вирішити продуктивно та ефективно. Як свідчать події останнього часу, проблема формування особистості правоохоронця залишається в багато в чому невирішеною, а запропоновані алгоритми підготовки, що взяті з зарубіжного досвіду, не завжди виявляються конгруентні українським реаліям. Отже, питання формування особистості правоохоронця в часи кардинальних суспільних трансформацій виявляється актуальним і складним.

Із усього спектру чинників, які істотно впливають на формування особистості правоохоронця, як ми вважаємо, артикульованими виявляються так звані стрес-фактори (відповідальність, дефіцит часу, невизначеність, підвищена децидивна віктимність, психічне перевантаження тощо) та умови їхньої соціалізації, які в Україні, останній час, характеризуються значною складністю (наприклад, існує кілька ціннісних координат, які визначають багатовекторність розвитку країни), багатомодальністю (існує багато уявлень щодо подальшого розвитку держави але не одно з них не є переконливим), дифузністю (наявні найскладніші неформальні зв'язки, соціальні залежності та міжособистісні відносини (укорінений непомітним)), інерційністю (сучасні трансформації в українському суспільстві не знаходять позитивного відгуку у значної частини громадян) та нелінійністю (існує

найскладніша система залежностей, які не вдається подати в аналітичній формі (наприклад, настрої виборців щодо спадкоємності влади та подальшого розвитку держави)) [1]. Атмосфера, що склалася в українському суспільстві, ставлення населення до представників правоохоронних органів, без сумніву, впливають на процес формування і цей вплив, далеко не завжди, є позитивним. Тобто, у роботі з правоохоронцями слід зважати на дані обставини та враховувати об'єктивну реальність.

Разом із цим, алгоритми виховного впливу, який здійснюється в умовах навчання майбутніх правоохоронців, повинні враховувати такі системні принципи, як контрінтуїтивності, емерджентності, необхідної різноманітності та прогностичності. Принцип контрінтуїтивності передбачає неможливість точного опису того, що буде у майбутньому, якщо тільки спиратися на попередній досвід. Принцип емерджентності вказує на можливість виникнення особливих якостей, появу яких не можливо заздалегідь передбачити, тільки спостерігаючи за поведінкою людей в відносно закритій соціальній системі. Принцип необхідної різноманітності враховує значну полімодальність життєдіяльності індивіда та чинників, що її регулюють (наприклад, правові, моральні, резидуальні, етичні, професійні норми тощо). Принцип прогностичності надає зрозуміння того, що навчання та виховання на підставі зворотного зв'язку втрачає свою ефективність, якщо відсутнє адаптивне випередження, яке має властивість змінювати цілі, програми, засоби реалізації та свою структуру ще задовго до настання небажаних змін у зовнішньому середовищі [2].

Крім того, у роботі з формування особистості правоохоронця треба позбавлятися надмірного суб'єктивізму, а тим паче, політичної кон'юнктури. Про останнє слід завжди пам'ятати, оскільки непрофесіоналізм і політична заангажованість дорого коштує як громадянам взагалі, так й правоохоронцям, зокрема.

Формування особистості правоохоронця – це певний запит суспільства, оскільки даний процес завжди відбувається у конкретно-історичному соціальному просторі, що визначається певною системою ціннісних координат. Від того, які превалюють духовні цінності, існує виробництво матеріальних цінностей, наявна сфера споживання, соціальних відносин і взаємодія між членами соціальних груп, залежать установки особистості та особливості прояву її соціальної активності. Нажаль, на теперішній час, є недостатнім конгруентний зв'язок між суспільним запитом, існуючими інститутами соціалізації та наявними соціалізуючими впливами, що створює умови для ситуативно-обумовлених видів активності індивідів і, в цілому, негативно впливає на самосвідомість особистості.

Як ми вже раніше зазначали, саме від соціальних впливів, під які індивід потрапляє у своєму житті, буде залежати його особистий та професійний успіх [3]. Тому треба пам'ятати, що більшість деформацій особистості пов'язані з знеціненням нею об'єктивно значущих сфер життєдіяльності внаслідок не конгруентних соціальних впливів.

Отже, акцент потрібно робити на формуванні, перш за все, системи цінностей особистості, у якій особливе місце повинні посідати моральні цінності, на яких ґрунтуються всі інші аксіологічні утворення. Знецінення цінностей та ігнорування системних принципів контрінтуїтивності, емерджентності, необхідної різноманітності та прогностичності у виховній роботі, приводить до деперсоналізації та деформації особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2010. 343 с.
2. Третьяченко В. В. Управлінські команди: методологія та теорія, формування і розвиток : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 300 с.
3. Гарькавець С. О. До проблеми формування особистості правоохоронця в умовах розвитку інформаційного суспільства // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 19–21.

Отримано 15.02.2018

УДК 159.99

Ярина Степанівна АНДРУШКО,

доцент кафедри психології

Львівського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ

Висвітлено суть поняття «професіоналізація». Проаналізовано деякі психологічні теорії професійної діяльності особистості, у контексті роботи правоохоронця.

Проблема формування професіоналізму в людини не може не розглядатися у контексті психологічної науки. Внаслідок впровадження інноваційних інформаційних технологій, комп'ютеризації життя та діяльності людини змінилися погляди на професійну діяльність особистості, її професіоналізм та процес професіоналізації як такий.

Професіоналізацію, зазвичай, вважають цілісним неперервним процесом становлення особистості спеціаліста. Цей процес починається з моменту вибору професії і триває протягом усього професійного життя.

У сучасній психології більшість досліджень присвячена різним аспектам професійної діяльності та професіоналізації особистості: виявлення сутності, етапів та чинників, які обумовлюють становлення професіонала і суб'єкта діяльності (К. О. Абульханова-Славська, В. А. Бодров, Є. О. Климов, В. О. Щадриков тощо); визначення ролі та місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних особливостей у формуванні професійно-важливих якостей спеціаліста, а також оптимізації підготовки й умов здійснення успішної професійної діяльності (Є. Ф. Зверєв, Є. О. Климов, Б. Ф. Ломов, Б. М. Теплов тощо) [3, с. 99–105].

Серед сучасних дослідників проблеми професіоналізації майбутніх працівників Національної поліції виокремлюються такі аспекти дослідження цієї тематики: а) теоретичні положення, пов'язані з концепцією єдності психіки та діяльності, яка розробляється у вітчизняній та радянській психології (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн тощо); б) принципи системного підходу в психології (П. Анохін, С. Бочарова, Б. Ломов, В. Шадриков тощо); в) теоретичні положення, пов'язані з теорією моделі фахівця (Г. Акопов, О. Землянська, Н. Кузьміна, А. Маркова, Н. Нечасєв, А. Ситніков); г) загальнопсихологічні дослідження в галузі розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності у відомчих закладах (В. Пирожков, А. Зелінський, В. Образцов, О. Бандурка, М. Костицький, В. Асєєв, О. Сафін тощо) та ін. [1].

Новий підхід у дослідженні професійного розвитку фахівця виявляється у альтернативній стратегії професіоналізації, яка може бути представлена через модель адаптивної поведінки і через модель професійного розвитку. Зокрема на думку Н. О. Чайкіної, професійна адаптація майбутнього фахівця – це процес взаємодії особистості і соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, які в найбільшій мірі забезпечують ефективність професійної діяльності, розвиток виробничого колективу і особистісну задоволеність професійною самореалізацією [4, с. 14–20].

Натомість В. Бодров проаналізувавши теорії професійного розвитку особистості, які представлені у працях Б. Ананьєва, Є. Рибалко і достатньо повно викладені І. Кондаковим та А. Сухарьовим зробив наступні висновки:

1) успішність професіоналізації визначається ступенем відповідності індивідуально-психологічних особливостей особистості вимогам професії.

2) кожна людина відповідає вимогам декількох професій.

3) ступінь співвідношення індивідуально-психологічних особливостей і професійних вимог визначає рівень інтересу до професії, задоволеності нею, прагнень до професійного вдосконалення тощо.

4) професіоналізація реалізується протягом всього професійного шляху особистості, попри наявність відповідних стадій та періодів, які характеризуються різними професійними вимогами.

5) характер співвідношення індивідуально-психологічного складу здібностей і вимог професії (повнота, інтенсивність, специфічність тощо) визначає особливості професійного і психологічного розвитку особистості, її спрямованість (прогресія, регресія), вибірковість, точність тощо.

6) професійний розвиток особистості, її операційних і психологічних якостей та структур, відбувається не рівномірно і гетерохронно (не одночасно).

7) визначальним у професійному розвитку особистості є характер провідної діяльності, а також співвідношення з нею домінуючих і субдомінуючих різновидів діяльності.

8) спрямованість особистості є головним психологічним чинником вибору професійного шляху і професіоналізації.

9) ставлення до професії, її освоєння і трудова діяльність, змінюються і корегуються під впливом професійних, психологічних, фізіологічних, медичних, соціальних та інших чинників, які визначають особливості життєвої і трудової активності людини, її життєдіяльності [2, с. 128].

Досягнення будь-якою людиною професійних успіхів пов'язане з внутрішнім потенціалом індивіда та зовнішніми чинниками. До внутрішніх потенцій людини ми зараховуємо наявність загальних та спеціальних здібностей, професійних якостей, емоційно-вольових властивостей тощо. До зовнішніх умов належить вплив професійного оточення та соціально-економічного середовища.

Таким чином, підвищена увага до процесу професіоналізації в правоохоронних органах обумовлює потребу в кваліфікованому та ефективному персоналі. Це буде свідченням функціональної спроможності правоохоронної системи загалом.

Список бібліографічних посилань

1. Андрушко Я. С. Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ : монографія. Львів : Львів держ. ун-т внутр. справ, 2016. 276 с.

2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учеб. пособие для вузов. М. : ПерСэ, 2001. 511 с.

3. Єгорова Є. Психологічні проблеми розвитку особистості у процесі набуття професії. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. № 3. С. 99–105.

4. Чайкіна Н. О. Методичні засади співвідношення Я-базового і Я-ситуаційного у структурі професійної адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 6. С. 14–20.

Отримано 25.02.2018

УДК 37.032:371.134

Олена Вікторівна ВАСИЛЕНКО,
*професор кафедри іноземних мов
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат педагогічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто проблему професійної культури правоохоронців. Наголошено на важливості високого рівня морально-етичної культури як професійно значущої для працівників правоохоронних органів. Запропоновано низка організаційно-педагогічних умов формування їх професійної культури.

В умовах розбудови в Україні правової держави та громадянського суспільства, інтеграції у світове співтовариство, зміни принципів соціальної взаємодії, форм і методів роботи всіх державних структур перед органами внутрішніх справ України постає ряд важливих завдань : з одного боку, забезпечити дотримання законності, правопорядку в країні, особистої безпеки громадян, з іншого – перейти до соціально-правового партнерства з населенням. Все це обумовлює необхідність підвищення вимог до рівня і якості фахової та соціальної компетентності працівників органів внутрішніх справ, їхньої загальної та професійної культури.

Отже, авторитет органів внутрішніх справ, а відтоді повага суспільства до закону і держави, залежить перш за все від рівня професіоналізму окремих правоохоронців. А професіоналізм особистості – це “достатній для творчого вирішення завдань професійної діяльності рівень розвитку професійної культури й самосвідомості” [1, с. 207]. Тобто, ефективність професійної діяльності правоохоронців у значній мірі залежить від рівня сформованості у них комплексу особистих якостей та характеристик, що визначають зміст категорії “професійна культура”. Професійна культура правоохоронця – це ступінь оволодіння працівником знаннями, способами та методами правоохоронної діяльності й використання їх на практиці у відповідності до рівня розвитку власної культури. Професійна культура розкривається в умінні передбачати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, здатності відтворити і висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективу їх розвитку.

Правова культура правоохоронців становить основну складову їх професійної культури. Професійно-правова культура співробітників органів внутрішніх справ припускає: 1) глибоке знання системи права і законодавства, можливостей юридичної науки; 2) переконаність у необхідності їх дотримання, соціальній корисності законів і підзаконних актів; 3) уміння користуватися всією сукупністю правових засобів під

час виконання службових обов'язків у межах компетенції, встановленої законом та іншими правовими актами, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень [4]. Проте правова культура співробітників ОВС визначається не тільки науковими знаннями про сутність, характер і взаємодію правових явищ, механізм правового регулювання, правове поле держави і його окремі напрямки. Вона передбачає й критичне творче осмислення правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Окрім правової культури до співробітника органів внутрішніх справ у галузі культури висувається ціла система інших деонтологічних вимог:

- морально-етична (засвоєння гуманістичних принципів моралі, уміння ними керуватися на практиці);

- політична (знання політичної стратегії та тактики держави, провідних політичних партій і рухів, уміння користуватися інструментарієм політичної діяльності і бути політично активним. При тому незалежно від особистих політичних поглядів і прихильності кожен працівник міліції повинен бути прибічником політики, яку влада впроваджує через закон, служити закону, захищати його.);

- психологічна (знання психічного складу особи, уміння користуватися психодіагностикою у ході вирішення юридичної справи);

- естетична (виражається в службовому етикеті, мові спілкування, зовнішньому вигляді юриста, естетичному вигляді оформлюваних ним документів та ін.) [4].

Для ефективного виконання державних завдань сьогодні недостатньо бути професійно підготовленим працівником, мати необхідні знання й достатній досвід роботи. Професійного успіху досягає той працівник ОВС, який не лише сумлінно виконує службові обов'язки, а й забезпечує їх виконання відповідно до морально-етичних вимог державної служби. Працівник правоохоронних органів постійно перебуває в сфері морального впливу суспільства та своєї службової структури. З одного боку, він постійно відчуває виховний вплив суспільства, що формує його особистість у відповідності з принципами суспільної моралі, а з іншого, він сам своєю діяльністю здійснює виховний вплив на громадян.

Можна виокремити ряд організаційно-педагогічних умов ефективності процесу формування професійної культури правоохоронців, а саме:

- створення сприятливих умов для формування у правоохоронців цілісного уявлення про зміст, структуру функції професійної культури працівників органів внутрішніх справ,

- зорієнтованості системи професійної підготовки на цілеспрямоване формування розвитку у співробітників правоохоронних органів якостей і характеристик професійної культури,
- формування професійної компетентності на основі наукових досягнень в галузі правоохоронної діяльності,
- формування професійної майстерності, навичок соціально-педагогічної діяльності,
- спрямованого розвитку професійних здібностей та професійно-значущих видів особистої культури (особливо – фізичної, моральної, комунікативної);
- формування ціннісно-мотиваційної сфери на засадах загальнолюдських ціннісних ідеалів та цінностей професійної культури;
- спрямованої соціалізації правоохоронців у професійному субкультурному середовищі, педагогізації його впливів;
- сприяння самоактуалізації до професійного зростання, створення умов та стимулів до самостійної професійної підготовки;
- організації системи неперервної професійної освіти, зокрема за допомогою технологій дистанційного навчання [3].

Таким чином, зміна пріоритетів у діяльності правоохоронних органів, перехід до стратегії правового партнерства з населенням в Україні значно збільшують вимоги до рівня професійної культури співробітників поліції. Формування професійної культури правоохоронців (правової, морально-етичної, естетичної, політичної культури) можливо при впровадженні певних організаційно-педагогічних умов. Професіоналізм і справедливість переважають у правоохоронній діяльності лише тоді, коли працівник поліції як служитель закону чесно виконує свій морально-правовий обов'язок, постійно підвищує свою загальну і професійну культуру.

Список бібліографічних посилань

1. Зязюн І. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті. *Діалог культур. Україна у світовому контексті. Філософія освіти*. 2002. Вип. 8. 384 с.
2. Посметний В. В. Поняття професіоналізму працівників ОВС як визначальної категорії їх професійної підготовки. *Форум права*. 2007. № 2. С. 179–184. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2007_2_30.pdf (дата звернення: 15.02.2018).
3. Михайліченко І. В. Педагогічні умови формування професійної культури працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2004. 227 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків : Консум, 2001. 656 с.

Отримано 25.02.2018

УДК 159.9

Наталія Володимирівна ГРЕСА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0517-4822>;

Алла Андріївна ШИЛІНА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7377-0776>

СПЕЦИФІКА АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Розглянуто професійну адаптацію працівника поліції до умов діяльності, як одну з найважливіших соціально-психологічних складових розвитку особистості. Наголошується, що питання адаптації до умов праці є актуальним питанням через індивідуальність способів адаптаційного процесу, які пов'язані із соціально-психологічним типом особистості поліцейського, а також постійним розвитком суспільства та самої правоохоронної системи.

Професіональна діяльність є найважливішою стороною життєдіяльності людини, яка забезпечує повну самореалізацію особистості, актуалізацію всіх її можливостей.

В сучасних умовах діяльності правоохоронних органів неабияке значення має їх професійно-психологічна підготовка, яка охоплює розвиток уміння діяти в складних, непередбачуваних умовах, які часто бувають пов'язані з необхідністю пришвидшеного прийняття рішень, орієнтації в складних, незвичних ситуаціях, затриманням правопорушників і злочинців, збереженням життя людей та власного життя.

Професійна адаптація працівника до умов діяльності – це одна з найважливіших соціально-психологічних складових розвитку особистості. Зацікавленість проблемою адаптації існувала здавна в працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених різних галузей наук.

Основні особливості соціальної адаптації розглядали А. Знанецький, Ж. Піаже, Г. Сельє, У. Томас, Е. Тоффлер, Л. Філіпс, Х. Хартман та ін. Так, А. Налчаджян у своїх дослідженнях класифікував соціальну адаптацію особистості, висвітлив її головні види й типи. Власне процес такої адаптації вивчали Л. Д. Столяренко та Ф. З. Меерсон, а передумови її ефективності – Ф. Б. Березін, О. І. Зотова, В. О. Лабунська, Т. А. Немчин.

Соціально-психологічні аспекти адаптації стали предметом вивчення таких психологів, як О. О. Бодальов, Г. О. Балл, Л. П. Гримак, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін. Виокремлюючи дослідження особливостей діяльності поліцейських і проблем особистості різних фахових напрямів роботи працівників поліції, варто звернути увагу на здобутки сучасних дослідників, які зробили вагомий внесок у зазначену галузь. Серед них такі вчені: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, А. В. Гайдашук, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. І. Кондюкова, О. М. Корнєв, О. М. Кретчак, Т. В. Матієнко, Л. І. Мороз та ін [1].

У психології під терміном «адаптація» розуміється перебудова психіки індивіда під впливом об'єктивних чинників навколишнього середовища, а також здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з середовищем [2].

В умовах праці правоохоронців, на перший план виступає підготовка кадрів, які володіють високим рівнем адаптивності та вміють критично мислити і генерувати ідеї, оперувати зростаючими обсягами наукової інформації, готових до безперервного саморозвитку та самоосвіти. В процесі підготовки фахівців у сфері правоохоронних органів дана проблема представляє особливий інтерес, що пов'язана зі специфікою майбутньої діяльності [3, с. 191].

Важливим моментом адаптивності є професійна складова, деякі аспекти якої формуються в процесі навчання у виші. В ході адаптації до навчання у виші МВС відбувається інтенсивне впровадження їх в правоохоронну сферу, тому особливості поведінки в ході службової діяльності визначають ступінь їх адаптованості до професійної діяльності в цілому [4, с. 89].

Так, в своїх дослідженнях Д. Андрєєва розглядала адаптацію до умов навчання у вищому навчальному закладі як процес вироблення оптимального стилю, режиму цілеспрямованого функціонування особистості в конкретних умовах, коли фізичні і духовні сили людини спрямовані на виконання нових навчальних і практичних завдань. Вхідження курсантів в умови навчання та несення служби в виші МВС простежується не тільки в пристосуванні особистості до нових соціальних функцій, але і в її перетворенні щодо власного досвіду і оволодіння ними [4, с. 88].

Специфіка адаптації молодих працівників у підрозділах поліції обумовлена не тільки характером діяльності міліції, а й умовами, в яких вона здійснюється. Так, на початку своєї службової діяльності молодий працівник зіштовхується з великим обсягом самостійної роботи, коли йому потрібно засвоїти норми і цінності колективу, увійти в складну систему міжособистісних взаємовідносин, зайняти своє місце в

громадському житті підрозділу та самоутвердитися, проявити свої схильності, інтереси й можливості. Питання адаптації молодих фахівців до умов праці завжди залишається актуальним через індивідуальність способів адаптаційного процесу, які частково пов'язані із соціально-психологічним типом особистості молодих фахівців, постійним розвитком суспільства та самої правоохоронної системи [5].

Тому метою нашої роботи є вивчення специфіки адаптивних здібностей поліцейських на різних етапах професійного становлення.

У дослідженні приймали участь курсанти першого та четвертого курсу Харківського національного університету внутрішніх справ та діючі поліцейські у кількості 60 осіб. За допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін) були досліджені показники адаптивних можливостей особистості поліцейських на різних етапах професійного становлення, результати наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Показники адаптивних можливостей поліцейських
на різних етапах професійного становлення ($M \pm m$)**

Шкали	1 група (1курс)	2 група (4курс)	3 група (Лей- ти)	t1,2	t1,3	t2,3
Адаптивні здібності	4,18±0,4 3	5,95±0,4 9	5,12±0,09	2,7 2*	2,14*	1,67
Нервово- психічна стійкість	4,91±0,3 8	5,75±0,2 5	7,35±0,74	1,8 5	2,93* *	2,05 *
Комунікативні особливості	5,10±0,5 7	5,60±0,6 6	5,65±0,80	0,5 7	0,56	0,05
Моральна нормативність	5,80±0,9 2	5,65±0,7 0	5,30±0,59	0,1 3	0,46	0,38

Примітки: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Проведене дослідження дозволило виявити значущі відмінності показників адаптивних можливостей у курсантів четвертого курсу та лейтенантів, порівняно з курсантами першого курсу за шкалою «Адаптивні здібності» (4,18±0,43, 5,95±0,49 та 5,12±0,09, при $p \leq 0,05$). Тобто курсанти четвертого курсу та молоді лейтенанти більш схильні легко адаптуватися до нових умов діяльності, швидко входять в новий колектив, досить легко і адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки, ніж курсанти першого курсу.

Також дослідження дозволило виявити достовірні розбіжності за шкалою «Нервово-психічна стійкість» між групами досліджуваних (4,91±0,38, 5,75±0,25 та 7,35±0,74, при $p \leq 0,01$). Тобто, поліцейським, які вже працюють притаманний достатньо високий рівень нервово-психічної стійкості та поведінкової регуляції, адекватна самооцінка та реальне сприйняття дійсності.

Відносно таких шкал як «Комунікативні особливості» та «Моральна нормативність» достовірні відмінностей не реєструються. Тобто, поліцейським на різних етапах професійного становлення властиві розвинуті комунікативні здібності, легкість у налагоджуванні контактів з товаришами по службі, оточенням, відсутність конфліктності, а також реальна оцінка своєї ролі в колективі, орієнтація на дотримання загальноприйнятих норм поведінки.

Можна зробити висновок, що розробка комплексних заходів з урахуванням зазначених факторів буде сприяти успішності професійної адаптації як майбутніх поліцейських до їх службової діяльності, так й молодих фахівців у процесі трудової діяльності, що збільшить їх загальну ефективність професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Зброцька О. В. Сучасний стан розроблення проблематики професійної адаптації правоохоронців до охорони громадського порядку. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 150–160.
2. Константинов В. В. К вопросу о понятии «адаптация» // PsyJournals.ru : портал. URL: http://psyjournals.ru/sgu_socialpsy/issue/30306_full.shtml (дата звернення: 25.02.2018).
3. Отраднава А. С. Педагогические условия адаптации курсантов образовательных организаций МВД России к учебно-служебной деятельности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2016. № 4 (72). С. 191–194.
4. Перепечина Н. М. Изучение адаптированности курсантов к условиям обучения в вузе МВД Украины. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2013. № 3 (54). С. 87–90.
5. Гостеева Т. В. Особливості адаптаційного потенціалу професійного резерву ОВС. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 5 (36). С. 195–200.

Отримано 26.02.2018

УДК 316.447

Олександра Олександрівна КОГУТ,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань
правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту (м. Кривий Ріг),
кандидат психологічних наук*

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В КУЛЬТУРОТВОРЧОМУ АСПЕКТІ

*Виокремлено сучасні напрями розвитку особистості правоохоронця в
культурологічному аспекті. Розкриваються поняття особистості,
свідомості, самосвідомості, еволюції та етапи розвитку особистості.*

Поле проблем на тему «особистість-середовище» є актуальним питанням для сучасних поліцейських. Маючи справу з правопорушниками, виконуючи службові обов'язки в агресивному середовищі, як формується особистість поліцейського, особливо, за сучасних умов реформування? В умовах стрес-факторів, які супроводжують діяльність поліцейського його особистість часто потерпає від професійних деформацій та вигорання.

Українське суспільство, вирішуючи колізійні ситуації на новому рівні розвитку суспільної свідомості має можливість трансформуватися в «суспільство відкритого типу»: без подвійної моралі (як в суспільствах закритого типу, наприклад, при тоталітарному режимі), з чітко визначеними ціннісними орієнтирами та ідеалами. Сучасний філософ В. Ф. Капіца прогнозує можливість формування інформаційного суспільства на підставі концепції «Розвитку культурних національних духовно-ціннісних орієнтирів», що вказують шлях до творчої самореалізації на основі самопізнання та самоусвідомлення [3]. Розвиток культури займає важливе значення в високо розвинутих суспільствах, тому що «... соціокультурні явища не стільки відображають політичні й економічні процеси в суспільстві, скільки їх визначають» [2, с. 7].

В основі громадянського суспільства в якості соціального фундаменту лежить ідеал незалежної особистості з розвинутою індивідуальністю та відповідальністю. Сучасні психологи в своїх концепціях описують різні підходи щодо розвитку особистості у суспільстві, при цьому виокремлюючи певні рівні розвитку самосвідомості, наприклад, С. В. Ковальов виокремив такі:

1. імпульсивний рівень (від 0 до 6 років) властивий дітям та особам, які керуються принципами «дай-хочу»;

2. маніпулятивний рівень (від 6 до 18 років) включає формування особистості, в якій можна спостерігати всі три ролі із трикутника С. Карпмена «Тиран-Жертва-Рятівник»;

3. соціальний рівень (від 18 до 30 років) вказує на те, що особистість реалізує себе через професію та засвоює соціальні ролі, вчиться набувати статусу в соціальних групах;

4. рівень індивідуації (від 30 до 42 років) розпочинається тоді, коли соціалізована особистість повертається до себе самого, якого частково втратила у суспільстві;

5. рівень свідка (від 42 до 54 років) мотивує особистість до усвідомлення буття, розвитку внутрішньої екзистенції, людина розкриває смисл власного життя;

6. рівень високого прийняття (від 54 до 66 років) вміщає розкриття мудрості в собі приймати все, що зустрічається в житті;

7. рівень цілісності (від 66 до 78 років) включає переживання наповненості та задоволеності життям [4].

Якщо в процентному співвідношенні розділити суспільство за вищезначеними рівнями розвитку самосвідомості, на нашу думку, з'ясуємо, що більшість (70 %) знаходиться на рівні «хочу-дай»; така особистість мотивується зовнішніми стимулами «покарання та заохочення», добре описаними біхевіоральними психологами. Середній прошарок суспільства (27 %) формується на основі розвитку самосвідомості на етапі соціалізації через професійну самореалізацію, їхні принципи адаптації до життя описані в когнітивній психології; така особистість між «стимулом та реакцією» замислюється над тим, що реакцію на зовнішні стимули можна змінювати; чим якіснішим буде самоусвідомлення та світогляд, тим якіснішими будуть зміни особистості у суспільстві; така особистість самовмотивована, керується цінностями, які набула сама, й зовнішні негативні стимули вже не є настільки значущими та дієвими – людина усвідомлює вищі закони буття; вона виявляє власні смисли і цінності, які формуються завдяки розвитку моральності, що описано екзистенціальними психологами-гуманістами (мотивація через самоактуалізацію, за А. Маслоу). Найвищого рівня розвитку (Просвітлення) та самоактуалізації досягають не всі (3 %).

Тож, виходячи з концепцій саморозвитку особистості С. В. Ковальова, зрозумілими є два шляхи особистісного розвитку та відповідно впливу: виконання норм та правил суспільного життя, контроль й покарання за їх невиконання, або ж розвиток моральної самосвідомості завдяки пізнанню істини, розкриттю закономірностей психології та філософії людської екзистенції [4]. Перші особи потребують зовнішнього контролю над їхньою поведінкою, а інші – схильні до саморозвитку. Поліція в розвинутих країнах є карною системою, яка контролює деліквентну та девіантну поведінку осіб у суспільстві. Людина спроможна стати Буддою у суспільстві, але не всі можуть досягнути відповідного рівня розвитку. Тож, значущість правоохоронної системи є очевидною для сучасного українського суспільства.

Сучасні науковці вбачають розвиток професійних компетентностей в професійній діяльності особистості у співвідношенні з її особистісними властивостями, які переростають в «професійні риси характеру» (Л. М. Карамушка) та особистим розвитком: моральним і духовним (С. В. Ковальов) [4]. Поняття «особистість» має різні форми інтерпретації в психологічній науці. В епоху розвитку інформаційного постіндустріального суспільства психологи і філософи розглядають особистість як цілісність фізичного (тілесного), психічного (душевного), когнітивного (інтелектуально-пізнавального) та духовного буття (Божественного), якість якого залежить від розширення світогляду та розвитку самосвідомості на різних етапах саморозвитку. Так,

М. Й. Варій розробив концепцію психоенергетичної цілісності особистості [1, с. 5]. Її сутність полягає в тому, що особистість виявляється через зміст своєї психіки, яка функціонує на психоенергетичному рівні як цілісна система, що охоплює психічне минуле (людства, етносу, нації, роду), психічне теперішнє (соціокультурне середовище) і психічне майбутнє. Названі компоненти психічного існують у вигляді психоенергії й утворюють цілісну особистість. На його думку, мозок не породжує психіку людини (матеріалістична концепція, що існувала до епохи сучасності), а є лише інструментом сприйняття і перероблення внутрішньої та зовнішньої психоенергії [1, с. 14].

Сучасна психологічна наука все більше звертається до дещо втрачених ведичних знань, знань стародавньої філософії, з якої народжувалася. Психологи та психотерапевти звертаються до східної філософії й обирають більш цілісні та системні підходи в дослідженні та розвитку особистості (інтуїтивні, системні). Вони опираються на можливу еволюцію особистості [5, с. 17]. А психологію розглядають як науку, яка досліджує принципи, закони, факти можливої еволюції особистості. Еволюція означає розвиток внутрішніх властивостей і рис – особистісний та особистий зріст. П. Д. Успенський зазначив, що такий розвиток є можливим за відповідних умов, шляхом застосування певних зусиль з боку самої людини, при достатній допомозі тих, хто вже розпочав таку роботу над собою раніше [5, с. 19]. Найважливішим в даному питанні є бажання розвиватися, яке не може бути нав'язаним іззовні. Сучасна психологія предметом дослідження, здебільшого, вважає свідомість, яку трактують як самоусвідомлення течії думок, почуттів, відповідей на питання: Де я? З ким я? Хто я? Навіщо я?

Самосвідомість є тимчасовою у вищому прояві вищезначених функцій і надає об'єктивні знання. Але, свідомість може стати безперервним і контрольованим процесом завдяки навчанню. Самосвідомість – стан, в якому людина стає об'єктивною щодо себе, а об'єктивна свідомість є стан, в якому вона вбачає реальність світу, який не є закритим від неї почуттями, сновидіннями, суб'єктивними станами свідомості й надає людині істинні знання про неї [5, с. 34]. Базисом фізичного і інтелектуального розвитку є сутність людини, яку не можна втратити. Особистість – це набуті властивості, які можна втратити чи змінити.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Енергетична концепція психіки і психічного : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2009. 318 с.
2. Гатальська С. М. Філософія культури : підручник. Київ : Либідь, 2005. 328 с.
3. Капіца В. Ф. Національна світоглядна культура. Кривий Ріг : Центр, 2012. 566 с.

4. Ковалев С. В. Мы родом из Страшного Детства, или как стать хозяином своего прошлого, настоящего и будущего. М., 2014. URL: <https://www.livelib.ru/book/1000177284-my-rodом-iz-strashnogo-detstva-ili-kak-stat-hozyainom-svoego-proshlogo-nastoyaschego-i-buduschego-s-v-kovalev> (дата звернення 23.02.2018).

5. Успенский П. Д. Психология возможной эволюции человека. Космология возможной эволюции человека. СПб. : Весь, 2001. 192 с.

Отримано 26.02.2018

УДК 159.9

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
(підрозділів поліції превентивної діяльності)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

ФЕНОМЕН ІДЕНТИЧНОСТІ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Розглядається актуальність дослідження проблем визначення, сутності, структури розвитку ідентичності особистості. Розглянуто вплив філософських та соціологічних досліджень на розвиток уявлень щодо ідентичності.

В академічному тлумачному словнику української мови ідентичність трактується як тотожний, однаковий. Тлумачення ідентичності як тотожності, як «цілковиту схожість чого-небудь, подібність один до одного за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом» подають і інші сучасні словники. Зазвичай дослідники, аналізують конкретні різновиди ідентичності та їх особливості, а також чинники, що впливають на його формування.

Х. Турецька зазначає, що у багатьох роботах, зокрема з психології, терміни «образ Я», «Самість», «Я-концепція» використовуються як синонімічні. Для одних авторів (О. Кернберг, Х. Хартманн, Е. Джекобсон, Е. Еріксон) ідентичність виступає однією з властивостей «Я-концепції», для інших (Дж. Мід) «Я-концепція» – усвідомлювана частина ідентичності [7].

Найбільш поширеним є тлумачення ідентичності психологією (як вираження внутрішніх процесів особистості, коли суспільні системи є лише контекстом), соціологією (як комплекс соціальних статусів та ролей) та філософією (як результат процесу ідентифікації, суть котрого відображає побудову взаємозв'язків людини з зовнішнім світом, визначає співвідношення внутрішнього і зовнішнього, скінченного і нескінченного) [4].

На розвиток поглядів про ідентичність чималою мірою вплинули філософські та соціологічні дослідження І. Канта, Дж. Міда, Ч. Кулі, Р. Мертона [3].

Дж. Локк – англійський філософ, один із засновників англійського емпіризму та просвітництва, пов'язав ідентичність із поняттям відповідальності за власні вчинки на підставі пам'яті, що дозволяє кваліфікувати їх як власні. Продовжувачем цієї теорії був Д. Юм, який обґрунтував вислів про обумовленість ідентичності соціальними практиками, зокрема лінгвістичними, через ім'я, репутацію та славу [5].

Соціологи визначають ідентичність як комплекс ролей, соціальних статусів, що організовані відповідно до вимог соціальної системи. Тобто суспільство, соціальні інститути є основними категоріями у оформленні поняття ідентичності [6].

У своїх дослідженнях Л. Шнейдер, підкреслює, що у психології і в соціології ідентичності багато спільного, але є і деякі важливі відмінності щодо структури ідентичності та процесу її формування. Можна сказати, що психологія робить акцент на вивченні суб'єктивного світу людини, в той час як соціологія – на взаємодії людини з соціумом, розглядаючи більше соціальну ідентичність, іпостась психологічної Я-концепції людини [8].

Дослідження ідентичності у межах вивчення психоаналітичного напрямку (Е. Еріксон) [9], статусної моделі ідентичності запропонованої Дж. Марсія та М. Фрідманом [11], концепції ціннісно-вольового аспекту розвитку ідентичності Е. Уотермана [12], здійснювалось у двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих напрямках: процесуальному (формування та існування ідентичності Дж. Марсія) та змістовному (розглядалася специфіка цінностей, цілей, переконань А. Ватерман) [2].

Так, Дж. Марсія виділив чотири «статуси ідентичності», тобто чотири способи розв'язання проблеми становлення ідентичності (передчасна, дифузна, мораторій, досягнута), що дозволило конкретизувати суто теоретичну концепцію ідентичності Е. Еріксона.

Е. Гоффман та Р. Фогельсон продовжували дослідження ідентичності, намагаючись виокремити й охарактеризувати різні її види (соціальна, особиста, Я-ідентичність за Гоффманом та реальна, позитивна, негативна – у Фогельсона), пояснити її розвиток [9, 10]. Таким чином, у межах цього підходу дослідження ідентичності збагатилось аналізом впливу соціального оточення на уявлення людини про себе, через що ідентичність розглядається як поєднання соціальних та особистісних характеристик, які формуються під впливом міжособистісної взаємодії й засвоєння особистістю соціальних ролей.

Н. Гога [1], в своїх дослідженнях зазначає, що на сучасному етапі вивчення проблеми ідентичності набувають актуальності міждисциплінарні підходи таких авторів, як Ф. Костала-Фуно, Й. Мілуска, М. Майкла та ін., які розглядають вплив різноманітних

факторів на динаміку розвитку та становлення ідентичності особистості, аналізуючи всі її структурні компоненти.

Сучасна вітчизняна психологія трактує особистісну ідентичність як набір характеристик, що відрізняють одну людину від інших, і соціальну ідентичність як результат усвідомлення своєї групової належності із прийняттям типових для цієї групи рис, передбачає зіставлення цих аспектів ідентичності. Соціальна ідентичність міцно взаємозв'язана з подібністю і міжгруповою диференціацією, особистісна ідентичність – з відмінністю від всіх інших людей, несхожістю на них.

Загалом можна стверджувати, що сучасні дослідження феномену ідентичності мають здебільшого міждисциплінарний та інтегративний характер і знаходяться на перетині психологічних, соціологічних, філософських, політичних та соціокультурних течій

Список бібліографічних посилань

1. Гога Н. П. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2012. 20 с.
2. Иванова Н. Л. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности : монография. Ярославль, 2003. 132 с.
3. Идентичность : хрестоматія / сост. Л. Б. Шнейдер. М. : Изд-во Москов. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2003. 272 с.
4. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
5. Балл Г. О., Заливков В. Л., Копилов С. О. Становлення ідентичності фахівця : монографія / за ред. В. Л. Зликова ; Київ. нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.
6. Тороп К. С. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності педагога. *Актуальні проблеми психології*. 2008. Т. 7, вип. 15. С. 292–296.
7. Турецька Х. І. Аналіз підходів до розуміння ідентичності в психологічній науці. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2007. Вип. 37. С. 232–236.
8. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : монография. М. : Моск. открыт. социал. ин-т, 2001. 272 с.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Флинта ; МПСИ ; Прогресс, 2006. 352 с.
10. Fogelson R. D. Person, self and identity. Some anthropological retrospects, circumspects and prospects. *Psychosocial theories of the self* / B. Lee (ed.). L. : Plenum Press, 1982. P. 115–132.
11. Marcia J. E., Friedman M. L. Ego identity status in college women. *Journal of Personality*. 1970. Vol. 38, Iss. 2. P. 249–263.
12. Waterman A. S. Identity development from adolescence to adulthood: Annexation of theory and a review of research. *Developmental Psychology*. 1982. Vol. 18, No. 3. P. 341–358. DOI: 10.1037/0012-1649.18.3.341.

Отримано 25.02.2018

УДК [159:351.74](477)

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2662-1705>

ДО ПРОБЛЕМИ САМОВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Охарактеризовано основні елементи, включені в процес формування особистості правоохоронця. Вказано на основні проблеми самовиховання особистості, її самореалізації та самоактуалізації для покращення показників професійної діяльності та вдосконалення своїх особистісних рис. Наголошено на необхідності прищеплення правоохоронцям прагнення до самоактуалізації та самовиховання для подальшого застосування в майбутній професійній діяльності та підвищення рівня виконання службових обов'язків і підтримання активної життєвої позиції.

Формування особистості – це становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант її розвитку. Особистість правоохоронця розпочинає свій розвиток та формування задовго до вступу у ВНЗ, а в процесі навчання мають сформуватися особистісні якості та система професійно важливих властивостей, притаманних майбутньому фахівцю [3].

М. Фалько досліджувала розвиток фахівця через формування якостей, зазначаючи, що сформовані особистісні та професійні якості особистості є запорукою успішної навчальної та професійної діяльності, виступають складовою комунікативної компетентності, впливають на становлення вольових та моральних якостей. Рівень сформованості особистісних та професійних якостей особистості майбутнього фахівця відбивається у специфіці його поведінки, спілкуванні, науковій та суспільній діяльності, що знаходить своє відображення у багатьох дослідженнях психологічних аспектів ефективності підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ [2].

Дослідженням психологічних проблем професійного розвитку особистості для виконання обов'язків, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, займалися такі науковці, як О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська, Ю. Ірхін, О. Тімченко та ін.

Особистісні якості правоохоронця формуються під впливом багатьох зовнішніх факторів. Але треба враховувати і внутрішні, одним з котрих є самовиховання. До реалізації програми самовиховання особистість приступає після виникнення у неї мотивів самовиховання. В процесі навчання у особистості майбутнього правоохоронця виникають новоутворення, що призводять до його самоідентифікації як одного з

членів персоналу правоохоронної системи. Це супроводжується виробленням життєвого устремління особистості, її потребою діяти відповідно нормам загальнолюдської моралі, етики та професійних вимог, прийняття необхідності подолання труднощів професійного та особистісного становлення тощо. Для комфортної професійної адаптації майбутній правоохоронець прагне до вироблення у себе необхідних практично значущих умінь, духовних, моральних, інтелектуальних рис та викорінення рис негативного змісту. Такий процес самовиховання особистості є свідомим і відрізняється цілеспрямованістю та систематичністю. В процесі самовиховання особистість прагне до внутрішнього комфорту, згоди з самим собою та зовнішнім світом, самоактуалізуючись, самореалізуючись та самостверджуючись, займаючи активну позицію у суспільному житті.

На думку деяких вчених формування передбачає деяку закінченість людської особистості, досягнення нею рівня зрілості та стійкості. Самоактуалізація, самореалізація й самоутвердження особистості відбувається протягом усього життя. Важливим шляхом їх здійснення є самовиховання. Самовиховання слід розглядати як саморозвиток, в якому згідно з вимогами суспільства, загальнолюдськими, національними та моральними цінностями, цілями та інтересами самої людини творчо формуються та постійно розвиваються спроектовані нею сили та здібності й, водночас, нівелюються недоліки.

Науковцями доведено, що формування високих рівнів професійної культури працівників правоохоронних органів можливе лише за умов постійної професійної діяльності, регулярної взаємодії у соціокультурному середовищі, залучення до системи неперервної професійної освіти і активного професійного самовдосконалення [1, с. 18].

Таким чином стає очевидним, що правоохоронцю, зокрема майбутньому, необхідно прищепити прагнення до усвідомлення та критичної оцінки своєї діяльності, самопізнання, вироблення програми самовиховання та роботи над собою, самоконтролю і зміни своїх дій і поведінки. Головною метою цих заходів повинно бути бажання постійно вдосконалювати духовні, інтелектуальні і моральні риси свого характеру та розвинення професійних вмінь і навичок для успішної самореалізації як фахівця.

Список бібліографічних посилань

1. Михайліченко І. В. Педагогічні умови формування професійної культури працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2004. 20 с.
2. Фалько Н. М. Психологічні особливості особистісно-професійного становлення студентів психолого- педагогічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2009. 23 с.
3. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

Отримано 05.03.2018

УДК [159.923:351.74-051](043.2)

Неллі Іванівна БІЛЕЦЬКА,

аспірант Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

РОЛЬ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто теоретичні засади дослідження психічної саморегуляції у формуванні особистості правоохоронця. Визначено детермінанти становлення особистості, змістові ознаки та критерії її успішності. Конкретизовано зв'язок саморегуляції з проблемою придатності до служби в правоохоронних органах. Показано вплив саморегуляції на становлення особистості майбутнього правоохоронця в процесі професійної підготовки.

На важливість та актуальність дослідження проблеми саморегуляції людини у контексті формування особистості правоохоронця як суб'єкта правоохоронної діяльності вказується у працях таких вчених, як Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.О. Коновалова, О.І. Кудерміна, М.С. Медведєв, В.В. Романов, О.М. Столяренко, О.П. Хохліна, Г.О. Юхновець та ін. На думку В.В. Романова, в якості одного з головних факторів професійної придатності до служби в правоохоронних органах є високий рівень соціалізації особистості [2, с. 363].

У дослідженнях С.Д. Максименка, В.М. Маркіна, О.П. Хохліної та ін. відмічається, що саме особистісне становлення є вершинною метою психічного розвитку людини. Становлення особистості забезпечується складною системною детермінацією: зовнішньою (соціальною) та внутрішньою – самодетермінацією в процесі індивідуалізації завдяки розвитку самосвідомості. Саме самосвідомість забезпечує можливість самодетермінації та саморозвитку особистості. Вищим рівнем розвитку особистості, на думку вчених, є рівень її самоорганізації та саморегуляції. Особистість же розглядається як стійкий психічний склад людини. В якості змістових ознак особистості наводяться цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція. Найвищими критеріями успішності особистісного зростання, або сформованості особистості, є: 1) ефективність діяльності; 2) максимальна самореалізація; 3) досягнення найвищого рівня розвитку. Зрілість же особистості виявляється у свідомому керівництві своєю поведінкою, тобто у здібності бути адекватним й активним соціальним суб'єктом [3].

Особистість правоохоронця – це суб'єкт правоохоронної діяльності, це соціальний суб'єкт, здатний до саморегуляції, що може «дати собі раду» у плані актуальних, найближчих потенційних дій, дій на життєву перспективу та у плані саморозвитку. Саморегуляція визначається як система психічного самовпливу особистості з метою свідомого управління психічними станами до вимог ситуації та доцільності [4].

Правоохоронна діяльність належить до тих видів діяльності, що визначаються, насамперед, системою взаємозв'язків «людина-людина». Зміст такої діяльності зумовлюється багатоваріантністю професійних завдань, значною інтелектуальною й емоціональною насиченістю. Правоохоронна діяльність передбачає виконання службових завдань у напружених, екстремальних, стресогенних умовах. Її здійснення вимагає від правоохоронця мобілізації всіх здатностей особистості, які визначаються вимогами до професії (толерантність – стійкість до впливів несприятливих чинників, знижена чутливість до їх впливів; знижений рівень тривожності; емоційна стійкість [1].

Професійна підготовка майбутнього правоохоронця передбачає засвоєння ним професійної діяльності, необхідних для її виконання знань, умінь, навичок, а також становлення особистості як саморегульованого системного утворення, що складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності. Саморегуляція визначається як ознака повноти особистісного становлення правоохоронця [3].

Проблема саморегуляції у формуванні особистості правоохоронця конкретизується проблемою професійній придатності до служби в правоохоронних органах. На думку О.П.Хохліної, найважливішим чинником придатності до правоохоронної діяльності розглядається нервова-психічна (емоційна) стійкість суб'єкта, що передбачає: 1) стресостійкість, яка визначається як необхідний ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності, як стан фізичного, емоційного і психічного протистояння виснаженню, викликаного тривалим перебування в емоційно напружених ситуаціях, як здатність організму зберігати нормальну працездатність; 2) високий рівень самоконтролю над емоціями й поведінкою; 3) працездатність у критичних, що викликають фрустрацію, ситуаціях; 4) адаптивні властивості нервової системи, які дають змогу на належному рівні зберігати працездатність у стані втоми, здатність адекватно реагувати на різні події. Підвищення стресостійкості передбачає також формування власне здатності до саморегуляції, що має велике значення для успішності та ефективності правоохоронної діяльності [5].

Таким чином, здатність до саморегуляції є важливою умовою становлення особистості майбутнього правоохоронця та успішності його професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. Харків, 2008. 240 с.
2. Романов В. В. Юридическая психология : учеб. для бакалавров. М., 2012. 533 с.
3. Хохліна О. П. Суть та детермінанти становлення особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 20, ч. 1. С. 257–265.

4. Хохліна О. П. До проблеми суті саморегуляції особистості // Перспективи втілення демократичних цінностей та реалізації прав людини в Україні : матеріали підсумкової наук.-теор. конф. студентів (м. Київ, 24 квіт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 290–292.

5. Хохліна О. П. До проблеми збереження психологічного здоров'я у професійній діяльності юриста (на прикладі правоохоронної діяльності) // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних заходів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 квіт. 2015 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 21–23.

Отримано 25.02.2018

УДК 159.9

Ольга Анатоліївна ГЕРАСИМЕНКО,

аспірант кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Проаналізовано поняття особистісної, соціальної ідентичності, маргінальності. Визначено психологічний зміст поняття правова ідентичність. Підкреслена роль процесу соціалізації, правової соціалізації в становленні відповідної правової ідентичності.

В умовах сучасного українського суспільства питання про становлення особистості, її ціннісно-смислової сфери, навичок цілепокладання та ставлення до свого життя є актуальним та життєво важливим. Успішне функціонування всіх сфер суспільного життя значною мірою визначається особистісними якостями, здібностями, домаганнями та цінностями конкретної людини. Тому питання становлення та розвитку особистості, різних видів її ідентичності (на сьогоднішній день вивчаються особистісна, соціальна, національна, професіональна правова тощо), що обумовлює поведінку особистості (правослухняну чи протиправну) та ефективність її діяльності, є сьогодні надзвичайно актуальними.

У психології проблема ідентичності не є новою, а саме в психоаналітичному напрямку над розробкою проблеми працювали З. Фрейд, Е. Еріксон, Дж. Марсія; у символічному інтеракціонізмі її розглядали Ч. Кулі, Дж. Мід, Г. Фогельсон; у гуманістичному напрямку головними є уявлення про особистість як про принципово унікальну неповторну сутність в цьому напрямі працювали К. Роджерс, Е. Фромм, А. Маслоу та ін. [6].

Питання розвитку особистості та становлення її ідентичності в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розроблялися й аналізувалися не тільки в зарубіжних але й у вітчизняних працях, у загальнотеоретичному і методологічному аспектах Б.Г. Ананьєвим, С.Л. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим, І.І. Чесноковою, І.С. Коном, В.В. Століним та ін. [6; 7].

В юридичній психології уявлення про професійну ідентичність традиційно розвивалися в межах досліджень професійної правової самосвідомості особистості (О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська) [1]. Професійна самосвідомість також була предметом розгляду в роботах Г.В. Аكوпова, Б.Г. Ананьєва, Л.М. Митіної, Л.Б. Шнейдер, Я.С. Посохової, О.П. Макарової та ін. [4].

Традиційно категорію ідентичності прийнято пов'язувати з працями У. Джемса. Попри те, що терміна «ідентичність» В. Джеймс не вживав, у його працях присутнє інтуїтивне відчуття, суб'єктивне сприйняття особистістю своєї самості, тотожності. В. Джеймс не використовував терміна «ідентичність», він вдало відобразив його суть, використавши термін «самість». Поняття «соціальна самість», що ми розуміємо як «соціальну ідентичність», автор пов'язує з конкретною соціальною роллю особистості в суспільстві, та елементами, які навколо такої ролі кристалізуються. Важливо, що таких «самостей» соціального рівня у кожної людини є багато, як є багато і соціальних ролей, які людина виконує впродовж життя [2, с. 80–86].

Уперше детальний опис поняття ідентичності був зроблений в роботах Е. Еріксона. Він розглядає ідентичність як складне особистісне утворення, що має особистісну тотожність, цілісність (відчуття і усвідомлення себе незмінним незалежно від зміни ситуації і ролі), спадкоємність свого минулого, сьогодення і майбутнього, а також визнання певної межі схожості з іншими людьми при одночасному баченні своєї унікальності і неповторності [8]. Соціальна ідентичність визначається Е. Еріксоном як той особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами і стандартами [8, с. 31].

Становлення ідентичності стає вирішальним моментом в юнацькому віці, як вважає Е. Еріксон, бо це час, коли переконання вміння і бажання повинні примирятися і збігатися із нормами дорослих, тобто належить зробити сумісними індивідуальну ідентичність і соціальну ідентичність. З цієї причини Еріксон описує центральну кризу юності як кризу «ідентичності проти сплутаності ідентичності» [8, с. 142].

Правова ідентичність частіше вивчалась в рамках правових наук юристами, її можна розглядати як модель взаємовідносин будь-якої фізичної особи як суб'єкта права з соціально-правовим середовищем, забезпечує можливість продуктивної реалізації суб'єктивних юридичних прав і сприяє належному здійсненню суб'єктивних юридичних обов'язків, є основою розвитку індивідуального правового статусу та служить психологічним детермінантом характеру правової поведінки суб'єкта права

Як процес психологічний, правова ідентифікація сприяє формуванню в особи цілісних уявлень про себе як суб'єкта права, чим сприяє правильній правовій соціалізації, адже «у процесі первинної чи вторинної соціалізації індивіда, – як слушно підкреслює Є. Резніков, – здійснюється налаштування його мислення і поведінки на колективний стиль групи» [5, с. 29].

Ідентичність особистісна, соціальна та правова формуються в процесі соціалізації (правової соціалізації) та потім оказує великий вплив на подальшу соціалізацію та становлення особистості, її поведінку і діяльність. Особистість розглядається як суб'єкт правової свідомості (самосвідомості) [3].

На основі цих уявлень психологічний зміст правової ідентичності визначаємо в контексті традиційних трьох компонентів: 1) когнітивного компоненту – прийняті та засвоєні правові знання тощо; 2) емоційного – позитивна оцінка правових норм, самокритичність тощо; 3) ціннісно-вольового – чітке правове самовизначення, що включає вибір цілей, правових переконань, життєвих правових цінностей (інтеріоризованих правових норм), яким людина слідує впродовж всього життя. Головним критерієм наявності індивідуальної характеристики – правової ідентичності вказує така ознака: особа розглядає свою правову поведінку, власні рішення не як випадкові чи ким-небудь нав'язані, а як внутрішньо обумовлені.

Альтернатива правової ідентичності – є частіше плутанина ідентичності, яка призводить до девіантної, делінквентної поведінки, конфліктів та маргіальності. Правова ідентичність особистості, яка проявляє маргіальність у своїй правовій поведінці, є або несформованою, або, що становить більшу суспільну небезпеку, – негативного характеру.

Ми вважаємо, що майбутнім правоохоронцям, особам, залученим до сфери юриспруденції завдяки своїй професійній діяльності, повинна бути притаманна позитивна правова ідентичність.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : монография. Харьков : Титул, 2006. 750 с.

2. Джемс У. Психология. М. : Педагогика, 1991. 368 с.
3. Землянська О. В. Право як фактор регуляції поведінки особистості. *Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи*. Харків : НУВС, 2004. С. 48–94.
4. Митина Л. М. Формирование профессионального самосознания учителя. *Вопросы психологии*. 1990. № 3. С. 35–41.
5. Резников Е. В. Теоретические проблемы правовой идентичности : монография. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2014. 199 с.
6. Столин В. В. Самосознание личности. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. 284 с.
7. Чеснокова И. И. Проблемы самосознания и психологии. М. : Наука, 1974. 144 с.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). СПб. : Питер Пресс, 1997. 608 с.

Отримано 05.03.2018

УДК 343.63:351.74

Івєтга Сергіївна ЄПІШКО,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Проаналізовано стан визначення понять «честь» і «гідність», наголошено на необхідності криміналізації окремих видів правопорушень у сфері захисту честі та гідності особи, зокрема коли йдеться про необхідність належної охорони честі та гідності працівника поліції.

Питання захисту прав людини, в тому числі і прав поліцейського, набуло загальносуспільного масштабу і актуального значення. Честь і гідність є одним з найважливіших прав, повага до яких гарантується державою першочергово. Реалізація в повній мірі цього права дає людині можливість відчувати себе повноцінною в суспільстві, забезпечує її взаємодію з іншими особами. Належної уваги потребує питання захисту честі і гідності саме поліцейського, як особи, яка виконує численні функції щодо забезпечення публічної безпеки, протидії злочинності та наділена владними повноваженнями.

Окремі кримінально-правові аспекти охорони честі і гідності в юридичній науці розглядали: Р. О. Стефанчук, І. Р. Стремякова, Ю. В. Баулін, А. В. Гришук, А. О. Церковна, О. М. Литвинов, О. М. Бандурка, А. А. Житній, В. І. Осадчий та інші, проте в сучасних умовах охорони прав людини необхідно додаткове дослідження цього питання.

В Конституції України встановлено, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах (ст. 21), що кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28), кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, ніхто не має

права зазіхати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68). Стаття 3 Конституції України проголошує: «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Поліцейським є громадянин України, який склав присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції [2].

Діяльність органів поліції пов'язана з специфікою виконуваних нею функцій та зачіпає інтереси всіх членів суспільства. Кожна людина має своє «внутрішнє» ставлення до поліцейського, як представника владних повноважень та не завжди відноситься до останнього з повагою. Органам поліції в процесі службової діяльності доводиться застосовувати запобіжні та примусові заходи, обмежувати в установленому законом порядку права громадян. Так, як рівень культури окремих громадян ще недостатній, останні, щоб уникнути «утисків поліцейського реагування» принижують честь та гідність працівників.

На теперішній час питання охорони і захисту зазначеного невід'ємного права людини цілком і повністю знаходяться під юрисдикцією цивільного законодавства України. Головна проблема, полягає в тому, що чинне національне законодавство не містить визначення понять «гідності» і «честі» людини. У більшості випадків вчені визнають честь і гідність як морально-етичні категорії. Вчені – фахівці з цивільного права використовують різну правову характеристику, в одних випадках визнаючи честь і гідність елементами правосдатності, а в інших – особливим суб'єктивним правом людини [3, с. 55].

У тлумачному словнику С. І. Ожегова, «гідність» визначено як сукупність високих моральних якостей, а також повага цих якостей в самій собі. Честь – це гідні поваги і гордості моральні якості людини; його відповідні принципи [4, с. 57].

Тлумачний словник сучасної української мови надає наступні значення: гідність – це сукупність рис, що характеризують моральні якості і усвідомлення людиною своєї суспільної ваги, громадського обов'язку (гідно, належним чином, отже, гідно) [5, с. 180].

Працівники поліції в результаті великої навантаженості, не тільки не можуть захистити свою честь та гідність, але навіть не зауважують тим, хто посягає на їх честь і гідність. Більшість не мають власної поваги до самого себе, вважають подібні випадки не значущими, не мають часу займатись складанням позовів, скарг, маючи велику професійну зайнятість та врешті решт не знають як взагалі це робити.

Фактично в межах чинного правового регулювання, поліцейський на законодавчому рівні формально захищений, але на практиці такий захист відсутній, що дозволяє окремим особам ображати честь і гідність працівника поліції, лише тому, що він поліцейський та за таке

правопорушення не буде відповідальності. Суспільство очікує змін, але не готове змінюватись саме. Воно не намагається змінити ставлення до поліції. Багато громадян бачать в особі поліцейського «ворога», особу яка не буде намагатись допомогти, але все одно звертаються до нього за допомогою.

Кожна людина повинна поважати одна одну, хто б це не був. В кожного повинна бути «моральна самосвідомість», адже ми разом будемо «високоморальне суспільство».

Захист честі та гідності працівників поліції повинні здійснювати спеціально уповноважені на те органи, а саме : профспілки, юридичні служби, управління внутрішньої безпеки, безпосередні керівники підрозділів. В силу своєї професійної зайнятості, працівник правоохоронного органу не в змозі належним чином себе захистити на законодавчому рівні. Судові процеси дуже затяжні, клопотні та дорогі. Свою увагу поліцейський повинен приділяти захисту прав інших громадян від різного роду правопорушень. Вищевказані організаційні структури повинні приділяти цьому питанню належну увагу, таким чином піднімаючи авторитет правоохоронця в суспільстві. В сучасних умовах практично ніхто з працівників поліції не звертається до суду за захистом своїх прав, честі та гідності. А ті одиниці, які це роблять, не доводять справу до логічного завершення в силу причин від них не залежних.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що проблематика забезпечення охорони честі і гідності кримінально-правовими засобами зумовлена тим, що ці питання в нашій державі регулюються саме нормами цивільного законодавства недостатньо, що не забезпечує повністю конституційне право громадянина на захист честі і гідності. Захист честі та гідності працівника поліції лежить в прямих залежності від рівня «моральної культури» суспільства. Автор вважає, що необхідно розглядати наклеп і образу, як злочини проти честі і гідності особистості, вивести цю категорію з тіні цивільного законодавства, а також надати чітке законодавче розмежування понять «честь» і «гідність», передбачивши кримінально-правове переслідування за посягання на них.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Церковна А. А. Гідність і честь у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 194 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. М. : Сов. энцикл., 1973. 846 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.

Отримано 27.02.2018

УДК 378.635.174-057.87

Ганна Ігорівна КУДРЯВЦЕВА,

слідчий слідчого відділу Сумського відділу поліції ГУПН в Сумській області

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ І ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Визначено сутності поняття «відповідальність». Розглянуто джерела походження відповідальності як особистісного феномена людини. Наведено тлумачення поняття «відповідальність». Розглянуто види відповідальності: правова, моральна, екологічна, соціальна та професійна.

Відповідальність являє собою надзвичайно складне і багатопланове явище, яке виникає виключно у зв'язку із соціальною природою людини. Як феномен міждисциплінарного характеру, відповідальність виступає предметом дослідження філософів А. Андрущенко, Г. Йонас, О. Лазоренко, Г. Ложкін, М. Мамардашвілі, О. Ореховський, А. Платонова, П. Рікер і психологів К. Абульханова-Славська, С. Баранова, О. Костенко, К. Муздибаєв, Л. Орбан-Лембрик, М. Савчин, І. Тимошук та ін.

Вивчення етимології слова «відповідальність» в різних мовах свідчить, що всі народи пов'язуються відповідальність з виконанням обов'язків. Академічний тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [1]. Відповідальність також має кілька значень: це те, що людина відповідає за її життя, життя оточуючи її людей, її дії та вчинки, оточуючий світ, а також людина має бути відповідальною перед суспільством та соціумом, яким вона оточена. Бути відповідальним означає думати про близьких їй людей та про наслідки своїх вчинків чи не принесуть вони шкоди.

Термін «відповідальність» визначають як усвідомлену необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками [2]. У «Психологічній енциклопедії» відповідальність тлумачать як «внутрішню саморегуляцію і самодетермінацію зрілої особистості, що опосередкована ціннісними орієнтаціями і виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних учинків і їх наслідків, у контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті» [3, с. 60].

Таким чином, сама відповідальність являє собою надзвичайно складне і багатогранне явище, яке має бути притаманне кожній людині. Однак воно не виникає автоматично при її народженні, а виступає результатом виключно цілеспрямованих процесів виховання, соціалізації та особистісного розвитку. Цей факт суттєво загострює проблему формування відповідальності та «пробудження» відповідного

почуття у кожного студента (курсанта) як майбутнього фахівця, особливо в складних умовах сучасного суспільного розвитку.

При аналізі сутності і феномену відповідальності важливого значення питання *джерел походження відповідальності*. Це пов'язано з тим, що залежно від джерел походження відповідальності виникають різні її види та їх специфічні прояви. Ці джерела можна розглядати у різних площинах. Такими джерелами виступають: виховання, соціалізація, навчання, особистісний розвиток, життєвий досвід та суспільна практика людини [4, с. 12].

Саме в процесі дії цих чинників людина спочатку сприймає, осмислює, засвоює необхідність відповідальності та усвідомлює її й перетворює на норму своєї поведінки.

Загальна структура відповідальності від сфер професійної і громадської діяльності людини та може містити такі основні види відповідальності: *правова, моральна, екологічна, соціальна та професійна*.

Правова відповідальність означає неодмінну відповідність та обов'язкову підпорядкованість діяльності, вчинків і поведінки особистості прийнятим у даному суспільстві нормам права, втілених у Конституції й чинному законодавстві. Водночас вона передбачає високу правову свідомість і правову культуру людини.

Моральна відповідальність означає відповідність діяльності, вчинків і поведінки особистості та її взаємовідносин з іншими людьми прийнятим звичаям, моральним нормам і правилам. Вона регулюється нормами життя громади, усталеними культурно-історичними традиціями і рівнем розвитку власної совісті самої людини. Моральна відповідальність формується у складній взаємодії прав і обов'язків особистості та їх усвідомлення нею з урахуванням наявної системи соціальних зв'язків і взаємовідносин.

Екологічна відповідальність є наслідком усвідомлення людиною своєї єдності з природою як середовищем її буття, ставлення до навколишнього середовища й до своєї діяльності, в тому числі професійної, пізнавальної, дозвільної тощо з позицій природо збереження.

Соціальна відповідальність полягає у свідомому й бездоганному виконанні людиною дій і обов'язків, що входять до структури її соціальної компетентності та її громадських обов'язків. Зміст і структура соціальної відповідальності визначається як соціальним статусом людини, так і тими соціальними наслідками її суспільної діяльності, які можуть впливати на життя й добробут інших людей, на їх соціально-психологічне самопочуття.

Професійна відповідальність полягає у сприйнятті людиною своєї професії та професійної діяльності як однієї з найважливіших життєвих цінностей, в усвідомленні її важливої суспільної значущості. Отже, виходячи з цього актуальним є посилення суспільних вимог до якості виконання професійної діяльності, постійного поповнення і оновлення

професійних і суміжних знань, вдосконалення набутих навичок, чіткого дотримання норм і вимог загальної і професійної культури.

Під професійною відповідальністю майбутніх офіцерів Національної поліції розуміємо системну професійну якість особистості, яка є результатом відображення відношення до поставлених обов'язків і яка пов'язана з чітко закріпленими нормами, що забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Професійна відповідальність формується у процесі фахової освіти як результат зовнішніх вимог до майбутнього офіцера органів Національної поліції.

Таким чином, професійна відповідальність є професійною важливою характеристикою фахівця будь-якої професії, яка пов'язана із взаємодією з іншими людьми, зокрема і офіцера поліції. Варто наголосити, що професійна відповідальність офіцерів органів національної поліції передбачає стягнення дисциплінарного характеру у разі неправомірного виконання професійних обов'язків. Відповідальність як складне й суперечливе індивідуальне і водночас суспільне явище відіграє важливу роль у забезпеченні життєдіяльності людини і суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 84.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
4. Пономарьов О. С., Серeda Н. В., Чеботарьов М. К. Відповідальність як педагогічна категорія : підручник. Харків : НТУ «ХП», 2013. 360 с.

Отримано 12.03.2018

УДК 159.9:378

Олександр Юрійович ШЛОМІН,

аспірант кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3682-6387>

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Розглядається поняття професійної компетентності працівників поліції, означені основні структурні компоненти професійної компетентності: пізнавальна, особистісно-індивідуальна, управлінська, психолого-педагогічна.

Для характеристики професіоналізму фахівця в науковій літературі вживається поняття професійної компетентності. Модернізація правоохоронної системи в Україні має за мету привести результати її

діяльності до відповідності запитам громадян та суспільства, що зумовлює об'єктивну потребу у вдосконаленні професійної підготовки працівників поліції, набуття під час навчання комунікативних, психологічних, конфліктологічних та професійних компетенцій, вивчення яких є вельми актуальним завданням.

Вивченню особистості правоохоронців як компетентних фахівців, які відповідають сучасним вимогам професійної діяльності присвячені дослідження таких науковців як В. І. Барко, О. М. Борисюк, О. В. Землянська, О. І. Єлісєєв, Н. А. Кулик, В. С. Медведєв, Н. М. Теслик, В. О. Тюріна та ін. Поняття «професійна компетентність» увійшло в термінологію у кінці 60-х років минулого століття завдяки Д. МакКлеланду і вважалося складовою частиною професіоналізму. За думкою В. В. Ягупова, професійна компетентність фахівця є складним інтегральним інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, яке формується «у процесі професійної підготовки у ВНЗ, виявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності» [1, с. 6]. Т.В. Бучинська розглядає професійну компетентність як комплекс характеристик особистості, що виявляється в конкретній сфері діяльності, до якого належать знання, вміння, навички, досвід індивіда з обов'язковим урахуванням особистісних, психо-фізіологічних та соціальних характеристик [2, с. 231]. На думку Г. О. Ковальчука, професійна компетентність фахівця містить певні складові, а саме: теоретичні знання, навички та їх практичне застосування, здатність до ефективної соціальної взаємодії і ефективного спілкування, здатність самостійно розв'язувати проблеми, здатність організувати свою роботу, особистісна компетентність, реальна самооцінка, відповідальність, культура праці, здатність до соціальної та професійної адаптації, саморозвиток, самонавчання тощо [3]. Проаналізувавши компонентний склад професійної компетентності фахівця в галузі правоохоронної діяльності та його освітньо-кваліфікаційної характеристики, О. М. Борисюк виділила чотири структурних компоненти професійної компетентності:

- *особистісно-індивідуальна компетентність* – сукупність компетенцій, що відображають професійно-спрямовані переконання, цінності, потреби, вольові риси особистості, мотиви професійної діяльності, уміння досягати поставленої мети при виконанні професійних завдань працівника ОВС;

- *пізнавальна компетентність* – сукупність інформаційних компетенцій, які відображають систему знань і вмінь самостійної

навчально-пізнавальної діяльності; цілепокладання; створення, опанування і використання інновацій у професійній діяльності;

- *психолого-педагогічна компетентність* особистості передбачає опанування такими сферами теоретичної та практичної діяльності, які дозволяють ефективно вживати заходів щодо виховання підлеглих, формування та корегування соціальних та соціально-психологічних процесів у колективі відповідно до завдань підрозділів;

- *управлінська компетентність* як рівень опанування особою компетенціями управлінця й містить розвиненість умінь планування, формування цілей; організацію діяльності; впровадження прогресивних форм і методів професійної діяльності; здатність правильно оцінювати ситуацію приймати у зв'язку з цим необхідне рішення, яке дозволяє досягти значущого результату [4, с. 72].

Професійна компетентність працівника поліції визначаються колом завдань, які він має вирішувати у своїй професійній діяльності. Професійна компетентність особистості спирається на певні індивідуально-психологічні якості, які визначаються як професійно важливі для виконання різних видів професійної діяльності. Ключовими компонентами професійної компетенції працівників поліції можуть вважатися: пізнавальна, яка передбачає опанування людиною норм наукового пізнання навколишнього світу, себе, своєї діяльності; особистісно-індивідуальна, котра охоплює мотиваційні риси, особистісні якості та емоційно-вольові складові; управлінська, що дозволяє правильно оцінювати ситуацію й приймати оптимальне рішення за браком часу; психолого-педагогічна, яка включає уміння взаємодіяти з колегами, розвиненість здібностей до професійного спілкування з громадянами.

Список бібліографічних посилань

1. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. Т. 71. С. 3–8.
2. Бучинська Т. В. Сутність та складові професійної компетентності персоналу в умовах конкуренції. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15, № 2. С. 228–233.
3. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Київ : КНЕУ, 2003. 298 с.
4. Борисюк О. М. Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 1. С. 67–77.

Отримано 27.02.2018

Секція 6
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР
ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В
МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ТА НАСИЛЬСТВА У СІМ'ЯХ

УДК 159.922

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5871-8344>

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЙ
ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ЗРІЛОГО ВІКУ

Розглянуті поняття свідомості, самосвідомості та Я- концепції особистості. Порівнюються поняття свідомості та самосвідомості, розкривається поняття об'єкта самосвідомості. Аналізуються результати досліджень про особливості Я-концепції жінок і чоловіків зрілого віку.

Вищий рівень психічного відображення є свідомість, тобто відображення у психіці людини ідеальних образів дійсності, своєї діяльності, самої себе. Свідомість може бути спрямована на власну діяльність людини, на її внутрішній світ. Таке усвідомлення людиною самої себе отримало в психології статус особливого феномена – самосвідомості.

Проблемі самосвідомості присвячено значне число робіт, як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. Самосвідомість дещо відрізняється від свідомості, і в першу чергу тим, що орієнтована на осмислення людиною своїх думок та дій, почуттів та інтересів, мотивів своєї поведінки та позиції в суспільстві. Якщо свідомість є знанням про іншого, то самосвідомість – знання про самого себе.

Самосвідомість – як вищий рівень розвитку свідомості є основою формування розумової активності та самостійності особистості в її судженнях та діях [1]. Самосвідомість – усвідомлення людиною свого суспільного статусу та своїх важливих потреб [2]. Об'єктом самосвідомості є сама особистість, як суб'єкт, і як об'єкт пізнання. Людина, завдяки їй, усвідомлює себе як індивідуальну реальність, через самопізнання людина здобуває певні знання про себе. Результатом самопізнання є створення Я-концепції особистості. Формується вона в

процесі життєдіяльності людини. Вона впливає на розвиток, діяльність і поведінку особистості, як установка щодо себе. Я-концепція особистості – це складне стрижневе внутрішнє утворення людини, динамічна система уявлень людини про саму себе. Вона включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, природних властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття, що характеризує вплив на власну особистість зовнішніх факторів.

У науковій літературі використовується безліч найрізноманітніших термінів: «самосвідомість», «Я», «Я-концепція», «уявлення про себе», «відношення до себе», «самооцінка», «образ Я» і тому подібне. Авторі ряду робіт намагалися співвідносити поняття, упорядкувати термінологічне поле проблеми.

Всю інформацію про навколишній світ людина оцінює на основі системи уявлень про себе та формує поведінку виходячи із системи своїх цінностей, ідеалів та мотиваційних установок. Тому не випадково «Я-концепцію» дуже часто називають самосвідомістю [3, с. 89].

Я-концепція – відносно стійка, система уявлень індивіда про себе, яка більш або менш свідомо переживається та на базі якої він формує відношення з іншими суб'єктами. «Я-концепція» – головний елемент зовнішності психологічної особистості, який складається в спілкуванні та діяльності, у формуванні адекватної «Я-концепції», насамперед самосвідомості [4].

В ході проведеного дослідження встановлені особливості самовідношення жінок та чоловіків зрілого віку. Самосвідомість та самооцінка людини є вінцем розвитку вищих психічних функцій, дозволяють не тільки відображати зовнішній світ але, виділивши себе на цьому світі, пізнавати свій внутрішній світ, переживати його і певним чином відноситься до себе, відіграють дуже важливу роль в організації результативного управління поведінкою, без чого важко або навіть неможливо самовизначитися в житті.

Встановлено, що жінки зрілого віку достовірно більш самовпевнені, позбавлені внутрішньої напруженості, навіть більш зарозумілі, ніж чоловіки зрілого віку. Це досить парадоксальний результат, який можливо пояснюється тим, що чоловіки зрілого віку більш критичні до своїх успіхів.

Крім того, жінки зрілого віку більш зацікавлені у власному Я, більше люблять себе і мають розвиненіше відчуття цінності власної особи і одночасно передбачуваної цінності свого «Я» для інших, ніж чоловіки того ж віку. Вони загалом мають більш сприятливий, більш емоційно позитивно забарвлений образ Я, очікують від оточуючих більш схвального ставлення до себе, очікують більше підтримки від оточуючих.

У жінок зрілого віку більш виражена близькість до самих себе, цікавість до власних думок і відчуттів, готовність спілкуватися з собою «на рівних», упевненість в своїй цікавості для інших, ніж у чоловіків.

У чоловіків зрілого віку більш виражена внутрішня конфліктність, у них в більшій мірі наявні внутрішні конфлікти, не згідність з собою, внутрішні протиріччя.

Виявлені наступні особливості загальної самооцінки чоловіків та жінок зрілого віку. Серед чоловіків особи з заниженим рівнем самооцінки зустрічаються достовірно частіше. Співвідносячи себе з власним ідеалом, чоловіки зрілого віку достовірно частіше вважають себе значно гіршими за ідеал. Серед жінок занижений рівень самооцінки, за результатами нашого дослідження, зустрічається досить рідко.

В дослідженні виявлені наступні особливості его-ідентичності чоловіків та жінок зрілого віку. Для чоловіків зрілого віку важливішою є ідентифікація через професійну позицію, у зрілому віці особистість, як правило, вже чітко визначається із своєю професійною позицією. Для чоловіків професійна ідентичність є важливішою, ніж для жінок. Чоловіки частіше також ідентифікуються через професійну перспективу. Для чоловіків важливіше мати можливість професійного розвитку, будувати професійні плани. Немоżliвість мати професійні перспективи можуть викликати у чоловіків серйозні ознаки психологічної кризи.

Жінки частіше ідентифікують себе через сімейну приналежність та сімейну роль. Для жінок важливіше відчувати себе частиною сім'ї, тому вони частіше ідентифікують себе як її частину.

Чоловіки частіше ідентифікують себе через опис своєї власності, найчастіше – як власників авто. Для чоловіків власність є атрибутом певного статусу, який вони досягли к своєму віку. Володіння власністю надає чоловікам відчуття успішності. Також в ідентифікаціях чоловіків достовірно частіше зустрічається оцінка своєї забезпеченості, ставлення до матеріальних статків. Забезпеченість та матеріальні статки є важливою складовою Я-концепції чоловіків зрілого віку.

Таким чином, ми можемо бачити, що в зрілому віці Я-концепція загалом схиляється до гендерного стереотипу. Жінки мають більш сприятливіший Я-образ, а чоловіки – більш внутрішньо конфліктний. Для жінок важливіше ідентифікувати себе через сім'ю, а для чоловіків – через професію, матеріальні та професійні досягнення, професійні перспективи.

Список бібліографічних посилань

1. Шапарь В. Б. Словарь практического психолога. Харьков : Торсинг, 2005. 735 с.
2. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика. Минск : Харвест, 2005. 975 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология : учеб. для вузов. СПб. : Питер, 2007. 583 с.
4. Большая психологическая энциклопедия / А. Б. Альмуханова, Е. С. Гладкова, Е. В. Есина и др. М. : Эксмо, 2007. 544 с.

Отримано 03.03.2018

УДК 343.102:159.947.2

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5480-5942>;*

Лариса Олександрівна РАДІОНОВА,

*заступник начальника відділу ювенальної превенції управління
превентивної діяльності ГУНП в Харківській області*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто склад і роль осіб, які приймають участь під час допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні. Проаналізовано норми часу для дітей різного віку. Розглянуто особливості, які необхідно враховувати при допиті дитини.

У своїй діяльності служба поліції керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Безпосередньо до поліцейських звертаються громадяни за допомогою та захистом, тому вміння правильно реагувати на звернення громадян, вміло та коректно спілкування з різними верствами суспільства, уникання конфліктних ситуацій є важливими навичками поліцейського.

На нашу думку особливої уваги потребують діти, які є найменш захищеними, залежать від рішень дорослих, перебувають під їх впливом, часто не можуть самостійно звернутися за необхідною допомогою, не мають знань та вмінь щодо захисту своїх прав. На даний час збільшились випадки потрапляння дитини у складні життєві обставини, почастишали випадки жорстокого поводження щодо дитини, втягування дітей у кримінальні угруповання, залучення до жебрацтва, до найгірших форм дитячої праці, тощо.

Згідно з судової статистики впродовж останніх п'яти років за вчинення кримінальних правопорушень в Україні у середньому щорічно засуджується близько 2 453 дітей у віці від 14 до 16 років та близько 6 240 неповнолітніх осіб у віці від 16 до 18 років [8]. Інколи правозастосовувачі допускають помилки, внаслідок чого, якість розслідування відносно дітей залишається низькою. Одним з найголовніших завдань учасників кримінального процесу, повинно бути перетворення неповнолітнього правопорушника на законослухняного громадянина. Для виконання цього завдання необхідно детально з'ясувати обставини справи, які відомі дитині, а саме під час допиту.

В умовах дії чинного КПК України та руху по запровадженню в Україні системи ювенальної юстиції окремі теоретичні питання

потребують перегляду й адаптації до нових умов здійснення кримінального провадження. Одним з таких питань, яке має важливе значення для забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві, є питання допиту неповнолітнього підозрюваного, що має захисний характер щодо прав та законних інтересів неповнолітнього [5].

Процес допиту неповнолітнього – це частина правосудної системи, з яким стикається дитина, тому він повинен відбуватися згідно принципам дружного правосуддя до неповнолітнього. Під час допиту, неповнолітньому повинна бути надана професійна допомога па підтримка. КПК України визначило обов'язкову присутність деяких осіб під час допиту, а саме: законний представник дитини, психолог чи педагог (право вибору кого з зазначених осіб запрошувати на допиті, залишається за особою яка його проводить), лікар та захисник. На допит розумово відсталих підлітків, а також дітям, яким притаманні ярко виражені індивідуально психологічні особливості, рекомендовано запрошувати виключно психолога [6; 7].

Слід згадати і про час проведення допиту неповнолітнього, з урахуванням розкладу дня, віковими та індивідуальними особливостями. М. Порубов зазначає, малолітні діти можуть бути уважними та зосередженими певний час, тому тривалість допиту до 7 років не повинна перевищувати 15–20 хвилин, дітей у віці до 14 років тривалість допиту до однієї години [4]. І. Арямов вважає, що діти 5–7 років будуть уважними протягом 15 хвилин, 7–10 років приблизно 20 хвилин, 10–12 років до 25 хвилин, діти старше 12 років протягом 30 хвилин [1]. Згідно тверджень М. Снікєєва та Е. Черних, допит неповнолітніх слід проводити не більше однієї години, допит дітей молодшого та дошкільного віку не повинен перевищувати 30 хвилин [2].

При організації допиту неповнолітнього необхідно враховувати: розклад дня дитини; з'ясувати часовий період коли вона є оптимально активною; при плануванні допиту необхідно враховувати час, коли дитина вільна від обов'язкових та важливих для неї занять; час проведення допиту узгоджується з усіма дорослими, яких заплановано долучити до процесу. Важливо пам'ятати, що чим менша дитина, тим швидше вона втомлюється, тому: враховується вік та розвиток дитини; особливу увагу треба звернути на психофізичний стан дитини.

Таким чином, неповнолітні, які перебувають у конфлікті з законом, потребують особливого ставлення, що проявляється під час допиту. Також слід зазначити, що обираючи між педагогом і психологом, у разі якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, перевагу необхідно віддавати психологу, тому що педагог зацікавлений у тому як буде завершена справа, оскільки несе відповідальність за навчання та виховання дитини [3]. Тоді як участь психолога, під час допиту неповнолітнього сприяє встановленню психологічного контакту, в залежності від темпераменту дитини та її поведінки може застосовувати певні методики та психологічні прийоми, може сформулювати коректні запитання для отримання достовірної інформації. При допиті

неповнолітнього, який відстає у психічному розвитку, необхідна обов'язкова участь психолога та лікаря психіатра. Тому з метою своєчасної якісної роботи з неповнолітніми під час допиту, необхідно залучати фахівців психологів, педагогів, лікарів які мають відповідною освітою, мають досвід у роботі з дітьми, а саме у проведенні допиту дитини відповідного віку.

Список бібліографічних посилань

1. Арямов И. А. Особенности детского возраста. М. : Учпедгиз, 1953. 192 с.
2. Еникеева М. И., Черных Е. А. Психология допроса : учеб. пособие. М. : ВЮЗИ, 1990. 147 с.
3. Пидкасистый П. И. Педагогика : учеб. пособие. М., 1998. С. 3–12.
4. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособие. М. : БЕК, 1998. 208 с.
5. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 81–84.
6. Скорягина Д. А. Судебно-психиатрическая экспертиза : учеб.-практ. пособие. Екатеринбург, 2003. С. 13.
7. Семьянова И. С. Проблемы совершенствования расследования преступлений несовершеннолетних (организационно-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2003. 114 с.
8. Туркот М., Щербакова Г. Тактика надання доказів прокурором під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 170–178.

Отримано 03.03.2018

УДК 373.5.035(477.54-25)

Павло Дмитрович ЧЕРВОНИЙ,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8172-7732>*

ВИХОВАННЯ КОЛЕКТИВІЗМУ В ШКОЛІ ЗА СИСТЕМОЮ А. С. МАКАРЕНКА

Розкрито традиції комунарського руху, який діє в сотій школі ім. А.С. Макаренка м. Харкова та його активну діяльність. Педагоги школи організовують і приймають активну участь разом з учнями школи. У ході співпраці формують почуття колективізму, чим зберігають традиції спадщини педагогічної діяльності великого педагога, продовжують виховувати підрастаюче покоління, формують майбутніх громадян.

Вихованню колективізму нині приділяється мало уваги, особливо в старших класах: діти більше проводять часу за гаджетами, у соціальних мережах, досвід спілкування отримують тільки віртуальний. Ніхто не задумується, що в подальшому випускники шкіл будуть працювати в дорослих колективах, братимуть участь у різних заходах.

Педагогіка А. С. Макаренка актуальна і нині, бо суспільство розвивається, одне покоління змінює інше, і кожному поколінню, учням, майбутнім педагогам, вихователям, а особливо психологам, які будуть працювати у ювенальній превенції прийдеться стати макаренками, зуміти перевиховати дитину, надати консультативну допомогу батькам, надати правильний вектор розвитку особистості – як бути корисною для суспільства.

Ми намагаємося показати, що виховання колективізму в школі здійснюється за допомогою технології комунарського руху, який започаткував А. С. Макаренко, на прикладі Харківської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів ім. А. С. Макаренка.

У Харківській школі № 100 і зараз підтримуються традиції комунарського руху. За традицією щорічно проводяться триденні комунарські збори на території бази відпочинку «Комунар». Їх із нетерпінням чекають учні школи. На них формуються різні вікові загони – від п'ятого до одинадцятого класу. Три наймолодші загони складаються з учнів 5–7 класів. У кожного загону є своя назва. У комунарських зборах беруть участь до 200 учнів. Комісарами на зборах обираються випускники школи, стажисти – учні дев'ятого – одинадцятого класу, які переймають досвід комунарів. Під керівництвом комісара і стажистів вирішуються різні завдання (організовується колективна творча справа, відбувається прийом у комунари). Збори розпочинаються з ранку о 8:00, проте хоч і закінчуються о 20:00, ніхто ще не збирається їх залишати. Діти цікаво проводять час протягом дня, тому що педагог-організатор Ольга Євгенівна Цап та психолог Вікторія В'ячеславівна Гапон організують багато захоплюючих та пізнавальних заходів. На першому місці – колективізм, а от щоб брати участь у заходах, необхідно витримати конкурс.

На ці збори також запрошуються учні, яким необхідно налагодити стосунки в шкільному колективі – спільні заняття об'єднують та згуртовують хлопців і дівчат, бо тут діють методи виховання А. С. Макаренка. Особливе значення для формування колективу має спільна діяльність у підготовці до різних заходів.

Комунарський збір розпочинається зі святкової лінійки, візитки загонів «Будемо знайомі» і конкурсів, наприклад, ЛЦП (Любіть ці пісні), «Галопом по Європі», КТД (колективно творча справа), «Країна моєї мрії». Потім проводиться гра на місцевості «Подорож до центру Землі» з лабіринтами, болотами та переправами, коли необхідно встановити намет, розпалити багаття з трьох сірників, зібрати рюкзак. Особливе місце займає обговорення важливих подій біля багаття. Біля багаття проходить головна подія комунарського збору – здійснюється посвята в почесні комунари: дітям пов'язують червоні галстуки із синьою облямівкою – символом комунарської організації. По традиції приймають тих, хто неодноразово брав участь у комунарських зборах і виявив себе здатним виконувати із сумлінністю закони комунарського життя і гідний високого звання комунара.

Директор школи Ткач Вікторія Володимирівна активно підтримує комунарський збір та роботу шкільного музею, бо вважає, що система виховання А. С. Макаренка має позитивний ефект у вихованні дітей. Комунарські збори об'єднують учнів і педагогів у дружній і творчий колектив, сприяють патріотичному вихованню учнів [1].

Варто зауважити, що в процесі організації та проведення комунарських зборів поступово склалися свої закони для учасників збору, зокрема, головними законами міжособистісного спілкування є: відома вимога А. С. Макаренка: «Не пищати!» (хоч би як важко не було: терпіти, долати); комунар повинен бути цікавим для себе та інших, знаючим, тямущим, комунікативним, порядним, самокритичним, відповідальним за себе й за інших; у своїй діяльності керуватися девізом: «Живи та дій для посмішки іншого, неси радість людям, кожна справу виконуй творчо». Цим головним правилами повинні підпорядковувати свою поведінку всі члени комунарської організації.

Кожного разу до дня народження А. С. Макаренка у школі проводиться урочиста лінійка, на якій здійснюють урочисті промови. На вхід у школу біля панно великому педагогу стоїть кошик квітів та почесна вартя із старшокласників. Головним почесним гостем є член управління Міжнародної макарєнківської асоціації Науменко Любов Іванівна. Учні разом із педагогами покладають квіти до пам'ятників на прохідній об'єднання «Комунар» і біля школи.

У школі підтримуються традиції, заведені в дитячій трудовій комуні. У інших школах обираються старости, а в школі № 100 – як було у А. С. Макаренка – черговий командир. Він може бути обраний на весь семестр, а може і на місяць – як вирішать класні збори.

Також у школі діє дитяча юнацька організація «Алі вітрила», яка користується великою популярністю серед учнів. Вона також підтримує комунарські традиції й використовує методи самоврядування.

Щодо педагогічного складу, то одинадцять із сорока трьох учителів є випускниками школи № 100.

Комунарський рух позитивно впливає на розвиток особистості учня. Передусім життя і діяльність комунарів під час зборів цікаві, багаті на різні заходи, пронизані атмосферою творчості, дружби, співробітництва, колективізму і взаємодопомоги. Дітям надається прекрасна можливість для виявлення і формування лідерських якостей, оскільки кожен зможе спробувати перевірити себе в якості комісара чи стажиста загону, чергового командира комунарського збору або організатора гри на місцевості. В умовах комунарського збору кожного вислухають, підтримають, що сприяє розвитку впевненості у собі та формуванню колективізму.

Список бібліографічних посилань

1. Науменко Л. Й. Педагогика Макаренко в действии. *Федовець*. 2014. 11 дек. С. 4.

Отримано 05.02.2018

УДК 159.9:351.741

Наталія Юрївна ЯРЕМА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук;*

Ігор Іванович ПАМПУРА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Україна переживає чергову історичну епоху, яка характеризується кризами політичної та економічної систем, суттєвими змінами законодавчої бази, реорганізацією державного самоврядування, соціально-економічною перебудовою. Всі ці процеси не можуть не відобразитися на психологічному стані громадян, їх фізичному здоров'ї, матеріально-фінансовому благополуччі, що призводить до переоцінки життєвих цінностей і установок, зміни уявлень про соціально допустиму поведінку. Особливо гостро ці тенденції впливають на підростаюче покоління. Враховуючи зазначені тенденції, питання отримання працівниками Національної поліції України, що працюють з дітьми та підлітками спеціальних психолого-педагогічних знань набувають особливого значення.

Напружена, нестійка соціальна і економічна ситуація, яка склалася в останні роки в Україні, зумовлює зростання відхилень різного роду в особистісному розвитку і поведінці дітей та підлітків. Серед них особливе занепокоєння викликають не лише прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність неповнолітніх, а й збільшення проявів цинізму, жорстокості, агресивності. Така ситуація, безумовно, впливає на чинники, що зумовлюють злочинність неповнолітніх, зокрема, розвиток криміналізації підлітків.

В підлітковому середовищі все більше розповсюджуються такі види злочинів, які раніше були притаманні, в основному, дорослим: торгівля зброєю і наркотиками, розбійні напади, посягання на життя і здоров'я з використанням тортур, кіберзлочинність та ін.

Не можна не погодитись з думкою В.М. Оржеховської, що правопорушення, здійснені неповнолітніми, – це небезпечні соціальні явища, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів; по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності [2, с. 60].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що першопричиною збільшення підліткової злочинності є, насамперед, порушення прав дітей і в сім'ї, і в соціумі. Реакцією на незадоволення основних потреб з боку самого підлітка може бути як девіантна поведінка (відхилення від загальноприйнятих норм поведінки – моральних і правових, включаючи антидисциплінарні, антисоціальні, делінквентні (протиправні) і адиктивні (аутоагресивні) вчинки), у тому числі, як форма протесту, так і відкрита агресія проти конкретних осіб. Підлітки, які відрізняються подібними формами поведінки, рано чи пізно потрапляють в поле зору правоохоронних органів.

Своєчасне виявлення несприятливих факторів у житті дитини дозволяє на ранніх етапах вживати превентивних заходів щодо можливих ризиків у майбутньому.

Профілактика негативних явищ може здійснюватися на рівні всього суспільства, окремого регіону, окремої соціальної групи, установи, організації, окремого індивіда. Профілактична робота на макрорівні реалізується у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній, масових заходів, координованої діяльності мережі установ та організацій (висвітлення проблем у ЗМІ, публічні акції, зміни в соціальній і державній політиці, спрямовані на формування громадської думки, й індивідуальних ціннісних установок). На мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій у межах установ, організацій та за місцем проживання (освітні й тренінгові програми, спеціалізовані втручання для груп ризику). Індивідуальний рівень профілактики передбачає роботу, яка проводиться фахівцями з окремими особами (індивідуальне консультування й психологічний супровід).

Слід зазначити, що окремі профілактичні заходи дозволяють вплинути на обмежену кількість чинників зазначеної проблеми, і здебільшого стануть ефективними лише у комплексі з іншими заходами. Тоді як розробка профілактичних програм передбачає дії у різних напрямках профілактики (превенції) та залучення фахівців різних спеціальностей, співпрацю установ та організацій.

Історично склалися кілька стратегій (загальних підходів) і моделей профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі:

1) *стратегія боротьби* (усунення негативного явища, проблеми, їх ризиків та наслідків). Проблеми та явища визнаються однозначно негативними та не припустимими, і профілактика спрямована на їх недопущення;

2) *стратегія нормалізації* (обмеження ризиків, негативного впливу проблеми чи явища). Негативне явище, проблема визначаються небажаними, але припустимими (принаймні частково за певних

обставин), і профілактика спрямовується на обмеження їх негативних наслідків.

Серед основних інструментів впливу на особистість неповнолітнього правопорушника у діяльності працівників Національної поліції України виділяють переконання, що передбачає умисний цілеспрямований вплив на свідомість, волю й почуття з метою формування стійких переконань та певних норм правослужняної поведінки. Переконання як метод виховання реалізується через низку таких прийомів, як пояснення, розкриття можливих наслідків діяльності чи бездіяльності, бесіда, диспут, звернення до почуттів та ін.

Важливо пам'ятати, що в роботі з неповнолітніми правопорушниками необхідно використовувати ті психолого-педагогічні методи і прийоми індивідуально-профілактичної роботи, які б оптимально відповідали їх індивідуальним особливостям, стимулювали бажання виправитись, сприяли вихованню та виправленню.

Отже, успішне проведення індивідуально-профілактичної роботи з попередження вчинення правопорушень неповнолітніми можливе за умови:

- максимального врахування вікових, гендерних особливостей психіки підлітків, стану здоров'я, індивідуальних інтересів, можливостей, перспектив тощо;

- створення системи диференційованих впливів соціального, педагогічного, психологічного, правового характеру.

- формування у неповнолітніх правопорушників бажання і потреби змінити свою поведінку, розвитку у них позитивних інтересів, умінь розумно організовувати і проводити дозвілля;

- чіткої взаємодії та узгодженості діяльності усіх суб'єктів профілактичної та виховної роботи, зусилля яких мають спрямовуватись на підвищення рівня правосвідомості неповнолітніх правопорушників, розвиток позитивних рис та інтересів, формування адекватного ставлення до себе та оточення.

Список бібліографічних посилань

1. Луценко Ю. А. Діти правопорушники: що робити? Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
2. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : ВиАН, 1996. 351 с.
3. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навч. кн. ; Богдан, 2008. 432 с.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.98(075.8)

Катерина Вікторівна БЕЛУГІНА,

*начальник відділу зв'язків з громадськістю
Департаменту патрульної поліції (м. Київ);*

Олена Василівна ДАШУТІНА,

*старший інспектор з особливих доручень відділу зв'язків з громадськістю
Департаменту патрульної поліції (м. Київ)*

НОВИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ОФІЦЕРІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ РЕАЛІЗОВУЮТЬ ПРОЕКТ «ШКІЛЬНИЙ ОФІЦЕР ПОЛІЦІЇ»

Розглянуто основні напрямки реалізації проекту «Шкільний офіцер поліції»; головні завдання проекту та особливості його впровадження.

Проект «Шкільний офіцер поліції» представляє собою експериментальну модель співробітництва загальноосвітніх навчальних закладів і Управління патрульної поліції Департаменту патрульної поліції у містах Києві, Одесі, Івано-Франківську та Львові на період 2016–2017 навчального року. Впровадження проекту відбувалося поступово, нормативною основою стали накази Національної поліції та Департаменту патрульної поліції, а також меморандуми між Міністерством внутрішніх справ і Міністерством освіти України, а також між Департаментом патрульної поліції та Департаментом освіти і науки, молоді та спорту виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації).

В основу проекту було покладено досвід Канади, де концепція шкільних офіцерів впроваджена і успішно функціонує уже довгий час. Головним завданням проекту є створення безпечнішого середовища у загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечення здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів, застосування відновних практик з метою попередження конфліктів, правопорушень та інших негативних явищ. До програми загальноосвітні навчальні заклади долучаються виключно за власним бажанням. Співробітництво здійснюється на принципах законності, урахування найкращих інтересів учня, найшвидшого реагування, пропорційності та доцільності реагування, конфіденційності приватної інформації щодо дитини, належного використання інформації.

За участю канадських колег та українських спеціалістів було розроблено методичні рекомендації до програми «Школа і поліція» щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1–11 класів, яка в подальшому була схвалена Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Програма містить 25 занять, з них 6 для молодших класів та 19 для старших. Всі заняття розроблені з використанням інтерактивної форми навчання та навчання у формі тренінгу, що дозволяє розкрити такі

важливі теми, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія насильству у сім'ї, булінгу тощо враховуючи вікові особливості дитини.

Крім цього у обов'язки шкільних офіцерів поліції також входить:

1) реагування на інциденти, які сталися на території навчальних закладів;

2) за потреби, брати участь у засіданнях рад з профілактики злочинності, зборах батьківських комітетів та педагогічних нарадах у загальноосвітньому навчальному закладі;

3) за необхідності, приймати участь у масових заходах, фестивалях, спортивних змаганнях;

4) у вільний від перебування у навчальному закладі час, шкільний офіцер поліції патрулює прилеглу територію шкіл закріплених за ним, реагує на порушення дорожнього руху та громадської безпеки; реагує на виклики в районі знаходження закріплених шкіл пов'язані з дітьми, за необхідності надає допомогу екіпажам, які патрулюють територію згідно змінному графіку, у випадках пов'язаних з дітьми;

5) враховуючи звичайний графік роботи навчальних закладів та для більшої ефективності перебування поліцейського в навчальних закладах для шкільного офіцера поліції було встановлено 5-денний робочий тиждень та 8-годинний робочий день,

Згідно цих функцій, забезпечується присутність шкільних офіцерів поліції у закріплених за ними загальноосвітніх навчальних закладах для побудови довірливих стосунків з учнями, налагодження та підтримки співробітництва з адміністрацією і працівниками загальноосвітнього навчального закладу, батьками (опікунами, піклувальниками), представниками батьківських комітетів, з метою запобігання негативним явищам та профілактики правопорушень серед учнів.

Для участі у програмі у якості шкільних офіцерів у 4 пілотних містах було відібрано патрульних поліцейських, які виявили бажання працювати з дітьми. При відборі враховувалося не тільки бажання поліцейського, а й внутрішня мотивація, навички поводження з дітьми, бажання приділяти цій справі більшу частину свого часу, розвиватися в цьому напрямку, бути відкритим для нових тенденцій та підходів у вирішенні проблемних ситуацій з дітьми виходячи з інтересів саме дитини та самовдосконалюватися, що дало змогу відібрати найбільш вмотивованих поліцейських для реалізації проекту.

Поліцейські, які пройшли відбір на шкільного офіцера поліції, в обов'язковому порядку пройшли спеціалізований тренінг, в якому розглядалися вікові особливості дитини, підходи у спілкуванні до кожної категорії дітей, особливості законодавчої бази, яка стосується захисту прав дітей та алгоритми взаємодії різних підрозділів, які уповноважені реалізовувати політику щодо захисту прав дітей в Україні.

Адміністрації шкіл позитивно сприйняли шкільних офіцерів, оскільки очікували від них допомоги у роботі із складними дітьми, крім

того присутність поліцейського у закладі дисциплінує дітей. Діти також сприймають шкільних офіцерів дуже позитивно. Заняття побудовані таким чином, що після невеличкої теоретичної частини, дається можливість перевірити ті чи інші тези на практиці, для учнів молодшого класу заняття проводяться у формі гри, з використанням спеціальних ігрових наборів та ляльок. З середніми та старшими класами під час групової роботи відпрацьовуються різні практичні ситуації. Оскільки заняття проводяться одночасно для груп числом не більше 30 дітей, кожна дитина задіяна та долучається до гри або обговорення, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Окремим напрямком роботи шкільних офіцерів виступає налагодження взаємодії з батьками, які ставляться до проєкту і шкільних офіцерів неоднозначно – в цілому позитивно, проте трапляються і випадки взаємного непорозуміння – батьки, на жаль, не завжди розуміють, що саме вони несуть повну відповідальність за здоров'я та благополуччя своєї дитини, а методи впливу на поведінку дитини, які ними застосовуються не завжди ефективні до сучасної молоді.

Щодо ефекту програми – це, насамперед, підвищення правової обізнаності населення, зниження рівня правопорушень серед неповнолітніх, а також налагодження взаємодії між поліцією та суспільством в цілому, на фундаменті взаємної довіри, поваги та розуміння того факту, що системні проблеми суспільства можливо ефективно вирішувати тільки за умови тісної співпраці його членів.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.98

Юлія Валентинівна КОБИКОВА,

старший викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1268-8397>

КОНСУЛЬТАТИВНА ПЛАТФОРМА «ТРИКУТНИК ПЕРЕМОГИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В ПІДЛІТКІВ

Розглядається формування у підлітків життєстійкості як ресурсу подолання складних життєвих обставин і попередження злочинності у молодіжному середовищі з допомогою авторської психологічної трансформаційної гри «Трикутник Перемоги».

Істотну частину підліткових проблем можна віднести до подолання ними дискомфорту від того, що підліток відчуває себе дорослим фізично, але є соціально несамотійним та залежним від батьків.

Основна психологічна потреба підліткового віку – бути значущим, визнаним однолітками і позитивно прийнятим батьками. На жаль, ні школа з усіма викликами сьогоdnішнього дня впоратися не в силах, і не всі батьки мають достатнє розуміння особливостей, в тому числі психологічних, підліткового віку. Тому підлітки інколи підтверджують власну значимість через злочинні дії та скоєння насильства.

Наразі основна потреба підліткового віку задовольняється, в основному, в соціальних мережах – саме там підліток знаходить спілкування, часто досить анонімне, що підкріплює його значимість у власних очах. Неотримання підлітком підтвердження власної значущості призводить його до дуже травматичних негативних переживань. Ще свіжі спогади про деструктивні ігри, в які вони втягуються, не знаходячи продуктивного виходу підлітковому егоцентризму в реальному житті. Також ми бачимо, що сьогодні багато і дорослих людей, які задовольняють власну потребу у значущості непродуктивними методами, так і не подолавши власної соціальної несамостійності і залежності від людей та обставин.

Авторка вже зверталася до теми необхідності цілеспрямованого формування у підлітків життестійкості як ресурсу особистості, потрібного для адекватної самооцінки і розвитку потенціалу особистості. Це надасть можливість молодим людям приймати життєві виклики і адекватно їм протистояти, а не уникати їх та заперечувати. Саме уникнення і заперечення підлітком труднощів призводить до суб'єктивного відчуття беззахисності і неможливості розпоряджатися власним життям, в гіршому випадку – до сприйняття труднощів як приводу суїцидальної поведінки. Також саме по собі усвідомлене формування життестійкості може стати метою для підлітка на певному етапі розвитку його особистості.

Життестійкість (англ. *hardiness* – витривалість, міць) розглядається як інтегративна якість, що включає в себе наступні компоненти:

- 1) здатність приймати виклик;
- 2) внутрішній локус контролю з прийняттям відповідальності за події, що відбуваються;
- 3) цілеспрямованість дій (залученість в події, що відбуваються) [2].

Очевидно, що всі компоненти життестійкості можливо діагностувати і формувати психолого-педагогічними методами за участю психологів, батьків і педагогів. Формування життестійкості підлітків відбувається через аксіологічний підхід до категорії «цінність»: цінність людського життя, цілі і сенсу життя. Через це у підлітків формується ставлення до загальнолюдських цінностей, визначається вибір соціальної позиції, норм поведінки при взаємодії з іншими людьми, характер прийнятих рішень, спрямованість вибору,

індивідуальні прийоми психологічного захисту і впораться поведінки в складних життєвих ситуаціях. Іншими словами, необхідно зорієнтувати підлітка на знаходження виходу зі складних життєвих ситуацій і/або зміну його ставлення до них.

Досвід практикуючого психолога показує, що ефективна психологічна допомога підліткам в даному питанні може бути надана у формі групової роботи, психологічної гри. Авторкою розроблена психологічна консультативна платформа «Трикутник Перемоги», яка може бути використана як психологічна трансформаційна гра.

Даний інструмент призначений для допомоги в усвідомленні власних життєвих ролей, стратегій поведінки, розуміння і глибокого опрацювання причин виникнення повторюваних відносин, які не задовольняють, залучення в своє життя певних людей і ситуацій. В результаті учасники гри усвідомлюють ті ролі і стратегії, які потребують змін, «дегустують» і засвоюють нові, які призводять до бажаних результатів.

Теоретичною основою «Трикутника Перемоги» є ідея Стівена Карпмана про драматичний трикутник, що впливає з транзактного аналізу Еріка Берна. Вона полягає в тому, що відіграючи роль Жертви, Агресора або Рятувальника, і отримуючи певну психологічну вигоду, людина маніпулює оточуючими і ігнорує реальність. А в реальності Жертва не так вже безпорадна, як хоче здаватися, Агресор чомусь сам себе наділив правом переслідування, а Рятувальник не так допомагає, скільки реалізує власні амбіції. При цьому всі учасники сценарію невільні і динамічно міняються ролями. Вихід з трикутника лежить через розуміння, відчуження його сторін-ролей і свідому відмову від участі в подібній життєвій виставі – як власної постановки, так і зрежисованої партнерами. Карпман пропонує для виходу з трикутника задіяти позитивні якості кожної ролі, тим самим відмовитися від маніпуляцій і будувати продуктивні відносини з оточуючими.

Суть трансформаційної гри «Трикутник Перемоги» полягає в тому, що учасники під керівництвом ведучого крок за кроком проходять шлях від негативного полюса ролі до позитивного, тим самим звільняючись від необхідності маніпуляцій і самоствердження через «заслужування любові». Кроки ведуть від постановки мети до трансформації через усвідомлення тих уроків і ресурсів, які закладені в кожній з ролей. Завдання ведучого провести учасників цим шляхом, допомогти гравцеві «прийняти в роботу» позитивні якості кожної ролі і проаналізувати новий досвід. Перемога в грі забезпечена кожному учаснику – це перемога над собою, розуміння того, що все «зовнішні» проблеми в житті завжди вирішуються «зсередини». Тобто підліток на собі самому відчуває непродуктивність агресії та безпорадності, вчиться не

маніпулюючи оточуючими ставити та реалізовувати власні цілі. Саме власні цілі допоможуть підлітку сформувати патерни поведінки, які нададуть можливість у відповідь на виклики брати на себе відповідальність за свої дії, що саме і є життестійкістю. Гра допомагає підлітку висвітлити необхідність власної активної життєвої позиції та прийняття відповідальності за події, що з ним відбуваються.

Технічне оснащення консультативної платформи «Трикутник Перемоги» – ігрове поле, фішки, картки гравців. Також в грі задіяні ресурсні колоди метафоричних асоціативних карт (МАК).

Список бібліографічних посилань

1. Соловьева С. Л. Ресурсы личности. *Медицинская психология в России*. 2010. № 2. URL: http://medpsy.ru/mprj/archiv_global/2010_2_3/nomer/nomer02.php (дата звернення: 30.01.2018).

Отримано 27.02.2018

УДК 373.5

Ірина Ігорівна ШЕВЦОВА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДІВЧАТАМИ З ДЕВІАНТНИМИ ФОРМАМИ ПОВЕДІНКИ

Відображені результати емпіричного дослідження сприйняття ставлення батьків та схильності до поведінки, що відхиляється, у дівчат з девіантними формами поведінки. Показано, що ворожість, директивність і непослідовність у вихованні батьків значною мірою сприяє розвитку у дівчат форм поведінки, що відхиляються.

В нашій країні серйозну занепокоєність державних органів і суспільства в цілому викликає ріст числа дітей, що знаходяться в соціально небезпечному положенні, збільшення соціального сирітства, бездоглядності і безпритульності, злочинності, алкоголізму та наркоманії дітей.

У дослідженні брали участь 30 дівчат підліткового віку (12–15 років), які привернули до себе увагу працівників поліції або знаходяться на наглядовому обліку в секторі ювенальної превенції. В дослідженні використовувалися: методика схильності до поведінки, що відхиляється (О.М. Орел) та опитувальник «Поведінка батьків та ставлення підлітків до них» (ADOR).

Показник позитивного інтересу виявився статистично достовірно ($p \leq 0,01$) негативно пов'язаним зі схильністю дівчат з девіантними

формами поведінки до агресії та насильства та вольового контролю емоційних реакцій (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Взаємозв'язок сприйняття ставлення матері та
схильності до поведінки, що відхиляється, у дівчат
з девіантними формами поведінки, r,**

Характер сприйняття	Схильність до поведінки, що відхиляється						
	1	2	3	4	5	6	7
Позитивний інтерес	0,25	0,21	0,34*	0,60**	- 0,40*	- 0,53**	0,02
Директивність	- 0,29	0,01	- 0,25	-0,08	0,37*	0,31	0,09
Ворожість	- 0,15	-0,19	-0,16	-0,32	0,35*	0,48**	0,15
Автономія	- 0,21	-0,20	-0,18	0,00	-0,49	-0,18	-0,41*
Непослідовність	- 0,46**	0,63**	0,50**	-0,22	0,25	-0,11	0,69**
Близькість	0,21	0,22	0,27	0,50*	- 0,40*	- 0,54**	- 0,06
Критичність	-0,20	0,15	0,01	0,15	0,47	0,31	-0,24

Умовні позначення: * – $p = 0,05$; ** – $p = 0,01$.

1 – установка на соціальну бажаність;

2 – схильність до подолання норм і правил;

3 – схильність до адиктивної поведінки;

4 – схильність до саморуйнівної поведінки;

5 – схильність до агресії і насильства;

6 – вольовий контроль емоційних реакцій;

7 – схильність до деліквентної поведінки.

Директивність матері, тобто жорсткий контроль з її боку, тенденцію до легкого зобов'язання своєї влади, заснованої на амбіціях і не вітаючи при цьому вираження власної думки дівчини певним чином впливає на формування поведінки дівчат, що відхиляється, а саме, зі схильністю дівчат до агресії та насильства ($p \leq 0,05$) (табл. 1.).

Сприйняття дочкою ставлення матері як ворожого, який відбиває підозріле відношення матері до сімейного середовища та дистанція щодо її членів, статистично достовірно пов'язаний зі схильністю дівчат з девіантними формами поведінки до агресії та насильства ($p \leq 0,05$) та вольового контролю емоційних реакцій ($p \leq 0,01$) (див. табл. 1.).

Слід підкреслити негативний статистично достовірний ($p \leq 0,01$) взаємозв'язок у дівчат з девіантними формами поведінки показника автономії у вихованні матері та схильності до агресії і насильства, деліквентної поведінки (див. табл. 1).

Як свідчать дані дослідження непослідовність у вихованні в сприйнятті дівчат з девіантними формами поведінки є провідним

чинником у формуванні схильності до поведінки, що відхиляється. Були виявлені позитивні статистично достовірні кореляційні взаємозв'язки непослідовність у вихованні матері в сприйнятті дівчат з девіантними формами поведінки і схильності до подолання норм і правил ($p \leq 0,01$), схильності до адиктивної поведінки ($p \leq 0,01$) і схильності до деликвентної поведінки. Зворотній статистично достовірний кореляційний зв'язок ($r_s = p \leq 0,01$) цієї виховної практики з установкою дівчат з девіантними формами поведінки на соціальну бажаність також підтверджують цю думку (див. таблицю 1.).

Як відбито в таблиці 1., установка на соціальну бажаність у дівчат з девіантними формами поведінки пов'язана з позитивним інтересом з боку матері, близькістю в стосунках. Схильність до саморуйнівної поведінки у дівчат з девіантними формами поведінки була статистично достовірно позитивно взаємозв'язана з позитивним інтересом з боку матері ($p \leq 0,01$). Вольовий контроль емоційних реакцій у дівчат позитивно взаємозв'язаний з показником ворожості ($p \leq 0,01$) у вихованні з боку матері, а взаємозв'язок з позитивним інтересом був негативним ($p \leq 0,01$). Схильність до подолання норм і правил статистично достовірно пов'язана з непослідовністю у виховній практиці матері ($p = 0,01$). Схильність до адиктивної поведінки статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язана з показниками позитивний інтерес та непослідовність у вихованні матері.

Таким чином, непослідовність матір'ю у вихованні, яка оцінюється підлітками як деяке чергування (залежно від міри інформативної значущості) таких психологічних тенденцій, як панування сили і амбіцій і покірність (у адаптивних формах), делікатність і надальтруїзм і недовірлива підозрілість, найбільшою мірою впливає на схильність хлопчиків молодшого підліткового віку до форм поведінки, що відхиляються, що проводиться, у дівчат непослідовність у вихованні матері, так само є провідним чинником у формуванні схильності до поведінки, що відхиляється. Слід зазначити, що автономія з боку матері у вихованні дівчат не сприяє розвитку у них схильності до поведінки, що відхиляється. Виховна стратегія матері найбільшою мірою впливає на схильність дівчат до агресії та насильства.

Як показано в табл. 2, у дівчат з девіантними формами поведінки ворожість і директивність у вихованні батька сприяє розвитку форм поведінки, що відхиляються, в дослідженні виявлені статистично достовірні ($p \leq 0,01$) позитивні взаємозв'язки ворожості і схильності до подолання норм і правил схильності до адиктивної поведінки, а так само директивності і схильності до агресії і насильства.

Таблиця 2

**Взаємозв'язок сприйняття ставлення батька
і схильності до поведінки, що відхиляється,
у дівчат з девіантними формами поведінки**

Характер сприйняття	Схильність до поведінки, що відхиляється, r_s						
	1	2	3	4	5	6	7
Позитивний інтерес	- 0,08	-0,32*	- 0,24	-0,13	- 0,18	0,32*	- 0,15
Директивність	0,28	0,33*	0,22	0,42**	0,50**	0,13	0,11
Ворожість	0,11	0,61**	0,57**	0,44**	0,45**	-0,11	0,26
Автономія	- 0,10	-0,03	-0,01	-0,23	-0,09	0,18	0,10
Непослідовність	-0,18	0,44**	0,40*	0,10	0,46**	0,04	0,37
Близькість	- 0,09	- 0,47**	- 0,41*	- 0,28	- 0,31	0,25	- 0,21
Критичність	0,21	0,20	0,13	0,36*	0,33*	- 0,02	0,01

Умовні позначення: як в табл. 1.

Як відбито в табл. 2, позитивний інтерес батька до доньки який сприймається як батьківська впевненість у собі, увага до доньки, теплота й відкритість відносин, відсутність різких перепадів у методах виховання, домінування теплих дружніх відносин із чітким усвідомленням границь того, що можна й чого не можна, статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язаний з схильністю дівчат з девіантними формами поведінки до подолання норм та правил та вольового контролю поведінки.

Директивність батька як сполучення зверхвимогливості, орієнтованої на еталон "ідеальної дитини" і відповідної занадто твердої залежності, з одного боку, і емоційно-холодним відношенням – з іншої статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язана з схильністю дівчат з девіантними формами поведінки до подолання норм та правил, схильністю до саморуйнівної поведінки та схильністю до агресії та насильства (табл. 2).

Як відбито в табл. 2, сполучення зверхвимогливості, орієнтованої на еталон "ідеальної дитини" і відповідної занадто твердої залежності, з одного боку, і емоційно-холодним відношенням – з іншої у батьківському ставленні до дочки (шкала ворожості), статистично достовірно ($p \leq 0,01$) пов'язані зі схильністю дівчат з девіантними формами поведінки до подолання норм і правил, адиктивної і саморуйнівної поведінки, агресії та насильства.

Як свідчать ці таблиці 2., автономія у вихованні батька, у відмінності від автономії матері, не має вираженого впливу на формування форм поведінки, що відхиляються, у дівчат – учасниць дослідження.

Коли батько представляється людиною зовсім непередбаченим (шкала непослідовності) статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язана зі схильністю дівчат з девіантними формами поведінки до подолання норм і правил, до адиктивної поведінки, до агресії і насильства та деліквентної поведінки.

Таким чином, неадекватні форми виховної практики батьків істотним чином впливають на формування у дівчат з девіантними формами поведінки схильності до агресії та насилля. Ворожість, директивність і непослідовність у вихованні батьків значною мірою сприяє розвитку у дівчат форм поведінки, що відхиляються. На формування у дівчат форм поведінки, що відхиляються, в найбільшій мірі впливають директивність і ворожість батька і непослідовність у вихованні матері.

Отримано 27.02.2018

Наукове видання

**Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти та патріотичного
виховання персоналу системи МВС
України**

Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Харків, 30 березня 2018 р.)

Відповідальні за випуск: *О. І. Федоренко, С. В. Харченко,
П. О. Білоус, А. С. Тяпкін*
Коригування списків бібліографічних посилань:
П. О. Білоус, С. С. Тарасова
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля, П. О. Білоус*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. **16,1**. Обл.-вид. арк. **16,07**.
Тираж **90** пр. Зам. № 2018-4.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.